(424)

PRAKTIKA

TES EN ATHENAIS

ARCHAIOLOGIKES ETAIREIAS

TOU ETOUS 1920

ATHENESIN

EK TOY TYPOGRAFEIOY

P. D. SAKELLARIOY

(Archaeological Society)

Athens

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1920

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'

σύνοψις:

ΑΘΗΝΗΣΙ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ἀπὸ Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1920).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.

ΣΥΜΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Β. Υ. Ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.

Α΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Β. Υ. Ο ΠΡΙΓΚΙΨ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Β΄ Ἀντιπρόεδρος

Δ. Παππούλιας, (καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου).

Γραμματεὺς

Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης

Σύμβουλοι

Μιχ. Α. Γούδας	Γεώρ. Μπαλτατζῆς
Νικ. Ἐξαρχόπουλος	Σπυρ. Παγανέλης
Παῦλ. Καρολίδης	Κων. Ἠλ. Πολυγένης
Νικ. Κυπαρίσσης	Ἀνδ. Σκιᾶς
Βασ. Λεονάρδος	Βαλ. Στάης
Ἰω. Εὐ. Μεσολωρᾶς	Ἀλ. Θεμ. Φιλαδελφεὺς
Χρ. Ἠρ. Μητσόπουλος	Ἀντ. Χατζῆς

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(μέχρι τέλους Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1920)

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ (καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου)

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ (καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου)

Γραμματεὺς

Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ (καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου)

Σύμβουλοι

Γ. Ι. Ἀγγελόπουλος
Ἀ. Ἀδαμαντίου
Δ. Αἰγινήτης
Δ. Ἀντωνιάδης
Γ. Γαρδίκας
Ἀ. Ζυγομαλᾶς
Π. Καστριώτης
Κ. Κουρουνιώτης
Δ. Λάμψας
Β. Λεονάρδος
Δ. Μακκᾶς
Θ. Σοφούλης
Χρ Τσούντας.

ΕΠΙΤΙΜΙΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Δ. Τσιβανόπουλος. Ἀθῆναι. Ὁδὸς Χαλκοκονδύλη 24.

ΕΠΙΤΙΜΙΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Ἡ Α. Υ. ὁ πρῖγκιψ **Διάδοχος Βερνάρδος τοῦ Sax-Meiningen.** — Breslau.

Ἡ Α. Υ. ὁ πρῖγκιψ **Φρειδερῖκος Κάρολος τοῦ Hessen.** Frankfurt a. Main. (Schloss Rumperheim).

Ἡ Α. Υ. ὁ πρῖγκιψ **Roland Bonaparte.** — Paris. 10 Avenue d'Iéna.

Ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας **Comte Granville.**
Ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας **M. Robert de Billy.**
Ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτης τῆς Ρωσσίας **Prince Demidoff.**
Ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἀμερικῆς **Garret Drappers.**

Ὁ Σεβ. **Μητροπολίτης Ἀθηνῶν.** — Ἀθῆναι
Ὁ Σεβ. **Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης.** — Θεσσαλονίκη.
Ὁ Σεβ. **Μητροπολίτης Ἰωαννίνων.** — Ἰωάννινα.
Ὁ Σεβ. **Μητροπολίτης Σάρδεων.** — Κωνσταντινούπολις.

E. Babelon — Paris. 30 Rue de Verneuil.
J. Beloch. — Roma. Via Pompeo Magno 5.
Ἐλ. Βενιζέλος. — Λυκαβηττοῦ 4.

James Gordon Bennett.—New York.
Erich Bethe.—Leipzig. Davidstrasse 1.
F. W. von Bissing.—München. Georgenstrasse 10.
G. Bonni.—Roma. Via Genova 30.
R. C. Bosanquet.—Liverpool.—Bedford Street 40.
Alfred Brueckner. Berlin. Friedenau. Sponholzstr. 11.
M. Ronald Burrows—London. King's College.
Chamonard J.—Paris. 3, square du Croisic XVe.
G. Clémenceau, ancien Président du Conseil.—Paris. Rue Franklin 6.
Giuseppe Ang. Colini.—Roma. Via Farini 17, int. 7.
Max. Collignon.—Paris. Boulevard St Germain 88.
Domenico Comparetti.—Firenze. Via La Marmora 20.
Alfred Croiset.—Paris. Rue Cassette 13, VIe.
Ludwig Curtius.—Erlangen. Burgbergstrasse 45.
Δαγκλῆς Παναγιώτης.—Ὁδὸς Κανάρη 6.
R. M. Dawkins.—Plas Dulas, Llandulas N. Wales.
Charles Diehl.—Paris, VIIIe. Square du Roule 4.
Hermann Diels.—Berlin W. 50, Nürnbergerstrasse 65.
Ὁ Παν. Ἐπίσκοπος Ζακύνθου Διονύσιος.
Wilhelm Dörpfeld.—Berlin. Friedenau. Niedstrasse 22.
Δούσμανης Βίκτωρ.—Ὑποστράτηγος, ὁδὸς Μενάνδρου 35.
H. Dragendorff.—Berlin. Lichterfelde. Zehlendorferstrasse 55.
Eng. Drerup.—München. Kaiserstrasse 2.
Mgr. Duchesne.—Rome. École Française. Palais Farnèse.
Fr. von Duhn.—Heidelberg. Neuenheim. Werrgasse 7.
Joseph Durm.—Karlsruhe. Technische Hochschule.
Félix Dürrbach.—Toulouse. Rue du Japon 40.
Adolf Ermann.—Berlin. Dahlem, Peter Lenéstrasse 72.
Arthur Evans.—Youlbury Berks, near Oxford.
Joseph Eydoux.—France.
Ernst Fabricius.—Freiburg i. Br. Göthestrasse 44.

Paul Foucart.—Paris. Rue Jacob 19.
Gustave Fougères.—Athènes. École Française.
Γεώργιος Χρηστάκη Ζωγράφος.—Ἀθῆναι. Κανάρη 1.
Ernst Gardner.—Tadworth (Surrey) Farm Corner.
Percy Gardner.—Oxford. Canterbury Road 12.
Ricciotti Garibaldi.—Roma. Via Pontefici 57.
Gherardo Ghirardini.—Bologna. Via dell' Indipendenza 54.
B. G. Gildersleeve.—Baltimore U. S. A. (Maryland).
Δ. Γούναρης.—Γ' 76ρίου.
Botho Graef.—Jena. Erfurterstrasse 64.
Federico Halbherr.—Roma. Via Arenula 21.
Mss Jane Ellen Harrisson.—Cambridge. Newnham College.
B. Haussoullier.—Paris. 8 Rue Ste Cécile.
Rudolph Heberdey.—Graz. Mandell Strasse 26.
Paul Hermann.—Dresden. Stephanienstrasse 13.
Léon Heuzey.—Paris. Auteil. 90 Boulevard Exelmans.
B. Hodge Hill.—Athens. American School.
Fr. Hiller von Gaertringen.—Berlin. Westend, Ebereschen-Allee 11.
Otto Hirschfeld.—Berlin. Charlottenburg Mommsenstrasse 6.
David G. Hogarth.—Oxford. Ashmolean Museum.
Maurice Holleaux.—Paris. Quai de la Tournelle 27.
Théophile Homolle.—Paris. Rue de Petits Champs 8.
Take Jonesco.—Bucarest.
André Joubin.—Paris.
Georg Karo.—Athen. Deutsches Archäolog. Institut.
Bruno Keil.—Leipzig. Universität.
Frederick George Kenyon.—London. British Museum.
Wilhelm Klein.—Prag. Deutsche Universität.
Hubert Knackfuss.—Athen. Deut. Archäolog. Institut.
Gustav Körte.—Göttingen. Wilhelm Weberstrasse 11.

Παῦλος Κουντουριώτης.—Νικοδήμου 1.
Rodolfo A. Lanciani.—Roma. Piazza Sallustio 24.
Henri Lechat.—Lyon. Quai Gailleton 22.
Philippe Legrand.—Lyon. 60. Avenue de Noailles.
Θεόδωρος Λιμπρίτης.—3η Σεπτεμβρίου 131 Α.
Emmanuel. Loewy.—Roma. Via del Progresso 23.
G. A. Mackmillan.—London. St Martin's Street.
Lucien Magne.—Paris. Rue de l'Oratoire du Louvre 6
Rev. J. P. Mahaffy.—Dublin (Ireland), Provost of Trinity College.
E. Martini.—Leipzig. Universität.
Horace Marucchi.—Roma. Santa Maria in Via 7 A.
G. Mendel.—Paris. Avenue de l'Observatoire 11.
Ed. Meyer.—Berlin. Lichterfelde W. Mommsenstr. 7/8.
William Miller.—Roma. 36 Via Palestro.
Gabriel Millet.—Paris. 34 Rue Hallé XIVe.
Ἀντώνιος Μιχελιδάκης.—Ἡράκλειον Κρήτης.
Oscar Montelius.—Stockholm. Museum für Altertümer.
Jean de Mot.—Bruxelles. Rue Gérard 214.
Eduard Naville.—Genève. Université.
Φωκίων Νέγρης.—Ἀθῆναι. Τρικόρφων 3.
Jules Nicole.—Genève. 9 Chemin de Roches.
Charles Nizet.—Paris. 7 Avenue de Bréteuil.
Théodore Ouspensky.—Constantinople. Rue Imam 8.
Ettore Pais.—Roma. Via di Ripetta 102.
S. D. Papadimitriou.—Odessa. Université.
R. Paribeni.—Roma. Via dei Prefetti 22.
Joseph Partsch.—Leipzig. Universität.
Giovanni Patroni.—Pavia, Università.
Giuseppe Pellegrini.—Padua. Via Massimo 9.
Paul Perdrizet.—Nancy. Avenue de la Garrenne 4.
Luigi A. Pernier.—Atene. R. Scuola Arch. Italiana.
Giulio de Petra.—Napoli-Pallonette. Via S. Chiara 32.
Ernst Pfuhl.—Basel. Schönbeinstrasse 42

Alfred Philippson.—Bonn. Königstrasse 1.
Luigi Pigorini.—Roma. Via del Collegio Romano 26.
Νικόλαος Πολίτης.
Edmond Pottier.—Paris-Passy. 72 Rue de la Tour.
Ant. v. Premerstein.—Prag-Smichow, Presslgasse 13.
Karl Purgold.—Gotha. Reinhardtsbrunnerstr. 43.
G. Radet.—Bordeaux. 9bis Rue de Cheverus.
W. M. Ramsay.—41, Braid Avenue, Edimburgh.
Pember W. Reeves—London.
Salomon Reinach.—Boulogne sur Seine. Avenue Victor Hugo 16.
Théodore Reinach.—Paris. 2, Place des Etats-Unis.
E. Reisch.—Wien XVIII. Karl Ludwigstrasse 28.
C. Ricci.—Roma. Piazza Venezia 11.
R. B. Richardson.—Woodstok Connecticut.
A. de Ridder.—Paris. 22 Rue de Marignan.
W. Ridgeway.—Cambridge. Fen Ditton.
La Comtesse de Riencourt.—Ἀθῆναι.
Al. Rostowitz. Bey.—Le Caire.
Antonio Salinas.—Palermo. Via Emerico Amari 130.
Bruno Sauer.—Kiel. Lornsenstrasse 30.
L. Savignoni.—Roma. Via dell'Anima 50.
Rev. A. H. Sayce.—8, Chalmers Cresent, Edimburgh.
Gustave Schlumberger.—Paris. 29 Avenue Montaigne VIIIe.
Hans Schrader.—Frankfurt a. Main. Schumannstr. 49.
Ὁ Σ. Ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας.
Cecil Smith.—London. South Kensington Museum.
Antonio Sogliano.—Napoli. Via Avvocata a Piazza Dante 25.
Vittorio Spinazzolla.—Napoli. Museo Nazionale.
E. von Stern.—Halle a. Saale. Lindenstrasse 63.
Mrs S. Arthur Strong—Roma. British School. Palazzo Odescalchi 80.

F. Studniczka. — Leipzig. Leibniz Strasse 11.
Ludwig von Sybel. — Marburg i. H. Sybelstrasse 1.
Hermann Thiersch. Freiburg i. Br. Zascherstr. 67
Albert Trapman.
Georg. Treu. — Dresden. — Weisser Hirsch. Heinrichstrasse 21.
A. I. B. Wace, διευθυντὴς Ἀγγλικῆς σχολῆς.
Sir Charles Waldstein. — Cambridge. Newton Hall.
Otto Walter. — Oester. Archäolog. Institut. Athen.
Carl Watzinger. — Giessen. Gr. Steinweg 23.
Th. Wiegand. — Berlin, Dahlem, Peter Lennéstr. 30.
Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff. Excellenz. — Westend bei Berlin. Eichen — Allee 12.
Wilhelm Wilberg. — Oesterreich. Archäolog. Institut. Athen.
Adolph Wilhelm. — Wien IX, Schlickgasse 5.
A. Willems. — Bruxelles. Université.
Paul Wolters. — München. Tengstrasse 20/1.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

* **Ἀγγελόπουλος Ἀθάνατος Θρασύβουλος.** Ἀγορά. Στοὰ Ἀθανάτων.
Ἀγγελόπουλος Ἠλίας. Ζωοδόχου Πηγῆς 5 Α.
Ἀδαμαντίου Ἀδαμάντιος. Ἀμαρούσιον
Ἀθανασάκης Ἰωάννης Ἀκαδημίας 2.
* **Ἀμπελᾶς Τιμολέων.** Ἁγ. Κωνσταντίνου 26.
* **Ἀντωνιάδης Δημήτριος.** Λυκαβηττοῦ 21 Α.
Ἀντωνόπουλος Κωνσταντῖνος. Ἁγίου Κωνσταντίνου 20.
Ἀποστολάκη Ἄννα. Λεωφόρος Κωνσταντίνου Διαδόχου 5.
Ἀποστολόπουλος Θεόδωρος. Εὐριπίδου 6.
Ἀρβανιτόπουλος Ἀπόστολος. Βόλος.—Μουσεῖον.
* **Βάσος Τιμολέων.** Βουκουρεστίου 30.
* **Βερναρδάκης Γρηγόριος.** Λαμάχου 5.
Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος. Ἱπποκράτους 2.
* **Βολονάκης Μιχαήλ.** Ζωοδόχου Πηγῆς 80.
* **Βορέας Θεόφιλος.** Μαυρομιχάλη 8.
* **Βούκρας Δημήτριος.** Κωνσταντίνου Παλαιολόγου 8.
H. Bulle. Würzburg. Konradstr. 1.
* **Γαρδίκας Γεώργιος.** Ἀμαρούσιον.
* **Γεννάδιος Ἰωάννης.** London. Kensington Palace.
Γενοβέλης Παναγιώτης. Σοφοκλέους 8.
Γερογιάννης Κωνσταντῖνος. Ἀσκληπιοῦ 7.
Γεωργιάδης Ἀθανάσιος. Ἰουλιανοῦ 9.
Γιαννοῦτσος Κωνσταντῖνος. Κεραμεικοῦ 3.
Girard Paul. Paris. Rue du Cherche-midi 55.
Γκίζης Βαρθολομαῖος. Χαρ. Τρικούπη 8.
Γούδας Ἀ. Μιχαήλ. Διοχάρους 3.
Groh Friderich. Prague. Bohême Vinohrady 411.
* **Δαμβέργης Ἀναστάσιος.** Ἀλκιβιάδου 22.
* **Δαμβέργης Νικόλαος.** Πλατεῖα δημοπρατηρίου.

* Οἱ δι᾽ ἀστερίσκου σημειούμενοι εἶνε ἑταῖροι ἰσόβιοι,

Δελακοβίας Νικόλαος. Ὁμήρου 36.

* **Δεληγεώργης Λεωνίδας.** Κανάρη 1.

* **Δεληγιάννης Ἐπαμεινώνδας.** Πειραιῶς 4 β.

* **Δεμερτζῆς Ἀλέξανδρος.** Νικοδήμου 6.

* **Δέρβος Γεώργιος.** Καλλιδρομίου 20.

* **Δημητρακόπουλος Νικόλαος.** Κολοκοτρώνη 9.

* **Δημητριάδης Χρῆστος.** Ὁμήρου 12.

* **Dörpfeld Wilhelm.** Berlin. Friedenau, Niedstrasse 22 III.

Doucet Jacques. Paris. 19 Rue Spontini.

* **Δραγάτσης Χ. Ἰάκωβος.** Ὁδὸς Φιλελλήνων 14.

* **Δραγούμης Στέφανος.** Λεωφόρος Ἀμαλίας 28.

* **Δυοβουνιώτης Γεώργιος.** Τζώρτζ 10.

Δυοβουνιώτης Κωνσταντῖνος. Σολωμοῦ 54 Α.

*—**Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος.** Πατησίων 73.

* **Εὐαγγελίδης Μαργαρίτης.** Μεθώνης 52.

* **Εὐταξίας Ἀθανάσιος.** Σίνα 14.

* **Εὐταξίας Ἰωάννης.** Ἀκαδημίας 11.

Fabricius Ernst. Freiburg i. Br. Cöthestrasse 44.

Frickenhaus August. Strassburg. Universität.

* **Ζαΐμης Ἀλέξανδρος.** Χαρ. Τρικούπη 12.

* **Ζαΐμης Θεόδωρος.** Ξενοφῶντος 12.

Ζάννος Κλεάνθης. Φιλελλήνων 23.

Ζησίου Κωνσταντῖνος. Σωτῆρος 6.

* **Ζυγομαλᾶς Ἀντώνιος.** Ἀκαδημίας 7 Β.

Ζωγράφος Ἰωάννης. Πανεπιστημίου 12.

Haupt H. Giessen. Kepler Strasse 1.

Ἠλιάδης Μιλτιάδης. Ἀχαρνῶν 63.

Ἠλιόπουλος Χρῆστος. Ζαλόγγου 3.

Hiller v. Gaertringen Fr. Berlin. W. Ebereschen-Allee 11.

Θεοδωρακάκης Στυλιανός. Παπαρρηγοπούλου 9.

Θεοδωράκης Γεώργιος. Σατωβριάνδου 16.

* **Θεοφανόπουλος Δημήτριος.** Σατωβριάνδου 12.

Judeich Walter. Jena Universität, Sedan Strasse 8.

* **Καβαλλιεράτος Ἄννινος Μιλτιάδης.** Δερβενίων 6.

Καββαδίας Ἀλέξανδρος. Πατριάρχου Ἰωακεὶμ 25.

* **Καββαδίας Παναγῆς.** Καπλανῶν 9.

* **Καζάζης Νεοκλῆς.** Ἀριστοτέλους 16.

* Καλαποθάκης Οἰκ. Δημήτριος. Σοφοκλέους 5.
* Καλλικούνης Νικόλαος. Πειραιῶς 8.
Καλλιοντζῆς Εὐάγγελος. Πανεπιστημίου 79 Α.
Καλογερόπουλος Νικόλαος. Λυκαβηττοῦ 18.
Καλογερόπουλος Παναγιώτης. Ἀσκληπιοῦ 5.
* Καπετανάκης Νικόλαος. Μετσόβου 18.
Καρκούλιας Ἡρακλῆς. Εὐριπίδου 12.
Κάρο Γεώργιος. Φειδίου 1.
* Καρολίδης Παῦλος. Μαυρομιχάλη 5.
* Καστόρχης Δημήτριος. Καλλιδρομίου 6.
* Καστριώτης Παναγιώτης. Ἀβέρωφ 9.
Καυταντζόγλους Ἰωάννης. Ἀκαδημίας 27.
Κεραμόπουλος Ἀντώνιος. Ζαΐμη 23 Α.
Kinch Friedr. Copenhague St. Annaeplads 20.
* Κλοντηρόπουλος Γεώργιος. Μαυρομιχάλη 16α.
* Κουμανούδης Στε. Ἰωάννης. Πειραιεύς.
* Κουμανούδης Στε. Πέτρος. Ζαλοκώστα 8.
* Κουρουνιώτης Κωνσταντῖνος. Ἀναγνωστοπούλου 11.
Κούσουλας Ἰωάννης. Κυκλοβόρου 43 Α.
* Κριεζῆς Ἀντώνιος. Ἀκαδημίας 72.
Κριεζῆς Ἐμμανουήλ. Πλατεῖα Κάνιγγος 4.
Κυπαρίσσης Νικόλαος. Ἰωακεὶμ Πατριάρχου 44.
* Κύρης Μιχαήλ. Μεταξᾶ 6.
Κυριαζῆς Σπυρίδων. Φερῶν 18.
* Κωνσταντινίδης Πάνος. Κάνιγγος 26.
* Λαμπρόπουλος Ἀλέξανδρος. Ἀσκληπιοῦ 20.
Λεκὸς Γεώργιος. Στουρνάρα 37α.
* Λεονάρδος Βασίλειος. Προαστείου 59.
*—Λιβαδᾶς Μιχαήλ. Μασσαλίας 15.
Λιόλιος Γεώργιος. Σατωβριάνδου 16.
Loewy Emmanuel. Via del progresso 23. Roma.
* Λυκάκης Ἀλέξανδρος. Θουκυδίδου 10.
* Λυκούδης Ἐμμανουήλ. Ἀσκληπιοῦ 45.
Μαγιάσης Ἰωάννης. Σόλωνος 97.
* Μακκᾶς Δημήτριος. Δημοκρίτου 10.
* Μακκᾶς Νικόλαος. Σόλωνος 10.
Μακρῆς Γεράσιμος. Βασιλικὸν Ξενοδοχεῖον.

Μαλτέζος Κωνσταντῖνος. Καποδιστρίου 29 Β.
* Μαντζάκος Χρῖστος. Πιπίνου 25.
Μαντζούφας Ἀνδρέας. Ἀσκληπιοῦ 23.
Μανωλίδης Σωκράτης. Προαστείου 76.
Μαρκόπουλος Βασίλειος.— Ἰωάννινα.
* Μαρκόπουλος Ἰωάννης. Βουλῆς 9.
Ματάλας Ἀθανάσιος. Πατησίων 81.
Μέλφος Δημήτριος. Μπόταση 12.
* Μερκούρης Σπῦρος. Πανεπιστημίου 61.
* Μεσολωρᾶς Εὐ. Ἰωάννης. Μαυρομιχάλη 15.
* Μητσόπουλος Ἡρ. Χρῖστος. Σολωμοῦ 2.
* Μομφερρᾶτος Ἀντώνιος. Ἀριστοτέλους 9.
* Μούσης Ἰωάννης. Προαστείου 45.
Μπαλτιαξῆς Γεώρ. Ἀχαρνῶν 1.
Μπὰρτ Γουλιέλμος. Μαυρομιχάλη 8.
Μπενάκης Ἐμμανουὴλ. Κουμπάρη 1.
Μπότασης Ἰωάννης. Κηφισιᾶς 47.
Müller Kurt. Goettingen, Plankstrasse 18.
* Μυστακίδης Βασίλειος. Constantinople (Musée Imp. Ottoman).
Νεγρεπόντης Μιλτιάδης. Ὄθωνος 14.
* Νικολαΐδης Ἰωάννης. Πραξιτέλους 33.
* Νικολαΐδης Λουδοβῖκος. Τράπεζα Ἀνατολῆς.
Noack Ferdinand. Tübingen. (Gartenstrasse 59).
Ξανθουδίδης Στέφανος. Ἡράκλειον Κρήτης.
Οἰκονόμος Γεώργιος. Ἡρακλείτου 24.
* Οἰκονόμος Π. Παναγιώτης. Ἡρακλείτου 24.
Ὀρλάνδος Κ. Ἀναστάσιος. Ὑπουργεῖον Παιδείας.
* Παγανέλης Σπυρίδων. Σωκράτους 73 Α.
*—Παγανέλης Στάμος. Σωκράτους 73 Α.
* Πάλλης Ἀγαμέμνων. Πατησίων 60.
* Παναγιωτόπουλος Ἀνδρέας. Ἀχαρνῶν 27.
Παντελίδης Ἐμμανουὴλ. Αἰόλου 154.
Παντερμαλῆς Στυλιανός. Ἀκαδημίας 78.
Παπαδάκης Νικόλαος. Μουσεῖον. Θῆβαι.
Παπαζαχαρίου Ἄγγελος. Μαγνησίας 2.
* Παπαμιχαλόπουλος Ν. Κωνσταντῖνος. Ἀριστοτέλους 70 Α.
Παπανδρέου Γεώργιος. Δεινοκράτους 5.

* Παππούλιας Δημήτριος. Βαλτετσίου 57.
Πατσουράκος Ἰωάννης. Πειραιεύς. Λεωφόρος Χατζῆ Κυριακοῦ 17.
Πελεκίδης Εὐστράτιος. Θεσσαλονίκη.
Πιτίδης Μιχαήλ.
Πολίτης Ἰωάννης. Ἀλεξ. Σούτσου 2.
* Πολίτης Νικόλαος. Κυκλοβόρου 22 Α.
* Πολυγένης Ἠλ. Κωνσταντῖνος. Ἀκαδημείας 52.
Πουρῆς Δημ. Μιλτιάδης. Ὄθωνος 14.
* Πὼπ Γεώργιος. Σταδίου 6.
Ραγκαβῆς Ἀλέξανδρος. Λουκιανοῦ 6 α.
* Ράλλης Δημήτριος. Πανεπιστημίου 43.
*—Ράλλης Δ. Γεώργιος. Πανεπιστημίου 43.
* Ράλλης Κωνσταντῖνος. Ἀναγνωστοπούλου 19 Α.
Ρεδιάδης Δ. Περικλῆς. Σόλωνος 36.
Robert Karl. Halle a. Saale. Universität.
Ροῦφος Λουκᾶς. Βουλῆς 47.
Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος. Μεσολόγγιον.
*Ρωμᾶνος Ἄθως. Paris.
* Ρώσης Ζῆκος. Ἀμαρούσιον.
* Σβορῶνος Ν. Ἰωάννης. Δελφῶν 3.
Schmidt Eduard. Galleriestrasse 4. München.
* Σημαντήρας Κωνσταντῖνος. Ἡρακλείτου 21.
* Σκιᾶς Ἀνδρέας. Βαλτετσίου 7.
* Σκουζὲς Ἀλέξανδρος. Ρηγίλλης 12.
* Σκουλούδης Στέφανος. Γεωργίου Α'. 3.
* Σκοῦφος Θεόδωρος. Ἀσκληπιοῦ 65.
* Σοφούλης Θεμιστοκλῆς. Ξενοδοχεῖον Ἀθηνῶν.
* Στάης Βαλέριος. Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖον.
* Στάης Ἐμ. Σπύρος. 3ης Σεπτεμβρίου 79.
Σταθᾶτος Ἀντώνιος. Φιλελλήνων 27.
Σταμούλης Ἀναστάσιος. Silivrie.
Σταυρόπουλος Κ. Ἄγγελος. Καλαμιώτου 22.
Steele Daniel. Ὁμήρου 32.
* Στεφανόπουλος Ἀνδρέας. Μακεδονίας 6.
* Στρέϊτ Γεώργιος. Γεωργίου Σταύρου 1.
* †Στρέϊτ Στ. Στέφανος. Γεωργίου Σταύρου 1.
Studniczka Franz. Leipzig. Leibnizstrasse 11.

* **Σφακιανάκης Παναγιώτης.** Πατησίων 99 Τήνου.
* **Σωτηριάδης Γεώργιος.** Λουκιανοῦ 21.
Σωτηρίου Γεώργιος. Ξενοκράτους 5.
*—**Ταμπακόπουλος Βασίλειος.** Φυλῆς 2.
* **Τραπάντζαλης Γεώργιος.** Πατησίων 73.
* **Τριανταφυλλάκος Νικόλαος.** Κωνσταντίνου Διαδόχου 2.
Τρικούπης Σπυρίδων. Δώρου 6.
* **Τσάτσος Ἰωάννης.** Ὁμήρου 8.
* **Τσιβανόπουλος Δημοσθένης.** Χαλκοκονδύλη 24.
* **Τσίλλερ Ἐρνέστος.** Σόλωνος 2.
Τσιπούρας Δημήτριος. Μαραθῶνος 64.
* **Τσούντας Χρῆστος.** Ἀλκιβιάδου 36.
* **Τυπάλδος Μπασιᾶς Ἀθανάσιος.** Ὁμήρου 20 Α.
Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος. Κάνιγγος 18.
†**Φιλαδελφεὺς Θεμ. Θεμιστοκλῆς.** Βουλῆς 16.
* **Φιλάρετος Γεώργιος.** Ὁμήρου 11.
Χατζῆς Ἀντώνιος. Προαστείου 81.
* **Χατζιδάκης Γεώργιος.** Σκουφᾶ 10.
* †**Χατζιδάκης Ἰωάννης.** Ἡρακλείτου 3.
Wide Sam. Uppsala. Univers. Bibliotheket.
Wiegand Theodor. Berlin. Koenig. Museen.
Zahn Robert. Berlin. K. Museum am Lustgarten.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1920

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ

Προϋπολογισμοῦ Κεφ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρ.	Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα		Εἰσπραχθέντα		Εἰσπραχθέντα Ἐπὶ πλέον		Εἰσπραχθέντα Ἐπὶ ἔλαττον	
Α	1	Ἐτήσιαι εἰσφοραὶ τακτ. ἑταίρων	2000	—	3495	—	1495	—		
»	2	Μερίσματα καὶ τόκοι	46551	—	49375	—	2824	—		
»	3	Ἔσοδα ἐξ ἀκινήτων κτημάτων . .	140	—	140	—				
»	4	» ἐκ δημοσιευμάτων	600	—	1307	75	707	75		
»	5	» ἐκ συνδρομῆς τοῦ δημοσίου	22500		65000	—	42500	—		
»	6	» ἐκ κεκλεισμένων χρήσεων.	15000						15000	—
»	7	» Περίσ. χρήσ. ἔτους 1919.	22377	50					22377	50
»	8	» Διάφοροι πρόσοδοι . . .	300	—	3069	55	2769	55		
			109468	50	122387	30	50296	30	37377	50

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΩΝ ΩΣ ΑΝΩ ΕΙΣΠΡΑΧΘΕΝΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΥΠΟ ΚΕΦ. Α΄ ΑΡΘΡΟΝ 4,

Ἤτοι «Ἔσοδα ἐκ δημοσιευμάτων»

	Δραχ.	Λ.
Ἀπὸ ἀντίτιμον πωληθέντων ἀντιτύπων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος . . .	1118	75
» » » » τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἑταιρείας	179	—
» » » » τοῦ συγγράμματος «Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων» ὑπὸ Γ. Παπαβασιλείου	10	—
Τὸ ὅλον . . .	1307	75

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1920.

Ὁ Ταμίας
ΔΗΜ. ΛΙΒΑΔΑΣ

Ὁ Λογιστής
ΠΑΝΑΓ. Γ. ΣΤΡΙΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1920

Προϋπολογισμού Κεφ.	Προϋπολογισμού Άρ.	Είδος εξόδων	Προϋπολογισθέντα		Ενταλθείσαι πληρωμαί		Διαφορά επί έλαττον	
Α	1	Μισθοί προσωπικού	9900	—	8243	—	1657	—
»	2	Επιδόματα και συντάξεις . . .	2412	—	2376	—	36	—
»	3	Διάφοροι δαπάναι	4100	—	3500	35	599	65
Β	1	Μισθοί προσωπικού Βιβλιοθήκης	5160	—	5160	—		
»	2	Έξοδα πλουτισμού και συντηρήσεως της Βιβλιοθήκης	6000	—	1450	10	4549	90
Γ	1	Ανασκαφαί και πάσα προς ανασκαφάς σχετιζομένη δαπάνη .	42000	—	36815	45	5184	55
»	2	Αγορά Αρχαίων	500	—	—	—	500	—
Μ	Δ	Δημοσιεύματα	20000	—	9548	05	10451	95
Ε	Μ	Αρχαιολογική Σχολή και διαλέξεις	17260	—	14532	65	2727	35
ΣΤ	Μ	Διάφορα έξοδα	4597	90	4218	90	379	—
Ζ	Μ	Έξοδα κεκλεισμένων χρήσεων . .	1398	60	1298	60	100	—
			113328	50	87143	10	26185	40

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΩΝ ΩΣ ΑΝΩ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΥΠΟ ΚΕΦΑΛ. Γ ΚΑΙ Δ

Ήτοι ανασκαφαί και πάσα προς ανασκαφάς σχετιζομένη δαπάνη και δημοσιεύματα.

α') Ανασκαφαί	Δραχ.	Λ.
Δαπάναι ανασκαφών παρά το Διονυσιακόν Θέατρον . . .	1047	50
» » Αμφιαρείου.	7211	—
» » Επιδαύρου .	7341	30
» » Ελευσίνος. .	10853	65
» ανασκαφικών και μνημειακών εργασιών εν Μυστρά και Γεράκι.	5322	—
» ανασκαφών Αμφιπόλεως	5040	—
Σύνολον . . .	36815	45

β') Δημοσιεύματα	Δραχ.	Λ.
Διά την έκδ της Αρχ. Εφ. 1918.	1577	45
» » » » » » 1919.	2486	60
» » » των Πρακτικών 1919.	54	—
Διά την έκδοσιν του συγγράμματος Β. Στάη περί Σουνίου .		—
Δι' αγοράν 10 δεσμίδων χάρτου τυπογραφικού διά την έκδοσιν των δημοσιευμάτων. . .	1440	—
Δι' αγοράν 20 αντιτύπων Α' ημιτόμου της Ιστορίας της Ελ τέχνης Π. Καββαδία. . . .	1000	—
Δι' αγοράν 15 αντιτύπων του 19 τόμου της υπό Ι. Σβορώνου εκδιδομένης Εφημ. της Νομισματικής Αρχαιολογίας .	375	—
Εις Σκεύον Ζερβόν διά δύο αντίτυπα του βιβλίου του «Rhodes capitale du Dodécanèse» .	300	—
Σύνολον . .	9548	05

1920.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Πρὸς τὴν Συνέλευσιν τῶν Ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Κύριε Πρόεδρε.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀποτελοῦντες τὴν ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἑταιρείας, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 418 τῆς 28ης Δεκεμβρίου 1920 ἐγγράφου τοῦ Προέδρου, ἐπελήφθημεν τῆς ἐξελέγξεως τῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1920 οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμιακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα.

α') Χρηματικόν.

1. Χρέωσις.

Ὑπόλοιπον μετρητῶν εὑρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1919 κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας.	Δρ.	626,85
Εἰσπραχθέντα		
Ἀπὸ ἔσοδα Γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ	»	122,387,30
Ἐκ πωλήσεως 10 μετοχῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης πρὸς ἐγγραφὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ λαχειοφόρον Δάνειον τῶν 300 ἑκατομμυρίων 1920 5 %. . .	»	72,325—
Ἐκ πωλήσεως 250 ὁμολογιῶν Ἐθνικοῦ Δανείου τῶν 75,900,000 ἔτους 1918 πρὸς ἐγγραφὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ αὐτὸ λαχειοφόρον Δάνειον τῶν 300 ἑκατομμυρίων ἔτους 1920, 5 %	»	24,125—
Ἀπὸ Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἔναντι τῶν παρ' αὐτῇ εἰς πρώτην ζήτησιν καταθέσεων τῆς Ἑταιρείας . . .	»	39,500—
Ἀπὸ Λαϊκὴν Τράπεζαν ἔναντι τῶν παρ' αὐτῇ εἰς πρώτην ζήτησιν καταθέσεων τῆς Ἑταιρείας . . .	»	10,000—
Τὸ ὅλον	»	268,964,15

2 Πίστωσις.

Πληρωθέντα		
Εἰς ἔξοδα Γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ	Δρ.	87,143,10
Εἰς Ἐθνικὴν Τράπεζαν πρὸς ἐγγραφὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ νέον λαχειοφόρον δάνειον τῶν 300 ἑκατομμυρίων ἔτους 1920 διὰ πεντακοσίας ὁμολογίας πρὸς δραχμὰς 194,20 ἑκάστην	»	97,100—
Εἰς ἀγορὰν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἑταιρείας πέντε ὁμολογιῶν Ἐθνικοῦ Παγίου Δανείου ἔτους 1889 . . .	»	1,428,75
Κατατεθέντα ἐπὶ ἀνοικτῷ λογαριασμῷ παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	77,000—
Ὑπόλοιπον μετρητῶν εὑρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ τῇ 31 Δεκεμβρίου 1920 κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπείας	»	6,292,30
Σύνολον	»	268,964,15

β´) Ἔσοδα καὶ ἔξοδα.

1. Ἔσοδα.

Ἀπὸ εἰσφορὰς ἑταίρων	Δρ.	3,495—
» τόκους καὶ μερίσματα.	»	49,375—
» ἀκίνητα κτήματα	»	140—
» δημοσιεύματα	»	1,307,75
» συνδρομὴν τοῦ Δημοσίου	»	65,000,—
» διαφόρους προσόδους	»	3,069,55
Σύνολον	»	122,387,30

2. Ἔξοδα.

Εἰς μισθοὺς τοῦ προσωπικοῦ	Δρ.	8,243—
» ἐπιδόματα καὶ συντάξεις	»	2,376—
» διαφόρους δαπάνας	»	3,500,35
» μισθοὺς τοῦ προσωπικοῦ τῆς Βιβλιοθήκης . . .	»	5,160—
» πλουτισμὸν καὶ συντήρησιν τῆς Βιβλιοθήκης . .	»	1,450,10
» ἀνασκαφὰς	»	36,815,45
» δημοσιεύματα.	»	9,548,05
» Ἀρχαιολογικὴν Σχολὴν καὶ διαλέξεις	»	14,532,65
» διάφορα ἔξοδα ἔκτακτα καὶ λοιπὰ ἀπρόοπτα .	»	4,218,90
» ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	1,298,60
Ἐν ὅλῳ ἔξοδα	»	87,143,10
Περίσσευμα ἐσόδων ἔτους 1920.	»	35,244,20
Σύνολον	Δρ.	122.387,30

γ') Γενικὸς Ἰσολογισμός.

1 Ἐνεργητικόν.

Τὸ ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1920 ἀνήρχετο εἰς . . . . Δρ. 956,649,25

Ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

1)	Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ.	»	6,292,30
2)	» κατάστημα τῆς Ἑταιρείας.	»	259,863,80
3)	» 70 μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης	»	157,190,25
4)	» 1697 ὁμολογίας Ἐθνικοῦ Δαν. Ἑνοποιήσ. 1898	»	171,795,75
5)	» 405 » Παγίου δανείου 1889	»	88,154,25
6)	» 170 » Ἐθνικοῦ Δαν. Ἀμύνης 1907.	»	17,253,25
7)	» 30 » Πατριωτ. δαν. τῶν 30,000,000	»	25,—
8)	» 1 » Ἐθν. Δαν. κεφαλαιοποιήσεως.	»	640,—
9)	» 110 » Ἐθνικοῦ Δανείου ἔτους 1914 τῶν 500,000,000.	»	48,110,65
10)	» 75 » τοῦ σιδηρ. Πειραιῶς-Λαρίσης	»	20,193,75
11)	» 204 » Ἐθν. δαν. 75,000,000 ἔτους 1918	»	18,460,20
12)	» 500 » Λαχ. Ἐθν. Δανείου 300 ἑκατ. ἔτους 1920	»	97,100,00
13)	» καταθέσεις εἰς πρώτην ζήτησιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	45,969,90
14)	» καταθέσεις εἰς πρώτην ζήτησιν παρὰ τῇ Λαϊκῇ Τραπέζῃ	»	5,220,65
15)	» προκαταβολάς	»	1,932,—
16)	» ἀκίνητα κτήματα	»	17,847,50
	Τὸ ὅλον	Δρ.	956,049,25

Τὸ δὲ παθητικὸν τῇ 31 Δεκεμβρίου 1920 ἀνήρχετο εἰς Δρ. 956,049,25

Ἀποτελούμενον

1)	Ἐκ τοῦ Κεφαλαίου τοῦ ἔτους 1919. .	Δρ. 921,405,05	
2)	Ἐκ τοῦ περισσεύματος τοῦ ἔτους 1920	» 35 244.20	» 956,049,25

δ') Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ περιουσία τῆς Ἑταιρείας τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1920 ἀνήρχετο εἰς . . . . Δρ. 876,518,05

ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς:

1)	Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	»	6,292,30
2)	» κατάστημα τῆς Ἑταιρείας	»	259,863,80
3)	» 70 μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης. . . .	»	157,190,25
4)	» 1697 ὁμολογίας Ἐθν. Δανείου ἑνοποιήσ. 1898	»	171,795.75
	Εἰς μεταφορὰν	Δρ.	595,142,10

	Ἐκ μεταφορᾶς	Δρ.	595,142,10
5)	Ἀπὸ 405 ὁμολογίας Ἐθν. Παγίου Δανείου 1889	»	88,154.25
6)	» 170 » » Δανείου 1907.	»	17,253,25
7)	» 30 » » Πατριωτικοῦ Δανείου τῶν 30 ἑκατομμ. .	»	25,—
8)	» 1 ἀπόδειξιν δραχ. 140 καὶ 1 ὁριστικὸν τίτλον Δανείου Κεφαλαιώσεως	»	640,—
9)	» 110 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1914 500,000,000.	»	48,110,65
10)	» 75 » τοῦ Σιδ. Πειραιῶς Λαρίσσης	»	20,193.75
11)	» 204 » Ἐθνικοῦ Δανείου 75,000,00 ἔτους 1918	»	18,460,20
12)	» 500 » λαχειοφόρου Ἐθνικοῦ Δαν. 300,000,000 ἔτους 1920	»	97,100,90
13)	» καταθέσεις εἰς πρώτην ζήτησιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ.	»	45,969,90
14)	» καταθέσεις εἰς πρώτην ζήτησιν παρὰ τῇ Λαϊκῇ Τραπέζῃ.	»	5,220,65
15)	» προκαταβολὰς	»	1,932,—
16)	» ἀκίνητα κτήματα.	»	17,847,50
	Τὸ ὅλον	Δρ.	956,049 25

Ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω περιουσίας ἡ Ἑταιρεία κέκτηται πλουσίαν βιβλιοθήκην καὶ διάφορα δημοσιεύματα, ἤτοι: «Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα», «Πρακτικὰ τῆς Ἑταιρείας» καὶ λοιπὰ δημοσιεύματα καταγεγραμμένα λεπτομερῶς ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ, ὧν κατὰ τὸ ἔτος 1920 ἐπωλήθησαν καὶ εἰσεπράχθησαν δραχμαὶ 1,307,75. ἤτοι ἐπὶ πλέον τῶν προϋπολογισθέντων κατὰ δραχμὰς 707,75 ἐνεγράφησαν δὲ εἰς τὰ ἔσοδα τῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸ Κεφάλαιον Α', ἄρθρον 4.

Ταῦτα εἶναι τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τοῦ ἐλέγχου τῶν λογιστικῶν καὶ ταμιακῶν βιβλίων τῆς Ἑταιρείας, ὧν ἡ τήρησις ἐγένετο ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων ὑπαλλήλων αὐτῆς. Τῶν ὑπαλλήλων τούτων ἡ εὐσυνείδητος ἐργασία ἐξετιμήθη προσηκόντως ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ οὐσιαστικὸν μέρος τῆς καθόλου οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας τῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τοῦ τέως Συμβουλίου ἐπιφυλασσόμεθα νὰ διαλάβωμεν περὶ αὐτῆς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν οἰκονομικὸν καὶ διοικητικὸν ἔλεγχον ὁλοκλήρου τῆς παρελθούσης τριετίας, ἡ διεξαγωγὴ τοῦ ὁποίου ἀνετέθη ἡμῖν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τῆς 29 Νοεμβρίου 1920.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ἰανουαρίου 1921.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

Χρ. Μουτσόπουλος

Ἀθ. Γεωργιάδης

Γ. Βέλτσος

ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1920

ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 12 Ἰανουαρίου 1920, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ὥρα 10 $^1/_2$ π. μ. συνῆλθον οἱ ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν, ἵνα ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ ἐπιτροπείαν διὰ τὸ ἔτος 1920 καὶ ἀκούσωσι τὴν ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1919 πεπραγμένων καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Παρῆσαν ἑταῖροι 19. Γενομένης φανερᾶς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Ἰ. Ζωγράφος, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ἀ. Στεφανόπουλος, Α΄. Γραμματεὺς ὁ κ. Στίλπων Κυριακίδης καὶ Β΄. Γραμματεὺς ὁ κ. Παν. Καλογερόπουλος. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἔτος 1920 οἱ κ. κ. Ι. Βλαχογιάννης, Σ. Κουγέας, Δημ Μουτσόπουλος, Ιω. Πρωτοπαππᾶς καὶ Ἀθ. Τυπάλδος Μπασιᾶς.

Ὁ γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ 1919. Ἡ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν τοῦ ἔτους 1919.

Τούτων γενομένων ὁ γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου κ. Π. Καββαδίας ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων τῆς ἑταιρείας κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1919.

Α΄. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 10 Μαΐου 1920, ἡμέρᾳ Κυριακῇ ὥρᾳ 10η π.μ. ἐγένετο ἡ πρώτη ἔκτακτος Συνέλευσις τῶν ἑταίρων ἐπὶ προτάσεως τοῦ Διοικ. Συμβουλίου περὶ προσθήκης εἰς τὸ ἄρθρον 44 τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς ἑταιρείας. Μετὰ συζήτησιν δὲ ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης ἐγένετο αὕτη δεκτὴ καὶ διετυπώθη ὡς ἑξῆς :

Εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικοὺς ὑπαλλήλους, ἤτοι εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ ἀρχαιολογικοῦ καὶ ἀρχιτεκτονικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, εἰς τοὺς διευθυντὰς καὶ ἐφόρους τῶν ἀρ-

χαιολογικῶν Μουσείων καὶ καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐξερχομένους τῆς ἕδρας των πρὸς διεύθυνσιν καὶ ἐν γένει πρὸς ἐκτέλεσιν ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλων ἔργων τῆς Ἑταιρείας καταβάλλονται ἐκ τοῦ ταμείου τῆς ἑταιρείας τὰ ὁδοιπορικὰ αὐτῶν ἔξοδα καὶ ἡμερησία ἀποζημίωσις ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὸν ἡμερήσιον μισθόν, ὃν λαμβάνει ἕκαστος παρὰ τοῦ Δημοσίου κατὰ τοὺς μέχρι σήμερον (10 Μαΐου 1920) ἰσχύοντας νόμους περὶ μισθοῦ αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα αὐξανομένου τυχὸν ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ μισθοῦ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὑπαλλήλων, ἡ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας καταβαλλομένη αὐτοῖς ἡμερησία ἀποζημίωσις δὲν μεταβάλλεται.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐνεκρίθη διὰ τοῦ ἀπὸ 25 Ἰουλίου 1920 Β. Διατάγματος δημοσιευθέντος ἐν τῷ ἀπὸ 12 Αὐγούστου 1920 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τεύχει Α'.

Β'. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 29 Νοεμβρίου 1920, ἡμέρᾳ Κυριακῇ ὥρᾳ 11 π.μ. ἐγένετο ἡ δευτέρα ἔκτακτος συνέλευσις τῶν ἑταίρων πρὸς συζήτησιν καὶ ἀπόφασιν ἐπὶ προτάσεως τοῦ Διοικ. Συμβουλίου περὶ τῆς ἀκολούθου προσθήκης εἰς τὸ ἄρθρον 9 τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας.

«Ἐν ἀρχῇ τοῦ διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1917 ἐγκεκριμένου ἄρθρου 9 τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς ἑταιρείας προστίθενται τὰ ἑξῆς :

»Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κηρύσσεται ἐπίτιμος Πρόεδρος τῆς ἑταιρείας προεδρεύων ἐν ταῖς συνεδρίαις ὁσάκις παρίσταται ἐν αὐταῖς.

»Ἡ Α.Β.Υ. ὁ Διάδοχος Γεώργιος καὶ ἡ Α. Υ. ὁ πρίγκιψ Νικόλαος κηρύσσονται ἐπίτιμοι Ἀντιπρόεδροι προεδρεύοντες ὡσαύτως ἐν ταῖς συνεδρίαις».

Ὁ Προεδρεύων Σύμβουλος — *Ὁ Γραμματεὺς*

Γ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ — Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ

Παρῆσαν ἑταῖροι 55. Ἀπόντος τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Διοικ. Συμβουλίου προήδρευσεν ὁ σύμβουλος κ. Γ. Γαρδίκας.

Ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς συνεδριάσεως ἀνεκοινώθη τοῖς ἑταίροις τὸ ἀπὸ 27 Νοεμβρίου 1920 Β. Διάταγμα, δημοσιευθὲν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 273 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τεύχει Α'. «Περὶ ἀνακλήσεως τοῦ ἀπὸ 14 Σεπτεμβρίου 1917 Β. Διατάγματος, περὶ ἐγκρίσεως τροποποιήσεων ἄρθρων τινῶν τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας». Μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Β. Διατάγματος τούτου ἡ συνέλευσις ᾐτήσατο τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς προεδρικῆς ἕδρας τοῦ κ. Γαρδίκα μετὰ τοῦ γραμματέως κ. Π. Καββαδία μὴ δυναμένων

νά προεδρεύσωσι τῆς Συνελεύσεως ὡς ὄντων μελῶν τοῦ ἐκπεσόντος τῆς ἀρχῆς Διοικ. Συμβουλίου καὶ ἐξέλεξε προσωρινὸν πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως τὸν πρεσβύτερον τῶν παρόντων ἑταίρων κ. Π. Καρολίδην, ὅστις κηρύξας τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους εἰς καταρτισμὸν τακτικοῦ Προεδρείου. Ἐξελέγησαν δὲ διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Μ. Γούδας α'. γραμματεὺς ὁ κ. Γ. Ν. Βέλτσος καὶ β' γραμματεὺς ὁ κ. Ἀλ. Φιλαδελφεύς.

Μεθ' ὃ λαβόντος τὸν λόγον τοῦ ἑταίρου κ Ν. Κυπαρίσση καὶ διατυπώσαντος ὡρισμένας κατηγορίας κατὰ τοῦ Συμβουλίου ἀπεφασίσθη α) Ὅπως ἀναθεωρηθῇ ὁ Ὀργανισμὸς τῆς Ἑταιρείας καὶ ὑποβληθῇ εἰς τὴν Συνέλευσιν τῶν ἑταίρων. β) Ὅπως συσταθῇ εἰδικὴ πενταμελὴς ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεία πρὸς διοικητικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἔλεγχον τῶν τῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1917 μέχρι τῆς 30 Νοεμβρίου 1920 ἢ καὶ διὰ τὸ πρὸ τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1917 χρονικὸν διάστημα ἐφ' ὅσον ἡ Ἐπιτροπεία ἤθελε κρίνει τοῦτο σκόπιμον καὶ ἐπιβαλλόμενον. Ἐξελέγησαν δὲ ὁμοφώνως μέλη τῆς Ἐπιτροπείας ταύτης οἱ κ.κ. Σπυρ. Στάης, Χρ. Μητσόπουλος, Περ. Ρεδιάδης Ἀθαν Γεωργιάδης καὶ Γεωργ. Βέλτσος. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιτροπείαν ἀνετέθη καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς χρήσεως τοῦ 1920. Ἀπεφασίσθη ὅπως τῆς συγκληθησομένης πρὸς ἀνάδειξιν νέου Διοικ. Συμβουλίου συνελεύσεως μετάσχωσι μόνον οἱ ἑταῖροι οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ 1917 ἀναγραφόμενοι ὡς καὶ οἱ μέχρι τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1917 ἐκλεγέντες νέοι τοιοῦτοι, ἤτοι μέχρι τῆς γενομένης τροποποιήσεως τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς ἑταιρείας τῆς ἀνακληθείσης διὰ τοῦ ὡς ἀνωτέρω Β. Διατάγματος·

Ἐν τέλει δὲ ἀνετέθη εἰς τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως ὅπως συγκαλέσῃ τὸ ταχύτερον τὴν Συνέλευσιν πρὸς ἀρχαιρεσίας.

Γ. ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 5 Δεκεμβρίου 1920, ἡμέρα Σαββάτῳ, ὥρᾳ 5 μ.μ. ἐγένετο ἡ τρίτη ἔκτακτος συνέλευσις τῶν ἑταίρων πρὸς κύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης ἐκτάκτου συνελεύσεως καὶ πρὸς ἐκλογὴν νέου Διοικ. Συμβουλίου. Παρῆσαν ἑταῖροι 46. Προήδρευσεν ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Γούδας. Ἀνεκοινώθη ἡ ἀπὸ 30 Νοεμβρίου 1920 (ἀρ. πρωτ. 393) παραίτησις τοῦ Α' γραμματέως τῆς Συνελεύσεως κ. Γεώρ. Βέλτσου. Ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνελεύσεως. Μεθ' ὃ γενομένης ψηφοφορίας πρὸς ἐκλογὴν τοῦ νέου Συμβουλίου ἐξελέγησαν οἱ κ.κ. Κ. Πολυχένης, Α. Σκιᾶς, Δ. Παπούλιας, Ι. Δραγάτσης, Χ. Μητσόπουλος, Α. Φιλαδελφεύς, Ν. Κυπαρίσης, Ι. Μεσολωρᾶς, Σ. Παγανέλης, Β. Στάης, Μ. Γούδας, Ν. Ἐξαρχόπουλος καὶ Γ. Μπαλτατζῆς.

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1920

Συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ Συμβουλίου Ἰακ. Χ. Δραγάτση καὶ ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ γενικῇ Συνελεύσει τῶν Ἑταίρων τῇ 10ῃ Ἰανουαρίου 1921

Κύριοι Ἑταῖροι,

Ἀνακτησαμένης τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τὸ κῦρος, ὅπερ διὰ τοσούτων ἔργων ἀπὸ τόσούτων ἐτῶν ἐκτήσατο καὶ εἰσελθούσης εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῆς τροχιὰν διὰ τῆς τελευταίας γενικῆς συνελεύσεως τῆς 29ης Νοεμβρίου 1920, τὸ εὐθὺς κατόπιν, τῇ 5ῃ Δεκεμβρίου 1920, ἐκλεγὲν Διοικητικὸν Συμβούλιον προβαίνει εἰς τὴν λογοδοσίαν τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος.

Καὶ πρῶτον εἰς μνημόσυνον τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἐργασθέντων ἀναγράφει τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οὓς ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ μέσου ἡμῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ θάνατος. Πολύτιμοι ὑποστηρικταὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς μετήλλαξαν τὸν βίον. Τοιοῦτος ὁ τακτικὸς ἰσόβιος ἑταῖρος Στέφανος Στρέϊτ, διαπρέψας μεταξὺ τῶν νομοδιδασκάλων ἀπὸ τῆς Πανεπιστημιακῆς ἕδρας, ἀνελθὼν εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, διοικήσας δ' ἐπὶ μακρὸν τὴν Ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος Τράπεζαν, ἀπὸ δὲ τῆς θέσεως αὐτοῦ ταύτης παρασχὼν πᾶσαν εὐκολίαν καὶ πᾶσαν ἀρωγὴν εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν. Ὁ τακτικὸς ἰσόβιος ἑταῖρος Ἀναστά-

σιος Δαμβέργης, ὁ προαγαγὼν τὴν ἐπιστήμην τῆς Χημείας διὰ τῶν πλουσίων μελετῶν καὶ ἐρευνῶν αὐτοῦ. Παρὰ τοῦτον καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος Δαμβέργης τακτικὸς ἑταῖρος καὶ οὗτος. Ὁ γηραιὸς εὐπατρίδης τακτικὸς ἰσόβιος ἑταῖρος Θεμιστοκλῆς Φιλαδελφεύς, ὁ γνωστότατος καὶ ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ δράσεως ἀγαστὸς Ἀθηναῖος, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς ἐρεύνης τῆς σοβαρωτάτης τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἣν χαρακτηρίζει εἰλικρινὴς ἐργασία καὶ φιλόπονος ἔρευνα τῶν κατὰ τὴν γενέτειραν γῆν. Καὶ τέλος ὁ τακτικὸς ἑταῖρος Θεόδωρος Ἀποστολόπουλος, οὗ πολυμερεστάτη ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ δρᾶσις.

Τὰ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Ἑταιρείας βλέπετε ἀναγεγραμμένα ἐν τῷ εἰς χεῖρας ὑμῶν λογιστικῷ πίνακι τῷ ἐντύπῳ, ἐν ᾧ σημειοῦται, ὅτι τὰ μὲν ἔσοδα κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἀνῆλθον εἰς δρ. 122,387,30, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς δρ. 87,143,10, μετὰ περισσεύματος ἐκ δραχ. 35,244,20.

Κυριώτατον τῶν ἔργων τῆς Ἑταιρείας καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ὑπῆρξε τὸ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ πᾶν τὸ σχετικὸν πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν καὶ συντήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων. Καὶ περὶ τούτων ἀνακοινοῦμεν τὰ ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν ἐνεργησάντων αὐτὰς ἐξαγόμενα.

Πρώτην τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν ἀναφέρομεν ἐκείνην, ἣν ἐξετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία παρὰ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον ἐν συνεχισμῷ τοῦ ἔργου, ὅπερ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1914 πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως τοῦ Ὠδείου τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ σχήματος αὐτοῦ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐνηργήθη καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Π. Καστριώτου, εἴμεθα δὲ εἰς θέσιν σήμερον νὰ γνωρίζωμεν ὄχι μόνον, ὅτι εἴμεθα ἀσφαλῶς

πρὸ τοῦ Ὠδείου, ἀλλὰ νὰ βεβαιώσωμεν διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ ἔτους τούτου ἐκ τοῦ τμήματος αὐτοῦ, ὅπερ ἀπεκαλύφθη, καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἱδρύματος. Ἐν τῇ πρὸς τὸ Συμβούλιον ἐκθέσει αὐτοῦ ὁ κ. Καστριώτης λέγει: «Αἱ μέχρι τοῦδε ὑφ' ἡμῶν γενόμεναι ἐκεῖ ἐργασίαι, αἱ ἀπὸ Ἰετίας ἤδη ἀρξάμεναι (ΑΕ 1914 π. ἑ.) ἀπέδωκαν λίαν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, πιστωθείσης οὐχὶ μόνον τῆς θέσεως τῆς ἀκριβοῦς τοῦ Ὠδείου, ἥτις παντελῶς ἠγνοεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἱκανὰ λείψανα τῶν θεμελίων τούτου εὑρέθησαν ὡς καὶ ὀρθοστάται τινές, κατὰ χώραν διασωθέντες, ἐφ' ὧν ἵσταντο λίθινοι κίονες, οἱ περιθέοντες κατὰ τὸν Βιτρούβιον, τὸ Ὠδεῖον, ὅπερ ὁ Παυσανίας καλεῖ κατασκεύασμα. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν εἶνε, ὅτι ἀναμφισβητήτως οὐχὶ μόνον ἡ ἐσωτερικὴ τούτου διάταξις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τοῦ Ὠδείου, ὅτι δὲν ἦτο περιφερές, ὡς μέχρι τοῦδε ἐνομίζετο, ἐκ παρανοήσεως τοῦ χωρίου τοῦ Πλουτάρχου, ἀλλὰ παραλληλόγραμμον, μόνον δὲ κατὰ τὴν ὀροφὴν συνέκλινεν ἀπολῆγον εἰς κωνικὸν σχῆμα καὶ τοῦτο κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Ξέρξου σκηνῆς».

Δυστυχῶς ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη ἔρευνα, ὅπως καὶ ἄλλαι ἐργασίαι τῆς Ἑταιρείας, διεκόπη ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐργατικῶν χειρῶν καὶ ἕνεκα τῆς μεγάλης ὑπερτιμήσεως τῶν ἡμερομισθίων. Περιωρίσθη δὲ κυρίως εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἐκ τῶν καταπεσόντων ἄνωθεν χωμάτων ὑπὸ τῶν βροχῶν, ἅτινα κατεκάλυψαν τὰ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια.

Προέβη ὅμως ὀλίγον ἡ ἐργασία πρὸς τὸ Β. Δ. μέρος χωρὶς νὰ κατορθωθῇ νὰ ἔλθῃ εἰς πέρας ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐκεῖ ἐπιχώσεως, ἀλλ' ἐφάνη ὅτι ἡ πλευρὰ αὕτη εἶνε ἐπενδεδυμένη διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν κατὰ τὸ

πρόσθιον μέρος ὡς καὶ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, ἔνθα τὸ διάζωμα ὅπου ἡ κιονοστοιχία περιέθεε τὸ οἰκοδόμημα. Ἡ ἐπένδυσις διατηρεῖται ἄριστα, ἀνευρέθησαν δὲ ἐκεῖ καὶ πήλιναι κεραμίδες προερχόμεναι ἐκ τῆς στέγης. Ἐδαπανήθησαν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην δρ. 1047,50.

Δευτέρα ἀρκετὰ σπουδαία ἐργασία τῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθη ἐν Ἐλευσῖνι διὰ τοῦ τμηματάρχου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος κ. Κουρουνιώτου, σχετιζομένη πρὸς τὰ κύρια ἐκεῖ οἰκοδομήματα καὶ τὰ περὶ τὸν περίβολον τοῦ Ἱεροῦ. Περὶ τῆς ἀνασκαφικῆς ταύτης ἐργασίας καὶ τῆς ἄλλης περὶ τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ὑλικοῦ τοῦ πρὸ τῶν Μ. Προπυλαίων ὁ κ. Κουρουνιώτης γράφει:

«Ἐν Ἐλευσῖνι αἱ ἐργασίαι ἔγειναν ἐπὶ τῆς πρὸ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων αὐλῆς τοῦ Ἱεροῦ καὶ Ν. τοῦ περιβόλου τοῦ Ἱεροῦ, ἀμέσως παρὰ τὸ νότιον τεῖχος καὶ κατὰ μῆκος τούτου. Ἐπὶ τῆς αὐλῆς ἐτακτοποιήθη ὅλον τὸ σπουδαῖον ἀρχιτεκτονικὸν ὑλικὸν προερχόμενον κυρίως ἐκ τῶν Μ. Προπυλαίων, καὶ τῶν δύο ἑκατέρωθεν τῆς αὐλῆς Ρωμαϊκῶν ἀψίδων. Τοῦτο κατὰ τὰς προηγηθείσας ἐργασίας, ἐλλείψει ἀπαλλοτριωθέντος χώρου, εἶχε σωρευθῇ εἰς μεγάλους σωροὺς ἐπὶ τῆς αὐλῆς καί, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μελέτη τῶν μνημείων ἐδυσκολεύετο διὰ τοῦτο, ἐκαλύπτετο ἀφ' ἑτέρου καὶ ὅλος ὁ χῶρος τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς».

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ ὁποία ἠκολούθησε τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ὑλικοῦ ἐπὶ τῆς αὐλῆς τῆς Ἐλευσῖνος ἀνεκαλύφθη ἡ βάσις ἑνὸς ἀρκετὰ μεγάλου βωμοῦ πρὸ τοῦ μικροῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, καί, τὸ σπουδαιότερον, εἷς πρωτοφανὴς ὅμοιος πρὸς βαθεῖαν δεξαμενὴν ἢ πλατὺ φρέαρ πλινθόκτιστος βόθρος, ἐν ᾧ, ὡς φαί-

νεται ἐκ τῶν εὑρεθέντων ὑπολειμμάτων πυρᾶς καὶ κεκαυμένων ὀστῶν, ἐκαίοντο θυσίαι εἰς τοὺς χθονίους Θεοὺς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς βάσεως τοῦ βόθρου εὑρισκομένης εἰς βάθος 2 περίπου μέτρων βαθύτερον τοῦ ἐδάφους τῆς αὐλῆς.

«Ὁ βοθρος εὑρίσκεται ὀλίγα μέτρα μακρὰν καὶ πρὸς Β. τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἀπεκαλύφθη ἔτι καὶ ὅλη ἡ βάσις τῆς πρὸς Δ. τῆς αὐλῆς Ῥωμαϊκῆς ἀψῖδος, ἐφ' ἧς διὰ τοῦ ὑλικοῦ αὐτῆς ἐκτίσθη οἰκίσκος εἰς Μεσαιωνικοὺς χρόνους.

«Πρὸς Ν. τοῦ περιβόλου τοῦ Ἱεροῦ ἀπεκαλύφθη ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν νοτίαν Πύλην αὐτοῦ, ἀποτελουμένη ἐκ κλιμάκων μετασκευασθεισῶν εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους. Ἀνεσκάφη πρὸς τούτοις ἐκεῖ ἀρκετὰ μέγα κτίριον κατὰ πολυγωνικὸν τρόπον τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος ἐκτισμένον καὶ ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ εὑρέθησαν πολλοὶ περίεργοι τάφοι μετὰ ἀγγείων τῶν λεγομένων Παλαιοκορινθιακῶν καὶ ἄλλα τῶν ὁποίων παραδόξως ἡ τεχνικὴ κατασκευὴ καὶ τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ εἶνε ὅμοια πρὸς τὰ εὑρισκόμενα ἐν Ἐλευσῖνι προϊστορικὰ ἀγγεῖα. Ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ταύτην ἐργασίαν ἐν Ἐλευσῖνι δρ. 10,853,65.

Τρίτη ἀνασκαφικὴ ἐργασία εἶναι ἡ τοῦ Ἀμφιαρείου ἐν Ὠρωπῷ παρὰ τὸν Κάλαμον, ἐκτελεσθεῖσα, ὅπως ἀπὸ ἐτῶν, ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου τοῦ ἐπιγραφικοῦ Μουσείου καὶ μέλους τοῦ Συμβουλίου κ. Β. Λεονάρδου. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ αἱ ἔρευναι ἐκεῖ ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ χειμάρρου οἰκοδομημάτων τῶν κατὰ τὸ χειμερινὸν καταγώγιον, τὸ κατάλυμα τῶν κατὰ τὴν πεντετηρίδα εἰς τὸ Ἀμφιάρειον ἢ πρὸς θεραπείαν προσερχομένων, ἅτινα οἰκοδομήματα κεῖνται με-

ταξὺ δύο ὁδῶν, ὧν ἡ ἑτέρα φέρει πρὸς τὴν πρὸ τεσσάρων ἐτῶν ἀποκαλυφθεῖσαν ἱερὰν κρήνην, εἰς ἣν εἰσέρρει τὸ ὕδωρ διὰ κρυπτοῦ ὑπὸ τὴν ὁδὸν ὀχετοῦ. Ἑνὸς τῶν οἰκοδομημάτων σώζονται μέχρι τινὸς ὕψους οἱ τοῖχοι μετὰ κονιάματος καλῶς διατηρουμένου λευκοῦ, φέροντος καθέτους καὶ ἰσοπέδους γραμμὰς πρὸς ἀπομίμησιν ἰσοδομικῆς τοιχοδομίας. Κάτω δὲ παρὰ τὸ δάπεδον περιέθεεν, ὡς καὶ νῦν εἴθισται, ξύλινον πλαίσιον, πέταυρον, οὗ φθαρέντος, ὡς εἰκός, ὁ χῶρος μένει κενός, εὑρέθησαν δὲ ἐκεῖ καὶ ἀποτμήματα κονιάματος λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ ἐκ τῶν τοίχων καὶ τῶν φατνωμάτων τῆς ὀροφῆς καταπεσόντα.

Τῶν ἄλλων εὑρημάτων μνημονευτέα τὰ ἑξῆς: μέρος ἀναγλύφου καλλίστης τέχνης, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀμφιαράου Ὑγίεια καθημένη πρὸς δεξιὰ βλέπουσα, παρ' αὐτῇ δὲ νεανίας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμφιαράου, Ἀμφίλοχος, ἵσταται δὲ ὡς εἰκάζεται καὶ ὁ Ἀμφιάραος· πρὸς τούτους προσήρχοντο ἱκέται, ὧν ἐπὶ ἄλλου ἀποτμήματος σώζονται πέντε γυναῖκες. Βάθρον μαρμάρινον, ἐφ' οὗ κεχαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαλματοποιοῦ: ***Φειδίας ἐπόησε***· ὁ Φειδίας οὗτος δὲν εἶνε ὁ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' ἕτερος τοῦ 4ου αἰῶνος, ἔκγονος τοῦ διασήμου γλύπτου, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τύπου τῆς ἐπιγραφῆς. Μαρμαρίνη στήλη φέρουσα ψήφισμα τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, δι' οὗ Ἀριστείδης Μνησιθέου Ἀθηναῖος ὀνομάζεται πρόξενος Ὠρωπίων. Πήλινον εἰδώλιον κόρης φερούσης βραχὺν χιτῶνα ἐζωμένον καὶ κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἐκράτει δὲ λύραν ἐρυθρῶς κεχρωσμένην τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος, λύχνοι τινὲς κοινοὶ καὶ πηλίνη μήτρα λύχνου ἐλλιπής· πίθων πηλίνων καὶ ἄλλων ἀγγείων ἀποκόμματα καὶ μολυβδᾶ συρράμματα, δι' ὧν συνεδέοντο διερρωγότα ἀγγεῖα. Ἀνευρέθησαν δὲ καὶ νομίσματα 144

μετὰ τεσσάρων μολυβδῶν σταθμίων καὶ δύο χαλκῶν εἰσιτητηρίων· κατετέθησαν δὲ πάντα ἐν τῷ Ἐθν. νομισματικῷ Μουσείῳ. Τῶν νομισμάτων τέσσαρα εἶνε ἀργυρᾶ, τετράδραχμα (Ἀθηναίων τρία μετὰ Τριπτολέμου ἐπὶ ἅρματος δρακόντων, ἓν Θρᾴκης μετ' ἐπιγραφῆς βασιλέως Λυσιμάχου καὶ κεφαλῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μ. μετὰ κέρατος Ἄμμωνος), τὰ λοιπὰ δὲ χαλκᾶ 14 ἄλλων πόλεων. Λόγου ἄξια εἶνε τὰ δύο χαλκᾶ εἰσιτητήρια, ἅτινα ἔχοντα σχῆμα τριγωνικόν, ὅπερ νῦν τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ, φέρουσιν ἐπὶ ἀργυροῦ ἐλάσματος ἐμπεπαισμένον, ἀνὰ ἓν γράμμα καλῶν χρόνων, Μ καὶ Χ, γνωστὰ δὲ εἶνε τὰ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι τοῦ 1916 καὶ 1917 δημοσιευθέντα μολυβδᾶ εἰσιτητήρια τοῦ ἱεροῦ, ἐφ' ὧν κεφαλὴ Ἀμφιαράου καὶ Ὑγιείας καὶ ἐπιγραφή: *Ἱερὸν Ἀμφιαράου Ὑγίεια*. Ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην δραχ: 7,211.

Τετάρτη ἀνασκαφὴ εἶναι ἡ ἀπὸ μακροῦ συνεχιζομένη ἐν Ἐπιδαύρῳ διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Π. Καββαδία. Ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐγένετο, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Καθηγητοῦ, μικρὰ ἐργασία πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐρεύνης τοῦ κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην μεγάλου μετὰ μωσαϊκῶν οἰκοδομήματος, ἤχθησαν δὲ εἰς φῶς καὶ ἄλλαι τινὲς ἐπιγραφαί, ὧν μία γνωρίζει ἡμῖν, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (6, 17, 4) μνημονευόμενος περίφημος ἐξ Ἀρκαδίας σταδιοδρόμος, ὁ τούτου ἕνεκα ἁπλῶς ***Ἐμαυτίων Σταδιεύς*** καλούμενος, πατρίδα εἶχε τὴν Θέλπουσαν.

Ἡ κυρία κατὰ τὸ 1920 ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἐν τῷ χώρῳ τῷ παρὰ τὴν μεγάλην δεξαμενὴν τοῦ Ἀντωνίνου. Ἐνταῦθα ἀποκαλύπτονται δύο μεγάλα καὶ πολυσύνθετα οἰκοδομήματα, παράδοξα δὲ καὶ πρωτοφανῆ κατὰ τὸ σχέδιον, διὰ τείχους συνδεόμενα καὶ ἓν ὅλον ἀποτελοῦντα. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου εἰσήρχετό τις, κατερχόμενος μικρὰν κλί-

μακα, εἰς εὐρὺ περιστύλιον, οὗτινος αἱ βάσεις τῶν κιόνων σῴζονται κατὰ χώραν, ἀνήρχετο δ' εἶτα εἰς ὑψηλότερον κείμενα δωμάτια, αἰθούσας στοὰς καὶ ἰδίως εἰς πολλὰ θολωτά, καμαρωτὰ καὶ ἀψιδωτὰ διαμερίσματα. Δύο δωμάτια ἀνασκαφέντα ἐφάνη, ὅτι ἔχουσι τὸ ἔδαφος ἐπεστρωμένον διὰ μωσαϊκῶν. Ἐν τῇ ἀνασκαφῇ εὑρέθη βάθρον ἀγάλματος τοῦ Ἀντωνίνου, ὅπερ ἀνήγειρεν **ἡ ἱερὰ πόλις τῶν Ἐπιδαυρίων**. «Εἰς τοῦτο δ' ἀποβλέποντες, λαμβάνοντες δ' ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ οἰκοδομήματος δύναται ὄντως νὰ ἀναγάγῃ ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους τοὺς περὶ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων, πρὸς τούτοις δέ, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα κεῖται προφανῶς οὐχὶ ἐντός, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου, δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰκάσωμεν ἀπὸ τοῦδε, ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ οἰκοδόμημα περὶ οὗ ὁ Παυσανίας (2,27) λέγει τάδε: «Ἐπιδαυρίων δὲ οἱ περὶ τὸ ἱερὸν μάλιστα ἐταλαιπώρουν, ὅτι μήτε αἱ γυναῖκες ἐν σκέπῃ σφίσιν ἔτικτον καὶ ἡ τελευτὴ τοῖς κάμνουσιν ὑπαίθριος ἐγίγνετο, ὁ δὲ (Ἀντωνῖνος) καὶ ταῦτα ἐπανορθούμενος κατεσκευάσατο οἴκησιν. **Ἐνταῦθα ἤδη καὶ ἀποθανεῖν ἀνθρώπῳ καὶ τεκεῖν γυναικὶ ὅσιον**», Τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ διὰ τῆς κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ὁλοσχεροῦς ἀποκαλύψεως τοῦ οἰκοδομήματος. Τούτου δὲ βεβαιωθέντος δυνάμεθα κατὰ τὴν σήμερον συνήθη ἔκφρασιν νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἀποκαλυπτόμενον οἰκοδόμημα ἦτο μέγα νοσοκομεῖον συγκείμενον ἐκ **θεραπευτικῆς κλινικῆς καὶ μαιευτικῆς κλινικῆς**». Ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Ἐπιδαύρου δρ. 7,341,30.

Πέμπτη ἔρευνα ἀνασκαφική, ἀρκετὰ εὐρεῖα, ἐγένετο ἐν Ἀμφιπόλει διὰ τοῦ ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας κ. Εὐστρ. Πελεκίδου. Καθ' ἃ ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ πρὸς τὸ συμβούλιον ἀναγράφει ὁ κ. ἔφορος ἠσχολήθη εἰς

τὸ νὰ μελετήσῃ τὰ κατὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ἰδίᾳ δὲ τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ πεδίον τῆς ἐν Ἀμφιπόλει μεταξὺ Κλέωνος, τοῦ περιφήμου Ἀθηναίου δημαγωγοῦ, καὶ Βρασιδα μάχης. Καὶ ἀναπτύσσει οὕτω τὰ τῆς θέσεως τῆς πόλεως βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην, παρακολουθῶν τὸν ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος τοῦ παραρρέοντος παρὰ τὸν λόφον, ἐφ' οὗ ἡ Ἀμφίπολις καὶ ὃν περιβρέχει ἀπὸ Β. Δ. καὶ Ν. σημειῶν δὲ καὶ τὰ ἴχνη τοῦ τείχους τοῦ Ἄγνωνος πρὸς Α. Ἀσχολούμενος εἰς τὴν διὰ μακρῶν ὑπὸ γεωγραφικὴν ὄψιν ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν πόλιν αὐτὴν καὶ τὰ πέριξ, εἶτα φθάνει εἰς τὰ κατὰ τὴν ἔρευναν τὴν ἀρχαιολογικήν, ἥτις παρουσιάσθη δυσχερεστάτη κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως, ἐν ᾧ τόσον εὐχερὴς ἦτο ὁ καθαρισμὸς τῆς θέσεως αὐτῆς, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λόφου, ἥ τε ἐπίπεδος καὶ ἡ τῶν κλιτύων εἶνε κεκρυμμένη ἐντὸς ὑψηλῶν χόρτων καὶ θάμνων πυκνῶν, ὁ δὲ διὰ τοῦ πυρὸς καθαρισμὸς αὐτῶν δὲν εἶνε ἀκίνδυνος, διότι ἡ ὅλη τοῦ Στρυμόνος περιοχή, ὡς μέτωπον τοῦ τελευταίου πολέμου, βρίθει σφαιρῶν καὶ ὀβίδων μὴ ἐκραγεισῶν, ἐχθρικῶν καὶ συμμαχικῶν. Διὰ τοῦτο ἐγένετο φροντὶς νὰ καθαρισθῶσιν ὡρισμένα μέρη τοῦ λόφου, ἔνθα πολλοὶ ὑπὸ τυμβωρύχων ἀνοιχθέντες τάφοι, νὰ ἀνοιχθῶσι δὲ δοκιμαστικαὶ τάφροι, ἐν αἷς εὑρέθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς μεῖζον βάθος καλυβοειδεῖς τινες ἐκ κεραμίδων τάφοι Ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ὀρθογώνιον συμπαγὲς ἐκ λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος βάθρον εἰς μικρότερον βάθος, ὁ ὑπὸ τὸ ὁποῖον τάφος δὲν ἠρευνήθη. Εἶτα ὀλίγον ὑψηλότερα ἀνευρέθησαν τρία μεγάλα χριστιανικῶν χρόνων οἰκοδομήματα, ὧν ἐκαθαρίσθη τὸ ἕν. Τοῦτο εἶνε βασιλικὴ εἰς τρία κλίτη διῃρημένη διὰ δύο σειρῶν κορινθιακῶν κιόνων μετὰ τριῶν θυρῶν πρὸς Δ καὶ ἀψῖδος

μιᾶς πρὸς Α. Οἱ κίονες μονόλιθοι, τεθλασμένοι τὸ πλεῖστον, ἔχουσι καταπέση, αἱ δὲ βάσεις αὐτῶν κεῖνται ἐπὶ χαμηλοῦ ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν στυλοβάτου. Ἐν τῷ στυλοβάτῃ τῆς δεξιᾶς σειρᾶς κιόνων εὑρηται χρησιμοποιημένη μεγάλη πλὰξ μετὰ τμήματος ἐπιγραφῆς. Ἄλλη πλὰξ εὑρέθη ἐντὸς τῆς μεσαίας θύρας τοῦ ναοῦ μετὰ τμήματος λατινικῆς ἐπιγραφῆς γεγραμμένης ὡσαύτως ἐπὶ δύο πλακῶν προσηρμοσμένων ἀλλήλαις. Ἐν τῇ ἐπιχώσει τῆς Ν. Δ. γωνίας τοῦ ναοῦ εὑρέθη ἀνάγλυφον Ἴσιδος ἰδιάζοντος τύπου μετὰ λέοντος (;) ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ μικρῶν ἀναγλύπτων μορφῶν ἐπὶ τοῦ πλαισίου (δεξιά, ἀριστερὰ καὶ ἄνω). Ἐντὸς τοῦ Β. τοίχου εὑρέθη τὸ κάτω μέρος κορμοῦ πτηνοῦ (Σειρῆνος);

Ἐν ἐρεύνῃ γενομένῃ εἰς ἄλλην θέσιν, ὀνομαζομένην Φοῦρνος ἢ Κοκκώνια, διὰ τὴν πληθὺν τῶν εὑρισκομένων εἰδωλίων εἰς θραύσματα, εὑρέθησαν πολλὰ τοιαῦτα τύπου Ἄττιδος τὸ πλεῖστον, εὑρέθη καὶ τοῖχος πωρίνων λίθων σχηματίζων γωνίαν, ἧς ἐντὸς τάφος κτιστὸς Ῥωμαϊκῶν χρόνων μετὰ ἐμπλάσεως (σουβᾶ) ἐσωτερικῶς. Ἡ ἐργασία τῶν πλίνθων καὶ ἡ ἀρίστη αὐτῶν προσαρμογή, ἥ τε ὁριζοντία καὶ ἡ κάθετος, δεικνύουσιν, ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος ἀνήκει εἰς τὸ τεῖχος τῆς πόλεως τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ τείχους ὑπολαμβάνει ἐκ τῆς τοπογραφίας ὅτι εἶνε ἐκεῖνο καθ' ὃ *αἱ πρῶται πύλαι* τῆς Ἀμφιπόλεως, κατὰ Θουκυδίδην. Ἀνάγκη ὅμως μείζονος ἐρεύνης, ἵνα καὶ αὗται καὶ αἱ Θρακικαὶ πύλαι καθορισθῶσι καὶ σαφηνισθῇ ἡ θέσις, ἔνθα ἡ μάχη ἐγένετο. Ἐκ τῆς ἀκριβεστέρας ἐρεύνης δύνανται νὰ καθορισθῶσιν ἀκριβῶς καὶ αἱ τοπογραφικῶς καὶ ἱστορικῶς πρὸς τὴν Ἀμφίπολιν σχετιζόμεναι θέσεις τῆς Ἀργίλου καὶ τοῦ Κερδυλίου. Διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην ἐδαπανήθησαν δραχμαὶ 5,040.

28 11 22

Ἕκτη ἀνασκαφὴ εἶνε ἡ ἀρξαμένη ἐν χειμῶνι, τῇ 24η Νοεμβρίου 1920, ἐν Δωδώνῃ διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γ. Σωτηριάδου, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ ὁποίου αὕτη ἦτο μικρὰ ἀπόπειρα ἐπαναλήψεως τῶν τῷ 1875 ἐνεργηθεισῶν ἐκεῖ μεγάλων ἐργασιῶν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κ. Καραπάνου. Ἡ προσοχὴ τοῦ ἀνασκάπτοντος ἐστράφη πρὸς τὸν χῶρον, ἔνθα τὸ κυριώτερον τμῆμα τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τοῦ Δωδωναίου Διός Ἐκεῖ ἐκαθαρίσθη ἡ εἴσοδος τοῦ ἱεροῦ, ἀπεκαλύφθησαν δὲ ἄθικτοι αἱ λίθιναι βάσεις τῶν ἑκατέρωθεν παραστάδων τῆς πύλης μετὰ καὶ τῶν ὀπῶν αὐτῶν, ἐν αἷς περιστρέφοντο οἱ ἄξονες τῶν πτερύγων αὐτῆς, ἐν τῇ ἑτέρᾳ δὲ τῶν ὀπῶν τούτων καὶ τὸ ὀρειχάλκινον πλακίδιον τῆς περιστροφῆς τοῦ ἄξονος.

Ὁ περισσότερος χρόνος τῆς ἐργασίας κατηναλώθη παρὰ τὴν Ν. ἢ ΝΑ. πλευρὰν τοῦ ναοῦ, ὑποτιθεμένου, ὅτι ἐκεῖ ἦτο ὁ μέγας βωμὸς τοῦ Δωδωναίου Θεοῦ. Ἐκεῖ ἀντὶ τοῦ βωμοῦ παρουσιάσθη κτίσμα τι, ὅπερ ἐκ τοῦ σχήματος χαρακτηρίζει ὡς μεγάλην ἐξέδραν, παρὰ τὴν ὁποίαν παρετηρήθη καὶ ἄλλη μικροτέρα. Ἐκεῖ εἰς ἀνάλημμά τι τοῦ κτίσματος ἀνευρέθησαν 4 τρίγλυφα λίθου ἐγχωρίου μαλακοῦ τὰ ὁποῖα πιθανώτατα ἀνῆκον εἰς τὸν ναόν, πυρποληθέντα ἴσως τῷ 221 π. χ. Πάντα ὅμως τὰ εὑρεθέντα, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Σωτηριάδου, τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ὑπελήφθησαν ὑπ᾽ αὐτοῦ ὡς ἀρχαίων ἑλληνικῶν χρόνων, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι πρόκειται ἁπλούστατα περὶ λειψάνων Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ὡς πόρισμα ἀκόμη προερχόμενον ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης παρατίθησιν, ὅτι ὑπὸ τὰ θεμέλια τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑποτίθεται, ὅτι ὑπάρχει ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν οἰκοδόμημα, ὡς δεικνύουσιν ὡραῖοι Ἑλληνικοὶ τοῖχοι ἐξ ὀγκωδῶν ἐπιμελέστατα εἰργασμένων λίθων. Τὸ κυριώτατον εὕρημα μετὰ τοὺς τοί-

χους τούτους, κατὰ τὴν ἔκθεσιν πάντοτε τοῦ κ. Σωτηριάδου, εἶνε ἄνθρακες, καὶ τέφρα καὶ λείψανα τακέντος ὑπὸ πυρὸς χαλκοῦ καὶ τεμάχιον ὁλόκληρον πήλινον γείσου φέροντος ζωγραφιστὰ ἀνθέμια. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη διεκόπη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας τῇ 6ῃ Δεκεμβρίου τοῦ λήξαντος ἔτους. Διὰ ταύτην ἐδαπανήθησαν μέχρι μὲν τῆς 5ης Δεκεμβρίου, ὅτε διετάχθη ἡ παῦσις τῆς ἀνασκαφῆς δρ. 1927, ἀπὸ δὲ τούτου μέχρι 19 Δεκεμβρίου δρ. 872, ἤτοι τὸ ὅλον δρ. 2,799.

Ἑβδόμη καὶ τελευταία ἐργασία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶνε ἡ γενομένη ἐν Μυστρᾷ διὰ τοῦ κ. Ἀδαμαντίου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τέως συμβούλου τῆς Ἑταιρείας. Αὕτη περιεστράφη εἰς σκαφικάς τινας ἐργασίας, ἰδίως δὲ εἰς τοιαύτας ἀνοικοδομήσεως ἐρειπίων. Ἐγένετο σκαφὴ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Παντανάσσης, ἐν ᾗ εὑρέθησαν τάφοι, ἴσως ἀρχιερέων, ἐν οἷς θραύσματα ἀγγείων, τὸ δὲ ἀξιολογώτερον ἀποκαλυφθέν, ὡς λέγει ὁ κ. Ἀδαμαντίου, εἶνε ἐζωγραφημένοι εἰς τὰ τοιχώματα σταυροὶ μὲ συνήθη μοναχικὰ μονογράμματα. Προσέτι ἐγένοντο ἐργασίαι εὐτρεπισμοῦ εἰς διάφορα μέρη τῆς Βυζαντινῆς νεκροπόλεως. Ἡ δὲ σπουδαιοτέρα ἐργασία εἶνε ἡ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἀνοικοδόμησις ἑνὸς παλαιοῦ βυζαντινοῦ οἰκήματος, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει, ὄχι μόνον εἰς τὴν ὑποστήριξιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐλλειπόντων μερῶν ἠκολουθεῖτο τὸ παλαιὸν σύστημα τῶν βυζαντινῶν κτιστῶν, ἀλλ᾽ ἀκόμη καὶ τὰ ὑλικὰ ἐδίδετο προσοχὴ νὰ εἶνε παρόμοια, ὡς οἱ λίθοι, ἡ ἄσβεστος.

Καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐδαπανήθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας τὸ ποσὸν τῶν δρ. 5,322 δρ.

Ταῦτα περὶ τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρείας. Περὶ δὲ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἀνα-

κοινοῖ τὸ συμβούλιον ὅτι τὰ Πρακτικὰ τῶν ἐτῶν 1916, 1917, 1918 καὶ 1919 δὲν ἐξεδόθησαν ἐν καιρῷ, γίνεται ὅμως φροντὶς νὰ ἐκτυπωθῶσι νῦν. Τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐκδίδεται καὶ τὸ τελευταῖον τεῦχος τοῦ 1918. Ἐβράδυνε δ' ἡ ἔκδοσις διὰ τυπογραφικοὺς λόγους. Συγχρόνως ἐκτυποῦται καὶ ὁ τόμος τοῦ 1919. Ἐπὶ τούτοις ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας καὶ τὸ Σούνιον τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Β. Στάη, ἀκριβὴς περιγραφὴ πάντων τῶν ἐκεῖ γενομένων μετὰ εἰκόνων.

Ταῦτα εἶνε τὰ πεπραγμένα τοῦ λήξαντος ἔτους καὶ ταῦτα ἀνακοινοῖ ὑμῖν τὸ Συμβούλιον ἐν πεποιθήσει, ὅτι ἐν τῷ ζήλῳ τῷ ὁμοθύμῳ, ὁ ὁποῖος κατέχει πάντας ὑπὲρ τῶν μνημείων τῆς προγονικῆς εὐκλείας πάντες θὰ θελήσωμεν νὰ συντελέσωμεν εἰς ἀνύψωσιν τῶν τῆς Ἑταιρείας, εἰς ἣν ἐμπρέπουσαν καὶ ἄλλοτε ἦσαν θέσιν.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΡΓΟΛΙΔΙ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙᾼ

(Προσθῆκαι)

Ὁ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1916 σελ. 76 μνημονευόμενος νεολιθικὸς συνοικισμὸς τοῦ παλαιτάτου Ἄργους ἐν θέσει «Μακρυρράχι» δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀποτελεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ *Παυσανίου* ἐν Β′ 15,5 ἀναφερόμενον *Φορωνικὸν ἄστυ*, οὕτω τοὐλάχιστον ὁριζόμενον ὑπὸ τῶν μετέπειτα Ἀργείων: «Φορωνεὺς δὲ ὁ Ἰνάχου τοὺς ἀνθρώπους συνήγαγε πρῶτον εἰς κοινόν, *σποράδας* τέως καὶ *ἐφ' ἑαυτῶν* ἑκάστοτε οἰκοῦντας· *καὶ τὸ χωρίον*, εἰς ὃ πρῶτον ἠθροίσθησαν *ἄστυ* ὠνομάσθη *Φορωνικόν*. Ἄργος δὲ Φορωνέως θυγατριδοῦς, βασιλεύσας μετὰ Φορωνέα, ὠνόμασεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν χώραν». Σημειωτέον δὲ ὅτι, καθ' ἃ εἴπομεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1907, οἱ ὡς παλαίτατοι ἀναφερόμενοι οἰκισταὶ ἄστεων συμπίπτουσι πρὸς τὸ τέρμα τῆς νεολιθικῆς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς χαλκῆς περιόδου, μάλιστα τῆσδε· τῆς δὲ νεολιθικῆς δὲν ἀπέμεινεν οὐδεμία σχεδὸν μνήμη· διὸ καὶ ὁ *Παυσανίας* λέγει ἔ.ἀ. «Οὐ γὰρ τῇ νῦν Ἀργολίδι ὀνομαζομένῃ *τὰ μὲν ἔτι παλαιότερα οὐ μνημονεύουσιν*», ἤτοι τὰ πρὸ τοῦ Φορωνέως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λέξις *ἄργος* καὶ *λάρισα* θεωροῦνται Πελασγικαὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι περὶ τὸ 2500 π. Χρ. κατέσχον τὴν Ἀργολίδα οἱ Πελασγοὶ καὶ μετέθηκαν τὸ Φορωνικὸν ἄστυ ἐκ τοῦ ἀνισχύρου ἐκείνου βουνοῦ εἰς τὸν ὑπερκείμενον λίαν ὑψηλότερον καὶ ὀχυρώτερον, τὴν Λάρισαν τοῦ Ἄργους, διότι ἡ ἀναἀνακάλυψις τοῦ χαλκοῦ μετέτρεψε τὸ σύστημα τῆς ἐπιθέσεως καὶ κατέστησεν ἀνεπαρκεῖς τὰς ἐκ τοιχαρίων νεολιθικὰς

ὀχυρώσεις, ἠνάγκασε δὲ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ζητήσωσι καταφύγια φύσει ὀχυρὰ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ἄμυναν.

Ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* 1915 σελ. 225 ἐγράψαμεν ὅτι τὰ *σήματα λυγρὰ* τοῦ Ὁμήρου ἀπεστάλησαν ὑπὸ *Τιρυνθίου* βασιλέως, ἐνῷ ἐκεῖ πρόκειται μὲν περὶ Προίτου, ἀλλὰ τῆς *Ἐφύρης* ἄρχοντος (Ζ 152· 157), τὸν δὲ πτυκτὸν πίνακα ἐν Ζ 169 νοητέον ὡς ἀποτύπωμα τῶν ἐπὶ κυλίνδρου τινός, οἷος ὁ μνημονευθεὶς ἐκεῖ ἐν σελ. 215 στοιχ. 4 γ'. ἢ ἐπὶ δακτυλίου συμβόλων.

Ὡς πρὸς τὰ ἐν σελ. 205 τῶν *Πρακτικῶν* 1915 ἐκτιθέμενα σημειωτέον ὅτι, ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ διάσωσις τοῦ ἐν Τίρυνθι θησαυροῦ ἐτελέσθη ὑπ' ἐμοῦ, ὡς ἐκτίθημι ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1915 σελ. 204-218.

Εἰς σελ. 177 τῶν *Πρακτικῶν* 1915 προσθετέον τάδε ἀναγκαῖα ὄντα:

1) Ἀνίδρυσις στηλῶν ἐν τῇ β' αἰθούσῃ καὶ ἐν τῷ Προδόμῳ τοῦ Μουσείου Βόλου· ἀναπαράστασις Ἐπιταφίου μνημείου· κάθετοι ὀπτικαὶ καμπύλαι.

Κατὰ τὴν σημειωθεῖσαν ἀνίδρυσιν τῶν γραπτῶν στηλῶν ἐν τῇ Β' αἰθούσῃ οἱ μὲν ἀριθμοὶ τοῦ ἐμοῦ καταλόγου, δημοσιευθέντος ἐν ἔτει 1909 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Θεσσαλικὰ Μνημεῖα τόμος Α^ος», δὲν μετεβλήθησαν, ἡ δὲ θέσις ἐνίων στηλῶν μετετράπη κατὰ λόγον τῆς διατηρήσεως τῶν βαφῶν· διότι τὰς διασῳζούσας κάλλιον αὐτὰς ἔθηκα ἐν θέσει ἰσχυρότερον καὶ καταλληλότερον φωτιζομένῃ. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ ἐν τῇ Γ' αἰθούσῃ ἐκτεθειμένα ὑπ' ἀριθ. 146 καὶ 152 τμήματα στηλῶν, ἀπεκαλύφθησαν ἀνήκοντα καὶ ἁρμόζοντα ταῖς τῆς Β' αἰθούσης ὑπ' ἀριθ. 46 καὶ 53 στήλαις, αἵτινες οὕτως ἀπετελέσθησαν ἄρτιαι· διατηροῦσι δὲ λίαν εὐδιακρίτως τὰς γραπτὰς παραστάσεις πλήρεις, καὶ εἶναι ἄξιαι ἀντιγραφῆς. Πρὸς τούτοις

συνεκολλήσαμεν ἅπαντα τὰ τέως ἀσυγκόλλητα παραμείναντα τμήματα στηλῶν τῆς Β' ταύτης αἰθούσης.

Ἐν δὲ τῷ *προδόμῳ* ἀναπαρεστήσαμεν *ἐπιτάφιον μνημεῖον* τῆς Δημητριάδος, ὡς δεῖγμα τοῦ ὁποῖά τινα ἦσαν ἀρχῆθεν τὰ κατὰ τὰ νεκροταφεῖα αὐτῆς ἱδρυμένα παρὰ τοὺς τάφους μνημεῖα, ἐν οἷς διεφυλάσσοντο αἱ γραπταὶ στῆλαι τῶν κατονομαζομένων διὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφῶν νεκρῶν. Ἐν πρώτοις ἐποιήσαμεν κρηπίδωμα εἰς δύο ἀναβαθμούς, ὧν ὁ μὲν κάτω ἀπετελέσθη ἐκ λαξευτῶν πωρολίθων, ὁ δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐκ κατειργασμένων ὑπομελάνων μαρμάρων ἢ μελανολίθων· τὰ μέλη ταῦτα εὕρομεν ἐν τοῖς ἀνασκαφεῖσι πύργοις καὶ τοῖς νεκροταφείοις, κατὰ χώραν δ' ἐπὶ τάφου παρὰ τὸν τύμβον τῆς Πασικράτας ἀπεκαλύψαμεν μόνον τὸ πώρινον κρηπίδωμα· ἡ ὕπαρξις τρίτου ἀναβαθμοῦ εἶναι ἀβέβαιος μέν, πιθανὴ δ' ἐν μνημείοις μείζοσιν, οἷον ἦτο τὸ περιέχον τὴν μεγάλην στήλην τῶν πολεμιστῶν, ἣν ἱδρύσαμεν ἐν τῷ προδόμῳ, καὶ ἧς προσέθεμεν διὰ γύψου τὰ ἐλλείποντα τρία τέταρτα.

Ἱδρύσαμεν δ' ἐπὶ τοῦ στερεοβάτου τούτου, ἀντιμετώπως ἀλλήλαις, δύο παραστάδας μονολίθους, ἤτοι ἐπιμήκεις μαρμαρίνας πλάκας, ὧν εὑρέθησαν πολλὰ τμήματα ἐν τοῖς πύργοις, καὶ ὧν ἡ κατεργασία ἐπεδείκνυεν ὅτι πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν εἶχον ποιηθῇ· τῶν παραστάδων τούτων μόνον ἡ ἀριστερὰ εἶναι ἀρχαία, σχηματισθεῖσα ἀκέραιος ἐκ πολλῶν, ἁρμοζόντων ἀλλήλοις τμημάτων· καθ' ὁμοίωσιν αὐτῆς ἐποιήσαμεν τὴν δεξιὰν καινουργῆ. Ἐπὶ τούτων ἡρμόσαμεν τὸν μαρμάρινον ὄροφον τῆς *Ἀρσινοῦς*, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφή, οὕτω δὲ ἀπετελέσθη κόγχη, ἧς ἐντὸς ἐθέσαμεν στήλην, φέρουσαν γραπτὴν παράστασιν ὀρθοῦ ἀνδρός, χαιρετίζοντος γυναῖκα καθημένην· τὴν στήλην ἡρμόσαμεν ἐπὶ ἀρχαίου βάθρου, ἑνὸς τῶν πλείστων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν πύργων καὶ τῶν νεκροταφείων εὑρεθέντων.

Ὅτι δὲ ὀπίσω αἱ κόγχαι αὗται ἐκλείοντο διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, διαδηλοῦσι τὰ κάθετα διαξέσματα τῶν παραστάδων, διήκοντα καθ' ἅπαν τὸ ὕψος αὐτῶν, ἔχοντα περὶ τὰ

0.20 μ. πλάτος, καὶ προωρισμένα φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ὑποδεχθῶσι τὰς ἀποκλειούσας ἐκ τῶν ὄπισθεν τὰ μνημεῖα ταῦτα πλάκας. Ἀλλ' ἡ κατεύθυνσις τοῦ διαξέσματος παρετηρήσαμεν ὅτι δὲν ἦτο κάθετος, ἅτε μὴ σχηματίζουσα ὀρθὴν γωνίαν μετὰ τοῦ στερεοβάτου, ἀλλὰ ὀξεῖαν, ὅτι δ' ἐπίτηδες εἶχον οὕτως ἀρχῆθεν ποιηθῆ τὰ διαξέσματα, οὐχὶ κάθετα.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡρμόσαμεν ἑνωτικὴν τῶν παραστάδων γυψίνην πλάκα, κλείουσαν τὴν ὄπισθεν ἐπιφάνειαν τῆς κόγχης· κατ' ἀνάγκην δὲ προσκλίνει ὅλη ἡ πλὰξ αὕτη ἐκ τῶν ἄνω ἐλαττουμένης πρὸς τὰ κάτω κατ' ὀλίγον τῆς προσκλίσεως. Ὁ δὲ λόγος τούτου εἶναι ἐμφανῶς ὀπτικός· διότι κατωρθοῦτο διὰ τῆς προσκλίσεως ταύτης νὰ φαίνεται τὸ βάθος εὐθὺ καὶ κάθετον, μὴ ὂν πράγματι, ἐν ᾧ, ἂν ἐννοεῖτο κανονικῶς κάθετον, θὰ ἐνεφανίζετο εἰς τὴν ὄψιν κυρτούμενον δυσαρέστως· οὕτως ἔχομεν ἀπόδειξιν ἁπτὴν τῆς ἐν Δημητριάδι ὑπάρξεως τῆς *καθέτου καμπυλότητος* παρὰ τὴν γνωστὴν ὁριζόντιον τῶν ἀναβαθμῶν καὶ τοῦ στερεοβάτου τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων ναῶν· καὶ σήμερον δὲ οἱ ἐφ' ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἀναρτῶντες εἰκόνας ἐξαρτῶσιν αὐτὰς μετά τινος προσκλίσεως διὰ τὸν αὐτὸν ὀπτικὸν λόγον.

Βεβαίως δὲ ἡ ἐμφάνισις τῶν καθέτων τούτων καμπυλῶν θὰ ὑπῆρξε γενική, καὶ θὰ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν τυμπάνων τῶν ναῶν, ὧν αἱ πλάκες αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ βάθος, θὰ ἦσαν ὁμοίως ἡρμοσμέναι μετὰ προσκλίσεως· ὅτι δὲ καὶ βεβαμμένον θὰ ἦτο τὸ βάθος τοῦτο δι' ἑνὸς χρώματος, πιθανῶς κυανοῦ, δύναταί τις νὰ θεωρήσῃ ἀναμφίβολον, καίτοι ἡμεῖς δὲν εὕρομεν ἄχρι τοῦδε πλάκα ἐκ τοιούτου βάθους μνημείου προερχομένην. Ἐνίοτε ἦσαν βεβαμμένα καὶ ἔφερον γραπτὰς παραστάσεις τὰ ἔσω τῶν παραστάδων καὶ ἡ ὑποκάτω ἐπιφάνεια τῶν ὀρόφων, ὡς ἀποδεικνύουσιν εὑρεθέντα τμήματα πάντων τούτων, ἅτινα ἱδρύσαμεν ἐν τῷ προδόμῳ, διατηροῦντα σαφῆ ἴχνη τοιούτων παραστάσεων. Τὰ δὲ γεῖσα καὶ τὰ ὁμοιώματα ἀκροκεράμων καὶ αἱ ἄλλαι μιμήσεις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, λ. χ. κιονοκρά-

νων κττ.. ἦσαν ἐπίσης βεβαμμένα, ὡς ἐμφαίνουσι διατηρηθέντα πολλὰ ἴχνη βαφῶν ἐπ' αὐτῶν.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἀριστερᾶς παραστάδος τοῦ ἀνασυγκροτηθέντος ἐπιταφίου μνημείου εἴχομεν χαράξει τῷ 1910 ἐπίγραμμα, ὅπερ ἀπέστειλεν ἡμῖν ὁ ἑλληνικώτατος Hiller, ἐκφράζων διὰ καλλίστων στίχων τὴν ἑαυτοῦ εὐχαρίστησιν διά τε τὰ λαμπρὰ εὑρήματα ἡμῶν καὶ διὰ τὸ τάχιστα ἱδρυθὲν ἄσυλον αὐτῶν· φρονοῦντες δὲ ἡμεῖς ὅτι τὰ οὕτω μὴ ἀφιστάμενα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ποιητικοῦ κάλλους δημιουργήματα, δι' ὧν μνημονεύονται γεγονότα οὐχὶ ἀνάξια λόγου, εἶναι πρέπον νὰ διατηρῶνται, ἐχαράξαμεν τὸ ἐπίγραμμα μνήμης χάριν ἐπὶ ἀχρήστου τμήματος πλακός· μετὰ ταῦτα ὅμως, εὑρόντες καὶ ἄλλα τμήματα, δι' ὧν πάντων ἀπετελέσθη ἡ μόνη πλήρης διατηρηθεῖσα παραστάς, καὶ δι' αὐτῆς τὸ ὁμοίωμα ἀρχαίου ἐπιταφίου μνημείου, ἠναγκάσθημεν, πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως τῶν νεωτέρων πρὸς τὰ ἀρχαῖα, νὰ ἐπικαλύψωμεν διὰ γύψου τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Hiller, ὅπερ δὲν διακρίνεται πλέον· ἔχει δὲ ὧδε:

Ἡμιθέους Ἀργὼ μὲν ἔσωσεν, δῶμα δὲ Μουσῶν
μνήματα Θεσσαλίης, τοῖς ἐπιγιγνομένοις,
ποικίλα, παμφανόωντα φυλάσσει, σὰς διὰ βουλάς.
τούνεκα χαῖρε νόῳ ταγὲ σὺ Θεσσαλίης.

Εἰς δὲ σελ. 187 τῶν Πρακτικῶν 1915 προσθετέον τάδε:

2) *Ἐπιγραφικὰ μαρτύρια περὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας· ἱερὸν ἢ βωμὸς Ἐννοδίας παρ' αὐτό. Πασικράτα=Ἀφροδίτη· Ἐννοδία=Ἄρτεμις· χρονολογία τοῦ παρὰ τὰ ἱερὰ ταῦτα νεκροταφείου καὶ τῶν ἐν τάφοις αὐτοῦ εὑρεθέντων χαλκῶν κατόπτρων.*

Ἐν τῇ Berliner phil. Wochens. τοῦ 1915 στ. 55 ὁ καθηγητὴς Kern ἐξέφρασεν ἐπιφυλάξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως

τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας, δικαίως διατεινόμενος ὅτι ὁ ἀναθηματικὸς βωμίσκος τοῦ *Πρωιᾶ Πασικράτᾳ εὐχὴν* δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς παραδοχὴν τοῦ ὅτι εὑρισκόμεθα ἐπὶ χώρου ἱεροῦ τινος. ἡμεῖς ὅμως ἔσχομεν καὶ ἄλλα μαρτύρια, ἅτινα ἐν τῇ γενικῇ ἡμῶν ἐκθέσει, τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τοῦ 1912, δὲν ἀναφέρομεν, διότι εἶχεν ἐκταθῆ αὕτη ὑπερμέτρως διὰ παραθέσεως τῶν πεπραγμένων κατ' ἄλλα σημεῖα.

Ἀλλ' εὑρέθησαν τότε καὶ αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί: 1) Στήλη ἀκέραιος ἐν εἴδει ναΐσκου· ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου διὰ γραμμάτων τῶν ἀρχῶν τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος τοὐλάχιστον ὑπάρχει ἐπιγραφὴ *Βουβαλὶς Πασικράτᾳ*. 2) Ὁμοία στήλη ἁπλουστέρα· ἐπιγραφὴ τοῦ τέρματος τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος *Μέλιτ(τ)α Γηροστράτου εὐξαμένη Πασικράτᾳ*· σημειωτέον ὅτι ἀπαντᾷ ἐν ψηφίσμασι τῶν Μαγνήτων τῶν σημειωθέντων χρόνων IG IX_2 1103_8 καὶ 1108_8 εἷς τῶν μελῶν τῆς συναρχίας τοῦ κοινοῦ *Γηρόστρατος Ἱστιαίου Δημητριεύς*, ὅστις φαίνεται ὢν πατὴρ τῆς Μελίττης ταύτης. 3) Βάθρον κυβικὸν μελανολίθου, φέρον ἐπιγραφὴν τῶν αὐτῶν περίπου τῇ ὑπ' ἀριθ. 1 χρόνων *Πασικράτᾳ· Θεανὼ Διοτίμου, ἱερητεύσασα*. 4) Βάθρον ἐπίμηκες, φέρον ποτὲ ἀγαλμάτιον, ἤτοι ὅμοιον ἀνάθημα, καὶ ἔχον ἐπιγραφὴν τῶν αὐτῶν περίπου τῇ προηγουμένῃ χρόνων: *Ζώπυρος, Ἱππολύτῃ· ὑπὲρ τῶν θυγατέρων*· παρελείφθη τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς, ὅπερ θὰ ἦτο τῆς Πασικράτας πιθανώτατα· διότι καὶ εἰς ἄλλην θεότητα εὑρέθη ἀνάθεσις: 5) Μικρός, μαρμάρινος, κυλινδρικὸς βωμὸς μετ' ἐπιγραφῆς τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος *Μενεκράτη (Μενεκράτους) καὶ Δημήτριος Ἐνοδίᾳ*.

Ὅτι δὲ *Πασικράτα* νοεῖται ἡ *Ἀφροδίτη*, ἀποδεικνύουσιν εὑρεθέντα ἀγαλμάτια πήλινα πολλὰ καὶ ἡμίσεια δωδεκὰς ἑτέρων Παρίου μαρμάρου, δι' ὧν ἀποδίδονται διάφοροι ἐμφανίσεις τῆς Ἀφροδίτης, ἀπομιμούμεναι τὰς λίαν διαδεδομένας ἀνὰ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον παραστάσεις τῆς θεᾶς ὑπὸ τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῆς Πραξιτελείου σχολῆς τῆς Δ'—Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἐπίσης ἡ ὡραία κεφαλή, μεγέθους ὑπερτέρου τοῦ τελείου

γυναικείου, Παρίου ἐπίσης μαρμάρου, ἧς ἀποικόνισιν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τοῦ 1912 σελ. 207—208, δεικνύει Ἀφροδίτην σοβαράν, προστάτιν τῶν ἐννόμων ἐρώτων. Σημειωτέον ὅμως ὅτι τινὰ τῶν ἀγαλματίων, δύο ἢ τρία, ἀποδίδουσι τὴν *Ἄρτεμιν* κυνηγέτιδα, ἥτις εἶναι ἡ *Ἐννοδία*, συχνότατα ἀπαντῶσα ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς, πολλάκις καὶ ἁπλῶς, ἄνευ δῆλον ὅτι τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς.

Ἐπεκράτησεν ἄρα τὸ ἐπίθετον *Πασικράτα* τοῦ κυρίου ὀνόματος *Ἀφροδίτη* πλήρως· ἦτο δὲ ἄχρι τοῦδε γνωστὸν τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἴδιον τῆς *Ἀρτέμιδος* καὶ τῆς *Περσεφόνης*, ὡς βεβαιοῖ ὁ Σ. Δραγούμης ἐν *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1910 σελ. 397-398. Τὸ νὰ ἀποδῶμεν αὐτὸ τῇ Ἀρτέμιδι, ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἡμετέρᾳ περιπτώσει, κωλύουσι τὰ ἀγαλμάτια καὶ ἡ δι' ἐπιγραφῆς καὶ ἑτέρων ἀγαλματίων διάκρισις τῆς Ἀρτέμιδος ὡς Ἐννοδίας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι καὶ αὕτη ἐτιμᾶτο μὲν ἐκεῖ διά τινος βωμοῦ ἢ ἄλλως, ἀλλ' οὐχὶ ὡς κυρία θεότης τοῦ ἱεροῦ· τὸ νὰ θεωρήσωμεν δ' ἐνθάδε ὡς Πασικράταν τὴν Περσεφόνην, ἤτοι τὴν Κόρην, θὰ εἶχε μέν τινα λόγον ἡ ὑπόθεσις, παρακειμένου νεκροταφείου, ἀλλ' ἐμποδίζουσι τὰ προειρημένα μνημεῖα, καὶ δὴ ἡ ἐπιγραφὴ *ὑπὲρ τῶν θυγατέρων*, δι' ἧς δηλοῦται αἴτησις τῶν γονέων πρὸς ἀποκατάστασιν αὐτῶν ζωσῶν, τῇ μεσιτείᾳ καὶ εὐνοίᾳ τῆς Ἀφροδίτης βεβαίως, οὐχὶ τῆς Περσεφόνης, ἀκαταλλήλου ὅλως πρὸς τοιαύτας ἐνεργείας.

Θεωροῦμεν λοιπὸν βέβαιον ὅτι *Πασικράτα* νοεῖται ἐνταῦθα ἡ *Ἀφροδίτη*· ἡ δ' ἐν νεκροταφείῳ εὕρεσις τῶν εἰς αὐτὴν ἀναφεραμένων ἀναθημάτων, ἐπιγραφικῶν καὶ πλαστικῶν, λόγον ἔχει ἢ τὸ ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο ὑπῆρχεν ἤδη *πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος* (294-293 π. Χρ.) καὶ διετηρήθη καὶ μετέπειτα, τῆς διατηρήσεως πάντως βεβαιουμένης μέχρι τῆς Β΄ μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος διὰ τοῦ ἐπιγραφομένου βωμίσκου τοῦ *Πρωτᾶ*, ἢ ὅτι δὲν ἔκειτο ἀκριβῶς ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐγγύς που, ἔσω τῶν τειχῶν ἢ παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν πύλην, καθ' ἣν καὶ ἡ λατρεία τῆς Ἐννοδίας εὐνοεῖται· τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται πιθανώτερον· διότι δὲν εὕρομεν ἄχρι τοῦδε οὐδὲν σαφὲς καὶ κατὰ

χώραν ἴχνος τοῦ ναοῦ ἢ τοῦ ἱεροῦ· διὸ εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς παρὰ τὰς θέσεις ταύτας.

Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς ποιήσεως τῶν ἐν δωματίοις τάφων κατὰ συστάδας καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν καθορισμοῦ τῆς χρονολογίας τῶν εὑρημάτων, προσθετέον τοῖς προειρημένοις ἐν σελ. 191 τάδε: τὸ εὑρεθὲν κτιστὸν ἔρεισμα πρὸ τῶν δωματίων τούτων ἐνεῖχεν ἐντετειχισμένα τμήματα καὶ στήλας, ὧν μία φέρει ἐπιγραφὴν *Ἐχετίμα Ἀντιπάτρου*· ἐν δὲ τοῖς τοίχοις τῶν δωματίων εὕρομεν ἐπίσης ἐντετειχισμένα τμήματα στηλῶν, ὧν ἓν μέγα φέρει ἐπιγραφὴν *Ἐπικράτης Θεοτίμου*, ἕτερον δὲ μεῖζον, ἀκεραίου σχεδὸν στήλης, *Κερκίων Ἀσιαγένης* (ἢ *Ἀσιαγενής)*· οἱ χρόνοι τῶν ἐπιγραφῶν τούτων δὲν ὑπερβαίνουσι τὰς ἀρχὰς τῆς Γ´ π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· καθίσταται ἄρα ἐμφανὲς ὅτι ἀνήκουσι τῷ *πρώτῳ νεκροταφείῳ* τῆς Δημητριάδος, τῷ ἀπὸ τοῦ 293 π. Χρ. δυναμένῳ νὰ χρονολογηθῇ.

Οἱ εὑρεθέντες λοιπὸν κατὰ συστάδας ἐν δωματίοις τάφοι ἀνήκουσι τῷ *δευτέρῳ νεκροταφείῳ*, ὅπερ ἐγένετο μετὰ τὴν καταστροφὴν ἢ διαρρύθμισιν τοῦ πρώτου, οὗτινος σαφῆ ἴχνη καὶ βεβαίους τάφους δὲν εὕρομεν κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην μέχρι τοῦδε· ἀλλ᾽ ἡ κατάρριψις τῶν στηλῶν τοῦ πρώτου νεκροταφείου καὶ ἡ ὑπαγωγὴ αὐτῶν εἰς λίθους ἀχρήστους, προϋποτίθησι πάροδον χρόνου τινός, πεντήκοντα τοὐλάχιστον ἐτῶν μετὰ τὴν πρώτην ταφὴν καὶ ἵδρυσιν τῶν κατονομαζόντων τοὺς νεκροὺς τούτους στηλῶν. Οὕτως ὑποχρεούμεθα νὰ θεωρήσωμεν τοὺς εὑρεθέντας ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι δωματίους τάφους ὡς ἀνήκοντας τῇ ἀπὸ τοῦ 200 π. Χρ. περιόδῳ, μόλις δέ τινας δυναμένους νὰ ἐξίκωνται κατὰ μέγιστον ὅριον εἰς τοὺς ὀλίγον μετὰ τὸ 250 π. Χρ. χρόνους.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο συντελεῖ τὰ μέγιστα πρὸς χρονολόγησιν τῆς χαλκουργικῆς τέχνης τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος· διότι ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1914 σελ. 117-129 ὁ κ. Ν. Παππαδάκης, δημοσιεύων χαλκοῦν κάτοπτρον, ἔκ τινος τάφου τῶν Βοιωτίων Θηβῶν, ὃν ἀδυνατεῖ νὰ χρονολογήσῃ καθ᾽ ἑαυτόν, ἴσως ὡς μονήρη εὑρεθέντα, καὶ ἄνευ τῶν κτερισμάτων, ἀνάγει

αὐτό «*εἰς τὰς ἀρχὰς τὸ πολὺ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων*»· οὓς ἐπίσης ἀφίνει ἀβεβαιώτους· πιθανῶς νοεῖ τοὺς περὶ τὰ 330 π. Χρ. χρόνους ὡς τοιαύτας ἀρχάς· ἀλλὰ καὶ τῶν χρόνων τούτων θεωρεῖ τὸ κάτοπτρον ἀρχαιότερον, λέγων «τὸ κάτοπτρον αὐτὸ *κλίνομεν νὰ πιστεύσωμεν ἀρχαιότερόν πως, φυλαχθὲν ἐπί τινας δεκαετηρίδας ἴσως ἐν τῇ οἰκογενείᾳ*»· οὕτως ἀνέρχεται εἰς τὸ 350 π. Χρ. καίπερ μετ' ἐπιφυλάξεων μετριωτέρας ἐκφράσεως, καὶ φέρει τὸ ἔργον εἰς τοὺς πρωΐμους χρόνους τῆς Λυσιππείου περιόδου.

Ὅτι ταῦτα εἶναι ἐσφαλμένα, ἀποδεικνύουσι δύο ἐξαίρετα χαλκᾶ κάτοπτρα, ἅτινα εὕρομεν ἡμεῖς ἐν τάφοις τῆς προειρημένης συστάδος τοῦ *δευτέρου* νεκροταφείου τῆς Δημητριάδος, οἵτινες δὲν δύνανται ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ὑπερβῶσι τὸ 250 π. Χρ., καὶ τοῦτο κατ' ἀνώτατον ὅριον· ἡ λογικὴ ἐπισκόπησις τῶν χρονικῶν ὁρίων, ἅτινα ἀποδίδουσι σαφῶς τὸ μὲν ἡ ἀσφαλῶς χρονολογουμένη κτίσις τῆς Δημητριάδος, τὸ δὲ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν στηλῶν, αἵτινες εὑρέθησαν ἐντετειχισμέναι ὡς λίθοι ἄχρηστοι καὶ κοινότατοι ἐν τῷ ἐρείσματι καὶ τοῖς τοίχοις τῶν δωματίων, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν τοὺς τάφους τούτους, ὡς ἀνήκοντας τοῖς περὶ τὸ 200 π. Χρ. χρόνοις. Καὶ τὸ μὲν ἓν τούτων ἀποδίδει δύο πολεμιστάς, καθαρῶς Λυσιππείου τύπου καὶ τέχνης, τὸ δ' ἕτερον παράστασιν τοῦ λεγομένου *γραφικοῦ* χαρακτῆρος, λίαν ὁμοίαν τῇ ἐπὶ τοῦ Θηβαϊκοῦ κατόπτρου, περὶ οὗ προείπομεν. Ἀμφότερα λοιπὸν ταῦτα, ἤτοι τό τε Θηβαϊκὸν καὶ τὸ τῆς Δημητριάδος ἐποιήθησαν κατὰ τὸ 250 π. Χρ. καὶ εἶναι ἀπαραίτητος ὁ *περιορισμὸς* τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Παππαδάκη τεθείσης χρονολογίας ὡς ἄνω κατὰ ἑκατὸν τοὐλάχιστον ἔτη.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀναγράφομεν συντόμως ἐν τῷ παρόντι πρὸς βεβαίωσιν τῶν χρονικῶν ὁρίων· ἐν δὲ τῇ εἰδικῇ ἐκδόσει τῶν ἐκ Θεσσαλίας χαλκωμάτων, καὶ δὴ τῶν κατόπτρων, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἣν παρασκευάζομεν, ἀναμένοντες ἔτι τὴν ποίησιν τῶν φωτογραφιῶν πρὸς ἔκδοσιν ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημ.*, θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα εὐρύτερον περὶ αὐτῶν.

3) Ἀνεύρεσις Ὠδείου ἐν Λαρίσῃ· πολυάνδριον Κιεριέων ἐν τύμβῳ παρὰ τοὺς Μύρους Καρδίτσης, εὕρεσις νομισματικοῦ θησαυροῦ παρ' αὐτόν· ἱερὸν Ἀπόλλωνος Πιεριώτου παρὰ τὴν Ἡράκλειαν (Πλατομῶνος).

Κατά τινα σκαφὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς κειμένης μεταξὺ τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Α' Μεραρχίας στρατοῦ καὶ τῆς οἰκίας Εὐστ. Ἰατρίδου ἐν Λαρίσῃ, εὑρέθη τάφος, ὃν μεταβὰς ἐκεῖσε, ἀνέσκαψα εὐρύτερον· ἦτο τῶν συνήθων κτιστῶν τῆς Γ'-Ε' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἀληλιμμένος ἔσω διὰ παχέος ἀσβεστοκονιάματος, δὲν ἐνεῖχε δέ τι πλὴν εὐτελοῦς πηλίνου λύχνου. Παρέκειτο δὲ κατὰ χώραν μαρμάρινον ἑδώλιον, οὗ ὑπέκειτο ἐν τάξει ἕτερον ὁμοίως, ὑφ' ὃ εὕρομεν τὸ τέρμα, ἤτοι τὴν εὐθυντηρίαν, ἐφ' ἧς ἕδη τὸ ὅλον κτίσμα· ἐξηκριβώσαμεν δὲ ὅσα παρέκειντο ἐν συναφείᾳ ἑκατέρωθεν ἕτεροι λίθοι ἑδωλίων· ἡ ἐξεργασία πάντων τούτων φερόντων ἄνω προεξέχον ἁπλοῦν γεῖσον, ἐνδείκνυται οὖσα λαμπρῶν χρόνων τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ ἐργασία ὅμως δὲν ἦτο εὐχερὲς νὰ ἐπεκταθῇ, ἐπιπροσθούντων τῶν πεζοδρομίων, τούτου δ' ἕνεκα δὲν καθίστατο δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ, ἂν τὸ κτίσμα ἦτο ἐξέδρα τις ἢ ἔρεισμα θόλου, οἷα ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ· ἀλλὰ τὸ ἐκ τριῶν ἑδωλίων ἐμφαινόμενον τόξον ἦτο λίαν ἀνοικτόν, καὶ ἐνεδείκνυεν ἐκτεταμένην περίμετρον κύκλου, οἵαν ἀναμένομεν ἐν θεάτρῳ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀρχαῖον θέατρον ἔχει εὑρεθῆ καὶ ἐν μέρει διατηρεῖται κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς ἀκροπόλεως τῆς Λαρίσης (βλ. *Πρακτικὰ* 1910 σελ. 174 - 175), εἰκάζομεν ὅτι τὸ νῦν ὑποδηλούμενον θὰ ἦτο πιθανώτατα τὸ *Ὠδεῖον* τῆς πόλεως, οἷον δὲν ἀναφέρεται μέν, ἀλλὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπάρχον· διότι αἱ λίαν γνωσταὶ ἀγωνιστικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Λαρίσης ἀναγράφουσι σαλπιστάς, κήρυκας, αὐλητάς, κιθαριστάς, κιθαρῳδούς, ποιητὰς ἐπῶν, κττ., διαγωνιζομένους· οἱ ἀγῶνες δὲ οὗτοι ἠδύναντο μὲν νὰ τελῶνται καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ, ἀλλ' εὐλογώτερον ἐν Ὠδείῳ.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ πέριξ χῶρος εἶναι ἐπίπεδος, ὀλίγον τι ὑψωμένος· δὲν ἔχει ἄρα ἐμφανῆ τὰ στοιχεῖα λόφου, φυσικοῦ ἢ χειροποιήτου, οἷον ἀπαιτεῖ τὸ θεατρόμορφον Ὠδεῖον· τούτου ἕνεκα δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἢ ὑπῆρχεν ἀρχῆθεν λόφος τις, σὺν τῇ παρόδῳ δὲ τοῦ χρόνου κατεστράφη, ὅπερ οὐχὶ ὀλιγάκις συμβαίνει, προκειμένου περὶ μονήρων χωματωδῶν λόφων ἐν τῇ πεδιάδι, ἢ εἶχε κατασκευασθῇ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ ἐκ ξύλων, πλὴν τῶν κατωτάτω δύο ἢ τριῶν ἀναβαθμῶν, ὄντων μαρμαρίνων· ἡ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδάφους μέχρι τῆς εὐθυντηρίας, ἤτοι τῆς κονίστρας, ἀπόστασις εἶναι 1.80 μ. Εὐνόητον δὲ εἶναι ὅτι κατεχώσαμεν τὰ ἀνασκαφέντα καὶ ἐκαλύψαμεν αὐτὰ ἐντελῶς οὕτως, ὥστε σήμερον δὲν διακρίνεται οὐδὲν ἴχνος τῶν ἀρχαίων τούτων.

Περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν πρὸς Ἀνατολὰς τῆς πόλεως Καρδίτσης, ἐγγὺς τῆς εἰς Λάρισαν ἀγούσης ἁμαξιτοῦ, ὑπάρχει παρὰ τὸ χωρίον Μύρους χωματώδης τύμβος χειροποίητος, οὗ πολὺ τοῦ ὕψους διεσπάρη σὺν τῷ χρόνῳ ἔκ τε τῆς καλλιεργίας καὶ τῶν λαθραίων ἀνασκαφῶν, δι' ὧν ἀνεκαλύφθησαν τετράγωνοι τάφοι, διὰ μαρμαρίνων πλακῶν πεποιημένοι, ὧν τινας εἴδομεν παρερριμμένας καὶ τεθραυσμένας· ἔκ τινος τῶν τάφων τούτων εἶχε κατασχεθῇ ὀλίγον πρὸ τῆς εἰς Θεσσαλίαν μεταβάσεώς μου μεγάλη χαλκῆ ὑδρία καλλίστου σχήματος, σχεδὸν ἀκέραιος, καί τινα πήλινα ἀγγεῖα κοινοῦ τύπου, ἅτινα παρέλαβον ἐκ τοῦ Νομαρχείου καὶ κατέθηκα ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Βόλου, κατόπιν δ' ἐν τῷ Μουσείῳ. Ἔλεγον δὲ οἱ πάροικοι ὅτι πολλὰ νομίσματα ἀνευρίσκονται ἐπὶ τοῦ λόφου ἐκείνου, ὅστις καλεῖται «Μαγοῦλα 'ς τοὺς Μύρους», καὶ ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ χωρίου ὑπάρχουσιν ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, ὧν μία ἐστρωμένη ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Δυστυχῶς ἡ σύστασίς μου πρὸς ἀνασκαφὴν τοῦ τύμβου ἐκείνου δὲν ἐξεπληρώθη μέχρι σήμερον.

Τυχαῖον ὅμως εὕρημα δηλοῖ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ περιέργου τούτου πολυανδρίου· διότι τῷ 1914 πλινθοπλάσται τινές, ὀρύσσοντες χῶμα ἐκ τοῦ τύμβου τούτου,

εὗρον ἀγγεῖον πήλινον, ὅπερ ἐνεῖχε περὶ τὰς δύο χιλιάδας ἀργυρῶν νομισμάτων, ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἅτινα διεμοίρασαν οἱ εὑρόντες· τῇ ἐγκαίρῳ ὅμως ἐνεργείᾳ τοῦ ἀστυνόμου Καρδίτσης, μοιράρχου κ. Βογιατζῆ, ᾧ, γνωρίσαντί μοι τὸ εὕρημα, ἀπέστειλα ὁδηγίας πρὸς περισυλλογὴν τῶν νομισμάτων, ἐμποδισθεὶς νὰ μεταβῶ αὐτοπροσώπως, διεσώθη τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἑρμαίου τούτου, ἀποσταλὲν ἁρμοδίως εἰς Ἀθήνας καὶ κατατεθὲν ἐν τῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ.

Εἶναι δ' ἐμφανὲς ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως ὅτι ὁ θησαυρὸς οὗτος ἀπετέλει *κατάθεσιν*, depositio pecuniae (πρβ. τὰ προειρημένα ἀποκρυβεὶς ὑπό τινος φιλαργύρου ἢ λῃστοῦ, ὅστις δὲν ἠδυνήθη, ἢ δὲν προέλαβε, νὰ ἀναλάβῃ αὐτόν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη ἀνῆκε πιθανώτατα τῷ ἀρχαίῳ *Κιερίῳ*, πόλει πλουσιωτάτῃ καὶ ἀκμαίᾳ ἀπὸ τῆς βαθυτάτης ἀρχαιότητος· κατὰ ταῦτα καὶ οἱ τάφοι ἐκεῖνοι ἀνήκουσιν οἰκογενείᾳ τινὶ σημαντικῇ τῆς πόλεως ταύτης, ἢ εἶναι κοινοτάφιον πολιτῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων ἢ ἄλλως ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ταφέντων· τὸ πρῶτον φαίνεται πιθανώτερον.

Κατὰ δὲ τὴν ἀρχαίαν *Ἡράκλειαν*, μεταξὺ τοῦ νῦν Πλαταμῶνος καὶ τοῦ χωρίου Παππαπούλη, εἰς ἀπόστασιν 4 χλμ. περίπου ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου, κατασκευαζομένης τῆς γραμμῆς τοῦ ἑνωτικοῦ σιδηροδρόμου ἐκ τῶν παλαιῶν συνόρων πρὸς τὸ Γιδᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, εὑρέθη μικρὰ στήλη ἀναθηματικὴ τῷ *Ἀπόλλωνι Πιεριώτῃ* καὶ τύμβος, ἐνέχων κτίσμα ἐν εἴδει τάφου· εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἠμποδίσθημεν νὰ μεταβῶμεν, ἵνα καθορίσωμεν τὰ σημεῖα ταῦτα, περὶ ὧν ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν ὁ ἀνώτερος μηχανικὸς κ. Μπιτσάκις καὶ ὁ ὑποτελώνης κ. Ῥωμαῖος· ἀλλ' ἐλπίζομεν ἐν προσεχεῖ μέλλοντι, εὐκαιρίας παρεχομένης, νὰ μεταβῶμεν ἐκεῖσε πρὸς μελέτην τῶν τόπων καὶ τῆς ἀρχαίας Ἡρακλείας, περὶ ὧν πολλὰ διέσωσαν αἱ ἐν Γόννοις εὑρεθεῖσαι καὶ ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημ.* τοῦ 1911-1915 δημοσιευθεῖσαι ἐπιγραφαί. Τὴν δὲ ἀνάθεσιν τῷ Ἀπόλλωνι ἱδρύσαμεν ἐν τῷ προχείρῳ Μουσείῳ τῆς Λαρίσης.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΚΟΡΩΠΙ—ΣΦΗΤΤΟΣ.

Τὸ Κορωπὶ ὡς καὶ ὁ ἀρχαῖος δῆμος, ὃν τὸ χωρίον τοῦτο διεδέχθη, λίαν ἐφείλκυσαν τὴν προσοχήν μου· διότι ὁ δῆμος τοῦ Κορωπίου, ὅπερ εἶνε τὸ πολυανθρωπότατον τῶν ἐν τῇ Μεσογειακῇ πεδιάδι τῆς Ἀττικῆς χωρίων, κακῶς μὲν τὸ πρῶτον ὠνομάσθη δῆμος *Ἀραφῆνος*, κακῶς δὲ καὶ τῷ 1846 Β. Διατάγματι μετωνομάσθη δ. *Κρωπείας*· διότι ἡ ἀρχαία Κρωπεία ἢ Κρωπιὰ ἔκειτο πρὸς Δ. τοῦ ὄρους Αἰγάλεω· οἱ τότε ἀρχαιολόγοι τοῦ ἔθνους ἐξ ἔρωτος δηλονότι πρὸς τὰς ἀρχαίας τοπωνυμίας παρεξέλαβον τὸ Κορωπὶ ὡς παραφθορὰν τοῦ ἀρχαίου *Κρωπιά*, ὡς τὸ Σπάτα παραφθαρὲν ἐκ τοῦ *Σφηττός*, τὸ Διόπεσι ἐκ τοῦ *Ἀλωπεκή*, τὸ Σκαραμαγκᾶς ἐκ τοῦ *Σκαμβωνίδαι*, καὶ τὸ *Πέλικα*, ἐκ τοῦ ἀρχαίου *Πήληκες*.

Ἀλλ' ὅτι αἱ τοιαῦται ἐτυμολογίαι ἀληθεῖς εἰκαιολογίαι εἰσὶ καὶ ἀταλαίπωρα σκέμματα, πρόδηλον· ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας Κρωπιᾶς εἶνε ἀναμφισβητήτως καθωρισμένη ἐκ τοῦ Θουκυδίδου· διότι ὁ ἱστορικὸς παρέδωκεν ἡμῖν, ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἄραντες ἐκ τῆς Ἐλευσῖνος καὶ τ.ῦ Θριασίου πεδίου προυχώρησαν εἰς Ἀχαρνὰς διὰ τῆς Κρωπιᾶς ἐν δεξιᾷ τὸν Αἰγάλεων ἔχοντες. (Β', 19)· ὥστε ἡ Κρωπιὰ σαφῶς ἔκειτο Δ. τοῦ ὄρους Αἰγάλεω.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ κακῶς μετηνέχθη ἡ Κρωπιὰ εἰς τὸ νῦν Κορωπί, τότε τίς ἀρχαῖος δῆμος ἔκειτο ἐκεῖ· ἐκ πολλῶν τεκμηρίων πείθεταί τις ὅτι ἐκεῖ ἦν ὁ ἀρχαῖος *Σφηττὸς* [1]) εἰς τὴν Ἀκαμαντίδα φυλὴν ἀνήκων, οὗ περὶ τῆς θέσεως πολλαὶ ἀμ-

---

[1]) Τὰ ἐπιρρήματα Σφηττόθεν, Σφηττοῖ, Σφηττόν δε καὶ ὁ δημότης Σφήττιος

φισβητήσεις ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ἐγένοντο· καὶ πρῶτον ἐπειδὴ ὁ Στράβων δὲν μνημονεύει τοῦ Σφηττοῦ οὔτε ἐν τοῖς πρὸς Δ. τοῦ Ὑμηττοῦ παραλίοις δήμοις οὔτε ἐν τοῖς τῆς Ἀ. καὶ Ν. ἀκτῆς, ὁ Leake [1]) λίαν πιθανῶς εἴκασεν, ὅτι ὁ δῆμος οὗτος ἔκειτο ἐν τῇ Μεσογκίᾳ· παραχθεὶς δ᾽ ὅμως ὁ πολὺς ἐκεῖνος ἀρχαιοδίφης ἐκ τῆς φαινομενικῆς ὁμοφωνίας παρεξέλαβε τὸ νῦν *Σπάτα* ὡς παραφθορὰν τοῦ Σφηττός, ὃν καὶ ἐκεῖ που ἐτοποθέτει

Δεύτερον ἔκ τινος χωρίου τοῦ ῥήτορος Αἰσχίνου δύναταί τις νὰ παραδεχθῇ, ὡς ὀρθῶς καὶ ὁ Ross [2]) ἐτόπασεν, ὅτι ὁ Σφηττὸς ἐγειτνίαζε πρὸς τὸν δῆμον *Μυρρινοῦντα*, οὗ ἡ θέσις νῦν εἶνε καθωρισμένη ἐν τῇ νῦν *Μερέντα* παρὰ τὸ Μαρκόπουλον· διότι ὁ Αἰσχίνης [3]) μνημονεύει, ὅτι ὁ Τίμαρχος εἶχεν ἐν *Σφηττῷ κτῆμα*, ὅπερ ἐπρίατο παρ᾽ αὐτοῦ Μνησίθεος ὁ *Μυρρινούσιος*· τὸ κτῆμα τοῦτο ὑπὸ τοῦ ῥήτορος λέγεται Σφηττοῖ ***ἐσχατιά***,· κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν *ἐσχατιαί* εἰσι τόποι ἔσχατοι τῆς χώρας περατούμενοι ἢ εἰς ὄρος ἢ εἰς θάλασσαν, ἢ «τὰ ἐπὶ *τοῖς τέρμασι τῶν δήμων ἔσχατα κείμενα χωρία ἐσχατιαὶ ἐκαλοῦντο*»· ἐκ τῆς ἑρμηνείας δὲ ταύτης τοῦ Σχολιαστοῦ δῆλον, ὅτι τὸ κτῆμα τοῦ Τιμάρχου, ὅπερ ἐπρίατο ὁ Μυρρινούσιος, ἔκειτο ἐν τῷ τέρματι τοῦ δήμου *Σφηττοῦ*, καὶ ἐν τῷ ἐσχάτῳ αὐτοῦ μέρει, τῷ πρὸς τὸν δῆμον *Μυρρινοῦντα συνορεύοντι*· διὸ καὶ ὁ Μυρρινούσιος αὐτὸ ἐπρίατο.

Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὸν Μυρρινοῦντα συνορεύων φαίνεται ὁ Σφηττός, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Ἀνάφλυστον ὑποδηλοῦται γειτνιάζων. Ὡς δηλαδὴ ὁ Σφῆττος καὶ ὁ Ἀνάφλυστος ὀνομάζονται ἀδελφοὶ ἐκ Τροιζῆνος εἰς τὴν Ἀττικὴν μετοικήσαντες καὶ τοὺς ἐπωνύμους αὐτῶν δύο δήμους ἱδρύσαντες κατὰ τὸν Παυσανίαν (Β´ 30,8), οὕτω καὶ οἱ δύο δῆμοι Σφηττὸς καὶ Ἀνάφλυστος φαίνονται γειτονικοί. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Σφηττὸς ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις ἦτο εἷς τῶν δώδεκα τῆς Ἀττικῆς δήμων,

---

[1]) Leake—Westermann σελ. 17.

[2]) Ross σελ. 96.

[3]) Αἰσχίν. κατὰ Τιμάρχου § 98.

φαίνεται, ὅτι περιελάμβανε καὶ τὸ ΝΑ. μέρος τῆς ἀκτῆς μέχρι τοῦ Ἀναφλύστου, ὡς καὶ νῦν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κορωπίου ὑπάγεται ὁ *Ἀνάβυσσος*, κείμενος ἔνθα ἦν ὁ ἀρχαῖος Ἀνάφλυστος, ἐν τῷ ὅρμῳ δηλαδὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου.

Ἄλλοθεν δ' ὑποδηλοῦται, ὅτι ἡ τοῦ Σφηττοῦ περιοχὴ ἐπεξετείνετο καὶ πρὸς Δ. τοῦ Ὑμηττοῦ μέχρι τῆς ἀκτῆς· διότι ἡ ἐν ταῖς *Ἁλαῖς ταῖς Αἰξωνικαῖς* ἀφιέρωσις τῶν θυννοθηρῶν εἰς Ἀπόλλωνα τὸν Κύννειον, ὃς ἦν θεὸς τῶν *Σφηττίων*, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀνάμνησις τῶν παλαιῶν ἐκείνων χρόνων, ἐν οἷς τὸ παράλιον τοῦτο μέρος εἰς τὸν Σφηττὸν ἀνῆκεν [1]).

Ἐκ τῶν εἰρημένων φαίνεται ὁ Σφηττὸς ὁμορῶν πρῶτον πρὸς τὸν Μυρρινοῦντα (Μαρκόπουλον), δεύτερον πρὸς τὸν Ἀνάφλυστον (Ἀνάβυσσον), καὶ τρίτον πρὸς τὰς Ἁλὰς τὰς Αἰξωνικὰς ἢ τοὺς Αἰξωνεῖς ἐν ταῖς Δ. τοῦ Ὑμηττοῦ ὑπωρείαις οὕτως, ὥστε ἡ θέσις τοῦ ἀρχαίου Σφηττοῦ ἦτο παρὰ τὸ νῦν Κορωπί· περὶ τούτου δὲ συμφωνοῦσιν ὅ τε Milchhöfer καὶ ὁ Löper.

Ὁ Milchhöfer μάλιστα τοποθετεῖ τὸν Σφηττὸν Δ. τοῦ χωρίου Κορωπίου παρὰ τὸν λόφον, ἔνθα *ὁ ναὸς τοῦ Χριστοῦ*· ὁ λόφος ἐκεῖνος φαίνεται ὡς ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἀρχαίου πολίσματος· ἐπὶ τοῦ Α. μέρους αὐτοῦ διακρίνει τις ἴχνη τοῦ ἀρχαίου τείχους· ὁ λόφος οὗτος μακρόθεν ὁρώμενος προσομοιάζει πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν. Ἐγὼ δὲ καὶ Δ. τοῦ λόφου παρατήρησα λείψανά τινα κτιρίου ἀρχαίου· ἀλλὰ καὶ μεταξὺ Κορωπίου καὶ τοῦ λόφου τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀσωμάτων καὶ ἐν τῷ δυτικώτερον αὐτοῦ κειμένῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶδον ἐρείπια πολλὰ κτιρίων ἀρχαίων καὶ τεμάχια μαρμάρινα ἐξ ἀρχαίων μνημείων· ἐν δὲ τῇ πλησίον ἐκεῖ τοποθεσίᾳ, ἥτις *Φουβάγια* καλεῖται, βλέπει τις πύργον ἠρειπωμένον, μεταγενεστέρων μὲν χρόνων, ἀλλ' ὑλικὸν ἀρχαῖον ἐνέχοντα· ἡ δ' ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις οἰκοδόμησις τοῦ πύργου ἐνταῦθα δηλοῖ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως, ὡς καὶ ὁ ἀρ-

[1]) Πρβλ. Löper, Mitth. d. deut. arch. Instit. in Athen XVII (1892) σελ. 393.

χαῖος Σφηττὸς ἐπικαίρως ἦν ἱδρυμένος· καὶ ὁ πύργος οὗτος δύναται νὰ συντελέσῃ πως εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς *Σφηττίας ὁδοῦ*.

Πρὸς καθορισμὸν δὲ τοῦ *Σφηττοῦ καὶ τῆς Σφηττίας ὁδοῦ* δύναται οὐκ ὀλίγον νὰ συντελέσῃ καὶ ἡ διήγησις τοῦ Πλουτάρχου (β. Θησέως ιγ'). Κατὰ τὸν ἱστορικὸν δηλαδὴ ὁ Πάλλας, ὅς εἶχε πολλοὺς υἱούς, ἤλπιζε νὰ διαδεχθῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Αἰγέα ἐν τῇ βασιλείᾳ, ἄτεκνον ὄντα· ἀλλ' ὅτε ὁ Αἰγεὺς ἀνεγνώρισε τὸν Θησέα υἱὸν καὶ διάδοχον τῆς βασιλείας, οἱ Παλλαντίδαι ἀπελπίσαντες περὶ τῆς διαδοχῆς, εἰς πόλεμον καθίσταντο· καὶ διελόντες ἑαυτοὺς οἱ μὲν προφανῶς Σφηττόθεν ἐχώρουν ἐπὶ τὸ ἄστυ μετὰ τοῦ πατρός, οἱ δὲ Γαργηττοῖ κρύψαντες ἑαυτοὺς ἐνήδρευον, ἵνα *διχόθεν* ἐπέλθωσι τοῖς ἐναντίοις· ἀλλὰ γνοὺς τὰ σχέδια τῶν Παλλαντιδῶν παρά τινος κήρυκος Ἀγνουσίου ὁ Θησεύς, ἐπιπεσὼν ἐξαίφνης τοῖς ἐνεδρεύουσι πάντας διέφθειρε.

Τούτοις δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ διήγησις τοῦ Φιλοχόρου· διότι ἐν τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Εὐριπίδου (Ἱππόλυτ. στίχ. 35) ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς· «Πάλλαντος ἐπιθέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις διανοουμένου καὶ τὴν ***Σφηττίαν ὁδὸν διαπορευομένου ἐπὶ τὸ ἄστυ*** μετὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οἱ τούτου παῖδες κατὰ βούλησιν τοῦ πατρὸς Γαργηττοῖ ἐγκαθίζουσι μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν, ἵνα, ὅταν ἐπεξέλθωσι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ ὁ Πάλλας συμβάλῃ, ἐξ ἐφόδου προσπεσόντες λάβωσι τὴν πόλιν».

Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν διηγήσεων τούτων κατάδηλον γίνεται, ὅτι ὁ Σφηττὸς ἦν ἐν τοῖς Μεσογείοις· ἀλλὰ τίς ἦν ἡ Σφηττία ὁδός, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Πάλλας καὶ δι' ἧς προσβαλὼν τοῖς Ἀθηναίοις ἔμελλε νὰ παράσχῃ τοῖς Γαργηττοῖ ἐνεδρεύουσιν υἱοῖς αὐτοῦ τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα ἐξ ἐφόδου προσπεσόντες λάβωσι τὴν πόλιν, ἢ κατὰ τὸν Πλούταρχον διχόθεν ἐπέλθωσι τοῖς ἐναντίοις, τοῦτο δεῖται ἀποδείξεως. Ὁ μὲν Leake *Σφηττίαν ὁδὸν* ἐκλαμβάνει τὴν διὰ τοῦ Β. πρόποδος του Ὑμηττοῦ, ἔνθα καὶ νῦν διέρχεται ἡ ἐκ τῶν Μεσογείων καὶ τοῦ Μαραθῶνος ὁδὸς ἐν τῇ θέσει, ἥτις **Σταυρὸς** ὀνομάζεται· τὸν δὲ Γαργηττὸν

τοποθετεῖ, ὅπου νῦν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ κυνηγός, ἐπὶ τῆς κνήμης δηλαδὴ τοῦ εἰρημένου πρόποδος· ἀλλ' οὐδέτερον τούτων δύναται νὰ ἀληθεύῃ· διότι τοῦ μὲν Γαργηττοῦ εἶνε καθωρισμένη ἡ θέσις, ὅπου διεσώθη καὶ τὸ ὄνομα **Γαρηττός**· ἡ δὲ Σφηττία ὁδὸς ἀνάγκη νὰ ἔχῃ τι τὸ ἰδιάζον καὶ νὰ μὴ τυγχάνῃ κοινὴ τῇ ἐκ τῶν ἄλλων Μεσογείων δήμων καὶ ἐκ τοῦ Μαραθῶνος· ἔπειτα πῶς θέλει νοηθῇ τὸ *διχόθεν* τοῦ Πλουτάρχου; τὸ σχέδιον τοῦ Πάλλαντος ἦν νὰ προσβάλῃ τὸν ἀντίπαλον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ τῶν ὄπισθεν ἅμα, ἐκ δύο διευθύνσεων ἐναντίων· ὥστε ἀλλαχοῦ ζητητέον τὴν Σφηττίαν ὁδόν.

Ὁ Σφηττός, ὡς εἴδομεν, καλῶς τίθεται Δ. τοῦ Κορωπίου, ὅπου νῦν ὁ λόφος *τοῦ Χριστοῦ*· πρὸς Δ. δὲ τοῦ λόφου τούτου ἄγει ὁδός, ἥτις διὰ φάραγγος ὑπὲρ τὸν αὐχένα τοῦ Ὑμηττοῦ βαίνουσα εἰς τὴν Δ. κλιτὺν τοῦ ὄρους διὰ μεγάλης *χαράδρας* καταλήγει εἰς τὴν τοποθεσίαν *Πιρνάρι*· ἡ φαραγγώδης δ' αὕτη ὁδὸς εἶνε ἡ *Σφηττία*, ἄγουσα ἐκ Σφηττοῦ ἢ τοῦ Κορωπίου εἰς Ἀθήνας πολὺ ταχύτερον ἢ ἡ διὰ τῆς Β'Α. ὑπωρείας τοῦ Ὑμηττοῦ διὸ καὶ νῦν οἱ χωρικοὶ χρησιμοποιοῦσι τὴν ὁδὸν ταύτην πρὸς ἐξοικονόμησιν χρόνου· πολὺ δὲ μᾶλλον ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ ὁδὸς αὕτη, ἐπειδὴ ὁ Σφηττὸς ἔκειτο Δ. τοῦ νῦν Κορωπίου περὶ τὰ 4 χμ. ὥστε ἡ ὁδὸς καθίστατο πολὺ βραχυτέρα τῆς νῦν ἐκ Κορωπίου ἀρχομένης· ἐπειδὴ δ' ἐνταῦθα ὑπάρχει δίοδος ἐκ τῆς Μεσογειακῆς πεδιάδος πρὸς τὴν Δ. ἀκτήν, ἡ θέσις τοῦ Σφηττοῦ ἦτο λίαν ἐπίκαιρος· διὸ καὶ τὸ τεῖχος αὐτοῦ καὶ ἡ ἀκρόπολις εἶχον μεγάλην σημασίαν· διὰ τῶν ὀχυρωμάτων τούτων καθίστατό τις κύριος τῆς διόδου καὶ ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς πρὸς Δ. τοῦ Ὑμηττοῦ οἰκοῦντας ἐπιτρέχων καὶ λεηλατῶν τὴν χώραν αὐτῶν καὶ μάλιστα ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις, ὅτε πρὸ τοῦ Θησέως ἐν τῇ Ἀττικῇ πολλὰ κρατείδια ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων ἦσαν καὶ τὰ ὅρια τῶν περὶ τὸν Ὑμηττὸν δήμων ἢ ἐπικρατειῶν αἱ κλιτύες τοῦ ὄρους ἀπετέλουν· διὰ τὸ ἐπίκαιρον δὲ τοῦτο τῆς θέσεως τοῦ Σφηττοῦ ἑρμηνεύεται καὶ ἡ ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις οἰκοδόμησις ἐκεῖ τοῦ νῦν ἠρειπωμένου πύργου, περὶ οὗ νῦν δὴ λόγος ἐγένετο.

Ἡ θέσις δὲ τοῦ Σφηττοῦ εἶχε καὶ ἄλλο τι πλεονέκτημα· διότι κεῖται ἐπὶ ἱκανοῦ ἐξάρματος, ὥστε ἡ μέχρι τοῦ αὐχένος τοῦ Ὑμηττοῦ ἀνάβασις δὲν εἶνε μεγάλη· *ὁ λόφος τοῦ* ***Χριστοῦ***, ἡ ἀκρόπολις δηλαδὴ τοῦ Σφηττοῦ, ἔχει ὕψος 250 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἡ δ' ἐντεῦθεν ἀνάβασις μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ στενοῦ (455 μ.), ὅθεν καταβαίνει τις εἰς τὴν Δ. πλευρὰν τοῦ Ὑμηττοῦ, δὲν ὑπερβαίνει τὰ 200 μ. Διὰ ταύτης δὴ τῆς φαραγγώδους διόδου νοητέον, ὅτι ἐξεστράτευσεν ὁ Πάλλας μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως, ἵνα πλήξῃ τὸν ἐχθρὸν νοτιόθεν, τὸ δ' ἄλλο στράτευμα, τὸ ἐν Γαργηττῷ ἐνεδρεῦον ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ ἔωθεν καὶ ἐκ τῶν νώτων· οὕτω δ' ὁ ἐχθρὸς ἐκ δύο ἐναντίων διευθύνσεων προσεβάλλετο, ἢ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Πλουτάρχου *διχόθεν*. Ὅτι δὲ ὁ Σφηττὸς ἦν περὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα, προσυποδηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ Σοφοκλέους· διότι, κατὰ τὸν τραγικόν, ὁ Πάλλας εἶχε τὸ πρὸς Ν. μέρος τῆς Ἀττικῆς . . . «τῆς δὲ γῆς τὸ πρὸς νότον | ὁ σκληρὸς οὗτος καὶ γίγαντας ἐκτρέφων | εἴληχε Πάλλας». *(Σοφ. Ἀπόσπ. 19, 4.)*

Τὴν Σφηττίαν δὲ ταύτην ὁδὸν ἐπόθουν διακαῶς νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ ὁ Milchhöfer βεβαιοῖ ὅτι διέκρινε *λείψανα τροχιῶν ἐπὶ λίθων* τῆς χαραδρώδους ταύτης διόδου· καὶ ἀνέβην τῷ ὄντι ἐκ Κορωπίου ἐξορμηθείς ἡ ἀνάβασις ἐγένετο διὰ τοῦ *λόφου τοῦ Χριστοῦ*, μοὶ ἦτο δὲ λίαν ἐπίπονος· διότι ἡ κλίσις εἶνε μεγάλη καὶ μᾶλλον ἀνερριχήθην κατὰ τὰ τελευταῖα 150 μέτρα· ἡ ὁδὸς τὸ πάλαι πάντως ἦτο ὁμαλωτέρα· σήμερον δὲ διὰ τὴν σιδηροδρομικὴν συγκοινωνίαν ἡ δίοδος ἐκείνη λίαν παρημελήθη· διὸ καὶ ἡ ἀνάβασις δυσκολωτέρα νῦν.

Ἐκ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ αὐχένος ἐκείνου νῦν ἄρχονται πρὸς Δ. τὰ ὅρια τῶν κτημάτων Καραπάνου, ὅπου ἦν ἡ ἀρχαία *Αἰξωνή*· ὁ δὲ ὁρίζων ἐκεῖθεν πρὸς Δ. μὲν δὲν εἶνε πολὺ ἀναπεπταμένος, ἐπιπροσθούσης ἄλλης σειρᾶς τοῦ Ὑμηττοῦ, ὁ δὲ πρὸς Ἀ. ἐξαπλοῦται μεγαλοπρεπέστατος πρὸς τὴν τῶν Μεσογείων πεδιάδα, τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον καὶ τὰ ὄρη τῆς Εὐβοίας· ἡ πεδιὰς πολλαχοῦ θάλλει ἐκ τῶν ἀμπελώνων καὶ τῶν ἐλαιώ-

νων· διὸ καὶ ἡ χώρα ἐκείνη εἶνε εὐάμπελος καὶ ἐριστάφυλος, εὐέλαιος καὶ σιτοφόρος· ὡς δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐφημίζετο τὸ Σφήττιον ὄξος (Ἀριφν. Πλ. 702), οὕτω καὶ νῦν τὸ τοῦ Κορωπίου· ἄνδρες δ' ἐπιφανεῖς *Σφήττιοι* ἐγένοντο *Αἰσχίνης* ὁ Σωκρατικὸς φιλόσοφος καὶ ὁ τοῦ Σωκράτους φίλος καὶ θαυμαστὴς Χαιρεφῶν, ὃς ἀποθαυμάζων τὴν σοφίαν τοῦ Σωκράτους ἐλθὼν εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἤρετο τὸν θεόν, εἴ τις σοφώτερος τοῦ Σωκράτους εἴη· ἡ δὲ Πυθία ἀνεῖλε τὸ περιώνυμον ἐκεῖνο «σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης, ἀνδρῶν δ'ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος» (Πρβλ. Πλάτων. Ἀπολ. Ε').

Ἀρχαιολογικὰ λείψανα περὶ τὸ Κορωπὶ εὑρεθέντα φυλάσσονται ἐν τῇ δημοτικῇ σχολῇ τοῦ χωρίου· ἐν αὐτοῖς διακρίνει τις δύο ἀναγλύφους παραστάσεις, ὧν ἡ ἑτέρα ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν τῆς Ἡγησοῦς καὶ ἀρίστης τέχνης· ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ προσώπου, ὡς μὴ ὤφελε, παρεφθάρη.

ΚΙΤΣΙ-ΚΙΚΥΝΝΑ - ΛΑΜΠΤΡΑΙ.

Τὸ *Κίτσι* εἶνε τοποθεσία, κειμένη ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς ἀπὸ Κορωπίου εἰς Βάρην τριώρου ἀποστάσεως· ἐκ τοῦ Κορωπίου κατερχόμενός τις Ν. εἰς ἀπόστασιν $^3/_4$ τῆς ὥρας ἀπαντᾷ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου *Ἰωάννου*, περὶ ὃν διακρίνει ὑλικὸν ἀρχαῖον ἀρκετὸν καὶ θραύσματα κιόνων· ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ Τραπέζῃ εὑρέθη πρό τινων ἐτῶν ἐντετειχισμένον πολύτιμον ἀνάγλυφον, ὅπερ μετηνέχθη εἰς τὸ ἐθνικὸν μουσεῖον· ἡ πέριξ τοῦ ναοῦ τοποθεσία λέγεται *ἁγία Τριὰς* καὶ ἡ εὐρυτέρα *Λαμπρικά*· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ὑπομιμνήσκει τὸν ἀρχαῖον δῆμον, ὃς ἐκαλεῖτο *Λαμπτραὶ* ἢ *Λαμπραὶ* καὶ οὗ ὁ δημότης ἐλέγετο ὁ Λαμπτρεὺς ἢ Λαμπρεύς· ἦν δ' ὁ δῆμος τῶν Λαμπτρέων διττός, ὁ *ὑπένερ*-

Σημ. Περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων πρβλ. καὶ **Milchhöfer Mitth. d. Deut. Inst. in Athen XII** (1887) σελ. 97-104 καὶ Κουμανούδη. Ἐπιτύμβ. ὑπεγρ. Σφηττίων ἀρ. 1166—1180 καὶ **CIA IV, 373, 198.** Εὐμηλίδου γυνὴ Σφηττόθεν.

θεν (=ὁ παράλιος) καὶ ὁ *ὕπερθεν* ὁ μεσόγειος, ὁ ὑψηλότερος· ὥστε ἐν τῇ νῦν θέσει *Λαμπρικὰ* ἦν ὁ ὕπερθεν δῆμος ἀπέχων τῆς θαλάσσης περίπου δίωρον.

Προχωρῶν δέ τις νοτιώτερον φθάνει εἰς τὴν τοποθεσίαν, τὴν καλουμένην *Βουρβάτσι*, ὀλίγον τι πρὸ τῆς εἰς τὸ Κίτσι ἀφίξεως· ἐκεῖ δ' ἐν τῇ θέσει *Βουρβάτσι* ἐβεβαιώθη μοι ὅτι ἀνευρέθησαν ἀρχαῖοι τάφοι, ἐν οἷς πολύτιμον ἄγαλμα ἐξεσκάφη καὶ ἐσυλήθη ὑπὸ τυμβωρύχων ἢ ἀρχαιοσύλων· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ τάφοι λάθρᾳ καὶ ἐν σπουδῇ ἀνεψύχθησαν ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων, πάντως δὲν ἀνεζητήθησαν πολλοὶ τάφοι οὐδὲ ἐξηρευνήθη τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀκριβῶς· ὥστε ἀνασκαπτόμενον ἐπιμελῶς τὸ μέρος τοῦτο μέλλει καὶ ἄλλους τάφους ν' ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλα κειμήλια ἀρχαῖα νὰ παράσχῃ· ἡ θέσις αὕτη τῶν τάφων εἶνε ἐν δεξιᾷ τῷ κατερχομένῳ ἐκ Κορωπίου ἐντὸς ἀγροῦ νῦν ἐσπαρμένου, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ χέρσου ἀφειμένου διὰ τὸ ἀκατάλληλον τοῦ ἐδάφους πρὸς σποράν. Τὴν τοποθεσίαν ταύτην γνωρίζει καλῶς ὁ φιλόμουσος καὶ φιλάρχαιος δημοδιδάσκαλος ἐν Κορωπίῳ κ. Εὐάγγ. Γκίκας.

Ἐκεῖθεν δὲ κατέρχεταί τις διὰ λοφωτῶν τοπείων μαγευτικῶν καὶ διὰ πευκοφύτων βησσῶν, ὧν τὸ ἔδαφος εὐφορώτατον καὶ μάλιστα σιτοφόρον, εἰς τὴν ἔτι εὐφορωτέραν κοιλάδα, ὅπου τὸ καλούμενον Κίτσι, ἔχον φρέαρ πολύυδρον καὶ εὔυδρον.

Καὶ ἐνταῦθα δὲ πλεῖστα λείψανα ἐκ μνημείων ἀρχαίων· ἐν δὲ τῇ Δ. ἐπικλινείᾳ τῶν πρὸς Ν. πευκοφύτων λόφων φαίνεται σειρὰ τάφων ἀνεψγμένων καὶ σεσυλημένων· τινῶν δὲ τούτων αἱ θῆκαί εἰσι μαρμάριναι καὶ τεχνικώτατα ἐξειργασμέναι· ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν γενομένην ἀρχαιοσυλίαν ὑπολείπονται πλεῖστοι ἄλλοι τάφοι πρὸς ἐξερεύνησιν, ἐξ ὧν προσδοκῶ πλοῦτον καλλιτεχνικῶν κειμηλίων καὶ ἐπιγραφῶν πολυτίμων· διὸ καὶ συνιστῶ εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν μερῶν τούτων συστηματικῶς καὶ ἐπιμελῶς· διότι καὶ Ἀ. τοῦ Κιτσίου, ὅπου εἶνε ἡ θέσις **Θήτη** καὶ ὁ ναὸς τῶν τῆς Θεοτόκου Εἰσοδίων, ὑπάρχουσι πολλοὶ τάφοι ἀρχαῖοι καὶ συνοικισμὸς παλαιός. Ἀλλὰ καὶ Δ. τοῦ

Λαμπρικά, μεταξὺ Κίτσι καὶ Λαμπρικά, ὅπου ἡ θέσις λέγεται Σκάλα καὶ εὑρίσκεται τὸ ποιμνιοστάσιον *Λάβαρη* εὑρέθη τάφος, ἐν ᾧ ἦν πλὰξ ἐνεπίγραφος. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὄνομα *Κίτσι* σημειωτέον καὶ τοῦτο· ἡ θέσις αὕτη ἐλέγετο πρότερον, ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῷ παλαιοτέρῳ κτηματολογίῳ τοῦ τόπου ἐκείνου, *Κίκυ*, καθ' ἃ διεβεβαίωσέ με ὁ κ. Παππασιδέρης ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου καὶ ἐκ Κορωπίου τὸ γένος ἕλκων· διὸ καί τινες προέβησαν εἰς τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἐνταῦθα ἦν ὁ ἀρχαῖος δῆμος *Κίκυννα*. Καὶ ὁ Milchhöfer τοποθετεῖ τὴν *Κίκυνναν* παρὰ τὸν Σφηττὸν (Κορωπίον) ἐν τῇ Ἀ. κλιτύϊ τοῦ Ὑμηττοῦ· ὁ δὲ Löper τάσσει μὲν τὴν Κίκυνναν εἰς τὴν τριττὺν τοῦ ἄστεως καὶ σχετίζει αὐτὴν πρὸς τὸ γένος τῶν Κυννιδῶν καὶ πρὸς τὸν Κύννειον Ἀπόλλωνα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Löper τὸ ἀρχαιότατον ἱερὸν τῶν Κυννιδῶν ἔκειτο παρὰ τὰς **Ἁλὰς** ἐν τῇ Ν. ἄκρᾳ τοῦ Ὑμηττοῦ. (Πρβλ. Mitth. d. Deut. arch. Instit. in Athen. 17 (1892) σελ. 393.)

Ἀλλὰ τὸ εὑρεθὲν ἐκεῖ ψήφισμα τῶν *Λαμπτρέων*, μονονουχὶ βοᾷ, ὅτι ἐκεῖ ἦν ὁ δῆμος *Λαμπτραί*· τὸ ψήφισμα δὲ τοῦτο εὑρεθὲν ὅπου ὁ ναὸς τῶν τῆς Θεοτόκου Εἰσοδίων 'στοῦ Κίτσι τὸ πηγάδι, εἶχεν ὧδε·

«Κηφισόδωρος εἶπεν, ἐψηφίσθαι Λαμπτρεῦσι, ἐπειδὴ Φιλοκήδης φιλότιμός ἐστιν εἰς τὰς θυσίας καὶ τὰ κοινά, ὧν μέτεστιν αὐτῷ ἐν τῷ δήμῳ, ἐπαινέσαι Φιλοκήδην Ἀριστάρχου Ἀχαρνέα φιλοτιμίας ἕνεκα καὶ δοῦναι αὐτῷ ἀτέλειαν καὶ νέμειν αὐτῷ κρέα ἐν τοῖς ἱεροῖς, οἷς ἂν θύωσιν οἱ δημόται *Λαμπτρᾶσι* καθάπερ Λαμπτρεῦσι» (CIA, Π^1 582)· οὕτω δὲ ἀνευρέθη καὶ τὸ τοπικὸν ἐπίρρημα *Λαμπτρᾶσι* (=ἐν Λαμπτραῖς), ὅπερ τέως ἀθησαύριστον ἦν ἔν τε τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου καὶ ἐν τῷ τῶν κυρίων ὀνομάτων Λεξικῷ τοῦ Pape-Benseler.

Ἐν Λαμπτραῖς κατὰ τὸν Παυσανίαν ἦν καὶ ὁ τάφος τοῦ Κραναοῦ διότι ὁ περιηγητὴς ἱστορεῖ τάδε· «Κραναὸν δ' ἐξέβαλεν Ἀμφικτύων κηδεστὴν ὄντα· φυγόντα δ' αὐτὸν σὺν τοῖς στασιώταις εἰς τὸν δῆμον τὸν *Λαμπτρέα* (γρ. Λαμπτρέων)

ἀποθανεῖν τε αὐτοῦ καὶ ταφῆναί φασι· καὶ ἔστι καὶ εἰς ἐμὲ ἐν *τοῖς Λαμπτρεῦσι Κραναοῦ μνῆμα*».

Περὶ τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν τῶν Λαμπτρέων πρβλ. Κουμανούδη ἀρ. 744-780. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐκεῖ εὑρημάτων πρβλ. Milchhöffer Mitth. *d.* deut. arch. Institut· 12 (1887) καὶ ἐν σελ. 105 περὶ τοῦ ἐκεῖ εὑρεθέντος ἐπιτυμβίου μνημείου, ὅπερ ἀπεικονίζει *ἔνοπλον ἱππέα* ἐπὶ θυμοειδοῦς καὶ γενναίου ἵππου καὶ ὑπεράνω τούτου *Σφίγγα*.

ΒΑΡΗ—ΑΝΑΓΥΡΟΥΣ

Ὁ Leake καθορίσας τὰ τρία τῶν Δ. ἀκτῶν τῆς Ἀττικῆς ἀκρωτήρια, τὸν Ζωστῆρα, τὴν Ἀστυπάλαιαν καὶ τὸ Σούνιον, ἀναζητεῖ τὸν *Ἀνάγυρον*, τὰς *Θοράς*, τὰς *Λαμπτρὰς* καὶ τὴν *Αἰγιλιὰν* μεταξὺ τοῦ Ζωστῆρος καὶ τῆς Ἀστυπαλαίας· καὶ ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ζωστῆρος γράφει τὰ ἑξῆς· «Ὀλίγον τι Ἀ. τοῦ Ζωστῆρος κεῖται ἕτερον τι ἀκρωτήριον, ὅπερ νῦν ἔκ τινων ἁλυκῶν ἐν τῷ ὁμωνύμῳ κόλπῳ *Ἁλυκαὶ* καλεῖται· ἐνταῦθά εἰσι σπουδαῖα ἐρείπια δήμου, ἅτινα ὀλίγον ἄνωθεν τῶν τῶν ἁλυκῶν βόθρων ἀρχόμενα μέχρι τοῦ Μετοχίου τῆς Βάρης ἐκτείνονται. Ἐν Βάρῃ εὑρέθη τεμάχιον ἀγάλματος ἱππέως ὡς καὶ ἄλλα τινὰ λείψανα· ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Chandler εὑρίσκετο ἐπιγραφή τις σὺν τῷ ὀνόματι *Ἀναγυράσιος*· καὶ κατὰ τὴν περιγραφὴν δὲ τοῦ Στράβωνος (IX, 390) φαίνεται, ὅτι ὁ δῆμος *Ἀναγυροῦς* ἦν, ὅπου νῦν ἡ Βάρη· μεταξὺ δὲ τῆς Βάρης καὶ τῆς παραλίας κεῖνται τεθαυσμένοι κίονες, οἵτινες ἴσως ἀνῆκον εἰς τὸν ναὸν τῆς μητρὸς τῶν Θεῶν, ὃς ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονεύεται (Α΄, 31,1).

Καὶ ὁ Stuart δὲ ἐπισκεφθεὶς τὴν Αἰξωνὴν ζητεῖ κατόπιν τὸν Ἀνάγυρον· παρέχει δὲ περὶ τῆς Αἰξωνῆς τὴν πολύτιμον εἴδησιν, ὅτι τὸ ὄνομα *Axaona* εἶνε ἀκόμη προσκεκολλημένον εἰς τὴν ἀρχαίαν ταύτην θέσιν. [1])

[1]) Πρβλ. καὶ Cramer Ceograph. and historical description of ancient Greece vol. II. σ. 370 (1828).

Καὶ ἔκ τινος δὲ ἀποσπάσματος Πλάτωνος τοῦ κωμικοῦ, σωζομένου παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ (Η΄. 33) φαίνεται ὅτι ὁ δῆμος Ἀναγυροῦς ἦν ἐπὶ τῆς παραλίας·

ὁδί μὲν Ἀναγυράσιος ὀρφώς ἐστί σοι

οἶδ' ᾧ ὁ φίλος Μυνίσκος ἔσθ' ὁ Χαλκιδεύς·

Πρβλ. παρὰ τῷ αὐτῷ (7, 138) Ἀθηναίῳ καὶ *Ἀναγυρουντόθεν τοὺς κορακιῶντας* (ἤτοι τοὺς ἀγρεύοντας ἰχθῦς τοὺς κορακίνους).

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Leake, Chandler, Stuart. Ἡμεῖς δ' ἐπεσκέφθημεν τὴν Βάρην ἢ Ἀναγυροῦντα προχωροῦντες ἐκ τῆς Κορωπῆς· ἡ ἀπόστασις εἶνε τρίωρος· Εἶνε δὲ ἡ Βάρη συνοικισμὸς ἐκ 30 οἰκογενειῶν, ἐν ᾧ καὶ ναΐσκος καὶ σχολεῖον δημοτικόν· ἀποτελοῦσι δὲ τὸν συνοικισμὸν οἱ ἐπίμορτοι καλλιεργηταὶ τῶν κτημάτων τῆς μονῆς Πετράκη, ἧς τὰ κτήματα κατέχουσι πᾶσαν τὴν πρὸς Ἀ. τοῦ Ἀνύδρου Ὑμηττοῦ κλιτὺν καὶ τὴν πεδιάδα πᾶσαν μέχρι τῆς τοποθεσίας, ἥτις καλεῖται Κίτσι, ἔνθα τὸ περιώνυμον φρέαρ· εἶνε δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Βάρης μέχρι Κιτσίου ἀπόστασις ὑπὲρ τὰ 7 χμ. Ἡ κοιλὰς αὕτη εἶνε γραφικωτάτη, πλαισιουμένη ἐκ Δ. Β. καὶ Ἀ. ὑπὸ λόφων θαλερῶν κλιμακηδὸν συνεχομένων. Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο· τῶν Ἀ. κλιτύων τοῦ Ἀνύδρου Ὑμηττοῦ ὅσαι μὴ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κοινότητα τῆς Κορωπῆς διαμένουσι γυμναὶ καὶ αὐχμώδεις· τὸ δὲ ὑπαγόμενον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μονῆς, ἅτε ἐπιμελῶς φυλαττόμενον, κατέστη θαλερὸν ἐκ πευκώνων ἀραιῶν μέν, ἀλλ' εὐθαλῶν· οἱ καλλιεργηταὶ δ' ὅμως τῆς Βάρης εἰσὶν ἔτι ἐν τῇ πρωτογόνῳ καταστάσει καὶ οἰκοῦσιν ἐν ῥυπαραῖς καὶ στενοχώροις καλύβαις. Διατηρεῖ δ' ἐκεῖ προσέτι ἡ μονὴ καὶ Μετόχιον, ἐν ᾧ διαρκῶς μένει ἀντιπρόσωπος αὐτῆς μοναχός.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἀρχαιότητας παρετηρήσαμεν τὰ ἑξῆς· οἱ τεθραυσμένοι κίονες, οὓς ὁ Leake εἶδε, σῴζονται καὶ νῦν παρὰ τὸν ναΐσκον τοῦ χωρίου· ἡ πρὸς Δ. τοῦ ναοῦ μάνδρα ἀπετελέσθη ἐκ λίθων μετενηνεγμένων ἐξ ἀρχαίων κτιρίων· ἔτι δὲ εἰς ἁπάσας σχεδὸν τὰς τῶν χωρικῶν καλύβας εἰσὶν ἐντετοιχισμένα

τοιαῦτα ὑλικὰ ἀρχαῖα, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὰς αὐλὰς αὐτῶν ἐχρησιμοποιήθησαν ἱκανά.

Ἐν τῷ οἰκίσκῳ τοῦ ἱερέως εἰσὶν ἐντετοιχισμέναι δύο πλάκες ἐπιτύμβιοι μετὰ ῥοδάκων κεκοσμημέναι καὶ ἐνεπίγραφοι, ὧν ἐν τῇ ἑτέρᾳ περισώζονται τὰ γράμματα..ΙΣΤΟΜΑΧΗ. Ἐν δὲ τῇ εἰσόδῳ τοῦ οἰκίσκου Γεωργ. Κηρύκου ὑπάρχει μετεγηνεγμένη βάσις ἀρχαίου ἀγάλματος ἐπιτυμβίου, ἐφ᾽ ἧς σώζεται τῆς ἐπιγραφῆς ὁ τελευταῖος στίχος, «*ἀνέθηκεν*», τοῦ δὲ προτελευταίου στίχου τὰ γράμματα δὲν περιεσώθησαν πάντα, τὰ δὲ περιλειπόμενα ἱκανῶς ἐξίτηλα κατέστησαν.

Πρὸς δὲ ἀνὰ τὴν πεδιάδα τὴν πρὸς Δ. καὶ Ν. τοῦ χωρίου φαίνονται πανταχοῦ λίθοι κατεσπαρμένοι μεγάλοι καὶ καλῶς κατειργασμένοι, λείψανα κτιρίων ἀρχαίων. Ἡ δὲ δυσμόθεν ἤτοι ἐκ τοῦ Ζωστῆρος καὶ τοῦ ἁγ. Νικολάου εἰς τὸ χωρίον εἴσοδος εἶνε στενὴ καὶ ἀποτελεῖ οἱονεὶ πύλην· διότι οἱ ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου ταύτης λόφοι, οἵτινες εἰς ἀρκετὸν ὕψος αἴρονται, ὁ πρὸς Β. καὶ ὁ πρὸς Ν., συγκλίνουσιν ἐνταῦθα καὶ ἐκ τῆς συγκλινείας τούτων ἡ δίοδος στενοῦται· ἐν τῷ στενῷ δὴ τούτῳ σώζεται ἐν μὲν τῷ κρασπέδῳ τοῦ Ν. λόφου τμῆμα μεγαλοπρεπὲς ἀρχαίου τείχους ἰσοδομικῶς κατεσκευασμένον καὶ ἀρίστης τέχνης ἐξ ὀγκωδεστάτων λίθων. Τούτου τὸ μὲν ὕψος σώζεται εἰς 3 μ, τὸ δὲ μῆκος περὶ τὰ 10. Ἀπέναντι δ᾽αὐτοῦ ἐν τῷ κρασπέδῳ τοῦ Β. λόφου περισώζεται α΄ μὲν ἡ βάσις τείχους, οὗ τὸ μὲν μῆκος ἐκτείνεται εἰς 300 μ. τοῦ δὲ ὕψους σώζεται μόνον 1 μ. ὅσον δηλαδὴ ὕψος ἔχουσιν οἱ λίθοι τοῦ πρώτου δόμου. Ἐν δὲ τῷ Ἀ. τοῦ τείχους τούτου ἄκρῳ καὶ ὀλίγον τι ὑψηλότερον σώζεται τμῆμα τείχους ἐκ πελωρίων λίθων, οἷοι οἱ τῶν Κυκλωπείων τειχῶν· τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ Κυκλωπείου τείχους ἔχει μῆκος μὲν 8 μ., ὕψος δὲ 2, οἱ δὲ λίθοι αὐτοῦ, ἐξ ὧν σύγκειται, τινὲς ἔχουσι μῆκος 2 μ, ὕψος ὑπὲρ τὸ 1 μ. καὶ πλάτος ἢ πάχος 0,60.

Τὰ τείχη δὲ ταῦτα τὰ πανάρχαια, τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ στενοῦ, φαίνεται, ὅτι ᾠκοδομήθησαν ἐκεῖ, ἵνα ἐξασφαλίζωσι τὸν δῆμον ἐκεῖνον ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς Δ. θαλάσσης πειρατικῶν

ἢ ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν· διότι ἂν ἀναμνησθῶμεν τῆς πρὸ τοῦ Θησέως πολιτικῆς τῶν Ἀττικῶν καταστάσεως, μανθάνομεν, ὅτι καὶ οἱ ὅμοροι δῆμοι ἐχθρικῶς ἀλλήλοις διέκειντο, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπολέμουν καὶ ἐπιδρομὰς ἐποιοῦντο.

Καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν θάλασσαν δὲ κλιτύϊ τοῦ Ν. λόφου παρατηρεῖ τις ἀφθονίαν ἀρχαίου ὑλικοῦ κατειργασμένου, ὅπερ εἶνε κατεσπαρμένον εἰς εὐρείας ἐκτάσεις· ἐκεῖ δὲ βλέπει τις ἐν μεγάλῃ ἐκτάσει σειρὰν τειχῶν, ὧν τινῶν μὲν σώζονται μόνον οἱ πρῶτοι δόμοι, τινῶν δὲ καὶ πλείονες· πρὸς δὲ διακρίνονται τὰ κρηπιδώματα πολλῶν ναῶν, ἅπερ ἄριστα διατηροῦνται· τὰ δ' ἄλλα ὑλικὰ τῶν ναῶν εἰσιν ἐν τοῖς πέριξ κατερριμμένα· τὰ λείψανα δὲ ταῦτα τῶν ἀρχαίων κτιρίων παρακολουθεῖ τις Ν. τοῦ χωρίου εἰς ἔκτασιν μείζονα τοῦ χιλιομέτρου· ἀλλὰ καὶ περαιτέρω καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν ἄλλα λείψανά εἰσι διεσκορπισμένα· καὶ ἐν τῷ βυθῷ δὲ τῆς θαλάσσης, τῆς χαριέντως ἐκεῖ κολπουμένης, οἱ ναυτικοὶ διακρίνουσιν ἐρείπια κτιρίων ἀρχαίων, ὡς διεβεβαίου με ὁ ἐκεῖ φύλαξ τῶν δασῶν τῆς Μονῆς καὶ λίαν ἔμπειρος τῶν διαφόρων ἐκεῖ τοποθεσιῶν Νικόλ. Σπυρογιάννης· ἐξ οὗ δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι καθίζησίς τις τοῦ ἐδάφους συνέβη καὶ ἡ θάλασσα κατέκλυσε τὴν γῆν, τοῦ κόλπου αὐτῆς βαθύτερον εἰς τὴν χέρσον εἰσχωρήσαντος.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἀ. τοῦ χωρίου σώζονται κρηπιδώματα τείχους καὶ ἄλλα λείψανα κτιρίων ἀρχαίων παρατηροῦνται. Περὶ δὲ τοῦ ἠκρωτηριασμένου ἀγάλματος *ἱππέως*, περὶ οὗ μνείαν ποιεῖται ὁ Leake, γίνεται λόγος καὶ ἐν Mitth. d. deut. arch. Inst, in Athen 4 (189) σελ. 302.—Τὴν ἠκρωτηριασμένην δὲ τούτου εἰκόνα βλέπει τις ἐν τῷ τέλει τοῦ εἰρημένου τόμου· ἔτι καὶ νῦν δὲ παρὰ τὸν ναὸν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου κεῖται τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀπεικονίζον ἱππέα τεθνεῶτα· εἶνε δὲ ἐξ Ὑμηττίου μαρμάρου· ὁ ἱππεὺς φορεῖ βραχὺν χιτῶνα, οὗ τῶν πτυχῶν τὰ ἴχνη ἔτι διακρίνονται· ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἦτο πρὸ τοῦ σώματος τεταμένη καὶ τὰς ἡνίας κρατοῦσα· ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως καὶ ἡ τέχνη αὐτοῦ βεβαιοῦσι τὴν εἰκα-

σίαν, ὅτι ἐπιτύμβιον μνημεῖον ἦν καὶ οὐχὶ ὕστερον τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε΄ αἰῶνος ποιηθέν.

Διὸ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἡ 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία πρέπει νὰ ἐξερευνήσῃ περισσότερον τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἔνθα ὁ ἀρχαῖος δῆμος 'Αναγυροῦς ἔκειτο, ἐξ οὗ κατὰ τὸν 'Ηρόδοτον κατήγετο ὁ γενναιότατος *Εὐμένης*, ὁ μάλιστα διαπρέψας ἐν τῇ μάχῃ τῆς Σαλαμῖνος ('Ηρδτ. Η΄, 93. Εὐελπιστῶ, ὅτι ἡ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιολόγου ἐκεῖ πλεῖστα εἰς φῶς θέλει φέρει· ἐκεῖ θέλουσιν εὑρεθῇ ἐπιγραφαὶ πολύτιμοι, ἀνάγλυφα καὶ ἀγάλματα τῶν καλλίστων καὶ εὐκλεῶν τῆς 'Αττικῆς χρόνων καὶ θέλουσι καθορισθῇ τὰ ἐξαίσια ἐκεῖνα τείχη, ὧν τινα εἰς παλαιοτάτους χρόνους ἀνάγονται, τῶν λεγομένων Κυκλωπείων οὐδὲν διαφέροντα.

Περὶ τῶν ἐν Βάρῃ εὑρημάτων πρβλ. καὶ Milchhöfer Mitth. d. deut. arch. Instit. in Athen 13 (1888) σελ. 360-2.

Περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν 'Αναγυρασίων ὅρα Κουμανούδη 227-238 καὶ 'Ραγκαβῆ 'Επιγρ. 1843-1852 IG 582-585. 111, 200 Β. 217· 293· 353· 408· 800 Β.

'Ως πρὸς δὲ τὸ ὄνομα, ὅπερ ἔλαβεν ὁ δῆμος 'Αναγυροῦς [1]), εἰς τὴν 'Ερεχθηΐδα φυλὴν ἀνήκων, σημειωτέον, ὅτι οὕτως ὠνομάσθη ἐκ τοῦ φυτοῦ, ὅπερ **ἀνάγυρος** ἐλέγετο· τὸ φυτὸν δὲ τοῦτο εἶχε τὴν ἰδιότητα νὰ ἀποπνέῃ δεινὴν δυσοσμίαν, ὅτε τις ἥπτετο αὐτοῦ· ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «τὸν ἀνάγυρον κινεῖν· μὴ κίνει τὸν ἀνάγυρον'» (πρβλ. καὶ 'Αριστοφάν. Λυσιστ. 68.)

ὁ γοῦν ἀνάγυρός μοι κεκινῆσθαι δοκεῖ.

Περίεργος δὲ νὰ ἴδω, ἐὰν καὶ σήμερον φύεται ἐκεῖ τὸ φυτὸν τοῦτο ὁ ἀνάγυρος, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος δῆμος

---

[1]) Τὰ ἐπιρρήματα *'Αναγυρουντόθεν* *'Αναγυρουντάδε*, 'Αναγυροῦντι (= ἐν 'Αναγυροῦντι)· ὁ δημότης 'Αναγυράσιος κατὰ τὸ Φλιοῦς - Φλιάσιος, ἐν ᾧ Ραμνοῦς - Ραμνούσιος, 'Οποῦς - 'Οπούντιος καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ 'Αναγυράσιος, ἡ δὲ γυνὴ ἐξ *'Αναγυρασίων*.

13 12 22

ἔλαβεν. ἠρώτησα τοὺς χωρικούς, ἐὰν φύεται καὶ νῦν παρόμοιόν τι φυτόν, οὗ τὰς ἰδιότητας ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Διοσκορίδου (Γ', 117, 167) ἔχομεν: «ἀνάγυρος βαρύοσμος ἰσχυρῶς· »ἄνθος κράμβῃ ἐοικός· καρπὸς ἐν κερατίοις μικροῖς, τὸ σχῆμα »νεφρῶν, ποικίλος, στερεός· ὁ δὲ καρπὸς ἐσθιόμενος ἔμετον συν- »τόνως ποιεῖ· «κινεῖν τὸν ἀνάγυρον» ἐπὶ τῶν ἐπισπωμένων ἑαυ- »τοῖς κακά» *Παροιμ. π. Σουΐδ.* Καὶ τῷ ὄντι ἐβεβαίωσάν με, ὅτι πολλαχοῦ φύεται τοιοῦτον βρωμόχορτον καὶ ὑπεσχέθησαν νά μοι στείλωσι κατὰ τὸ ἔαρ δείγματα τοῦ φυτοῦ τούτου, οὗ τρία εἴδη διακρίνουσιν.

ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΝ - ΑΘΜΟΝΟΝ.

Ἡ *'Αθμονία* ἢ τὸ *"Αθμονον*[1]) ἦν δῆμος ἀνήκων εἰς τὴν Κεκροπίδα φυλήν· ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ὑπῆρχε πανάρχαιον ἱερὸν τῆς Οὐρανίας 'Αφροδίτης, ὅπερ οἱ 'Αθμονεῖς ἐπίστευον, ὅτι εἶχεν ἱδρυθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πορφυρίου (Παυσαν. Α', 14, 7). 'Επίσης εἶνε γνωστόν, ὅτι ἐλατρεύετο ἐν τῷ εἰρημένῳ δήμῳ ἡ *"Αρτεμις ἡ 'Αμαρυσία*· ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δ' ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ "Αθμονον ἔκειτο ἐγγὺς τοῦ νῦν 'Αμαρουσίου, ὅπερ εἶνε θαλερώτατον χωρίον ἐπὶ τοῦ Β. μέρους τῆς 'Αθηναϊκῆς πεδιάδος, 7 'Αγγλικὰ μίλια ΒΑ. τῶν 'Αθηνῶν καὶ 1 $^1/_2$ Ν. τῆς Κηφισιᾶς. Τὸ νῦν χωρίον προφανῶς διετήρησε τὴν ἐπωνυμίαν τῆς 'Αμαρυσίας 'Αρτέμιδος, ἥτις ἐν τῇ ἀρχαιότητι λίαν ἐλατρεύετο ἐνταῦθα· τὸ ἐπίθετον δὲ τοῦτο τῆς θεᾶς σὺν τῷ χρόνῳ ἐκνικῆσαν ἐξέβαλε τὸ κύριον τοῦ δήμου ὄνομα· τὰ δὲ *'Αμαρύσια*, ἡ ἑορτὴ τῆς θεᾶς, ἑωρτάζοντο τόσον δημοτε-

---

[1]) 'Ελέγετο *"Αθμονον*, *'Αθμονία* καὶ *'Αθμονή*· τὰ δ' ἐπιρρήματα ἐξ αὐτοῦ, *'Αθμόναζε* καὶ *'Αθμονίαζε* ('Αθμονία), *'Αθμονοῖ* (παρὰ τὸ *"Αθμονον*) καὶ *'Αθμονῆσι* (παρὰ τὸ 'Αθμονή)· ὁ δημότης ἐλέγετο 'Αθμονεύς οὗ τὸ θηλ. *'Αθμονίς*· ὁ 'Ησύχιος ἐσημειώσατο καὶ τὸ ῥ. *ἀθμονάζειν*, τὸ εἰς δῆμον ἀφικνεῖσθαι τῆς 'Αττικῆς» ἀλλὰ γραπτέον 'Αθμονάζειν, τὸ εἰς "Αθμονον, δῆμον τῆς 'Αττικῆς, ἀφικνεῖσθαι.

λῶς καὶ πανηγυρικῶς, ὥστε καὶ οἱ τῶν 'Αθηνῶν κάτοικοι μετεῖχον τῆς ἑορτῆς αὐτῆς.

Ἡ δὲ *'Αμαρυσία*, τὸ ὄνομα τοῦτο τῆς 'Αρτέμιδος κατὰ τὸν Παυσανίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὸ ἐν Εὐβοίᾳ χωρίον *'Αμάρυνθον*· τὸ ἐπίθετον 'Αμαρύσιος παρὰ τὸ 'Αμάρυνθος ἐγένετο, ὡς Τρικορύσιος παρὰ τὸ Τρικόρυθος· ἐν τῷ 'Αμαρύνθῳ δὲ τούτῳ, ὅπερ χωρίον ἀπεῖχεν ἑπτὰ στάδια τῶν τειχῶν τῆς 'Ερετρίας, οἱ Εὐβοεῖς ἐτέλουν ἑορτὴν πρὸς τιμὴν τῆς 'Αμαρυσίας 'Αρτέμιδος, εἰς ἣν προσήρχοντο οἱ 'Ερετριεῖς καὶ οἱ Καρύστιοι (Livius XXXV, 38)· ἐπιγραφὴ [1]) δ' ἐν τῷ ἱερῷ τῆς θεᾶς ἐβεβαίου, ὅτι 3000 πεζοί, 600 ἱππεῖς καὶ 60 ἅρματα ἤρχοντο ἐκ τῆς 'Ερετρίας ἐν πομπῇ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς θεᾶς, ἐν ᾗ καὶ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο (Σχολιαστ. Πινδ. 'Ολ. ιγ', 159).

'Αλλὰ καὶ οἱ 'Αθμονεῖς καὶ οἱ 'Αθηναῖοι, ὡς ἱστορεῖ ὁ Παυσανίας, ἐτίμων μεγάλως τὴν 'Αμαρυσίαν "Αρτεμιν καὶ κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ περιηγητοῦ «ἑορτὴν δὲ καὶ 'Αθηναῖοι τῆς 'Αμαρυσίας ἄγουσιν οὐδέν τι Εὐβοέων ἀφανέστερον» (Παυσ. Α' 31, 1). 'Εκ τῶν ἐπιγραφῶν δὲ μανθάνομεν, ὅτι καὶ ἐν 'Αθμόνῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς 'Αμαρυσίας 'Αρτέμιδος *ἀγῶνες ἀθλητικοὶ* ἐτελοῦντο· διότι ἐπιγραφὴ ἐν 'Αμαρουσίῳ εὑρεθεῖσα περιέχει ψήφισμα τοῦ τῶν 'Αθμονέων δήμου, ἵνα χρυσῷ στεφάνῳ στεφανωθῶσιν ἄρχοντές τινες τιμώμενοι διὰ τὸν ζῆλον, μεθ' οὗ τὰ ἑαυτῶν καθήκοντα ἐξεπλήρωσαν· ὁ δὲ στέφανος κατὰ τὸ ψήφισμα ἔδει ν' ἀνακηρυχθῇ ἐν τῷ τῶν 'Αμαρυσίων ἀγῶνι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεταί μοι ἀξιοσημείωτος, παρατίθεμαι αὐτήν, ὡς ἔχει: «Θεοί· Θεοδωρίδης εἶπεν· ἐπειδὴ οἱ *μεράρχαι*, οἱ ἐπ' 'Αντικλέους ἄρχοντος, καλῶς καὶ φιλοτίμως τῶν θυσιῶν ἐπεμελήθησαν καὶ τῶν κοινῶν, δεδόχθαι τοῖς δημόταις στεφανῶσαι τοὺς μεράρχας, τοὺς ἐπ' 'Αντικλέους

---

[1]) «Τῆς 'Ερετρίας κώμη ἐστὶν ἡ 'Αμάρυνθος ἀφ' ἑπτὰ σταδίων τοῦ τεί»χους· τὴν δὲ δύναμιν τῶν 'Ερετριέων, ἣν ἔσχον ποτέ, μαρτυρεῖ ἡ στήλη, ἣν »ἀνέθεσάν ποτε ἐν τῷ ἱερῷ τῆς 'Αμαρυνθίας 'Αρτέμιδος· γέγραπται δ' ἐν αὐτῇ, »τρισχιλίοις μὲν ὁπλίταις, ἑξακοσίοις δὲ ἱππεῦσιν, ἑξήκοντα δ' ἅρμασι ποιεῖν »τὴν πομπήν» Στράβ. Χ, σελ. 448.

ἄρχοντος, Χαιρεφάνην Χαριάδου, Διονυσοφάνην Διονυσοδώρου, Λυκόφρονα Λυκίσκου, 'Αντιφῶντα 'Αριστομάχου, Λύσιππον Λυσίου, Σμικυθίωνα Φ.ΛΑΝΘΟΥ χρυσῷ στεφάνῳ ἀπὸ πεντακοσίων δραχμῶν ἀρετῆς ἕνεκα καὶ δικαιοσύνης τῆς εἰς τοὺς δημότας καὶ ἀνειπεῖν *'Αμαρυσίων τῷ ἀγῶνι*, ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐν στήλῃ». (CIA, II, 580).

Περὶ τοῦ τεμένους τῆς 'Αμαρυσίας 'Αρτέμιδος μαρτυροῦσι δύο ἐπιγραφαὶ δηλοῦσαι τὰ ὅρια τούτου· τῶν ὁροσήμων δὲ τούτων λίθων ὁ μὲν ἀνευρέθη ΝΔ. τοῦ 'Αμαρουσίου ἐν τῇ θέσει *Πέλικα*· ἡ ἐπιγραφὴ δ' αὕτη, ἥτις τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Dodwell, εἶνε κεχαραγμένη δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων τοῦ προευκλιδείου ἀλφαβήτου ἔχουσα ὧδε: «*Hορος* Αρτεμιδος τεμενος Αμαρυσιας» = *ὅρος* τεμένους Αρτέμιδος 'Αμαρυσίας· (πρβλ. CIA, I, 526 [1]).

'Αλλὰ καὶ ὁ Lolling ὀλίγον τι πρὸ τοῦ 1880 ἀνεῦρε καὶ ἕτερον λίθον ἐνεπίγραφον ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἱερὸν τῆς αὐτῆς θεᾶς· ἡ μαρμαρίνη δ' αὕτη πλὰξ (0,20×0,16) εἶνε ἐντετοιχισμένη εἰς τὴν Δ. πλευρὰν καὶ ἀριστερᾷ τῆς θύρας ἐν τῷ ναΐσκῳ τοῦ ἁγ. Νικολάου παρὰ τὴν ἔπαυλιν Χωματιανοῦ-Λογοθέτου· ἡ θέσις δ' ἐκεῖ τυγχάνει καὶ νῦν ἀλσώδης· ὁ δὲ Lolling παραβάλλων τὸ νέον ὁρόσημον καὶ τὸ παλαιὸν εἰκάζει ὅτι τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς ἐγγὺς τῶν εἰρημένων θέσεων ἔκειτο· ἀλλ' ἐγὼ νομίζω, ὅτι ἡ μὲν ἐν τῷ ναΐσκῳ τοῦ ἁγ. Νικολάου ἐντετοιχισμένη πλὰξ εἶνε μετενηνεγμένη ἄλλοθεν, καταλληλοτέρα δὲ θέσις διὰ τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς ἤθελεν εἶνε ἡ τοῦ *Πέλικα* ΝΔ. τοῦ 'Αμαρουσίου περὶ τὰ 500 μ. ἀπέχουσα· ἐκεῖ ἡ θέσις εἶνε ἐφ' ὑψηλοῦ, ἡ ἄποψις εὐρεῖα καθ' ἅπαν τὸ τῶν 'Αθηνῶν πεδίον, καὶ μεγαλοπρεπῆ λείψανα ἀρχαίου μεγάλου μνημείου· ἐν τῇ θέσει ταύτῃ νῦν εὑρίσκεται ἠρειπωμένος ναΐσκος τῆς

---

[1]) 'Ο 'Ραγκαβῆς (Antiquités Helleniques I σελ. 219 1842) γράφει, ὅτι ὁ λίθος ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή, προσεκομίσθη αὐτῷ ὑπό τινος φιλαρχαίου ἐκ τοῦ μέρους ἔνθα ἐφυλάσσετο χρησιμεύων νὰ διαφωτίζῃ κατὰ τρόπον λίαν διαφέροντα σημεῖα τῆς ἀρχαίας τοπογραφίας.

Παναγίας, ἥτις καλεῖται Νεραντσιώτισσα· μέρος τοῦ κρηπιδώματος αὐτοῦ εἶνε ἀρχαῖον, τὸ στρῶμα τοῦ ναΐσκου ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ, ὡς καὶ ἡ ἁγία τράπεζα. Ἐν τῇ Δ. πλευρᾷ τοῦ ναοῦ ἢ τῷ προνάῳ κιόνων μαρμαρίνων ἀρραβδώτων τμήματα τὴν θύραν ἀποτελοῦσι· καὶ ἐν τοῖς τοίχοις δὲ λίθοι μαρμάρινοί εἴσιν ἐνῳκοδομημένοι· ἐντὸς προσέτι τοῦ ναοῦ ὑπάρχει κιονοκράνου Ἰωνικοῦ λείψανον, ὡς καὶ ἐπιστυλίου.

Ἐν λαμπροτέρᾳ δ' ἔτι καὶ μᾶλλον περιόπτῳ θέσει καὶ ὑψηλοτέρᾳ ὑπάρχει ὁ ναΐσκος τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, δεσπόζων ὅλου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πεδίου καὶ ἔχων ὁρίζοντα μεγαλοπρεπέστατον ὁ ναΐσκος ᾠκοδόμηται ἐπὶ *κρηπιδώματος* ἀρχαίου μεγαλοπρεποῦς, ὅπερ καταφαίνεται ἐν τῇ ΝΔ. πλευρᾷ· τὰ δὲ κονιάματα δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ ἴδῃ τις, ἐὰν καὶ ἄλλο τι ἀρχαῖον λείψανον εἶνε ἐντετοιχισμένον. Ἀ. δὲ τοῦ ναΐσκου περὶ τὰ 50 βήματα εὑρίσκεται τεμάχιον μαρμάρου Πεντελησίου λίαν ὀγκῶδες, λείψανον ἐκ μεγαλοπρεποῦς μνημείου· ἐντεθαμμένον δὲ πολὺ ἐντὸς τῆς γῆς, δεῖται περισκαφῆς τινος, ἵνα διακριθῇ ἂν εἶνε κιονόκρανον ἢ κορμὸς ἀγάλματος.

Παραλλήλως δὲ πρὸς τοὺς δύο εἰρημένους ναΐσκους καὶ Ἀ. αὐτῶν εὕρηνται καὶ ἄλλοι δύο ναΐσκοι ἐξ ὑλικοῦ ἀρχαίου ἢ ἀρχαίων ναῶν ἱδρυμένοι· καὶ πρῶτον ὁ ναΐσκος τῶν ἁγ. Ἀναργύρων περιστοιχιζόμενος ὑπὸ πολλῶν καὶ μεγάλων κυπαρίσσων πρὸς Ἀ. περὶ τὰ 300 μέτρα εἶνε ἐπὶ ἀρχαίου κτιρίου, παρατηροῦνται δὲ καὶ ἐν τῷ προνάῳ τούτου ἱκανὰ λείψανα μνημείου ἀρχαίου.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς σχεδὸν γραμμῆς καὶ Ν'Α. τοῦ χωρίου εὕρηται *ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν* καὶ ἐκεῖ βλέπει τις πλεῖστα λείψανα ἀρχαίων μνημείων· λίθοι κογχῖται ὀρθογώνιοι, τετράγωνοι, κιόνων μαρμαρίνων τεμάχια, κρηπιδώματα μεγαλοπρεπῆ, μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἦν σπουδαῖον ἀρχαῖον ἱερόν.

Ν'Α. δὲ καὶ τούτου τοῦ ναΐσκου ὑπάρχει ὁ τῶν ἁγ. Θεοδώρων ἐν ἄλσει δρυῶν ὑψικόμων καὶ μακροβίων· πρὸ τοῦ ναΐσκου βλέπει τις πλάκα μαρμαρίνην μετ' ἀετώματος μεγαλοπρεπῆ ἐπιτυμβίου μνημείου, ἐφ' οὗ σώζεται τῆς ἐπιγραφῆς λείψανον.

. . . . ΟΚΛΗΣΑΘΜΟΝΕΥΣ, πρὸς δὲ καὶ ἄλλο ὑλικὸν ἐν τῷ προνάῳ ἐντετοιχισμένον.

Κατὰ τὸν 'Αριστοφάνη φαίνεται, ὅτι τὸ ἀρχαῖον "Αθμονον ἐφημίζετο διὰ τὴν ἀμπελουργίαν καὶ τὸν καλὸν οἶνον, ὡς καὶ νῦν τὸ 'Αμαρούσιον, ὅπερ διεδέχθη τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον δῆμον, θάλλει ἐν μέσῳ ἀμπελώνων καὶ ἐλαιώνων καὶ τῆς ἄλλης χλωρίδος. Κατὰ τὸν κωμικὸν ὁ πλαστὸν ὄνομα ἔχων Τρυγαῖος ὁ 'Αθμονεὺς καταγίνεται εἰς τὴν ἀμπελουργίαν καὶ οὐχὶ εἰς συκοφαντίας καὶ ἄλλας μηχανορραφίας.

Τρυγαῖος 'Αθμονεύς, ἀμπελουργὸς δεξιός,
οὐ συκοφάντης οὐδ' ἐραστὴς πραγμάτων·

('Αριστοφάν. Εἰρήν. 190 καὶ 919.)

'Εκ τῶν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀνευρεθέντων ὀνομάτων 'Αθμονέων, ἀξιοσημείωτος φαίνεταί μοι *Πιστοκλῆς Πισθεταίρου*· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ὑπομιμνήσκει τὸ πρόσωπον, ὅπερ παρέχουσιν οἱ "Ορνιθες τοῦ 'Αριστοφάνους· ὥστε ὁ κωμικὸς οὐχὶ πρῶτος εἰσήγαγε πλάσας τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐν τῇ χρήσει· ἀλλ' ἆρά γε ἐκ τοῦ 'Αθμονέως τούτου ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ κωμικὸς νὰ πλάσῃ καὶ τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον; ἡ ἐπιγραφὴ δέ, ἐν ᾗ εὑρέθη ὁ *Πιστοκλῆς* ὁ Πισθεταίρου 'Αθμονεύς, ἀνεκαλύφθη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγ. Θεοδώρων Ν'Α. τοῦ 'Αμαρουσίου καὶ εἶνε κεχαραγμένη ἐν ἐπιστυλίῳ ἐκ μαρμάρου Πεντελησίου. Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο· ἡ μὲν ἐπιγραφὴ διέσωσε τὴν γραφὴν Πισθέταιρος (=πιστὸς ἑταῖρος), τὰ δὲ κείμενα τοῦ 'Αριστοφάνους ἔχουσι Πεισθέταιρος, οἱ δὲ ἐκδόται ἀδυνατοῦντες νὰ νοήσωσι τὴν σύνθεσιν τούτων εἰκάζουσι ***Πεισέταιρος!***

Περὶ τῶν ἐν 'Αμαρουσίῳ καὶ τοῖς πέριξ εὑρημάτων πρβλ. Milchhöfer Mitth. d. deut. arch. Instit. in Athen 13 (1888 σελ. 351-, Κουμανούδη ἐπιτυμβ. 'Επιγρ. 'Αθμονέων ἀρ. 67-95· Ross σελ. 56 CIA. II, 1723-1727· καὶ Ραγκαβῆ ἀρ. 1339 1346.

ΦΛΥΑ—ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΝ

Ὁ δῆμος *Φλύα* [1]) τὸ πρῶτον ἀνῆκεν εἰς τὴν Κεκροπίδα φυλήν, ὕστερον δὲ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡσυχίου μετετάχθη εἰς τὴν Πτολεμαΐδα· (Παυσ. Α΄, 5, 5). ὁ μέγας ποιητής, Εὐριπίδης, ἦν τέκνον τοῦ δήμου τούτου, καθ' ἃ διδάσκει ὁ Ἁρποκρατίων· ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ οἰκογένεια τῶν Λυκομηδῶν εἶχεν ἱερὸν ἐν Φλύᾳ διὰ τὴν ἑορτὴν τῶν μυστικῶν τελετῶν· ὁ ναὸς οὗτος πυρποληθεὶς ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀνεκαινίσθη καὶ ἐκοσμήθη γραφαῖς ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀνήκοντος εἰς τὸ γένος τῶν Λυκομηδῶν (Πλούτ. β. Θεμιστ. 1). Ἐνταῦθα ἦν ὡσαύτως καὶ ἱερὸν τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ διετηρήθη γραφή τις ἀναφερομένη εἰς τοὺς χορούς, οἵτινες ἐτελοῦντο ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος ἐν Ἀθήναις ὑπὸ ἐπιφανῶν πολιτῶν ἐνδυομένων Θηραϊκὰς ἐσθῆτας (Ἀθήν. Χ σελ. 424 Γ). Ὁ γενναῖος Ἀθηναῖος Λυκομήδης ὁ Αἰσχραίου, ὁ πρῶτος ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι ναῦν τῶν Περσῶν κυριεύσας καὶ τὸ ἀριστεῖον λαβὼν ἀφιέρωσε τὰ ἐμβλήματα τοῦ ἁλόντος ἐχθρικοῦ πλοίου τῷ Δαφνηφόρῳ Ἀπόλλωνι ἐν Φλύᾳ (Πλούτ. β. Θεμιστοκλ. ([3]) 15, Ἡρόδοτ. Η΄, 11). Τὰ ὄργια τῆς *Μεγάλης Θεᾶς* ἐνέχοντα καὶ Βακχικὰ μυστήρια λέγεται, ὅτι ἑωρτάζοντο ἐν Φλύᾳ καὶ πρὶν ἔτι τὰ ἐν Ἐλευσῖνι μυστήρια ἱδρυθῶσιν· *Μεγάλη δὲ Θεὰ* ἦν ἡ *Γῆ*, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ Παυσανίου (Α΄, 31, 1). Ἡ Γῆ λέγεται, ὅτι ἐγένετο ἡ μήτηρ τοῦ *Φλύου* (Παυσ. Δ΄, 1, 5), ([4]) ἀφ' οὗ καὶ

---

[1]) Ἐλέγετο *Φλύα* καὶ Φλυὴ καὶ τὰ ἐπιρρ. Φλύαθεν καὶ Φλυῆθεν, Φλυῆσι καὶ Φλύαζε, Φλυεὺς δὲ ὁ δημότης.

[2]) «Ὅτι τοῦ Λυκομηδῶν γένους μετεῖχε δῆλός ἐστι· τὸ γὰρ Φλυῆσι τελεστήριον, ὅπερ ἦν Λυκομηδῶν κοινόν, ἐμπρησθὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτὸς ἐπεσκεύασε καὶ γραφαῖς ἐπεκόσμησεν, ὡς Σιμωνίδης ἱστόρηκεν».

[3]) «Πρῶτος μὲν οὖν λαμβάνει ναῦν Λυκομήδης ἀνὴρ Ἀθηναῖος τριηραρχῶν, ἧς τὰ παράσημα περικόψας ἀνέθηκεν Ἀπόλλωνι Δαφνηφόρῳ».

[4]) Εἰς Μεσσήνην τὰ ὄργια τῶν Μεγάλων Θεῶν κομίζει Καύκων ὁ Κελαίνου τοῦ Φλύου· Φλύον δὲ αὐτὸν Ἀθηναῖοι λέγουσι παῖδα γῆς εἶναι· ὁμολογεῖ δὲ σφίσι καὶ ὕμνος Μουσαίου Λυκομήδαις ποιηθεὶς εἰς Δήμητρα.

ὁ δῆμος Φλύα τὸ ὄνομα ἔλαβεν· Ἀθηναῖός τις ὀνόματι Κίρων ἐκέκτητο ἀγρὸν ἐν Φλύᾳ ταλάντου ἀξίας (Ἰσαῖος Η', 35). Ἡ πέριξ χώρα ἦν δασώδης καὶ θάλλουσα κατὰ τὸν Σενέκαν (Hippolyt. 27), ὡς καὶ σήμερον θαλερώτατον καὶ εὔυδρον εἶνε τὸ χωρίον *Χαλάνδρι*· τὴν θαλερότητα καὶ εὐφορίαν τῆς ἀρχαίας Φλύας προσδηλοῦσι μὲν καὶ αἱ λατρευόμεναι ἐκεῖ θεότητες, ἡ *Γῆ* ἡ τῶν πάντων μήτηρ, ὁ *Διόνυσος ὁ Ἀνθίας*, ἡ *Δημήτηρ* ὡς *Ἀνησιδώρα*, Ἀπόλλων ὁ *Δαφνηφόρος καὶ Ζεὺς ὁ Κτήσιος*. (1). Ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα *Φλύα* τὴν εὐυδρίαν καὶ ἀφθονίαν τῶν παραγωγικῶν τῆς φύσεως δυνάμεων δηλοῖ· (Πρβλ. *Φλέω Φλέων* (ὄνομα τοῦ Βάκχου) *Φλεὺς*-*Φλοῖος*, *Φλειώ*, (ὄνομα Βάκχης), *Φλοιά* (ὄνομα τῆς Περσεφόνης), *φλύω* (ἀναφλύω—Ἀνάφλυστος), fluo-flumen, *φλιδάω* καὶ *φλυδάω* (σφριγῶ ἐκ τῆς πληθώρας λίπους καὶ χυμῶν), *Φλιοῦς* καὶ *Φλειοῦς* (*οἰνόφλυξ, φλύκταινα*). Ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας Φλύας ἐπεβεβαιώθη ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ἔκειτο ἐν τῷ νῦν Χαλανδρίῳ ἢ καὶ ὀλίγον τι νοτιώτερον αὐτοῦ· ὡς δὲ ἡ ἀρχαία Φλύα, οὕτω καὶ νῦν τὸ Χαλάνδριον εἶνε χωρίον εὐθαλέστατον, εὔυδρον, καὶ εὔφορον, κείμενον Β'Α. τῶν Ἀθηνῶν περὶ τὰ 5 Ἀγγλ. μίλια, τῆς δὲ Κηφισιᾶς Ν'Α. περὶ τὰ 4 Ἀγγλ. μίλ. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιγραφῶν μνημονεύεται κτῆμα, ὅπερ ἔκειτο ἐν τοῖς μεθορίοις τοῦ *Ἀθμόνου* καὶ τῆς Φλύας (*χωρίον Ἀθμονοῖ καὶ Φλυῆσι* CIA III, 61 A στήλη II στίχ. 13)· τὸ δὲ Ἄθμονον ἐβεβαιώθη, ὅτι ἦν παρὰ τὸ νῦν Ἀμαρούσιον 4 χμ. Β. τοῦ Χαλανδρίου.

Ὡσαύτως μεταξὺ Χαλανδρίου καὶ Ἀμαρουσίου εὑρέθη λίθος ἐνεπίγραφος κτήματος ὑποθηκευμένου εἰς τὸν τῶν Φλυέων δῆμον· (CIA, II 1113 καὶ Ditt. Syll. 819 ὅρος χωρίο προικὸς Ἱπποκλείαι Δημοχάρους Λευκονοιῶς Τ. ὅσων

1) «Φλυεῦσι δ' ἔστιν Ἀπόλλωνος *Διονυσοδότου* καὶ Ἀρτέμιδος Σελασφόρου βωμοί, Διονύσου τε *Ἀνθίου* καὶ Νυμφῶν Ἰσμηνίδων καὶ Γῆς, ἣν Μεγάλην θεὸν ὀνομάζουσι· ναὸς δ' ἕτερος ἔχει βωμοὺς Δήμητρος Ἀνησιδώρας καὶ Διὸς Κτησίου καὶ *Τιθρωνῆς Ἀθηνᾶς* καὶ Κόρης Πρωτογόνης καὶ Σεμνῶν ὀνομαζομένων θεῶν» (Παυσ. Α', 31, 1.)

πλείονος ἄξιον, Κεκροπίδαις *ὑπόκειται καὶ Λυκομήδαις καὶ Φλυεῦσιν)*· ἐξ οὗ δήλη γίνεται καὶ ἡ στενὴ σχέσις τῶν Λυκομηδῶν καὶ τῶν Φλυέων.

Ν. τοῦ Χαλανδρίου ὑπάρχουσι πολυάριθμοι τάφοι ἀρχαῖοι, ὧν τινες μετ' ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων (πρβλ. καὶ CIA, II, N, 2646....ΛΟΣ ΦΛΥΕΥΣ). Καὶ ἐντὸς τοῦ Χαλανδρίου διακρίνει τις λείψανά τινα ἀρχαιότητος καὶ εὑρήματα· εἰσερχόμενος τις ἐξ Ἀμαρουσίου εὐθὺς διακρίνει πρὸ τῶν θυρῶν ἐνίων οἰκιῶν ὀγκώδεις λίθους, τετραγώνους ἢ ὀρθογωνίους, λείψανα κτιρίων ἀρχαίων· ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ πρὸς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν ὁδῷ τῇ ἐκ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἀ. εἰς τὴν ἁγ. Παρασκευὴν ἀγούσῃ παρατηρεῖ τις ἱκανὰ λείψανα μαρτυροῦντα τὸν πάλαι συνοικισμὸν ἐνταῦθα· καὶ ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τοῦ χωρίου περὶ τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου καὶ ἁγ. Νικολάου σημειωτέον τὰ ἑξῆς· α΄ τὸ κρηπίδωμα τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ νῦν ναοῦ ἀπετελέσθη ἐξ ὑλικοῦ ἀρχαίου· β΄ μεγίστην μαρμαρίνην πλάκα ἐπιτύμβιον, μετ' ἀναγεγλυμμένου μεγάλου ἀμφορέως, οὗ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀναγινώσκει τις .. ... «ορος Μνησιστράτου Λευκ/ονοεύς». Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα γράμματα, ἀλλὰ ἱκανῶς ἐξίτηλα γενόμενα δυσανάγνωστα κατέστησαν. γ΄ ἐν τῷ Δ καὶ Ν. πλευρᾷ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουσι κίονες δύο ἠκρωτηριασμένοι καὶ ἄλλα τινὰ τεμάχια ὑλικοῦ ἀρχαίου.

Τὰ εὑρήματα δὲ ταῦτα οἱ χωρικοί μοι διηγήθησαν ὅτι εὑρέθησαν ἐν τῷ κτήματι τοῦ Σπυρίδ. Τσιμίνη Ν. τοῦ χωρίου καὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς μεταξὺ τῆς Παναγίας Μαρμαριωτίσσης καὶ τῆς Παναγίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Πρὸ τῆς οἰκίας δὲ αὐτοῦ τοῦ Τσιμίνη, Ν τοῦ ναοῦ ἔστηκεν ἀνάγλυπτος πλὰξ μετὰ δύο προσώπων ἠκρωτηριασμένων· διότι λείπουσιν αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν· τὸ μὲν ἓν εἶνε γυνὴ φυσικοῦ μεγέθους καλῆς τέχνης ἐκδηλουμένης ἔν τε τῇ ῥυθμικότητι τῶν μελῶν καὶ ἐν τῇ ἀμφιέσει καὶ τῇ πτυχώσει αὐτῆς· φορεῖ διπλοῦν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, οὗ τὸ καταπῖπτον κράσπεδον κρατεῖ διὰ τῆς χειρός. Τοῦ ἑτέρου προσώπου οἱ πόδες ἄρχονται ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς παραστάσεως· ὥστε ἀπεικόνιζε παιδίον παρὰ τὸ πλευρὸν καὶ

τὸν κόλπον τῆς μητρός· τίς οἶδε τί μητρικὸν φίλτρον ἐξεδήλου τὸ τῆς μητρὸς πρὸς τὸ τέκνον βλέμμα καὶ πόσον χαρίεσσα ἦν ἡ τού.ου πρὸς τὴν μητέρα τρυφερὰ καὶ γλυκεῖα ἐνατένισις. Καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ ὡσαύτως εὑρέθη.

Ν. δὲ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς 10΄ ἐντὸς τῆς μεγάλης ἀμπέλου τοῦ Κουλουριώτου σῴζεται κτίριον μαρμάρινον ἀρχαῖον, ὅπερ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν μετεβλήθη εἰς ναὸν τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἥτις καλεῖται *Παναγία ἡ Μαρμαριώτισσα*· ἔσχε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο πάντως, ἐπειδὴ τὸ ἀρχαῖον κτίριον εἶνε πεποιημένον ἐκ λαμπροῦ μαρμάρου Πεντελησίου· τοῦ ναΐσκου ἡ ἐσωτερικὴ βάσις εἶνε εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς καὶ εἰς αὐτὴν καταβαίνει τις 2 $^{1}/_{2}$ μέτρα περίπου· ἐν τῷ ναΐσκῳ διακρίνει τις ἴχνη τοιχογραφιῶν καὶ ἐν τῇ κόγχῃ πρὸ τῆς ἁγ. τραπέζης τὴν *Θεομήτορα* κρατοῦσαν ἐν ταῖς ἀγκάλαις τὸν Χριστόν.

Τὸ ἀρχαῖον κτίριον, τὸ εἰς τὸν χριστιανικὸν ναὸν μεταποιηθέν, ἔχει μῆκος νῦν καλῶς διασωζόμενον ἐν τῇ Β. καὶ Ν. πλευρᾷ περὶ τὰ 5 μ. Ἐν ταῖς αὐταῖς πλευραῖς διατηρεῖται τὸ ὕψος τοῦ κτιρίου ἀκέραιον ὑπὲρ τὴν γῆν εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 2 μ. καὶ δόμων σειραὶ σώζονται 3· ἕκαστος τῶν μαρμαρίνων ὀγκολίθων τοῦ δόμου ἔχει μῆκος 7 ποδῶν, ὕψος 2 $^{1}/_{2}$ καὶ πάχος 2· οἱ λίθοι τεχνικώτατα τετμημένοι καὶ ἄριστα λελαξευμένοι. Ἐν τῇ Δ. πλευρᾷ ὑπάρχει ἡ εἴσοδος τοῦ ναΐσκου ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὑλικοῦ κατεσκευασμένη· καὶ τὸ στρῶμα δὲ τοῦ ναΐσκου ἀποτελεῖται ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν· καὶ πρὸ τοῦ ναΐσκου βλέπει τις τεμάχια κιόνων κατερριμμένα ἢ καὶ ἐντετοιχισμένα ἐν τῇ Δ. πλευρᾷ.

Ἡ δὲ *στέγη εἶνε θολωτὴ* ἐξ ὀγκωδῶν μαρμαρίνων παχυτάτων πλακῶν, σφηνοειδῶς τετμημένων καὶ ἐντεχνότατα συνηρμοσμένων, ὧν τὸ μὲν μῆκος εἶνε 1-1$^{1}/_{2}$ μέτρ., τὸ πλάτος 2 ποδῶν καὶ τὸ πάχος 1$^{1}/_{2}$ ποδῶν.

Δι' ἕνδεκα δόμων ἢ σειρῶν ἐκ τοιούτων μαρμαρίνων πλακῶν ἀπηρτισμένων συμπληροῦται ἡ θολωτὴ στέγη κομψῶς καὶ ἀσφαλέστατα συνηρμοσμένη. Κατὰ τὸν Fraser τὸ ἀρχαῖον κτί-

ριον ἦν *τάφος θολωτός*· Ν'Α. δὲ τῆς Μαρμαριωτίσσης 1/4 περίπου τῆς ὥρας ὑπάρχει ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ζωοδόχου πηγῆς· πρὸ τούτου εἶνε κατερριμμένος κιονίσκος μαρμάρινος ἄνευ ἐπιγραφῆς τινος· αἱ παραστάδες τῆς τοῦ ναοῦ εἰσόδου ἀπετελέσθησαν ἐκ μαρμαρίνων ὀρθογωνίων λίθων μήκους 2 μετρ. ὧν ὁ μὲν ἔχει πλάτος ἑνὸς ποδός, ὁ δ' ἕτερος ἡμίσεος ποδὸς μετὰ γλυπτῶν κοσμημάτων· ἐπὶ τῆς πλατυτέρας τούτων μαρμαρίνης παραστάδος διακρίνονται τὰ ἀρχικὰ γράμματα δύο στίχων, τὰ δ' ἄλλα ἐντετοιχισμένα δὲν φαίνονται· ὁ ναΐσκος εἶνε ἱδρυμένος ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κρηπιδωμάτων, καὶ ἡ ΝΔ. πλευρὰ ἐνέχει ἀρκετοὺς ἀρχαίους ὀγκολίθους· ἀλλὰ καὶ κατὰ γῆς πρὸ τῆς Ν. καὶ τῆς Δ. πλευρᾶς εἰσι πολλοὶ ὀγκόλιθοι τετράγωνοι κατερριμμένοι· ὁ ναΐσκος εὑρίσκεται ἐν μέσῳ ἀμπελώνων καὶ ἐλαιῶνος.

ΒΔ. τοῦ ναΐσκου εἶνε τὸ κτῆμα τοῦ ἐκ Χαλανδρίου Τσαντήλα, ὃς πρό τινων ἐτῶν φρεωρυχῶν ἐκεῖ ἀνεῦρεν ἀρχαίου κτιρίου κρηπιδώματα καὶ θεμέλια ἐξ ὀγκωδῶν λίθων.

Ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς Φλυέων ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Ross, ἐξ ὧν ἀξιοσημείωτον κρίνομεν τὴν ἑξῆς·

Τηλέμαχος | Σπουδοκράτους | Φλυεύς·
ὦ τὸν ἀειμνήστου ἀρετᾶς παρὰ πᾶσι πολίταις
κλεινὸν ἔπαινον ἔχοντ' ἄνδρα ποθεινότατον
παισί φίλῃ τε γυναικί· τάφου δ' ἐπὶ δεξιά, μῆτερ,
κεῖμαι, σῆς φιλίας οὐκ ἀπολειπόμενος.

Πρβλ. καὶ Ῥαγκαβῆ καὶ Κουμανούδη ἀριθμ. ἐπιγρ. 1236-1265 περὶ των ἐν Χαλανδρίῳ εὑρημάτων πρβλ. καὶ Milchhöfer Mitt. d. archInst. Ath. 13 (1888) σελ. 252-3.

ΓΑΡΓΗΤΤΟΣ - ΘΕΣΙΣ ΓΕΡΑΚΑ.

Γαργηττὸς καὶ νῦν καλεῖται ἡ τοποθεσία Ἀ. τοῦ Ἀμαρουσίου ὑπὲρ τὰ 5 χμ. καὶ Ν. τῆς Μονῆς Πεντέλης ἢ μᾶλλον τοῦ Ἀ. αὐτῆς κειμένου μεγάρου τῆς δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐθείας τῆς ἀγομένης ἐκ τοῦ εἰρημένου μεγάρου μέχρι τῆς ἁγ. Θέκλης ἢ τοῦ Γέρακα, ὅπου ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμός· ἡ τοποθεσία αὕτη οὕτω μνημονεύεται ἐν τοῖς ἀρχείοις καὶ τῷ κτηματολογίῳ τῆς Μονῆς, ἧς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ὑπάγεται καὶ κτῆσις οὖσα τυγχάνει· ὥστε διετηρήθη τὸ τοῦ ἀρχαίου δήμου ὄνομα *Γαργηττός* [1]), ὅπερ ὁ λαὸς ἁπλοποιῶν *Γαρηττὸν* λέγει ἢ καὶ *Καρηττόν*, ὑπὸ δὲ τοῦ Cramer (1828) μνημονεύεται *Κραβάτο*.· ὁ δῆμος οὗτος ἦν ἡ πατρὶς τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται, ὅτι ἐτάφη ὁ Εὐρυσθεὺς (Στράβ. VIII, σελ. 377).

Ἐν τῷ Γαργηττῷ νῦν εἶνε συνοικισμός τις, ὃν ἀνήγειρεν ὁ τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς ἐνοικιαστής, ὅστις μετὰ πολλῆς φιλοπονίας καὶ δραστηριότητος καλλιεργεῖ τὴν περιφέρειαν ταύτην, σπείρων καὶ φυτεύων ἀμπελῶνας· ἡ τοποθεσία τοῦ Γαργηττοῦ εἶνε ἐξαίρετος, ὁ ὁρίζων ἐξ αὐτῆς διαπλοῦται μέγιστος καθ' ὅλην τὴν πεδιάδα τῶν Μεσογείων καὶ τὴν τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ τῆς Αἰγίνης· ὁ Λυκαβηττὸς ἐκεῖθεν φαίνεται ὡς κῶνός τις καλλιτεχνικώτατος· ἐκεῖθεν καθορᾷ τις καὶ τὴν Ἀ. καὶ τὴν Δ. κλιτὺν τοῦ Ὑμηττοῦ· ἀλλ' ἀρχαιοτήτων λείψανα ὀλίγιστα βλέπει τις ἐνταῦθα· ἐντὸς τοῦ τετειχισμένου συνοικισμοῦ εὕρηται ναΐσκος τις (οἱ Ἅγιοι Πάντες) ἠρειπωμένος· οὗτος εἶνε ἐκτισμένος ἐπὶ βάσεων ἀρχαίου μνημείου καὶ ἐν τοῖς τοίχοις αὐτοῦ ὑπάρχει ὑλικὸν ἀρχαῖον· καὶ ἔξωθεν δὲ τοῦ συνοικισμοῦ Ἀ. βλέπει τις σειρὰν πελωρίων

---

[1]) Τὰ ἐπιρρήματα Γαργηττόνδε, Γαργηττοῖ (=ἐν Γαργηττῷ). Κατὰ τὸν Ἡσύχιον «γάργα=αἴγειρος».

ὀγκολίθων, στρῶμα τείχους καὶ ἴσως ἐνταῦθα ἦν ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἀρχαίου δήμου· ἄλλα τινὰ λείψανα ἀρχαῖα κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου δὲν παρετήρησα οὐδὲ οἱ καλλιεργηταὶ συνήντησάν τι λόγου ἄξιον κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν ἀμπελοφυτειῶν καὶ τὴν ἄροσιν τῶν ἀγρῶν.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου (β. Θησέως 13) ὁ Γαργηττὸς καὶ ἡ Παλλήνη ἦσαν ὅμοροι καὶ ἥπτοντο τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἐκ τῶν Μεσογείων ἦγεν εἰς τὸ ἄστυ διὰ τοῦ στενοῦ, τοῦ μεταξὺ τῶν ἀποληγουσῶν ἀποφυάδων τοῦ Βριλησσοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ὄντος· (πρβλ. καὶ Φιλόχορ. παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Εὐριπιδ. Ἱππολύτ. 35). Ὥστε κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην καὶ ὁ Γαργηττὸς καὶ ἡ Παλλήνη παρετείνοντο μέχρι τῆς νῦν σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ὅπου ὁ σταθμὸς *Γέρακα*.

Καὶ σήμερον δὲ ἡ δικαιοδοσία τοῦ Γαργηττοῦ καὶ τῆς Μονῆς Πεντέλης φθάνει μέχρι τοῦ *Γέρακα* καὶ Ἀ. ὁμορεῖ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν πρὸς τὸ *Χαρβάτι*, τὴν ἀρχαίαν Παλλήνην.

Παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν τοῦ *Γέρακα* νῦν εὑρίσκει τις πολλὰ σημεῖα τοῦ ἀρχαίου δήμου παρὰ τὴν ἐκεῖ οἰκίαν, ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν εἰρημένην Μονήν, καὶ ἐν ᾗ διαμένει ὁ ἐνοικιαστὴς τῶν κτημάτων· βλέπει τις: α' *κτίριον*, οὗ αἱ βάσεις σώζονται καὶ οἱ λίθοι ἰσοδομικῶς εἰσιν ἐκτισμένοι· ἄλλοι δὲ λίθοι ὀγκώδεις εἰσὶ κατερριμμένοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πώρινοι. β' πρὸ δὲ τῆς οἰκίας τριῶν κιόνων τμήματα· Δ. δὲ τοῦ σταθμοῦ εἶνε πλὰξ μαρμαρίνη παχεῖα τετράγωνος. Ἔτι δὲ καὶ δυτικώτερον τοῦ σταθμοῦ περὶ τὸ $^1/_4$ τῆς ὥρας παρὰ τὴν Α. πλευρὰν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς σπουδαῖα λείψανα κτιρίων ἀρχαίων, κείμενα καταντικρὺ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. *Θέκλης*.

Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων διέσωσαν ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος, ὃς ἦν *Γαργήττιος*, ἐπὶ τῇ γενναιοδωρίᾳ καὶ εὐεργεσίᾳ, ἣν παρεῖχε τῇ πόλει ἐν τοῖς κρισίμοις καιροῖς τῆς σπανοσιτίας· τιμᾶται δὲ ὁ Μ. Οὔλπιος Εὐβίοτος Λεῦρος δόγματι τῶν κρατίστων Ἀρεοπαγιτῶν πάσης ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τῆς περὶ πατρίδα φιλοτιμίας ἣν (ἐπέδειξεν) ἔν τε χρήμασι σιτωνικοῖς, οἷς ἀθρόως ἔδωκε

μυριάσι πέντε καὶ εἴκοσι καὶ τροφαῖς, αἷς ἐν τῇ μεγάλῃ σπάνει παρέσχεν» (CIA III[1] 687) διὸ καὶ *προστάτης* τῆς πόλεως καὶ *κοινὸς εὐεργέτης* προσαγορεύεται.

Ἐξ ἐπιγραφῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ Ross γινώσκομεν τὸν ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἐπώνυμον ἐν Ἀθήναις ἄρχοντα

Μᾶρκον Αὐρήλιον *Καλλίφρονα*, τὸν καὶ Φροντεῖνον, ***Γαργήττιον***, ὃν τιμῶσιν οἱ υἱοί. Ἴσως ἐντεῦθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας Καλλιφρονᾶ.

Πρὸς δὲ τῷ 1837 ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου ἀνευρέθη ἐπιγραφὴ πρὸς τιμὴν τῶν θείων καὶ φιλαδέλφων αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνείνου καὶ Λουκίου Αὐρηλίου Οὐήρου, *ἐπιμελητεύοντος* Γναίου Λικινίου Ἀττικοῦ *Γαργηττίου*.

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΚΥΝΗΓΟΣ—ΑΓΙΑ ΘΕΚΛΑ ΣΤΑΥΡΟΣ—ΠΑΛΛΗΝΗ

Ἐπειδὴ ὁ Leake ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Γαργηττὸς ἔκειτο ἐν τῇ Β. ἀποφυάδι τοῦ Ὑμηττοῦ, ὅπου νῦν ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Κυνηγός, ἐδέησε νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὴν τοποθεσίαν ταύτην.

Ἐκ τοῦ Χαλανδρίου προχωρῶν τις Ἀ. μεθ' ἡμίσειαν ὥραν φθάνει εἰς τὴν τοποθεσίαν, ἁγίαν Παρασκευήν, ἔνθα πολλὰ *πανδοχεῖα*· διότι ἐνταῦθα διασταυροῦνται αἱ ἐξ Ἀθηνῶν, Χαλανδρίου καὶ τῶν Μεσογείων ὁδοί. Ἐκεῖθεν δὲ *πάλιν* μεθ' ἡμίσειαν ὥραν *ἀνέρχεταί τις* εἰς τὸν *ἅγ. Ἰωάννην*, κείμενον ἐπ'[1] ἐπιπέδου μικροῦ, ὄντος ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ Β. πρόποδος τοῦ Ὑμηττοῦ· ἐνταῦθα ὑπάρχει ναΐσκος τις κακότεχνος Βυζαντιακὸς περιτετειχισμένος διὰ μάνδρας, περὶ ἣν ἔσωθεν *στοαὶ συφεώδεις*, ἵνα ἐν αὐταῖς διανυκτερεύωσιν οἱ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ναΐσκου (29 Αὐγούστου) ἀθρόοι συρρέοντες εὐλαβεῖς προσκυνηταί· ἔν τινι δὲ ῥυπαρῷ δωματίῳ κατοικεῖ πρεσβύτης τις

---

[1]) Πρβλ. καὶ Κουμανούδη Ἐπιγρ. Γαργηττίων ἀριθμ. 385-408.

εὐσεβής, ἵνα τὸν ναὸν καθαρίζῃ καὶ τὰς κανδήλας ἀνάπτῃ. Ἀλλὰ πρὸς τὴν κακοτεχνίαν τοῦ ναΐσκου καὶ τὴν ῥυπαρίαν τῶν λεγομένων οἰκημάτων ἀντίκειται ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς φύσεως καὶ ἡ μαγεία τῆς ἀπόψεως· ἐκεῖθεν βλέπει τις Ἀ. μὲν τὸ πεδίον τῆς Μεσογείου, τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον καὶ τὴν νῆσον Εὔβοιαν καὶ τὸ βλέμμα βυθίζεται εἰς τὸ ἀχανὲς τῆς θαλάσσης ἐκείνης· Δ. δὲ ὅλον τὸ πεδίον τῶν Ἀθηνῶν πλαισιούμενον ὑπὸ τοῦ Βριλησσοῦ, τῆς Πάρνηθος καὶ τοῦ Αἰγάλεω, οὗ περαιτέρω βλέπει τις τὸν Κιθαιρῶνα, τὴν Γεράνειαν, τῆς Πελοποννήσου τὰ ὄρη, ὧν ὑπερέχει ἡ Κυλλήνη χιονοσκεπής· ἀλλὰ τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ ἐκ τῆς ἀπόψεως τῶν πόρρω καὶ τῆς περισκοπήσεως τῶν ἐγγὺς ἐφίσταται πρὸ τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ κατερρωγότος ἐκ τῶν λατομιῶν Ἀγχέσμου, ἐπὶ τοῦ ἠλιβάτου Λυκαβηττοῦ καὶ τέλος προσηλοῦται μετ' εὐλαβείας ἐπὶ τῆς σεμνῆς καὶ γεραρᾶς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς διαπρεπῶν καλλιτεχνημάτων.

Ὁ δὲ ναΐσκος τοῦ ἁγ. Ἰωάνου εἶνε βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ· αἱ βάσεις τῶν θόλων ἢ τοῦ τρουλίσκου στηρίζονται ἐπὶ κιόνων λεπτῶν Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῇ Ν. πλευρᾷ παρακρηρτημένη στοὰ στηρίζεται ἐπὶ κονίσκου μετ' ἄβακος ἀρχαίου Δωρικοῦ ῥυθμοῦ· τῆς Α. πλευρᾶς τὰ κρηπιδώματα ἀποτελοῦνται ἐξ ὀγκολίθων ἀρχαίων, ἄλλοι δὲ τοιοῦτοί εἰσιν ἐντετοιχισμένοι ἐν τῇ αὐτῇ πλευρᾷ· τὰ παχέα ἐπανειλημμένα κονιάματα δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ διακρίνῃ τις, ἂν καὶ ἄλλο ὑλικὸν ἀρχαῖον εἶνε ἐντετοιχισμένον· ὁ ναὸς δὲ καὶ ἡ περιοχὴ αὐτοῦ ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ χωρίου Λιόπεσι, ἤτοι τῆς ἀρχαίας Παιανίας, ὡς καὶ πᾶσα ἡ Β'Α. κλιτὺς τοῦ Ὑμηττοῦ· ἡ κλίσις δὲ τῶν ἐκεῖ ὑδάτων ἀποτελεῖ τὰ ὅρια τῶν δύο χωρίων Λιόπεσι καὶ Χαλανδρίου.

Κατὰ ταῦτα ἡ γνώμη τοῦ Leake, ὅτι ὁ Γαργηττὸς ἔκειτο, ὅπου νῦν ὁ ἅγιος Ἰωάννης, δὲν εἶνε ὀρθή· ἡ θέσις αὕτη, ὡς καὶ νῦν, ἀνῆκεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Παιανίας, τοῦ δήμου δηλαδὴ τοῦ Δημοσθένους.

Ἐκ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ καταβαίνει τις δι'

ἀτραποῦ πρὸς Β. καὶ ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ ὁδῷ τῇ ἐκ Μεσογείων καὶ Παλλήνης ἐρχομένῃ συναντᾷ πολλὰ λείψανα ἀρχαιοτήτων. Ἡ θέσις ἐνταῦθα λέγεται *Σταυρός*, ὅπου πλησίον ὁ ναὸς τῆς ἁγίας *Θέκλης*. Πρὸ τοῦ ναοῦ τούτου βλέπει τις τεμάχια κιόνων μικρῶν καὶ μεγάλου κιονοκράνου Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ τεμάχιον, οὗ σώζεται ἡ ἕλιξ μόνη ἢ μᾶλλον τὸ ἔνδοθεν τῆς ἕλικος μέρος. Ὁ ναὸς πάντως ἐπὶ ἀρχαίου ἱεροῦ εἶνε ἱδρυμένος· καὶ πλεῖστον μέρος ἐκ τοῦ ὑλικοῦ ἐκείνου ἐντετοιχισμένον ἔχει· κίονες μαρμάρινοι ῥαβδωτοὶ καὶ ἀρράβδωτοι, ὀγκόλιθοι πώρινοι πολλοὶ φαίνονται ἐκεῖ· ἐντὸς τοῦ ναοῦ κίων ὁλόλιθος ὕψους $2^1/_2$ μετρ πλάκες μαρμάριναι παχεῖαι τετράγωνοι, ἄβακες κιονοκράνων, ἐφ' ὧν οἱ χριστιανοὶ κατόπιν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπέγλυψαν· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ *ἁγία τράπεζα* τοῦ νέου ἱεροῦ ἀποτελεῖται ἐξ ἄβακος μαρμαρίνου ἀρχαίου καὶ στηρίζεται ἐπὶ κιονίσκου ῥαβδωτοῦ Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ.

Ὀλίγον δέ τι ΒΔ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Θέκλης σώζεται κίων ὀρθὸς ὕψους $3^1/_2$ μετρ. ἀρράβδωτος καὶ μετ' ἐπιγραφῆς χριστιανικῶν χρόνων: ΚΑΤΙCO.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Β. αἰρομένου λόφου φαίνονται θεμέλια κτιρίων ἀρχαίων.

ΣΤΑΥΡΟΣ - ΠΑΛΛΗΝΗ - ΧΑΡΒΑΤΙ.

Ἡ θέσις δ' ἐνταῦθα λέγεται *Σταυρός*, διότι ὀλίγον τι Ἀ. *διασταυροῦνται* αἱ τρεῖς ὁδοί, ἡ ἐκ τῆς Παλλήνης καὶ τοῦ Μαραθῶνος, ἡ ἐκ τῆς Παιανίας καὶ τῶν Μεσογείων, καὶ ἡ ἐκ τῆς Φλύας καὶ τῶν Ἀθηνῶν· αἱ δύο δ' αὖ τελευταῖαι διχάζονται ὀλίγον τι Δ. ὅπου ἡ θέσις *ἁγ. Παρασκευή*

Προχωρῶν δέ τις Ἀ. ἐκ τοῦ *Σταυροῦ* καὶ ὑπερβὰς τὴν ῥηθεῖσαν *διασταύρωσιν*, τῶν ὁδῶν, ἔνθα καὶ ἡ κατοικία τοῦ ἐπὶ τῶν φόρων ὑπαλλήλου, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν, ἀφικνεῖται μεθ' ἡμίσειαν ὥραν εἰς τὸ χωρίον *Χαρ-*

βάτι· τοῦτο δὲ νῦν εἶνε ἰδιοκτησία τοῦ Καλλιφρονᾶ, οἱ δὲ τοῦ χωρίου κάτοικοι, περὶ τὰς 40 οἰκογενείας, εἰσὶ τῶν κτημάτων καλλιεργηταί· ἀλλ' ἐν παραβολῇ πρὸς τοὺς τῆς Βάρης μορτίτας οὗτοί εἰσι μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι καὶ ἡ *καλλιεργία* ἐνταῦθα λίαν προηγμένη· ἀλλ' ἐντὸς μὲν τοῦ χωρίου ἀρχαῖον οὐδὲν βλέπει τις. Μόνον δ' ἐν τῇ θέσει *Ματρίγκα πηγάδι* 20' Α. τοῦ χωρίου βλέπει τις ὀλίγα λείψανα κτιρίου ἀρχαίου παρὰ τὸ νῦν *λατομεῖον* ὡς καὶ ὀλίγον τι δυτικώτερον αὐτῆς, ὅπου νῦν τὸ ἀσβεστοκάμινον, διακρίνονται κρηπιδωμάτων ἀρχαίων ἴχνη τινὰ καὶ τεμάχια μικρὰ λευκοῦ μαρμάρου. Ἀλλὰ σπουδαῖα λείψανα ἀρχαιοτήτων εἶδον 1/4 δυτικῶς τοῦ χωρίου, ὅπου τὸ νεκροταφεῖον τοῦ συνοικισμοῦ ἐκείνου· ὁ ἠρειπωμένος χριστιανικὸς ναὸς εἶνε ἐκτισμένος ἐξ ὑλικοῦ ἀρχαίου· παρ' αὐτὸν διακρίνει τις πλάκα μαρμαρίνην μετὰ φατνωμάτων μεγάλην, πρὸς δὲ καὶ λίθους μεγάλους ὀρθογωνίους καὶ τετραγώνους· τὰ ἀρχαῖα κρηπιδώματα ἐμφαίνουσιν, ὅτι τὸ κτίριον ἦτο ἱκανῶς μέγα

Ὥστε ἐνταῦθα μᾶλλον δεκτέον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Παλλήνης [1]) καὶ ἐξερευνητέον τὸ μέρος τοῦτο δι' ἀνασκαφῶν.

Τῆς Παλλήνης τὴν θέσιν ὑποδεικνύει πως καὶ ἡ τοῦ Ἡροδότου διήγησις (Α' 61), καθ' ἣν ὁ Πεισίστρατος μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ ὀπαδῶν εἰς Μαραθῶνα προσωρμίσθη θηρεύων ἐκ νέου τὴν τυραννίδα, ἣν πρὸ ἕνδεκα ἐτῶν οἱ Ἀλκμεωνίδαι κατέλυσαν· καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐκεῖνος εἰς περισυλλογὴν χρημάτων καὶ στρατευμάτων κατεγίνετο, οἱ ἐν τῷ ἄστει οὐδένα λόγον τούτου ἐποιοῦντο· ἀλλ' ὅτε ἐπύθοντο, ὅτι ὁ Πεισίστρατος ἐπὶ τὸ ἄστυ ἤλαυνεν, οὕτω δὴ καὶ ἐκεῖνοι στρατεύουσιν ἐπ' αὐτόν. τὰ ἀντίπαλα δὲ στρατεύματα συνηντήθησαν παρὰ τὴν Παλλήνην· ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐκ τοῦ ἄστεως μετὰ τὸ ἄριστον ἐτράπησαν οἱ μὲν πρὸς ὕπνον, οἱ δὲ πρὸς τοὺς κύβους, ἐπεισπεσὼν ὁ Πεισίστρατος τρέπει τούτους εἰς φυγὴν καὶ μετὰ τοῦτο δι' ἐπι-

[1]) Καὶ τὸ ἐπίρρημα Παλληνῆθεν=ἐκ τῆς Παλλήνης.

τηδείων τεχνασμάτων καὶ φιλοφρονημάτων ἐπισπᾶται τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ καὶ ἐξασφαλίζει τὴν τυραννίδα· κατὰ ταῦτα δὲ ἡ *Παλλήνη*, ἔνθα τὰ δύο ἀντίπαλα στρατεύματα συνηντήθησαν, φαίνεται, ὅτι ἔκειτο πλησιέστερον πρὸς τὰς Ἀθήνας ἢ πρὸς τὸν Μαραθῶνα· διότι προδήλως ὁ Πεισίστρατος πρότερος ἐξώρμησεν ἐκ τοῦ Μαραθῶνος ἢ οἱ Ἀλκμεωνίδαι ἐκ τοῦ ἄστεως· διὸ καὶ ὁ Leake δέχεται τὴν θέσιν τῆς Παλλήνης ἐν τῷ ἀνοίγματι τῷ μεταξὺ τοῦ Βριλησσοῦ καὶ τοῦ Β. πρόποδος τοῦ Ὑμηττοῦ· ὥστε ἐγγύς που τοῦ νῦν νεκροταφείου. Τῷ Leake ἠκολούθησαν ὕστερον καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαιολόγοι· ἀλλὰ τὰ ἐρείπια, ἅπερ ὁ Leake καὶ ἄλλοι περιηγηταὶ παρετήρησαν, φαίνεται, ὅτι ἦσαν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις μείζονος ἐκτάσεως καὶ κάλλιον διατηρούμενα· ὁ Milchhöfer ἀποδέχεται τὴν γνώμην ταύτην ἐναντίον τῆς τοῦ Bursian, ὅστις μᾶλλον Α. τοῦ Χαρβατίου τὴν Παλλήνην τοποθετεῖ· ὁ Milchhöfer ἐκτείνει τὴν θέσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς γραμμῆς *Σταυρὸς-Χαρβάτι* μέχρι Κάντζας καὶ Παπαγγελάκη (Πρβλ. καὶ Löper Mitt. d. deut. arch. Inst. in Athen 17, (1892) σ. 422-23), Dodwell I, 259).

Ὁ Ross εὗρεν ἐπιγραφὴν $^1/_2$ ὥραν Ν. τοῦ Γαργηττοῦ μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Γέρακα κτημάτων τῆς *Μονῆς* καὶ τοῦ χωρίου Χαρβατίου (C. I. N. 76), ἀναφερομένην εἰς τὰ ἱερὰ χρήματα, ἥτις ἀναμφιβόλως ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Παλληνίδος Ἀθηνᾶς ἦν ἱδρυμένη· ἐν τῇ θέσει *Γέρακα* κατὰ τὸν Ross εὑρίσκεται καὶ ἡ *ἀρχαία βουστροφηδὸν ἐπιγραφὴ* τοῦ ***Ἀριστοκλέους*** (C. I. N. 23), ἥτις πιθανῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ προέρχεται. Καὶ κατὰ τὰ πορίσματα ταῦτα τοῦ Ross ἡ Παλλήνη ἔκειτο *μεταξὺ Γέρακα καὶ Χαρβατίου.*

Ἐν τῷ δήμῳ τούτῳ ἐξαιρέτως ἐλατρεύετο ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ, ἥτις διὰ τοῦτο καὶ *Παλληνὶς* ἐπονομάζεται· διὸ καὶ ὁ ποιητὴς λέγει·

Παλληνίδος γὰρ σεμνὸν ἐκπερῶν πάγον
Δίας Ἀθάνας. (Εὐριπίδ. Ἡρακλεῖδ. 849).

Παλληνεὺς δ' ἦν καὶ ὁ γενναῖος Ἀμεινίας, ὃς ἐκυβέρνα τὴν ναῦν, ἥπερ πρώτη τῆς μάχης ἐν Σαλαμῖνι ἦρξεν. (Ἡρδ. Η',

84). Καὶ ἐν γένει οἱ Παλληνεῖς ἐφημίζοντο ἐπὶ γενναιότητι· διὸκαὶ ἡ παροιμία «Παλληνικὸν βλέπειν», = γενναῖον.

Ὁ Kramer (Geograpihical and Historical description of Ancient Creece in three Volumes 1828 Vol· II σελ. 397) μνημονεύει καὶ τὸ ὄνομα ***Πάλα*** (=Παλλήνη). Ν. τοῦ *Κραβατᾶ* ἢ Γαργηττοῦ· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα περιεσώζετο τότε (1828) ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ.

Περὶ τῶν ἐν Γέρακα καὶ Χαρβατίῳ περιλειμμάτων ἐπιγραφικῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιολ. εὑρημάτων πρβλ. καὶ Milchhöfer Mitth. d. deut. arch. Inst. in Athen 12 σελ. 84.

ΚΟΥΚΟΥΒΑΟΝΑΙΣ—ΜΕΝΙΔΙ—ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ

Δ. τοῦ Ἀμαρουσίου διερχόμενός τις τὸ χωρίον Ἡράκλειον φθάνει ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὴν κώμην *Κουκουβάοναις*, ἀπέχουσαν τοῦ μὲν Ἡρακλείου 1/4 τῆς ὥρας, τοῦ δὲ Ἀμαρουσίου μίαν ὥραν· τὰ τρία ταῦτα χωρία κεῖνται ἐπ' εὐθείας γραμμῆς, ὡς καὶ ὁ Γαργηττός μὲν Ἀ. τοῦ Ἀμαρουσίου ὑπὲρ τὰ 6 χμ. τὰ δ' ἄνω Λιόσια ἐπίσης ὑπὲρ τὰ 5χμ. Δ. τῶν Κουκουβαόνων. Τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Κηφισοῦ ὄχθην (1/4 ὥρ.). Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς τοῦ χωρίου ἀγορᾶς βλέπει τις μέγιστον μαρμάρινον κάλυμμα ἀρχαίας λάρνακος, ἐφ' ἧς ἀναγινώσκομεν τὴν ἐπιγραφήν.

Θεόμνηστος Θεομένους Κεφαλῆθεν

Θεομένης Θεομνήστου Κεφαλῆθεν.

Ἀνευρέθη δὲ τοῦτο κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1909 ἐν τῷ κτήματι τοῦ χωρικοῦ Μιχ. Ὄρσα· ἡ θέσις καλεῖται Κατσαούνη ῥεῦμα, ὑπὸ τοῦ ῥεύματος δὲ ἐξεχώσθη ὁ τάφος, ἐξ οὗ τὸ ἐπικάλυμμα ἐλήφθη· πρὸς δὲ θεμελίων ἀρχαίου κτιρίου λείψανα βλέπει τις ἐν τῷ Δ. καὶ πλησίον τῆς ἀγορᾶς ναῷ τοῦ

[1]) Κουμανούδη ἐπιτυμβ. Ἐπιγρ. Παλληνέων ἀρ. 981-998.

ἁγ. Κωνσταντίνου, ἠρειπωμένῳ ἤδη, φαίνονται πολλοὶ ὀγκόλιθοι καὶ πλὰξ ἐνεπίγραφος ἐντετοιχισμένη· τάφοι ἀρχαῖοι καὶ κτιρίων ἀρχαίων λείψανα ὑπάρχουσι καὶ ΒΔ. τοῦ χωρίου τούτου· ὁ ἐκεῖ καφεψὸς Χαρίδημος Γεωργ. Βλάχος φαίνεται λίαν πρόθυμος καὶ φιλόφρων εἰς τοὺς χάριν τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν ἐπισκεπτομένους τὸν τόπον ξένους. Κατ' αὐτὸν οἱ γεροντότεροι τοῦ χωρίου εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου *Κουκουβάονα* προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀρχ. ὀνόματος καὶ δήμου *Κίκυννα*· ἀλλ' ὁ ἀρχαῖος δῆμος *Κίκυννα* ἔκειτο ἀλλαχοῦ· τὸ δὲ *Κουκουβάονα* εἶνε παρὰ τὸ *κουκουβάγια*=*γλαύξ*, δηλαδὴ γλαυκῶν τόπος· ὁ Löper (Mittheil. d. arch. Inst. in Athen XVII 1892 σ. 411) διατεῖνεται, ὅτι παρὰ τὴν νῦν κώμην *Κουκουβάοναις* ὀλίγον τι Ν. αὐτῶν παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Κηφισοῦ ὄχθην, ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος δ. *Συπαληττός* (1) $4^1/_2$ χμ. Ν. τοῦ 'Αθμόνου καὶ εἰκότως· διότι Ν. τοῦ χωρίου ἐν τῇ θέσει, ἥτις *Νέμεσις* καλεῖται, εὑρέθη ψήφισμα τῶν Συπαληττίων. Πρβλ. Milchhöfer Mitt. in Athen 13 (1888) σ. 348 ἔνθα σημειοῦνται καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ εὑρήματά εἰσιν, Κουμανούδη 'Επιγραφ. *Συπαληττίων* ἀριθ. 1158—1165 καὶ Berliner Philolog. Wochenschrift 1887 σ: 1452 καὶ 1888 σ. 91. ἔνθα γίνεται ἑρμηνεία τοῦ ψηφίσματος τῶν Συπαληττίων.

Προχωρῶν τις Δ. τοῦ χωρίου τῶν Κουκουβαόνων μετὰ $^1/_4$ τῆς ὥρας διέρχεται τὸν Κηφισόν, οὗ αἱ ὄχθαι χαριέσταται, μάλιστα δὲ ἡ δεξιὰ θαλερωτέρα καὶ γονιμωτέρα, ἅτε καταρδευομένη ἐκ πολλῶν ὑδάτων. Μετὰ $^3/_4$ τῆς ὥρας ἀποκλίνων τις πρὸς Β. φθάνει εἰς τὸ χωρίον *Μενίδιον* διερχόμενος θαλερώτατον πεδίον. 'Εν τῷ Μενιδίῳ ἐν τῷ Ν. μέρει ὑπάρχει ὁ ναὸς τῶν ἁγ. Πάντων, οὗ ἐν τῷ τεμένει τμήματα κιόνων ἀρ-

(1) Τὰ ἐπιρρήματα, Συπαληττόνδε, Συπαληττόθεν, Συπαληττοῖ. Οἱ Συπαλήττιοι ἐφημίζοντο ὡς κακοῦργοι. 'Εν τῷ Λεξικῷ του Pape—Benseler σημειοῦται Συπαληττός—σῦς παλεύω=θηρεύω, ἀγρεύω.

χαίου ναοῦ εὕρηνται καὶ κιονόκρανον Ἰωνικόν. [1] καὶ Ν. τοῦ εἰρημένου ναοῦ ἕτερος ναΐσκος Βυζαντιακὸς μετὰ λειψάνων ἀρχαίου κτιρίου.

Ἀλλὰ τὸ Μενίδιον δὲν κατέχει τὴν θέσιν τοῦ ἀρχ. δήμου τῶν Ἀχαρνῶν, διότι αἱ εὐάνορες Ἀχαρναὶ ἔκειντο μᾶλλον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Φυλὴν ἀγούσης παρὰ τὴν λοφοσειρὰν τῶν ἁγ. Σαράντα καὶ τοῦ προφήτου Ἠλίου· διὸ καὶ διηυθύνθην εἰς τοὺς λόφους ἐκείνους ΝΔ. τοῦ Μενιδίου κειμένους καὶ ἀπέχοντας ἡμίσειαν περίπου ὥραν.

Καὶ ὄντως ἐν τῷ ναΐσκῳ τῶν ἁγ. Τεσσαράκοντα Μαρτύρων βλέπει τις πλεῖστα ἀρχαῖα λείψανα, τινὰ μὲν ἐντετοιχισμένα, τινὰ δὲ καὶ ἔξωθεν κατερριμμένα· ἐν τῇ Δ. ἰδίως πλευρᾷ τοῦ ναΐσκου εἶνε ἐντετοιχισμένον ἀνάγλυφον προστυπον, ἀπεικονίζον ἀποχαιρετισμὸν πρὸς τεθνεῶτα, οὗ ἡ παράστασις λίαν ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς Ἡγησοῦς· τρία δὲ εἶνε τὰ ἀπεικονιζόμενα πρόσωπα, τὸ μὲν ἄκρον δεξιὸν τῷ παρατηρητῇ κάθηται ἐπὶ θρόνου, τὸ δ' ἐν μέσῳ διὰ χειραψίας ἀποχαιρετίζον τὸν καθήμενον ἵσταται ὀρθόν, ὡς καὶ τὸ τρίτον ἀριστερᾷ· ἀλλ' αἱ μορφαὶ εἰσι παρεφθαρμέναι ἐκ τῆς ἐπηρείας τοῦ χρόνου καὶ ἤδη ἀπώλεσαν τὴν χάριν, ἥτις ἐπηγλάϊζεν αὐτὰς ἄλλοτε· ἄνωθεν δὲ τοῦ ἀναγλύφου τούτου βλέπει τις ἐντετοιχισμένον καὶ ἕτερον, ἀπεικονίζον παιδάριον χαριέστατον, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἶνε ἀποκεκομμένη. Εἰσὶ προσέτι ἐντετοιχισμένα καὶ κιόνων λεπτῶν καὶ μακρῶν τμήματα· προφανῶς δὲ οἱ κίονες οὗτοι ἦσαν ἐπιτύμβιοι. Καὶ ἐν τῇ Ν. πλευρᾷ βλέπει τις πολλὰ τμήματα μαρμάρινα ἐξ ἀρχαίου ναοῦ ἐντετοιχισμένα, ἔξωθεν δὲ τοῦ ναοῦ σώζονται κίονες καὶ πλάκες ἐνεπίγραφοι· μία δὲ τῶν ἐπιγραφῶν φέρει τὰ ἑξῆς:

Ἀρτέμων Βι— . . . .
Ζωσίμη | Εὐνίκου | ἐξ Εὐπυριδῶν
Ευ. ιγένους | Φλυέως | γυνή.

---

[1] Περὶ δὲ τῶν ἄλλων εὑρημάτων τῶν ὄντων ἐν **Μενιδίῳ** καὶ περιγραφέντων ὑπὸ τοῦ **Milchhöfer** πρβλ. **Mitt. d. deut. Arch. Inst in Athen** 13 (1888) 327—343. Περὶ δὲ τῶν ἐπιγραφ. πρβλ. Κουμαν. Ἀχαρνέων ἐπιγρ. 311—359 πρβλ. καὶ **GIA**, II. 1912—1950.

Παρὰ τοῦ Λιοσιώτου *Παπποῦ* ἤκουσα, ὅτι ἐν ἔτει 1885 ἀρχαιοκάπηλοι τυμβωρύχοι ἐνήργησαν λαθραίαν ἀνασκαφὴν ἐν τῇ Β'Α. πλευρᾷ τοῦ λόφου τοῦ προφήτου Ἡλίου· ἐκεῖ δὲ δοκιμάζοντες διὰ τρυπάνου ἀνεῦρον τάφον μεγαλοπρεπῆ μαρμάρινον, ἐν ᾧ ἦν δίσκος καὶ ἄλλα τινὰ κτερίσματα· οἱ δὲ ἱερόσυλοι ἐκεῖνοι ἐπειδὴ τὸ μαρμάρινον κάλυμμα ἦτο μέγα καὶ βαρύτερον ἢ ὥστε διὰ τῶν χειρῶν νὰ ἄρωσιν αὐτό, ἐν τῇ σπουδῇ αὐτῶν πρὸς τὴν σύλησιν τοῦ περιεχομένου, νομίζοντες, ὅτι χρυσὸς ἐμπεριείχετο, ἔθραυσαν διὰ τῆς σφύρας τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐκεῖνο κάλυμμα.

Ὅτι δὲ αἱ ἀρχαῖαι Ἀχαρναὶ δὲν ἦσαν, ὅπου νῦν τὸ Μενίδι, ἀλλὰ 2 ἢ 3 Ἀγγλ. μίλια Ν. ἀπέδειξεν ὁ Leake· διότι α΄ τὸ νῦν Μενίδι ἀπέχει τῶν Ἀθηνῶν ὑπὲρ τὰ 8 Ἀγγλ. μίλια, ἐν ᾧ τὰ 60 στάδια, ἅπερ κατὰ τὸν Θουκυδίδην ἀποτελοῦσι τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀπόστασιν τῶν Ἀχαρνῶν, ἰσοῦνται πρὸς 7 Ἀγγλ. μίλ. β΄. τὸ Μενίδι κεῖται ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δεκέλειαν ἀποστάσεως, ἣν ὁ Θουκυδίδης ὑπολογίζει εἰς 120 στάδια (7, 19), καὶ γ΄ τὸ Μενίδι κεῖται ἐπὶ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δεκέλειαν ὁδοῦ, ἥτις εἰς Ὠρωπὸν καὶ Τάναγραν ἄγει, αἱ δ' Ἀχαρναὶ ἔκειντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς εἰς Θήβας διὰ τῆς Φυλῆς ἀγούσης (Διόδωρ. 14, 32).

Αἱ Ἀχαρναί· κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου, ἦν μέγιστον χωρίον τῆς Ἀττικῆς τῶν δήμων καλουμένων· ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Πελοπον. πολέμου παρείχοντο τρισχιλίους ὁπλίτας ἤτοι τὸ ἓν τρίτον τοῦ ὅλου πεζικοῦ τῆς Ἀττικῆς· εἰς τὰ γειτονικὰ τῆς Πάρνηθος δάση ὤφειλον οἱ Ἀχαρνεῖς τὸ τῆς ἀνθρακείας ἔργον, ἐφ' ᾧ καὶ ἐφημίζοντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἀθηναίοις· ἡ πεδιὰς αὐτῶν ἦτο γονιμωτάτη, ὡς εἶνε καὶ νῦν, καὶ τὸ κλῖμα τῶν τερπνοτάτων τῆς Ἀττικῆς (Λουκιαν. Ἰκαρομένιππ. 18. Σενέκας Hippol. 20).

Ἔκ τινος ἐπιγραφῆς τῆς περιοχῆς τοῦ Μενιδίου φαίνεται, ὅτι ἐν Ἀχαρναῖς ἦν καὶ τοῦ Ἄρεως ναός· διότι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονεύεται ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τούτου *Ἀπολλοφάνης*· ὁ ναὸς

τοῦ θεοῦ τούτου συμφωνεῖ πρὸς τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἀχαρνῶν καὶ τὴν πεφημισμένην αὐτῶν ἀνδρείαν.

Ὁ Dodwell κατὰ τὴν περιήγησιν αὐτοῦ εὗρεν ἐν τῷ λόφῳ τῶν ἁγ. Σαράντα ὀγκολίθους, ἴχνη καὶ θεμέλια σπουδαίας πόλεως «καὶ ὄπισθεν τοῦ ναΐσκου ὡραίους ὀγκολίθους λευκοῦ μαρμάρου, τεμάχιον Ἰωνικοῦ κιονοκράνου καὶ δύο σαρκοφάγους, ἑτέραν δὲ ἐντὸς τοῦ ναοῦ». Ἀλλὰ νῦν οὔτε τὰς ἐκτὸς τοῦ ναοῦ δύο σαρκοφάγους οὔτε τὴν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βλέπει τις ἐκεῖ. Κατὰ δὲ τὸν Fraser ἴχνη ἀρχαίων τειχῶν εἰσι καὶ νῦν ἔτι ὁρατὰ ἐν τῇ Δ. τοῦ λόφου πλευρᾷ.

ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΑ-Ο ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΝΑΟΣ-ΚΑΜΑΤΕΡΟΝ

Πρὸς Δ. τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τῶν ἄνω Λιοσίων ἡμίσειαν περίπου ὥραν παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν καὶ ὑπὸ τῇ Β. ὑπωρείᾳ τοῦ Αἰγάλεω, ἤτοι ἀριστερᾷ τῷ προϊόντι ἐκ τοῦ εἰρημένου χωρίου συναντᾷ τις τὸν ναὸν τοῦ Σωτῆρος· ἐνταῦθα δὲ φαίνονται πλεῖστα λείψανα τῆς ἀρχαιότητος· α′ διακρίνεται βάσις κτιρίου πάντως ἀρχαίου ναοῦ, ὅθεν καὶ ὁ νέος χριστιανικὸς ἐνταῦθα ἵδρυται· τοῦ κτιρίου τούτου ἐν μὲν τῇ Ν. πλευρᾷ σώζονται δύο σειραὶ δόμων μήκους 12 ἢ 13 μέτρων, ἐν δὲ τῇ Δ. μία μόνον σειρά, ὡς καὶ ἐν τῇ Β. καὶ τῇ Ἀ. οἱ δὲ τῶν ἀνωτέρων δόμων ὀγκόλιθοι ὀρθογωνίου σχήματος κεῖνται κατὰ γῆς ἐρριμμένοι, τινὲς μὲν παρὰ τὸ κτίριον, τινὲς δὲ καὶ μακρότερον τοῦ κτιρίου, οἱονεὶ ἐκτιναχθέντες ὑπὸ σεισμικῶν ἰσχυρῶν δονήσεων· τῶν κατερριμμένων δὲ τούτων ὀγκολίθων τινές εἰσι καὶ τετραγωνικοῦ σχήματος, ὁ δὲ λίθος κογχίτης, ἐκ χαλικίων πεπηγώς.

β′ ἔμπροσθεν τῆς Ἀ. πλευρᾶς τοῦ ναοῦ φαίνονται τὰ κρηπιδώματα ἑτέρου κτιρίου· ἐνιαχοῦ δὲ σῴζονται καὶ οἱ ὑπὲρ τὰ κρηπιδώματα δόμοι, ποὺ μὲν δύο, ποὺ δὲ εἷς· ἴσως τοῦτο εἶνε λείψανον τοῦ ἕρκους, ὅπερ περιέβαλλε τὸν ναὸν καὶ τὸ ἱερὸν τέμενος.

Καὶ Ν. δὲ τοῦ νῦν ναοῦ τοῦ Σωτῆρός εἰσι λίθοι ὀρθογώνιοι τεχνικώτατα τετμημένοι, ἔτι δὲ καὶ ἄβαξ ἀρχαίου κίονος κεῖται κατερριμμένος καὶ ἠκρωτηριασμένος. Καὶ ἐν τῷ ναΐσκῳ δέ, ἔνθα τὰ κονιάματα τῶν τοίχων ἔχουσι πέσει, βλέπει τις ἀρχαῖον ὑλικὸν ἐντετοιχισμένον. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐπιτύμβιος μαρμαρίνη πλὰξ περιεσώθη ἐν τοῖς περὶ τὸν ναΐσκον σωροῖς λιθαρίων· ἡ πλὰξ εἶχε καὶ γλυπτὰ κοσμήματα, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν σώζεται ἀκεραία· οὐχ ἧττον διακρίνει τις μέρος ἀνθεμίου καὶ μετὰ συγκινήσεως ἀνέγνων ἐν τῷ ἀριστερῷ κάτω μέρει τῆς ἠκρωτηριασμένης πλακὸς ἐπιγραφῆς λείψανον «Θεοπείθους | θυγάτηρ».

Παρὰ τῶν χωρικῶν τῶν ἄνω Λιοσίων ἔμαθον, ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀπέναντι τοῦ ναΐσκου τοῦ Σωτῆρος μέρει παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἐκεῖ λόφων ἀνευρέθησαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἀρχαῖοι τάφοι ἐν οἷς λήκυθοι καὶ λύχνοι ἦσαν, ἔτι δὲ καὶ λείψανα κτιρίων ἀρχαίων, ὧν οἱ ὀγκόλιθοι μετηνέχθησαν ὑπὸ τῶν Λιοσιτῶν, οἵτινες δι᾽ αὐτῶν κατεσκεύασαν τὰ περιστόμια τῶν φρεάτων αὐτῶν· πλεῖστα δὲ τοιαῦτα περιστόμια παρατηρεῖ τις ἐν τοῖς ἄνω Λιοσίοις· ἔτι δὲ καὶ πίθους πελωρίους μετήνεγκον, οὓς οἱ χωρικοὶ ἔχουσι πρὸς διαφόρους αὐτῶν χρείας.

Καὶ εἰς τὸ *Ῥιζοβοῦνι* δέ, ἔλεγέ μοι ὁ Λιοσίτης Παπποῦς, ἤτοι ἐν τῇ Β. τοῦ Αἰγάλεω ὑπωρείᾳ, τῇ καταντικρὺ τοῦ ἐκεῖ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν τῷ 1884 λάρνακες δύο, ἡ μὲν μαρμαρίνη, ἡ δὲ λίθου πωρίνου, ἐκ τῶν καταρρεόντων τῆς βροχῆς ὑδάτων ἐκχωσθεῖσαι.

Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐντὸς τοῦ χωρίου προπέρυσιν ὁ χωρικὸς Χρῆστ. Πλαδοῦκος ἀνεῦρεν ἐπιτύμβιον πλάκα γλυπτήν· τὰ δὲ ἀναγεγλυμμένα πρόσωπα ἦσαν τρία, ἀποχαιρετίζοντα ἄλληλα, ὡς εἶνε καὶ εἰς τὸ ἀνάγλυφον τὸ ἐν τῷ ναΐσκῳ τῶν ἁγ. Σαράντα ἐντετοιχισμένον, ἀποχαιρετιστήριον ἀνάγλυφον, ὁμοιάζον πρὸς τὸ τῆς Ἡγησοῦς· τὸ ἀνάγλυφον δὲ τοῦτο τοῦ Πλαδούκου, μοὶ εἶπον οἱ χωρικοί, κατέσχεν ἡ ἀστυνομία.

Ν᾽Α. δὲ τῶν ἄνω Λιοσίων περὶ τὰ 500 μ. ἐντὸς τῶν ἀμπελώνων σώζονται λείψανα σπουδαῖα μνημείου ἀρχαίου. Καὶ τοὺς

ὀγκολίθους δὲ τούτους οἱ χωρικοὶ ἀφαιροῦσι καὶ χρησιμοποιοῦσιν εἰς τὰ περιστόμια τῶν φρεάτων αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλας αὐτῶν χρείας.

Καὶ παρὰ τὸ χωρίον δὲ *Καματερὸν* εὑρίσκονται πολλαὶ ἀρχαιότητες· τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται ἐπὶ γραφικωτάτης θέσεως ἐν τῇ Β'Α. τοῦ Αἰγάλεω κλιτύϊ, ἐξ οὗ θαυμασία ἡ ἄποψις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πεδίου ὅλου, τοῦ ἄστεως αὐτοῦ, τῶν Φαλήρων καὶ τῆς πέριξ θαλάσσης· ἐν τῇ Α. κλιτύϊ τοῦ χωρίου τούτου ἐντὸς ἀμπέλου εὑρέθη πρό τινων ἐτῶν ἀνάγλυφον ἀρίστης τέχνης, ὅπερ παρὰ τοῦ ἀνευρόντος χωρικοῦ ἠγόρασε λαθραίως ἀρχαιοκάπηλός τις· εὑρέθησαν πρὸς τούτοις πίθοι, βάσεις τείχους καὶ πλίνθοι· οὕτω δὲ περὶ τὴν Β. καὶ τὴν Β'Α. κλιτὺν τοῦ Αἰγάλεω ἔχομεν ἀρχαίους συνοικισμούς· δύναται δέ τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἐν ἄνω Λιοσίοις ἦν ὁ δῆμος τῶν *Εὐπυριδῶν*, συνεχόμενος μετὰ τοῦ τῆς *Κρωπιᾶς* καὶ τῶν *Πηλήκων*· οἱ τρεῖς δὲ οὗτοι συνοικισμοὶ ἀπετέλουν *τρικωμίαν*.

ΚΡΩΠΙΑ - ΔΕΜΑ - ΔΕΣΙΣ.

Πρὸς Δ. τῶν ἄνω Λιοσίων καὶ εἰς ἀπόστασιν 5 χιλμ. συναντᾷ τις τεῖχος ἀρχαῖον τῶν ἐνδόξων χρόνων· μέχρις οὗ τις φθάσῃ ἐκεῖ προχωρῶν ἐκ τῶν Ἄνω Λιοσίων, συναντᾷ α΄ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμόν, ἔπειτα μεθ' ἡμίσειαν ὥραν φυλακεῖον σιδηροδρομικόν, ὀλίγῳ πορρωτέρω τὸν ναΐσκον τοῦ Σωτῆρος, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος καὶ τέλος ἀφικνεῖται εἰς τὸ τεῖχος, ἀφοῦ διέλθῃ τὴν ὀφρὺν τοῦ ἐδάφους· ἐπὶ τῆς ὀφρύος ταύτης γίνεται καὶ ἡ κλίσις τῶν ὑδάτων, ὧν τὰ μὲν ῥέουσιν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον πεδίον, τὰ δὲ διὰ τοῦ Ἀχαρνικοῦ πεδίου συρρέουσιν εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν Κηφισόν,

Ὀλίγον τι μετὰ τὴν εἰρημένην ὀφρὺν ἢ τὸν ὑδροκρίτην, ὅπου μάλιστα συστενοῦνται αἱ ΒΔ. κλιτύες τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ διαμέσου λόφου, τοῦ ἀποφράσσοντος τὴν τῶν ἄνω Λιοσίων κοιλάδα, συναντᾷ τις τὸ τεῖχος, ὅπερ ἀρχόμενον ἀπὸ

τῆς ΒΔ. ἀκρωρείας τοῦ Αἰγάλεω ἐξακολουθεῖ διὰ τῶν λόφων τῶν ἀποφρασσόντων τὸ Δ. μέρος τοῦ τῶν ἄνω Λιοσίων αὐλῶνος καὶ ἀνέρχεται εἰς τὴν κορυφὴν τῶν βουνῶν τῶν ἀποτελούντων τὰ Ν. ἀντερείσματα τῆς Πάρνηθος παρὰ τὴν Φυλήν· οὕτω δὲ τὸ τείχισμα τοῦτο διατείνεται εἰς ἀπόστασιν δίωρον (10 χμ.) περίπου.

Τὸ τεῖχος πλησίον μὲν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς καὶ ἑκατέρωθεν εἶνε καταπεπτωκός, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀπομακρύνεται αὐτῆς καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν λόφων καὶ τῶν βουνῶν τῶν πρὸς τῇ Πάρνηθι σώζεται εἰς ὕψος 3 μ· ὥστε ἀκέραιον ἦτο ὑψηλότερον· ὁ Leake σημειοῖ τὸ ὕψος τὸ μέγιστον μόνον 7 ποδῶν· σύγκειται δὲ ἐκ λίθων ὀγκωδῶν, πελεκητῶν καὶ τεχνικώτατα συνηρμοσμένων· κατὰ διάφορα διαστήματα μένει κενόν τι πλάτους 0,80 μ. ἢ καὶ ἑνὸς μέτρου, ἀφῖνον διόδους οὐχὶ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν τετμημένας, ἀλλὰ λοξῶς, ἔσωθεν δὲ τῶν διόδων ἑκατέρωθέν εἰσιν ἀντηρίδες ἔχουσαι πλάτος οὐχὶ τὸ τοῦ τείχους κανονικόν, ἀλλὰ πολλῷ μεῖζον· ὁ δὲ λόγος τῆς τε λοξότητος τῶν διόδων καὶ τῶν ἀντηρίδων προφανής· ὁ ἐχθρὸς πλησιάσας καὶ εἰσιὼν εἰς τὸ τεῖχος ἔμελλε νέον κίνδυνον νὰ ὑποστῇ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ἀντηρίδων τῆς διόδου πλαγίως παρενεδρευόντων φυλάκων.

Οἱ διάμεσοι λόφοι, δι' ὧν τὸ τεῖχος διήκει, εἰσὶ πετρώδεις καὶ λίαν αὐχμώδεις· πλὴν τῶν εὐωδῶν θύμων οὐδὲν ἄλλο βλάστημα παρατηρεῖ τις ἐκεῖ. Ἐκ τῶν διαμέσων δὲ τούτων λόφων ἕτεροι κάθετοι, ἅλυσιν ἀποτελοῦντες, καθήκουσι μέχρι που τῆς θαλάσσης τῆς Σαλαμῖνος καὶ χωρίζουσι τὸ τῆς Ἐλευσῖνος πεδίον, ὧν τὸ μὲν Ἀ. τὸ μεταξὺ τῆς λοφοσειρᾶς ταύτης καὶ τοῦ Αἰγάλεω, εἶνε τὸ τῆς *Κρωπιᾶς*, τὸ δὲ πρὸς Δ. ἀνήκει εἰς τὴν Ἐλευσινίαν χώραν.

---

[1]) Ὁ Αἰγάλεως ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ αὐλῶνος τῶν ἄνω Λιοσίων καταλήγει εἰς τὸ στενὸν τῆς Σαλαμῖνος (μῆκος 80 στάδια). καὶ τὸ Β. μέρος ἐλέγετο Αἰγάλεως κατὰ τὸν Θουκυδ. Β', 19 καὶ τὸ Ν. τὸ εἰς τὴν θάλασσαν καθῆκον κατὰ τὸν Ἡρόδοτον Η', 90· τὸ δὲ μέσον, τὸ παρὰ τὸ Δαφνίον ἐλέγετο καὶ *Ποικίλον* (Δαφνοβοῦνι 467 μ.)

Ἐπὶ τοῦ κατακορύφου σημείου τοῦ ὑψηλοτάτου λόφου παρὰ τὸ τεῖχος εὕρηται κτίριον κυκλοτερὲς κατηρειπωμένον, ἔξωθεν δὲ σῴζονται βάσεις ἕρκους, ὅπερ δηλονότι περιέθεε τὸ οἴκημα ἐκεῖνο· ὡς ἔοικεν, τὸ κτίριον ἐκεῖνο ἦτο τὸ *παρατηρητήριον* ἢ τὸ τῶν *ἀρχιφυλάκων οἴκημα*, ὅθεν δύναταί τις πᾶσαν τὴν ἔκτασιν τοῦ τείχους νὰ καθορᾷ καὶ τὴν κάτω πεδιάδα νὰ κατοπτεύῃ· ἴσως δ' ἐνταῦθα ἦτο καὶ φρυκτωρεῖον.

Ἡ ἄποψις ἐκεῖθεν θαυμασία· Β'Α. μὲν πρὸς τὸ Ἀχαρνικὸν πεδίον καὶ τὴν χώραν τὴν μεταξὺ Πάρνηθος καὶ Βριλησσοῦ ἡδέως ἐπεκτείνεται τὸ βλέμμα τοῦ παρατηρητοῦ, ΝΔ. δὲ ἡ κάτοψις μαγευτικὴ ἐξικνεῖται πρὸς τὸ Ἐλευσίνιον πεδίον ἅπαν, τὴν Μεγαρίδα, τὰ Πελοποννησιακὰ ὄρη, τὴν θάλασσαν, τὴν βορρᾶθεν βρέχουσαν τὴν Σαλαμῖνα, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν θείαν νῆσον.

Ὁ Leake, ὅς ἀγαστὴν περίνοιαν περὶ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας ἀπέδειξεν, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ εἰρημένου λόφου, ὡς φαίνεται, δὲν ἀνέβη· ἡ ἀνάβασις ἢ μᾶλλον ἡ ἀναρρίχησις εἰς αὐτὸν εἶνε χαλεπὴ καὶ κοπιώδης.

Ἡ τοῦ τείχους θέσις νῦν καλεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ***Δέμα*** καὶ ***Δέσις***· ὁ ὅρος φαίνεταί μοι λίαν προσφυής, δηλῶν τὴν τῶν τειχῶν ἅλυσιν, τὴν ἀπὸ τοῦ Αἰγάλεω μέχρι τῶν ἀντερεισμάτων τῆς Πάρνηθος, τῶν πρὸς τῇ Φυλῇ ὄντων, ἐκτεινομένην καὶ τὰς ἄκρας τῶν δύο ὀρέων ***συνδέουσαν***.

Τὸ *Δέμα* δὲ τοῦτο ἢ ἡ *Δέσις*, ὡς νῦν ὁ λαὸς τὸ τείχισμα τοῦτο καλεῖ, εἶνε τὸ *στενὸν τῆς ἀρχαίας Κρωπιᾶς*· τὴν δὲ θέσιν τῆς Κρωπιᾶς γινώσκομεν ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου (2, 19), ἱστοροῦντος, ὅτι ὁ Ἀρχίδαμος ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων ἡγούμενος τῶν Πελοποννησίων προήλασεν ἐκ τοῦ Θριασίου πεδίου εἰς τὰς Ἀχαρνὰς διὰ τῆς Κρωπιᾶς [1]), ἐν δεξιᾷ

---

[1]) Ὁ Leake ἔχει τὴν γραφὴν *Κεκρωπία* ἀντὶ *Κρωπεία* καὶ διατείνεται, ὅτι ὀλίγα τινα μόνον χειρόγραφα τοῦ Θουκυδίδου ἔχουσι *Κρωπεία*· ἀλλ' ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ ἱστορικοῦ ἡμεῖς γε οὐδὲ *μνημονευομένην* τὴν γραφὴν *Κεκρωπία* βλέπομεν, πάντα δὲ τὰ *χειρ.* *Κρωπεία* ἔχουσιν.

τὸν Αἰγάλεων ἔχων· ὥστε Κρωπιὰ ἐλέγετο τὸ τραχὺ καὶ στενὸν πεδίον τὸ Δ. τοῦ Αἰγάλεω κείμενον, μεταξὺ τούτου καὶ τῆς Δ. λοφοσειρᾶς, ἧς ἐπὶ τῆς κορυφῆς φέρεται ἑτέρα βουνῶν ἅλυσις ΒΔ. συνδέουσα τὸν Αἰγάλεων μετὰ τῆς Πάρνηθος καὶ χωρίζουσα τὸ Ἐλευσίνιον πεδίον ἀπὸ τοῦ Ἀχαρνικοῦ· οὕτω δὲ τὸ *τεῖχος* ἢ τὸ *Δέμα* ἀποφράσσει τὴν *Κρωπιὰν* βορρᾶθεν ἀπὸ τοῦ αὐλῶνος ἢ τῆς στενῆς τῶν ἄνω Λιοσίων κοιλάδος, ἔνθα κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἔκειτο ὁ τῶν *Εὐπυριδῶν* δῆμος.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ στενοῦ τούτου τῆς Κρωπιᾶς δὲν διέλαθε τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους· διὸ καὶ ἐτείχισαν αὐτό, ἵνα ἀποκρούωσι τὸν ἐχθρόν, εἴπερ κύριος τοῦ Θριασίου πεδιου γινόμενος ἀπεπειρᾶτο νὰ εἰσβάλῃ διὰ τῶν Ἀχαρνῶν εἰς τὸ Ἀθηναϊκὸν πεδίον· ἡ τείχισις δ' αὕτη τῆς Κρωπιᾶς φαίνεται, ὅτι ἐγένετο ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀκμῆς· πρὸ τῆς ἐνάρξεως ἄρα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Διότι τὸ τεῖχος τοῦτο διὰ τὸ μῆκος, τὸ μέγεθος καὶ τὴν τέχνην εἶνε ἀληθὲς μεγαλούργημα καὶ εὐλόγως δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ ἄλλα μεγαλουργήματα, ἅπερ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγειραν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς ἀκμαζούσης τῆς πόλεως, ἣν ἀκμὴν μόνον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐπαράτου ἐκείνου πολέμου ὁμολογουμένως ἐκέκτηντο.

Ἀλλὰ δεχόμενοι τὴν ὕπαρξιν τοῦ τείχους τούτου πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου καὶ τῆς τῶν Πελοποννησίων εἰσβολῆς οὐδόλως ἀποροῦμεν οὔτε διότι δὲν μνημονεύεται τὸ τεῖχος ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου οὔτε διότι τοῦτο δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν εἰσβολὴν ἐκείνην τοῦ ἐχθροῦ· διότι ὁ μὲν Θουκυδίδης ἐξιστορῶν τὰ γεγονότα δὲν διατρίβει περὶ τὴν τοπογραφίαν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι δὲν ἐχρησιμοποίησαν τοῦτο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐπειδὴ τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους ἦτο νὰ μὴ κατατέμνῃ τὰς δυνάμεις τὰς πεζικὰς τῆς πόλεως μηδὲ ῥιψοκινδύνως νὰ ἐκθέτῃ τὸν στρατὸν τῆς πόλεως εἰς μάχας πρὸς τὴν δύναμιν τῶν Πελοποννησίων πολλῷ μείζονα οὖσαν. Διὸ καὶ ἐν τῷ στενῷ τῶν Ἐλευθερῶν, τῷ πρὸ τῆς Οἰνόης, ἣν πρώτην προσέβαλον οἱ Πελοποννήσιοι, οὐδεμίαν ἀντίστασιν

παρὰ τῶν Ἀθηναίων εὗρον· ὅτε δὲ προήλασαν εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον, ἡ δεξιὰ πτέρυξ τοῦ Ἀρχιδάμου προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ἀθηναίων παρὰ τοὺς Ῥειτούς, ἤτοι παρὰ τὸ στόμιον τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, ἥτις κατ' εὐθεῖαν εἰς Ἀθήνας ἦγεν παρὰ τὸ νῦν Δαφνὶ τὸν Αἰγάλεων διατέμνουσα· ἐξ οὗ δῆλον γίνεται, ὅτι τὸ στενὸν ἐκεῖνο καὶ τετειχισμένον ἦν καὶ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Leake εἶδεν ἐν τοῖς βράχοις τοῦ στενοῦ τούτου τροχιᾶς καὶ θεμέλια τειχῶν, σκοπὸν ἐχόντων νὰ ὑπερασπίζωσι τὸ στενόν· εἶνε δὲ τὸ στενὸν τοῦτο *βραχώδης φάραγξ* μεταξὺ δύο κορυφῶν τοῦ Αἰγάλεω ἄκρως σπουδαῖον εἰς στρατιωτικὸν καὶ πολεμικὸν σκοπόν· διότι τοῦτο ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν δυτ. μερῶν τῆς Ἀττικῆς κατ' εὐθεῖαν εἰς Ἀθήνας ἄγει, διὰ δὲ τῆς τέχνης εὐκόλως εἰς σπουδαῖον ἀμυντήριον ἐξήρθη· ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἐν ἀριστερᾷ τῷ ἐξ Ἀθηνῶν ἰόντι εὑρηνται λείψανα ἀρχαίου στρογγύλου πύργου, πρὸς ὃν ἕτερος ἐκ τοῦ Β. μέρους τοῦ Αἰγάλεω ὑπὲρ τὸ Χαϊδάρι φαίνεται ἀντιστοιχῶν· οἱ πύργοι οὗτοι προδήλως ἀνῆκον εἰς τὴν ἀμυντικὴν γραμμήν, ἥτις ἐξετείνετο Δ. τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπετέλουν τὸ κύριον σημεῖον τῶν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ τειχῶν, ὡς καὶ τῶν ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Κρωπιᾶς καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ· διότι καὶ τὸ τρίτον στενὸν τοῦ Αἰγάλεω ἤτοι τὸ τοῦ Κορυδαλλοῦ (νῦν Σκαραμαγκᾶ) ἦτο τετειχισμένον Ὁ Leake παρετήρησε λείψανα καὶ ἐντὸς τοῦ εἰρημένου στενοῦ ἢ τῆς διόδου *Ἑλληνικοῦ τείχους*, ὅπερ προφανῶς σκοπὸν εἶχε νὰ δεσπόζῃ τῆς εἰς Ἀθήνας ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Ἐλευσῖνος εἰσόδου· ἀλλ' ὁ προνοητικὸς Ἀρχίδαμος δὲν ἀπεπειράθη ῥιψοκινδυνῶν νὰ ἐκβιάσῃ τὸ στενὸν τοῦτο τοῦ Δαφνίου, ἐπειδὴ εἶχεν ἄλλην δίοδον, τὴν μεταξὺ τοῦ Αἰγάλεω καὶ τῆς Πάρνηθος, ἤτοι τὸ στενὸν τῆς Κρωπιᾶς, ἣν ὡς πλατυτέραν καὶ φρουρουμένην ἔτι ἀκινδύνως ἐδύνατο νὰ ἐκβιάσῃ διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ δυνάμεως· διὸ καὶ τὴν διεύθυνσιν πρὸς τούτην τὴν δίοδον ἔλαβεν, ἔχων ἐν δεξιᾷ τὸν Αἰγάλεων καὶ τὴν Πάρνηθα πρὸς ἀριστερά καὶ διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Κρωπιᾶς εἰσέβαλεν εἰς τὰς Ἀχαρνάς· τὸ τεῖχος δὲ

τοῦτο τῆς Κρωπιᾶς εὗρεν ἀφρούρητον εἰκότως· διότι τὸ τεῖχος μέγιστον μῆκος ἔχον περὶ τὰ 10 χμ. ἐχρειάζετο κατ' ἀνάγκην πολλὰς χιλιάδας μαχητῶν, ἃς οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον· ὁ δὲ Περικλῆς ἐφρόντιζεν ἐπιμελῶς, ἵνα μὴ τὸν στρατὸν τῆς πόλεως διὰ τὰ κτήματα τῆς Ἀττικῆς θυσιάζῃ ματαίως, ἀφοῦ εἶχον ἀφθονίαν κτημάτων καὶ πόρους μεγίστους ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτῶν· διὸ καὶ τοῦ τείχους ἀφρουρήτου κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους μείναντος, ἐλευθέρα τοῖς Πελοποννησίοις ἡ δίοδος ἐνταῦθα ἐγένετο· καὶ ἐπειδὴ μάχη τις δὲν ἐγένετο ἐνταῦθα, εἰκότως καὶ ὁ Θουκυδίδης τοῦ τείχους τούτου μνείαν οὐδεμίαν ποιεῖται.

ΥΜΗΤΤΟΣ.

Τὸ περιώνυμον τοῦτο ὄρος ἀποτελεῖ τὸ Ν. μέρος τῆς σπουδαίας ὀρεινῆς ἀλύσεως, ἥτις ὑπὸ τὰ διάφορα ὀνόματα, Πάρνης, Βριλησσὸς ἢ Πεντελικὸν διαθέει πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τοῦ Β'Α. μέρους πρὸς τὸ ΝΔ. Ὁ Ὑμηττὸς ἔχει διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. χωριζόμενος τοῦ Πεντελικοῦ διὰ κοιλάδος ἢ αὐλῶνος, οὗ τὸ πλάτος εἶνε δύο Ἀγγλ. μίλια. Ἀ. δὲ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀντιπαραθέει λοφώδης κλάδος χαμηλότερος, ὃς ἀπὸ τῆς Ν'Α. ἄκρας τοῦ Πεντελικοῦ ἀποφυόμενος καὶ παρὰ τὴν Ἀ. ἀκτὴν ἀντιπαρατεινόμενος τῷ Ὑμηττῷ καταλήγει εἰς τὸ Ν. ἀκρωτήριον, ἐφ' οὗ ὁ δῆμος *Σούνιον*· τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς παραλιακῆς ταύτης λοφοστοιχίας κεῖται Β. τοῦ Σουνίου καὶ οὐχὶ μακρὰν αὐτοῦ καὶ καλεῖται Λαύρειον. Μετὰ τῶν λόφων δὲ τούτων τοῦ Λαυρείου ὁ Ὑμηττὸς συνδέεται δι' ἀλύσεως χαμηλοτέρων ὑψωμάτων, ἅτινα οὐχὶ μακρὰν τῶν Ν. ἀκτῶν τῆς Ἀττικῆς αἴρονται καὶ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον πλαισιοῦσιν.

Σημ. Leake – Westermann Die Demen von Attica σελ. 110— 1840).

Ὁ Ὑμηττὸς ὁρίζει τὴν πεδιάδα τῶν Ἀθηνῶν ὥσπερ τεῖχος αἰρόμενος Ν. τοῦ Πεντελικοῦ καὶ παρατείνεται πρὸς Ν. σχεδὸν κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν μέχρι τῆς θαλάσσης παρὰ τὸ ἀκρωτήριον, ὅπερ καλεῖται *Ζωστήρ*· ἡ μόνη κατάλληλος ἐξ Ἀθηνῶν ὁδὸς εἰς τὴν πρὸς Ἀ. Μεσόγειον τῆς Ἀττικῆς πεδιάδα διέρχεται παρὰ τοὺς Β. πρόποδας τοῦ μακροῦ τούτου ὀρεινοῦ τείχους· ἀλλ' ὑπάρχει καὶ δίοδός τις ὑπὲρ αὐτὸ τὸ ὄρος διὰ τῆς φάραγγος τοῦ *Πιρναρίου*, ἥτις διαιρεῖ τὸν ὀρεινὸν τοῦτον ὄγκον εἰς δύο· καὶ τὸ μὲν ὑψηλότερον μέρος τῆς ῥάχεως (3670 πόδ.) πρὸς Β. τῆς φάραγγος ταύτης ἐκαλεῖτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι *μέγας Ὑμηττός*, τὸ δὲ χαμηλότερον πρὸς Ν. τῆς χαράδρας μέρος ἐλέγετο ὁ *μικρὸς Ὑμηττὸς* ἢ *Ἄνυδρος καὶ ξηρὸς Ὑμηττός*. Ὁ Cramer καὶ ὁ Dodwell παρέχουσιν ἡμῖν τὴν εἴδησιν, ὅτι οἱ ἐγχώριοι τότε ἐκάλουν τὸν μὲν α' *Τρελλοβοῦνι*, τὸν δὲ β' *Λαμπροβοῦνι*. Δὲν παρέλιπον δὲ νὰ σημειώσωσιν, ὅτι τὸ παράδοξον τοῦτο νέον τοῦ Ὑμηττοῦ ὄνομα, *Τρελλοβοῦνι* ἢ *Τρελλὸς* προῆλθε κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ *Monte Matto*· τὸ δὲ *Matto* τοῦτο, ὅπερ φαίνεται μικρά τις παραφθορὰ τοῦ *Ὑμηττοῦ*, συνεχύθη πρὸς τὸ ὁμόφωνον ἐπίθετον *matto* = μανιώδης, τρελλός [1]).

Περὶ δὲ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος ὁ Leake παρετήρησεν, ὅτι τὸ ὄνομα Ὑμηττός, ὡς καὶ αἱ ὁμοίας καταλήξεως τῆς Ἀττικῆς τοπωνυμίαι, οἷον Ἀρδηττός, Βριληττός, Γαργηττός, Κηττός, Λυκαβηττός, Συπαληττὸς καὶ Σφηττός, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς χώρας διάλεκτον. (Leake-Westermann σ.41).

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Ὑμηττοῦ, ὁρωμένου ἐξ Ἀθηνῶν, φαίνεται ὁμαλὴ καὶ κανονική, ἀλλ' αἱ πλευραὶ αὐτοῦ εἰσι κατηυλακωμέναι ἐκ τῶν χειμάρρων καὶ ἡ βάσις διερρωγυῖα εἰς πολλοὺς μικροὺς μεμονωμένους ἢ νησοειδεῖς λόφους κωνικοῦ σχήματος· καθορώμενος δὲ ἐκ τοῦ Πεντελικοῦ, ὅθεν μόνον

---

1) Dodwell Classical Tour. I, 480 Cramer description of anc. Greece II. 391.

εὐσύνοπτον τὸ εὖρος αὐτοῦ γίνεται, ὁμοιάζει κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸν Βεζούβιον.

Ὁ Ὑμηττός, ὡς καὶ τὸ πάλαι, καὶ νῦν εἶνε ἀξιοπαρατήρητος διὰ τὴν ἐξαισίως πορφυρίζουσαν αἴγλην, ἥτις διαχέεται ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν παρατηρουμένου κατὰ τὴν ἑσπέραν· ὅταν ὁ ἥλιος δύηται, διαχέεται ὑπὲρ ὅλον τὸ ὄρος ῥοδόεν τι φῶς· καθ᾽ ὅσον δὲ τὸ τῆς ἡμέρας φῶς ὠχριᾷ καὶ τὸ λυκόφως ἐφερπύζει ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους, τὸ ῥοδίζον ἐκεῖνο φῶς διερχόμενον δι᾽ ὅλων τῶν διὰ μέσου ἀποχρώσεων καταλήγει εἰς τὸ βαθύτατον ἰῶδες· ἡ πορφυρίζουσα δ᾽ αὕτη χροιὰ καὶ ἡ ποικιλία διαχρώσεων εἶνε τοῦ Ὑμηττοῦ χάρις ἰδία· διότι οὐδὲν τῶν ἄλλων ὀρέων τῶν περιβαλλόντων τὸ πεδίον τῶν Ἀθηνῶν λαμβάνει τοιαύτην χροιὰν ἐν ὥρᾳ τινὶ τῆς ἡμέρας· αἱ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὑμηττοῦ τελευταῖαι τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες ὑπομιμνήσκουσι καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους· διότι ὁ φιλόσοφος ἐτελεύτα ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ κενῶν τὴν κύλικα τοῦ φαρμάκου, καθ᾽ ἣν ὥραν αἱ τελευταῖαι τοῦ Φοίβου ἱλαραὶ καὶ χρυσίζουσαι ἀκτῖνες ἐπέχρῳζον τὰς κορυφὰς τοῦ Ὑμηττοῦ.

Τοῦ Ὑμηττοῦ τὸ μὲν βορειότατον μέρος, ἐφ᾽ οὗ τὸ νῦν Ἀστέρι κεῖται, εἶνε ἱκανῶς γεῶδες· διὸ καὶ ὑπό τινων πευκώνων καλύπτεται· ἡ ἄλλη δ᾽ ὅμως πρὸς Ν. σειρὰ εἶνε λίαν πετρώδης· διὸ καὶ ἐξαιρουμένου τοῦ πρὸς τὴν βάσιν μέρους τὸ λοιπὸν ὄρος εἶνε σχεδὸν γυμνόν· ἐλαῖαι δ᾽ ἄγριαι, μύρτοι, δάφναι καὶ ῥοδοδάφναι εὑρίσκονται μόνον κατὰ τὰς φάραγγας τῶν ὑπωρειῶν καὶ τῶν προπόδων τοῦ ὄρους. Αἱ πετρώδεις καὶ κρημνώδεις κλιτύες αὐτοῦ σύγκεινται ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἐνέχοντος φλέβας καθ᾽ ὅλας τὰς διευθύνσεις· κολοβοί τινες δ᾽ ὅμως θάμνοι, *σχίνων*, *τερεβίνθων* καὶ *ἀρκεύθων* ἢ *κέδρων* καὶ εὐώδεις βοτάναι, *θύμοι* δηλαδή, *στοιχάδες* (λαβάνται), *θυμβρία* (=θρουμπία) καὶ *ἐλελίφασκος* εὐδοκιμοῦσιν ἐν ταῖς ῥωγμαῖς τῶν βράχων· ταῦτα δὲ πάντα μετὰ τῶν ἀνθέων, οἷον ὁ ὑάκινθος καὶ ὁ πορφυρίζων κρόκος, παρέχουσιν εἰς τὰς μελίσσας ἐξαίρετον τροφήν, ἐξ ἧς τὸ περιώνυμον τοῦ Ὑμηττοῦ μέλι.

Λαμπρὰν περιγραφὴν τοῦ Ὑμηττοῦ παρέχει καὶ ὁ Ὀβί-

διος. Ἔστι δὲ παρὰ τοὺς πορφυρίζοντας λόφους τοῦ ἀνθοῦντος Ὑμηττοῦ, λέγει ὁ Ῥωμαῖος ποιητής,

ἱερὰ πηγὴ καὶ χλοαζούσης χορτοπλίνθου γῆ μαλακή·
ἄλσος ὑψηλῆς ὕλης δὲν φύει· ἡ κόμαρος καλύπτει τὴν χλόην·
ἡ λιβανωτὶς καὶ δάφνη καὶ ἡ μελανίζουσα μύρτος εὐωδιάζουσι
οὔθ' ἡ πυκνόφυλλος πύξος καὶ αἱ εὔθραυστοι μυρῖκαι
οὔθ' οἱ λεπτοφυεῖς κύτισοι καὶ ἡ καλλιεργουμένη πίτυς λείπει·
ὑπὸ τῶν ἐλαφρῶν ζεφύρων καὶ τῆς ὑγιεινῆς αὔρας σειόμενα
τόσων εἰδῶν φυλλώματα καὶ χλόαι λεπτόταται τρέμουσιν.
ἐν τῷ οὐδέποτε λιπαυροῦντι τόπῳ. (Ovid. Ars amator. III, 687.)

Ὁ Ὑμηττὸς φαίνεται, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦτο γυμνός, τοὐλάχιστον ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πλάτωνος· διότι ὁ φιλόσοφος ἱστορεῖ τὸ ἑξῆς· «ὥσπερ νοσήσαντος σώματος τὰ ὀστᾶ περιλείπονται, οὕτω καὶ τῆς γῆς ἡ μὲν πίειρα καὶ μαλακὴ περιερρύη, περιλέλειπται δὲ μόνον τὸ πετρῶδες τῆς χώρας· πρότερον δὲ ἀκεραίας τῆς γῆς οὔσης τὰ ὄρη καὶ γηλόφους ὑψηλοὺς εἶχον καὶ πολλὴν ὕλην, ἧς καὶ νῦν ἔτι φανερὰ τεκμήρια· διότι τῶν ὀρέων τινὰ νῦν μὲν παρέχουσι μόνον ταῖς μελίσσαις τροφήν, χρόνος δὲ οὐ πάμπολυς, ὅτε καὶ δένδρα μεγάλα εἶχον, ἐξ ὧν ἐρέψιμος ξυλεία κατεσκευάζετο εἰς οἰκοδομήσεις μεγίστας, ὧν τὰ στεγάσματα καὶ νῦν ἔτι (ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ φιλοσόφου) περισῴζονται (Πλάτ. ἐν Κριτίᾳ 111 E).

Ἀλλ' ἂν ἀρχαιόθεν ἀπεψιλώθη τῶν δασῶν ὁ Ὑμηττός, ὁ θύμος καὶ ὁ ἕρπυλλος καὶ τἆλλα εὐώδη ὑλήματα καὶ οἱ εὐανθεῖς θάμνοι, ἡ ἐκλεκτὴ τῶν μελισσῶν τροφή, οὐδέποτε ἀπέλιπον αὐτόν· οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ ἐξυμνοῦσι τὸν Ὑμηττὸν ὡς εὐανθὲς καὶ εὐῶδες ὄρος καὶ ὡς παράγοντα τὸ ἄριστον μέλι· (πρβλ. καὶ Νόννου Διονυσιακ. XIII, 182 τοῦ Ὑμηττοῦ μελισσήεντας ἐναύλους)· ὁ Ὑμήττιος μελισσὼν διὰ πάντων τῶν αἰώνων διετήρησε τὴν φήμην τοῦ παράγειν ἐξαίρετον μέλι· ἐξ οὗ καὶ ἐπιστεύετο ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ὅτι καὶ αἱ μέλισσαι

τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ παρήχθησαν, ὡς ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Νικάνδρου μνημονεύει. (Σχολ. Νικάνδρ. Ἀλεξ. 449)· ὁ δ' Αἰλιανὸς ὡς πρὸς τὸ μελίγλωσσον τοῦ Πλάτωνος παρέδωκεν ἡμῖν καὶ τὸ ἑξῆς μύθευμα· οἱ γονεῖς δηλαδὴ τοῦ φιλοσόφου βρέφος αὐτὸν ἔτι ὄντα ἐκόμισαν ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ βουλόμενοι ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τοὺς θεοὺς θυσίαν νὰ προσενέγκωσι· καὶ κειμένου τοῦ παιδὸς μέλισσαι προσελθοῦσαι ἐπλήρωσαν τὸ στόμα κηρίων μέλιτος, ἵνα περὶ αὐτοῦ ἀληθεύσῃ τὸ

«τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή»

(Αἰλιαν Ποικ. ἱστορ. Χ, 21).

Τὴν φήμην τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τοῦ μέλιτος αὐτοῦ ἀνενέωσε Συνέσιος, ὁ τῆς Κυρήνης ἐπίσκοπος, ὅτε τὸν ε' αἰῶνα μ. Χ. ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας· ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ γράφει, ὅτι ἐκ τῆς κλεινῆς πόλεως ἡ δόξα τῶν φιλοσόφων ᾤχετο, παρέμενε δὲ μόνον ἡ φήμη τῶν μελισσῶν τοῦ Ὑμηττοῦ (Συνεσ. Ἐπιστολ. 135).

Καὶ ὁ Chandler καὶ ὁ Dodwell ἐν ταῖς περιηγήσεσιν αὐτῶν ἐξαίρουσι τὴν σημασίαν τοῦ Ὑμηττίου μέλιτος καὶ εὑρίσκουσι λίαν δεδικαιολογημένην τὴν φήμην αὐτοῦ· τὸ ἄριστον μέλι τότε παρήγετο ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Καρυῶν καὶ τῆς Συριανῆς (Sirgiani)· οἱ τότε Ἀθηναῖοι ἐποιοῦντο χρῆσιν τοῦ μέλιτος εἰς τὴν σκευασίαν πολλῶν ὄψων· ἐνόμιζον δὲ ὅτι τὸ μέλι καθιστᾷ αὐτοὺς ὑγιεῖς καὶ μακροβίους. (Chandlers Travels II, 27 Gell's Itiner. σ. 480, Dodwell Classical Tair I, 480).

Ὁ Ὑμηττὸς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦτο ἀξιόλογος καὶ ὡς πρὸς τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν καὶ τοῦ ὑετοῦ· διότι εἶχον παρατηρήσει, ὅτι καθ' ὡρισμένας τοῦ ἔτους ὥρας νέφη ἐπικαθήμενα ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ προεσήμαινον ὑετόν· διαρρήδην δὲ περὶ τούτου γράφει ὁ Θεόφραστος· «Ὑμηττὸς ἐλάσσων, Ἄνυδρος »καλούμενος, ἐὰν ἐν τῷ κοίλῳ νεφέλια ἔχῃ, ὕδατος σημεῖον· καὶ »ἐὰν ὁ μέγας Ὑμηττὸς τοῦ θέρους ἔχῃ νεφέλας ἄνωθεν καὶ ἐκ »πλαγίου, ὕδατος σημεῖον καὶ ἐὰν ὁ Ἄνυδρος λευκὴν ἔχῃ

»ἄνωθεν καὶ ἐκ πλαγίου» (Θεόφρ. περὶ σημ. Α΄, 20 καὶ 24)· προσέτι δὲ ἐσημείωσε καὶ τόδε·

»ἐπὶ Πλειάδι δυομένῃ ἐὰν λάμψῃ κατὰ Πάρνηθα καὶ Βρι-»λησσὸν καὶ Ὑμηττόν, ἐὰν μὲν ἅπαντα καταλάμψῃ, μέγαν »χειμῶνα φαίνει, ἐὰν δὲ τὰ δύο, ἔλαττω, ἐὰν δὲ Πάρνηθα μό-»νον, ἐνδιεινόν· καὶ ἐὰν χειμῶνος ὄντος νεφέλη μακρὰ ἐπὶ τὸν »Ὑμηττὸν ᾖ, χειμῶνος ἐπίτασιν σημαίνει» (Θεόφρ. π. σημ. Γ΄, 43).

Διὸ καὶ ἐπὶ τῆς *κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ* ἦν ἱδρυμένος βωμὸς τοῦ Διὸς καὶ ὁ Ζεὺς ὡς λατρευόμενος ἐκεῖ ἐλέγετο *Ὑμήττιος*, ὡς ἱστορεῖ ὁ Παυσανίας [1]· ἡ λατρεία δὲ τοῦ Ὑμηττίου Διὸς ἐν Ἀττικῇ μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου· ὡς λατρευόμενος δὲ ὁ Ζεὺς ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἢ τῆς ἄκρας τοῦ ὄρους ἐκαλεῖτο καὶ *Ἐπάκριος* κατὰ τὸν Ἐτυμολόγον τὸν μέγαν· ὁ Ζεὺς καλεῖται ὡσαύτως *Ὄμβριος* καὶ *Ὑέτιος*· ἡ δὲ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ λατρεία τοῦ Διὸς εἶχε λόγον· διότι, ὡς προεμνημονεύθη, νέφη ἐπικαθήμενα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἦσαν ὑετοῦ σημεῖα· τοῦ δ' ὑετοῦ ἡ Ἀττικὴ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους ἔχει χρείαν· διὸ καὶ ηὔχοντο συχνὰ πρὸς τὸν Δία χάριν τοῦ ὑετοῦ, ἵνα ποτίσῃ τὴν διψαλέαν τῆς Ἀττικῆς γῆν.

Παρὰ τῷ Μάρκῳ Ἀντωνίνῳ διεσώθη καὶ ἡ πρὸς τὸν Δία χάριν τοῦ ὑετοῦ εὐχὴ τῶν Ἀθηναίων.

»ὗσον, ὗσον, ὦ φίλε Ζεῦ, κατὰ τῆς ἀρούρας τῆς Ἀθηναίων τῶν πεδίων)Μ. Ἀντων. Ε΄, 7 πρβλ. Παυσ. Α΄, 24, 3. Β΄, 19, καὶ 25, 10. Η΄, 38, 34, Θ΄, 39, 4). Περὶ δὲ τοῦ *Ὑετίου* Διὸς ἐν Κῷ πρβλ. Paton καὶ Hicks the inscriptions of Cos Nº 382.

Ἀξιοσημείωτον προσέτι περὶ τοῦ Ὑμηττοῦ εἶνε καὶ τὸ ἐπὶ τῆς Ν'Α. πλευρᾶς τοῦ χαμηλοτέρου ὄρους ἢ τοῦ Ἀνύδρου,

---

[1]) Ἐν Ὑμηττῷ δὲ ἄγαλμά ἐστιν *Ὑμηττίου Διός*· βωμοὶ δὲ *Ὀμβρίου* Διός καὶ Ἀπόλλωνός εἰσι *Προοψίου* καὶ ἐν Πάρνηθι Παρνήθιος Ζεὺς χαλκοῦς ἐστι καὶ βωμὸς *Σημαλίου Διός*· ἔστι δ' ἐν τῇ Πάρνηθι καὶ ἄλλος βωμός· θύουσι δ' ἐπ' αὐτοῦ τοτὲ μὲν *Ὄμβριον*, τοτὲ δὲ *Ἀπήμιον* καλοῦντες Δία. Παυσαν. Α΄, 31, 2.

περὶ τὰ δύο Ἀγγλικὰ μίλια ἀπὸ τῆς Βάρης, σπήλαιον ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιγραφῶν καὶ τῶν περιέργων ἀρχαίων ἐπὶ τοῦ βράχου γλυφῶν ἢ προστύπων ἀναγλύφων. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν (CIA, I, 423-431) «Ἀρχέδαμος ὁ Θηραῖος νυμφόληπτος φραδαῖσι Νυμφῶν τἄντρον ἐξηργάξατο» μανθάνομεν, ὅτι Ἀρχέδαμός τις γεννηθεὶς μὲν ἐν Θήρᾳ, ἀλλὰ γενόμενος Ἀθηναῖος τὸν δῆμον Χολλείδης, ἔγλυψε τὸ σπήλαιον καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὸ εἰς τὰς Νύμφας, ὑφ' ὧν ἐπίστευεν ὅτι κατείχετο· διὸ καὶ τὸ σπήλαιον *Νυμφαῖον* ὠνομάσθη· ἕτεραι δὲ ἐπιγραφαὶ δεικνύουσιν ὅτι τὸ ἄντρον τοῦτο ἦν ἀφιερωμένον καὶ εἰς τὰς *Χάριτας*, τὸν *Πᾶνα* καὶ τὸν *Ἀπόλλωνα* τὸν *Ἕρσον*· αἱ δὲ γλυφαὶ εἰκονίζουσι γυναῖκα καθημένην, κεφαλὴν μεγάλην λέοντος, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρχέδαμον ἐν βραχεῖ χιτῶνι, κρατοῦντα ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ σφῦραν, καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ τεκτονικὸν γνώμονα.

Αἱ ἐπιγραφαὶ πιστεύεται, ὅτι ἐχαράχθησαν ὀλίγον τι πρὸ τοῦ 432 π. Χ. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ἄντρου ὑπάρχει δωμάτιον κυκλικὸν ἀμυδρῶς φωτιζόμενον, οὗ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς σταλακτῖται κρέμανται· ἀναβλύζει δ' ἐν αὐτῷ ὕδωρ διαυγὲς καὶ ψυχρόν. Λέγεται δ' ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ὑμηττοῦ ἐκόμισαν αὐτὸν βρέφος ἔτι ὄντα, ἵνα θυσίαν προσενέγκωσιν, ἐπειδὴ τὸ σπήλαιον ἦν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πᾶνα, τὰς Χάριτας καὶ τὸν Ἀπόλλωνα· τότε δὴ καὶ αἱ μέλισσαι τοῦ Ὑμηττοῦ προσπετόμεναι ἐπλήρωσαν αὐτοῦ τὸ στόμα κηρίων μέλιτος· ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου ὑπάρχει ἄποψις τερπνὴ πρὸς τὴν θάλασσαν, τὴν ὀδοντωτὴν ἀκτὴν μετὰ τῶν ἀκρωτηρίων καὶ τῶν βραχωδῶν νησυδρίων· ἡ εὐωδία δὲ ἡ ἐκ τῶν πέριξ πευκώνων ἀποπνεομένη ἐπαυξάνει τὴν χάριν τῆς φυσικῆς ἐκείνης σκηνοθεσίας.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λατομείων καὶ τῶν μαρμάρων τοῦ Ὑμηττοῦ πρέπει νὰ γένηται μνεία τις· ἔν τινι φάραγγι ἀφανεῖ ἀμέσως ὑπὸ τὸν πόδα τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ κεῖται ἡ Μονὴ τῶν *Καρυῶν*, ὑπὲρ ἣν φαίνονται ἀρχαῖα λατομεῖα· ἐν αὐτοῖς ἔτι καὶ νῦν, γράφει ὁ Leake,-Westermann σελ. 41 σῴζονται στύλοί τινες ἀρχαῖοι, οὓς ἀφοῦ συνεπλή-

ρωσαν, ἐν αὐτῷ τῷ λατομείῳ κατέλιπον· ὁ λίθος ὁ Ὑμήττιος εἶνε ἧττον στίλβων καὶ λευκὸς ἢ ὁ Πεντελήσιος καὶ δύναται νὰ ὀνομασθῇ πολιὸς ἢ φαιός· τὸ μάρμαρον τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ νῦν ἔτι λατομεῖται κατὰ μεγάλας ποσότητας· εἶνε κυανόφαιον μετὰ φλεβῶν, ἔχει λεπτοτέρους μὲν καὶ πυκνοτέρους κόκκους ἢ τὸ Πεντελήσιον μάρμαρον, ἀλλὰ κατώτερον ἐκείνου κατὰ τὸ κάλλος.

Οἱ Ἕλληνες φαίνεται, ὅτι δὲν ἐποιοῦντο κοινὴν χρῆσιν τούτου μέχρι τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. ἔκτοτε δ' εὑρίσκομεν, ὅτι τούτου χρῆσις ἐγίνετο εἰς ἐπιτυμβίους λίθους, ἐπιγραφὰς καὶ εἰς οἰκοδομήσεις· τὰ σπουδαῖα λατομεῖά εἰσιν ἐπὶ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ ὄρους εἰς τὰς κλιτῦς, αἵτινες ἐγκλείουσι τὴν κοιλάδα τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ν. καὶ Ν'Α. καὶ κατεβαίνουσιν εἰς τὸ *Κακόρρευμα*, τὴν βαθυτάτην καὶ ἀγριωτάτην φάραγγα τοῦ Ὑμηττοῦ· ἴχνη τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ ἢ τοῦ ὁλκοῦ, δι' οὗ οἱ μαρμάρινοι ὄγκοι κατεφέροντο ἐκ τῶν λατομείων δύνανται νὰ διακριθῶσι περὶ τὰς 100 γιάρδας ὑπὲρ τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου· ἡ ὁδὸς φαίνεται, ὅτι *ἦν ἠγμένη* ὀφιοειδῶς κάτωθεν τῆς κλιτύος καὶ οὐχὶ κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, ὡς ἦτο ὁ ἐκ τῶν Πεντελικῶν λατομείων ὁλκός. (πρβλ. Fraser Παυσαν. II, 424).

Πολλὴν δὲ χρῆσιν τοῦ Ὑμηττίου μαρμάρου ἐποιοῦντο οἱ Ῥωμαῖοι· τὸ πλεονέκτημα δέ, ὅπερ οὗτοι ἐν τῷ Ὑμηττίῳ μαρμάρῳ ὑπὲρ τὸ Πεντελήσιον εὗρισκον, φαίνεται, ὅτι ἔγκειται τὸ μὲν ἐν τοῖς λατομείοις αὐτοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὴν παραλίαν εὑρισκομένοις, τὸ δὲ ἐν τῷ χρωματισμῷ, ἐν ᾧ περ οἱ Ῥωμαῖοι μεγάλως ἠρέσκοντο· διότι οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον ἔγχρωμα μάρμαρα ἐκ τῆς Φρυγίας, τῆς Λιβύης καὶ τῆς Λακωνικῆς ἐπορίζοντο, ἀλλὰ καὶ τὰ φύσει κεχρωσμένα μείζονος ποικιλίας χάριν αὐτοὶ ἐπέχρωζον· ἐκ δὲ τῆς μνείας, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς του Ὑμηττίου μαρμάρου ποιοῦνται, φαίνεται, ὅτι τοῦτο μόνον εἰς τὸ οἰκοδομεῖν ἐχρησιμοποιεῖτο· αἱ μεγάλαι διαστάσεις, ἐν αἷς αἱ μαρμάριναι Ὑμήττιαι δοκοὶ (trabes Hymettiae) ἐλατομοῦντο, ἦσαν ἀρεσταὶ τοῖς Ῥωμαίοις, εἰ καὶ τὸ πρῶτον αὗται, ὡς καὶ ἄλλα ἐπείσακτα μαρμάρινα εἴδη

ἐν Ῥώμῃ τούτου ἕνεκα, ὡς ἔοικεν, ἐχρησιμοποιοῦντο, ἐπειδὴ αἱ λατομίαι ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ τελέως ἄγνωστοι ἦσαν· ὁ Λ. Κράσσος ἦν ὁ πρῶτος, ὅς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν διὰ κιόνων ἐξ Ὑμηττίου μαρμάρου διεκόσμησεν· ἀλλὰ καὶ οὗτος μόνον ἓξ τοιούτους κίονας προσέθηκε καὶ τούτους δὲ μήκους μόνον δώδεκα ποδῶν. Πρβλ. Στράβ. IX, σ. 399 Leake—Westermann 42. Plinius hist. natur 17,6. 35,1 καὶ 36,3 7 καὶ 114 Horat Od. 2,18,3.

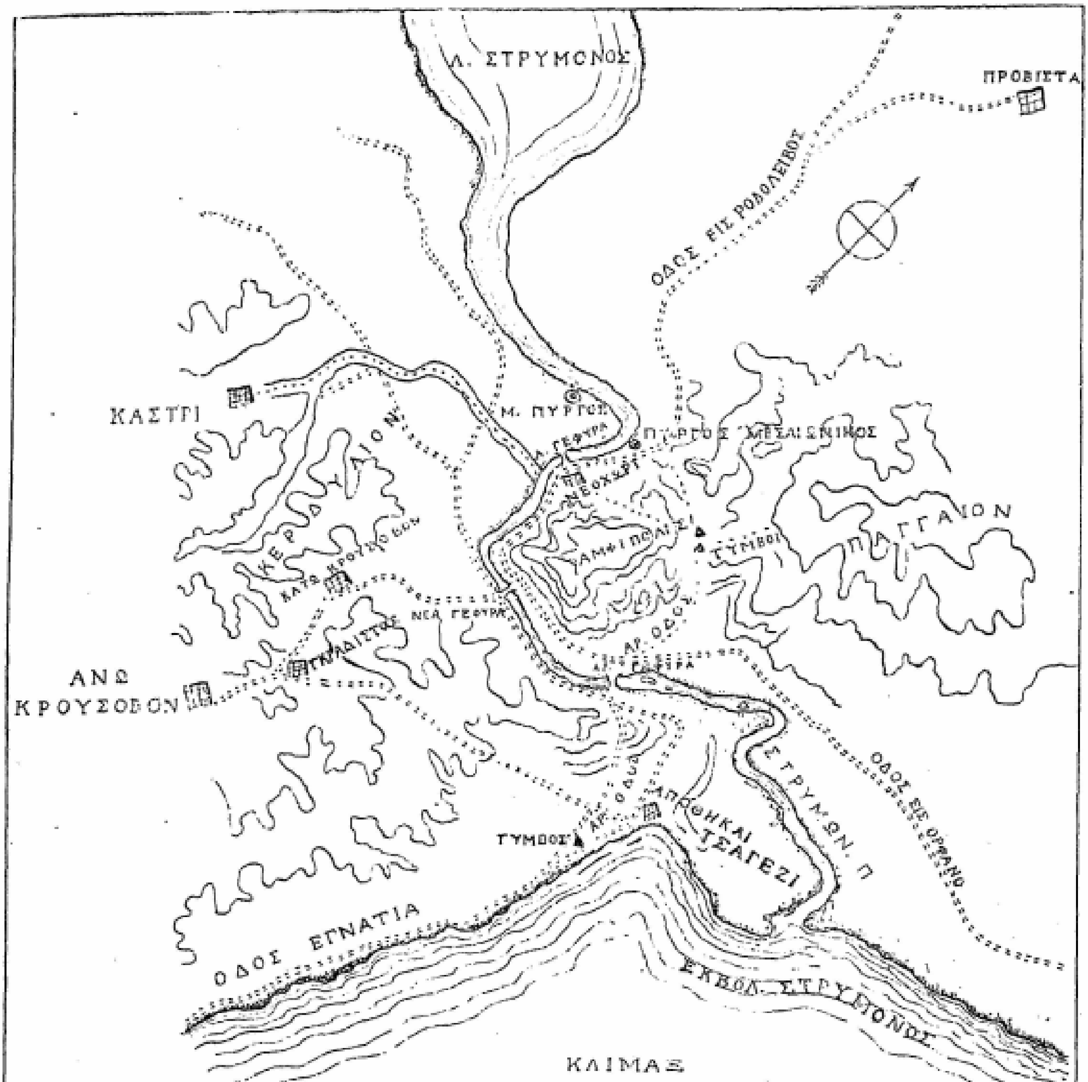
Ὁ Ὑμηττὸς προσέτι ἐκέκτητο πάλαι ποτὲ πλὴν τῶν μαρμαρωρυχείων καὶ *ἀργυρωρυχεῖα*· ὁ Chandler δ' ἐσημείωσεν, ὅτι καὶ νῦν ἔτι *σήραγγάς τινας* δύναταί τις ἰδεῖν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ ὑποχθόνια ἐργοστάσια ἀπὸ μακροῦ ἐγκατελείφθησαν· ὁ εἰρημένος περιηγητὴς μάλιστα περιγράφει τὴν ἑαυτοῦ ἐπίσκεψιν εἰς *μίαν* τῶν σηράγγων τούτων, ἥτις ἔκειτο ἐν τῇ φάραγγι τῇ μεταξὺ τοῦ ὑψηλοτέρου Ὑμηττοῦ καὶ τοῦ Ἀνύδρου εὑρισκομένη.

Τέλος καὶ ὡς πρὸς τὸν περὶ τὸν Ὑμηττὸν συνοικισμὸν σημειωθήτω μοι τόδε· πολλῶν δηλαδὴ καὶ ἐνδόξων δήμων ὄντων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπὸ ταῖς ὑπωρείαις τοῦ Ὑμηττοῦ, νῦν μετὰ θλίψεως παρατηρεῖ τις ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις ἢ δεινὴν ἐρημίαν ἢ ἐλεεινά τινα χωρία· μόνον ἐν ταῖς Ἀ. ὑπωρείαις τοῦ Ὑμηττοῦ βλέπει τις θάλλοντά πως δύο χωρία, τὸ *Λιόπεσι*, ὅπου ἦν ἡ ἀρχαια Παιανία, καὶ τὸ Κορωπὶ παρὰ τὸν ἀρχαῖον Σφηττόν· ἐν τῷ ἀρχαίῳ *Ἁλιμοῦντι* καὶ ἐν τῇ *Αἰξωνῇ* βασιλεύει νῦν φοβερὰ ἐρημία, ἐκ τῶν ἀρχαίων *Λαμπτρῶν* ἢ *Λαμπρῶν* διεσώθη μόνον τὸ ὄνομα *Λαμπρικὰ* καὶ τὸν ἔνδοξον δῆμον *Ἀναγυροῦντα* διεδέχθη ἡ *Βάρη*, χωρίον ἄθλιον μετὰ συφεωδῶν καλυβῶν, ἐν αἷς οἰκοῦσιν οἱ μορτῖται τῆς Μονῆς Πετράκη, *ἀληθεῖς δουλοπάροικοι.*

Γ. Κ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΜΦΙΠΟΛΕΙ

Περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῆς Ἀμφιπόλεως οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ ἀμφιβολίαν ὁ ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου (IV, 102,4) «πέντε καὶ εἴκοσι σταδίους ἀπέχον» (τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀμφιπόλεως, δηλ. ἡ Ἠϊών) «ἀπὸ τῆς νῦν πόλεως, ἣν Ἀμφίπολιν Ἅγνων ὠνόμασεν, ὅτι ἐπ' ἀμφότερα περιρρέοντος διὰ τὸ περιέχειν αὐτὴν τείχει μακρῷ ἀπολαβὼν ἐκ ποταμοῦ εἰς ποταμὸν περιφανῆ ἐς θάλασσάν τε καὶ τὴν ἤπειρον ᾤκισεν». Ἐξερχόμενος δηλονότι ὁ Στρυμὼν ἐκ τῆς λίμνης Τάχινοῦ (Κερκινίτιδος;) καὶ ῥέων κατ' ἀρχὰς πρὸς Ν. καὶ εἶτα ΝΔ, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ σημερινὸν Νιοχῶρι στρέφεται ἀποτόμως πρὸς Δ, ἀπὸ δὲ τοῦ Νιοχωρίου λαμβάνων ΝΔ διεύθυνσιν μέχρι τινὸς καὶ εἶτα Ν'Α. οὕτως, ὥστε διὰ τοῦ ῥοῦ αὐτοῦ νὰ σχηματίζεται ἀμβλεῖα γωνία (ἀγκών), εἶτα ῥέων ἐπί τι διάστημα πρὸς Ἀ. ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸν πρὸς Ν αὐτοῦ ῥοῦν μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ἐν τῷ καρδιοσχήμῳ περίπου χώρῳ, οἷον ὁ ῥοῦς αὐτοῦ διαγράφει, περιέχεται τὸ ἄκρον τῆς ΝΔ δειράδος τοῦ Παγγαίου, ὁ λόφος δηλ. ἐφ' οὗ ἐκτίσθη ἡ Ἀμφίπολις, ἔχουσα ἐκ Β. Δ. καὶ Ν. αὐτὸν τὸν ποταμὸν ὡς φυσικὸν ὀχύρωμα καὶ μόνον ἀνατολικῶς, ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ Παγγαίου, τεῖχος, τὸ μακρὸν τεῖχος τοῦ Ἅγνωνος, οὗτινος ἴχνη—ἐξ ἐπισκευῶν πιθανῶς κατὰ τὸ πλεῖστον —δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ καὶ σήμερον ἀρχόμενος βορείως ἀπὸ τοῦ Νιοχωρίου περίπου καὶ χωρῶν πρὸς Ν. πάντοτε μέχρις ἀποστάσεώς τινος ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ. Ἴχνη τοῦ τείχους τούτου καὶ μέχρι τοῦ ποταμοῦ νοτίως ὁρατὰ δὲν ὑπάρχουσι σήμερον τοὐλάχιστον. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ χρόνου τῆς ὑπὸ τοῦ Βρασίδα καταλήψεως τῆς Ἀμφιπόλεως, ὡς φαίνεται ἐξ ἄλλου χωρίου τοῦ Θουκυδίδου παρατεθησομένου κατωτέρω, δὲν ἐξικνεῖτο τὸ τεῖχος μέχρι

Τοπογραφικὸς Χάρτης ᾿Αμφιπόλεως.

τοῦ ποταμοῦ οὐδὲ πρέπει τὸ *«ἀπὸ ποταμοῦ ἐς ποταμὸν»* νὰ νοηθῇ ἐν ἀκριβεῖ κυριολεξίᾳ προκειμένου περὶ τοῦ τείχους τοῦ Ἅγνωνος, ἡ δὲ ἐπέκτασις αὐτοῦ καὶ μέχρι τοῦ ποταμοῦ φαίνεται ἐκ τοῦ *«καὶ τὰ τείχη οὔπω καθεῖτο ὥσπερ νῦν»*, ὅτι ἐγένετο ἐν τῷ διαστήματι τῷ μεταξὺ τῆς ὑπὸ τοῦ Βρασίδα καταλήψεως τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τοῦ χρόνου, καθ᾽ ὃν ὁ Θουκυδίδης γράφει.

Κάτωθεν τοῦ μακροῦ τείχους διὰ τῆς χαράδρας, ἥτις χωρίζει τὸν λόφον τῆς Ἀμφιπόλεως ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶς αὐτῷ κειμένων ἄλλων λόφων τοῦ Παγγαίου, διέρχεται ἀτραπός, (πρβλ. Γεωγρ. χάρτην), ἥτις πρὸς Β. μὲν ἑνοῦται μετὰ τῆς σημερινῆς εἰς Προβίσταν, Σέμαλτον, Δραβίκι, Ροδολεῖβος καὶ Ἀγγίσταν ἀγούσης ὁδοῦ, ἐν ᾗ περιοχῇ πιθανῶς ζητητέαι αἱ ἀρχαῖαι πόλεις Δραβῆσκος, Μύρκινος καὶ Γάζωρος (Δήμιτσα, Μακεδονία σ. 803 καὶ 804), πρὸς δὲ Ν. σχίζεται εἰς δύο καὶ Ν᾽Α. μὲν ἄγει πρὸς τὴν Ἠϊόνα (Παλιότειχος, Κοντέσα,) ΝΔ δὲ καταλήγει εἰς τὸν ποταμόν, εἰς τὸ σημεῖον αὐτοῦ ἀκριβῶς, ὅπου φαίνονται κατ᾽ ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας πολλοὶ λίθοι τῶν βάθρων τῆς ἀρχαίας γεφύρας. Ἡ ἀτραπὸς αὕτη εὑρίσκεται πιθανώτατα ἐπὶ τῆς ἀρχαίας περίπου ὁδοῦ τῆς ἀγούσης καὶ ἐκ Β. καὶ ἐκ Ν. πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ μακροῦ τείχους, ὡς δεικνύουσι καὶ οἱ κατὰ μῆκος αὐτῆς πολλοὶ τάφοι, σεσυλημένοι ὑπὸ τυμβωρύχων ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἄλλοι εὑρεθέντες ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων τοῦ τελευταίου πολέμου. Ἡ δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἔναντι ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν ἰχνῶν τῆς ἀρχαίας γεφύρας, συνέχεια τῆς ἀτραποῦ, ὁ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς αὐτῆς πλευρᾶς ἐπὶ τῆς ὄχθης ἀκριβῶς τοῦ ποταμοῦ εὑρεθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ κολοσσιαῖος λέων [1] (πιθανῶς πολυάνδριον) καὶ οἱ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῆς ἀτραποῦ πλευρᾶς εἰς τὰς θέσεις Μάρμαρα καὶ Μόδι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν χωρικῶν εὑρισκόμενοι τάφοι,—ὅλα ταῦτα δίδουσιν

---

[1]) Μὴ συνετέλεσε καὶ τοῦτο τὸ μνημεῖον εἰς τὸ τοῦ Εὐριπίδου (Ρῆσ. 346) αὖ τε καλλιγέφυρος ποταμὸς πορεύει Στρυμόνα,

εἰς ἡμᾶς τὴν ἀφορμὴν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἦγε καὶ ὑπὲρ τὴν γέφυραν νοτίως διὰ τῶν τελευταίων δυτικῶς χθαμαλῶν ὑψωμάτων τοῦ ὄρους Κερδυλίου συναντῶσά που τὴν Ἐγνατίαν.

Ἐκτὸς τῆς εἰρημένης ἀρχαίας γεφύρας, τῆς νοτίας, ἀρκετὰ ἴχνη βάθρων ἀρχαίας γεφύρας ὁρατὰ πρὸ τοῦ Νιοχωρίου πείθουσι περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ δευτέρας τοιαύτης τοῦ ποταμοῦ πρὸς Β. περίπου τῆς Ἀμφιπόλεως, ἄγνωστον τίνων χρόνων. Ἀλλὰ παρὰ Θουκυδίδῃ, ἔνθα μνημονεύεται μὲν ῥητῶς χρῆσις γεφύρας ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Βρασίδα καταλήψει τῆς Ἀμφιπόλεως, νοεῖται δὲ τοιαύτη καὶ ἐν τῇ προπαρασκευῇ τῆς μάχης μεταξὺ Βρασίδα καὶ Κλέωνος, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ τῆς πρώτης, τῆς νοτίας. Ἄλλως δὲν ἐννοοῦνται τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα (IV, 103) «Ἀργίλιοι ἐγγύς τε προσοικοῦντες καὶ ἀείποτε τοῖς Ἀθηναίοις ὄντες ὕποπτοι καὶ ἐπιβουλεύοντες τῷ χωρίῳ· ἐπειδὴ παρέτυχεν ὁ καιρὸς καὶ Βρασίδας ἦλθεν, ἔπραξάν τε ἐκ πλείονος πρὸς τοὺς ἐμπολιτεύοντας σφῶν ἐκεῖ, ὅπως ἐκδοθήσεται ἡ πόλις, καὶ τότε δεξάμενοι αὐτὸν τῇ πόλει καὶ ἀποστάντες τῶν Ἀθηναίων ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ κατέστησαν τὸν στρατὸν πρὸ ἕω ἐπὶ τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ (ἀπέχει δὲ τὸ πόλισμα πλέον τῆς διαβάσεως)· καὶ οὐ καθεῖτο τείχη ὥσπερ νῦν, φυλακὴ δέ τις βραχεῖα καθειστήκει ἣν βιασάμενος ῥᾳδίως ὁ Βρασίδας, ἅμα μὲν τῆς προδοσίας οὔσης, ἅμα δὲ καὶ χειμῶνος ὄντος καὶ ἀπροσδόκητος προσπεσών, διέβη τὴν γέφυραν καὶ τὰ ἔξω τῶν Ἀμφιπολιτῶν οἰκούντων κατὰ πᾶν τὸ χωρίον εὐθὺς εἶχεν». Ἂν δὲ ἐν τῇ ἐξερευνήσει τῶν λεπτομερειῶν τῶν γεγονότων παρὰ τοῖς νεωτέροις δίδεται ἀφορμὴ συγχύσεώς τινος, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ μὲν Θουκυδίδης εἴτε διότι τῆς νοτίας γεφύρας μόνον εἶχεν ἀνάγκην ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ εἴτε διότι ἡ βορεία γέφυρα ἐπὶ τῶν χρόνων του [1] δὲν ὑπῆρχε, μόνον μιᾶς

(1) Ὁ Ἡρόδοτος (ἐν VII, 114) φαίνεται ὁμιλῶν περὶ πλειόνων τῆς μιᾶς γεφυρῶν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Στρυμόνος.

γεφύρας ποιεῖται μνείαν, οἱ δὲ νεώτεροι, μίαν καὶ μόνην κατὰ ταῦτα γέφυραν ζητοῦντες, εὑρίσκουσι τὰ ἴχνη ἢ τῆς βορείας μόνον ἢ τῆς νοτίας, οὐδεὶς δὲ ἀμφοτέρων. Ὁ Leake λ. χ. ἐν τῷ σχεδίῳ αὐτοῦ (Travels of northern Greece III σ. 191) σημειοῖ μόνον τὴν βορείαν (¹) τὴν πρὸ τοῦ Νιοχωρίου, ὁ Arnold (ἐν Thucydides II σ. 450) καὶ ὁ τοῦτον ἀκολουθῶν Grote (ἐν τέλει τοῦ VII τόμου τῆς ἱστορίας αὐτοῦ) τοποθετοῦσιν ὀρθῶς τὴν γέφυραν τοῦ Θουκυδίδου Ν'Α. ὁ Χρυσοχόος γνωρίζει μόνον τὴν βορείαν (Παρνασσοῦ 'Επετηρὶς Β (1898) σ. 262).

Τοῦ λόφου τῆς 'Αμφιπόλεως, ὅστις εἶναι ὑψηλὸς καὶ απόκρημνος μάλιστα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ, ἡ κατὰ τὴν βάσιν διάμετρος ἀνέρχεται εἰς $2^1/_2$ χιλιόμετρα περίπου (Χρυσοχόος ἔνθα ἀνωτέρω). Ἡ δὲ ἐπιφάνεια τῆς κορυφῆς μετὰ διαμέτρου ἑνὸς χιλιομέτρου περίπου, ὅπου ἔκειτο ἡ πόλις καὶ ὅπου ἄγει σήμερον εὐκολώτερον ἢ ἄλλοθεν ἡ διὰ τοῦ Νιοχωρίου ἀριστερόθεν μιᾶς μικρᾶς χαράδρας ἀτραπός, εἶναι ἀνωμάλως ἐπίπεδος, μὲ προϊοῦσαν δηλονότι ἐξ 'Α. πρὸς Δ κατὰ φυσικὰς τερράσσας τοῦ ἐδάφους ἀνύψωσιν, καὶ ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων, ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον, *Μπεζεστένι* (²), ἐν ᾧ ὁλόκληρος ἡ ὑπὸ τὰ τείχη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶς τῇ 'Αμφιπόλει ὑψωμάτων τοῦ Παγγαίου χαράδρα φέρει τὸ ὄνομα Καντάργερι. Ὁ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων σημείων τοῦ Μπεζεστινίου ἱστάμενος ἔχει πρὸ ἑαυτοῦ πρὸς Β. τὸν Στρυμόνα καὶ τὴν συνεχομένην αὐτῷ λίμνην Τάχινοῦ, Β'Α. τὸν λόφον τῆς Πανηγυρίστρας καὶ τὴν ἐκ Σερρῶν ὁδόν, ΒΔ τὴν ἐκ Θεσσαλονί-

---

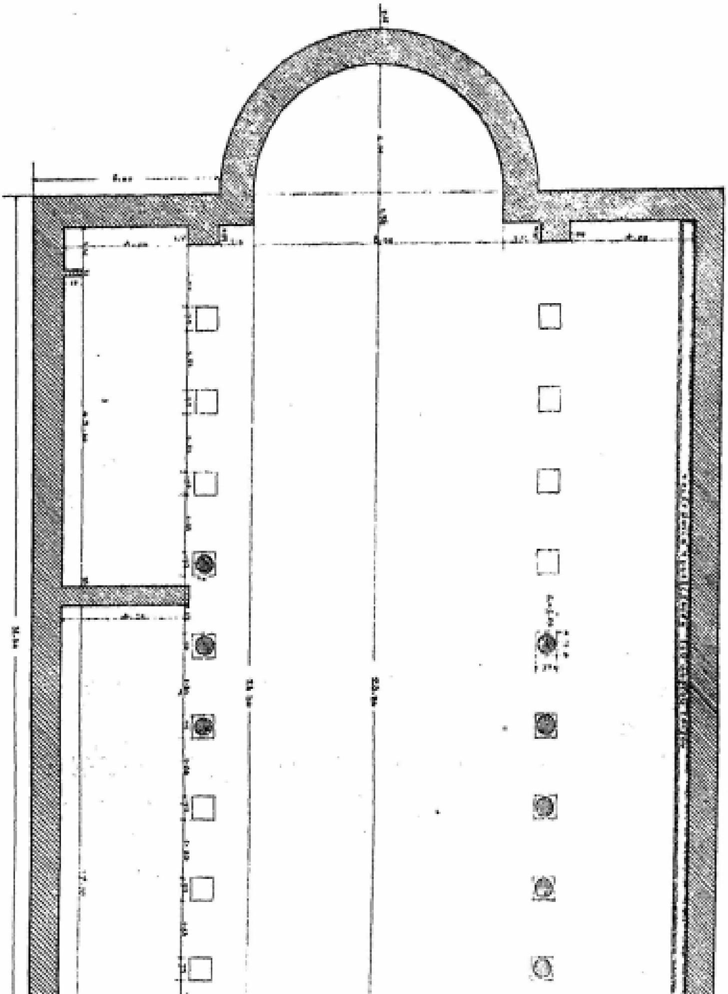
(¹) Τὸ σχεδιαγράφημα καὶ τὴν γνώμην τοῦ Leake ἐπαναλαμβάνει ὁ Hirschfeld παρὰ Pauly-Wissowa I σ. 1950 - 1951.

(²) Ὁ Leake (σ. 183) ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἡ 'Αμφίπολις ἐκαλεῖτο Μάρμαραπαραπέμπων καὶ εἰς Καντακουζηνοῦ 1, 35, ὅπου τὸ Μαρμάριον· ἀλλὰ τώρα *Μάρμαρα* καλεῖται ἄλλη θέσις, ἧς ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω. Περὶ δὲ τοῦ κατὰ τὸν μεσαίωνα ὀνόματος τῆς 'Αμφιπόλεως *Ποπολία* καὶ τῆς συγχύσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Χρυσόπολιν καὶ Χριστόπολιν Tafel, De Thessalonica eiusque agro σ. 498. 501. 502.

κης ὁδόν, πρὸς Ἀ. τὸ Παγγαῖον, πρὸς Δ. τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ὄρους Κερδυλίου μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ γραφικωτάτων τοποθεσιῶν Κάτω Κρούσοβας καὶ Γκραντίστου, πρὸς Ν. τὸν κάτω Στρυμόνα μετὰ τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ (Τσάγεζι), τὴν Κοντέσσαν (Ἠϊόνα), τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς πρὸς τὰ ἄνω ἀγούσας ὁδούς. Ἐκ τῆς ὅλης ταύτης θέας, ἣν παρέχει ἡ θέσις, ἐξηγεῖται ἄριστα τὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV, 102, 4): «*περιφανῆ ἐς θάλασσάν τε καὶ τὴν ἤπειρον*» καὶ ἡ ἀπὸ στρατηγικῆς καθόλου ἀπόψεως ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (IV, 108, 1) καὶ ὑπὸ ἄλλων βραδύτερον διδομένη εἰς τὴν Ἀμφίπολιν σημασία.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ἀναγνώρισις καὶ ὁ προσδιορισμὸς ὁ ἀκριβὴς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τῆς καθόλου θέσεως τῆς Ἀμφιπόλεως τόσον εὔκολος εἶναι, τοὐναντίον δυσχερεστάτη καθίσταται ἡ ἀναζήτησις τῶν οἰκοδομημάτων αὐτῆς, διότι ἡ ὅλη τοῦ λόφου ἐπιφάνεια ἥτε ἐπίπεδος καὶ ἡ τῶν κλιτύων, εἶναι κεκρυμμένη ἐντὸς ὑψηλοῦ χόρτου καὶ πυκνῶν θάμνων, ὁ δὲ διὰ τοῦ πυρὸς καθαρισμὸς αὐτοῦ δὲν γίνεται ἄνευ κινδύνων, καθ' ὅσον ἡ ὅλη τοῦ Στρυμόνος ἐνταῦθα περιοχή, ὡς μέτωπον τοῦ τελευταίου πολέμου, βρίθει σφαιρῶν καὶ ὀβίδων μὴ ἐκραγεισῶν, ἐχθρικῶν καὶ συμμαχικῶν.

Διὰ τὰς δυσχερείας ταύτας ἠναγκάσθημεν, παρελθόντες τῆς Ν. ῥάχιν τοῦ λόφου, τὴν πρὸς τὸ μέρος τῆς νοτίας γεφύραν τοῦ ποταμοῦ, καὶ τὸν συνδέοντα τὴν ῥάχιν ταύτην μετὰ τῆς ἐπιπέδου τοῦ λόφου ἐπιφανείας λαιμόν, ἐφ' ὧν ἀμφοτέρων οἱ πολλοὶ ὑπὸ τυμβωρύχων ἀνεφγμένοι ῥωμαϊκῶν χρόνων τάφοι, νὰ καθαρίσωμεν ἀπὸ τῶν χόρτων ὡρισμένας ζώνας τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας (Μπεζεστενίου). Σκάψαντες ἐνταῦθα δοκιμαστικὰς τάφρους εὕρομεν κατ' ἀρχὰς εἰς βθ. 0,80 μ.—1 μ. καλυβοειδεῖς τινας ἐκ κεραμίδων ῥωμαϊκῶν χρόνων τάφους καὶ ὀρθογώνιον συμπαγὲς ἐκ λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος βάθρον (4,70×5,20), εἰς ἐλάχιστον τοῦτο βάθος, μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ ἀσβεστοκονιάματος ἰχνῶν τῶν πλακῶν τῆς στρώσεως. Τὸν ὑπὸ τοῦτο τάφον δὲν ἠρευνήσαμεν. Εἶτα χωροῦντες βορείως ἐπὶ ἀνερχομένου πως ἐπιπέδου καὶ ὁδηγούμενοι ἤδη μετὰ τὸ κα-

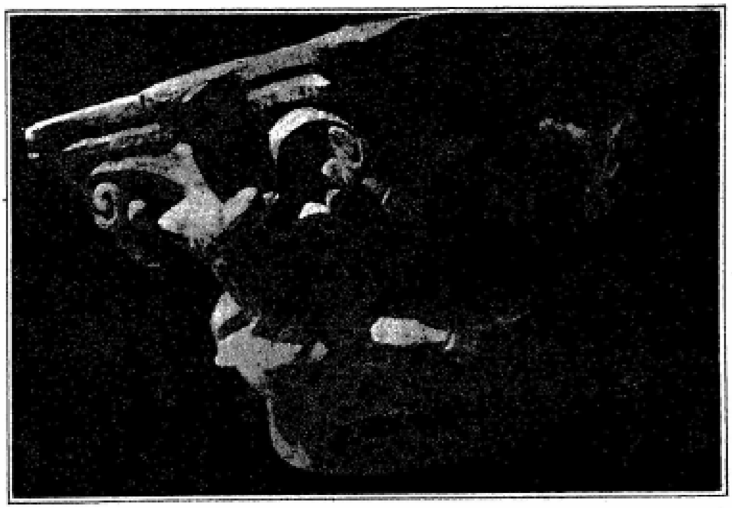

ΚΛΙΜΑΞ. 1:100

Βασιλική Ἀμφιπόλεως.

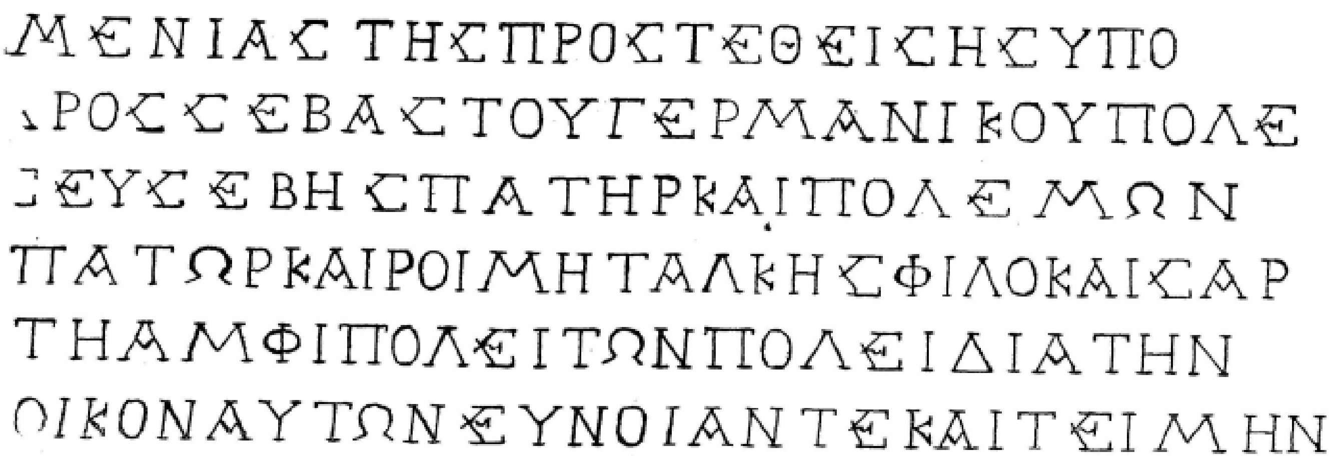
θάρισμα τοῦ χόρτου ὑπὸ λίθων τοίχων ἐξεχόντων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν εὕρομεν τρία μεγάλα χριστιανικῶν χρόνων οἰκοδομήματα, ὧν τὸ ἓν εἰς βθ. 0,50 μ. περίπου ἐκαθαρίσαμεν κατὰ μέγα μέρος.

Πρόκειται περὶ βασιλικῆς, ἧς *συνάπτεται σχέδιον κατόψεως*, διὰ δύο σειρῶν κορινθιακῶν κιόνων διαιρουμένης εἰς τρία κλίτη, μετὰ τριῶν θυρῶν κατὰ τὴν δυτικὴν πρόσοψιν καὶ μιᾶς ἀψῖδος ἀνατολικῶς. Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν εἶχε καὶ ἄτριον, οὐδὲ τὸ ἐφαπτόμενον τῆς ἀψῖδος αὐτῆς μέγα

Κιονόκρανον Κορινθιακόν.

τετράγωνον οἰκοδόμημα, οὗτινος φαίνονται σαφῶς τὰ θεμέλια. Οἱ τοῖχοι αὐτῆς, ὧν τὸ σωζόμενον ὕψος ἀνέρχεται εἰς 1—1,50 μ., εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ κοινῶν λίθων καὶ ἀσβέστου μετὰ κουρκσανίου, φέρουσι δ' ἐσωτερικῶς ὀρθομαρμάρωσιν, ἐφ' ἧς ἔν τισι σημείοις μεταγενεστέρα ἔμπλασις (σουβᾶς) μετὰ ἰχνῶν εἰκόνων, ὧν πλείονα τεμάχια εὑρέθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει. Ὀρθομαρμάρωσιν φέρει ὡσαύτως καὶ τὸ κατὰ τὴν βάσιν τῶν τοίχων ἐσωτερικῶς περιθέον κρηπίδωμα (ὕψ. 0,40 μ., βθ. 0,40), ὅπερ καλῶς σώζεται κατὰ τὴν Δ. καὶ τὴν Ν. πλευράν. Οἱ κίονες

ΜΕΝΙΑΣ ΤΗΣΠΡΟΣΤΕΘΕΙΣΗΣΥΠΟ
ΡΟΣΣΕΒΑΣΤΟΥΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥΠΟΛΕ
ΕΥΣΕΒΗΣΠΑΤΗΡΚΑΙΠΟΛΕΜΩΝ
ΠΑΤΩΡΚΑΙΡΟΙΜΗΤΑΛΚΗΣΦΙΛΟΚΑΙΣΑΡ
ΤΗΑΜΦΙΠΟΛΕΙΤΩΝΠΟΛΕΙΔΙΑΤΗΝ
ΟΙΚΟΝΑΥΤΩΝΕΥΝΟΙΑΝΤΕΚΑΙΤΕΙΜΗΝ

Ἀρ. 1.

(ὕψ. 3 μ., ὧν 3,50) μονόλιθοι, κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμένοι, ἔχουσι καταπέσει, αἱ δὲ βάσεις αὐτῶν, εὑρισκόμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἀρχικῇ των θέσει, κεῖνται ἐπὶ χαμηλοῦ ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν στυλοβάτου. 'Εκτὸς τούτων ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν καὶ θραύσματα κιόνων μικροτέρων διαστάσεων καὶ διπλοκιόνια ἐκ παραθύρων, ὡς καὶ τεμάχια ἐκ θωρακίων. Τοῦ μεσαίου κλίτους ἡ στρῶσις ἀποτελεῖται ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, τῶν δύο ἄλλων κλιτῶν ἐκ κοινοῦ ψηφιδωτοῦ, ἐν πολλοῖς ἐφθαρμένου.

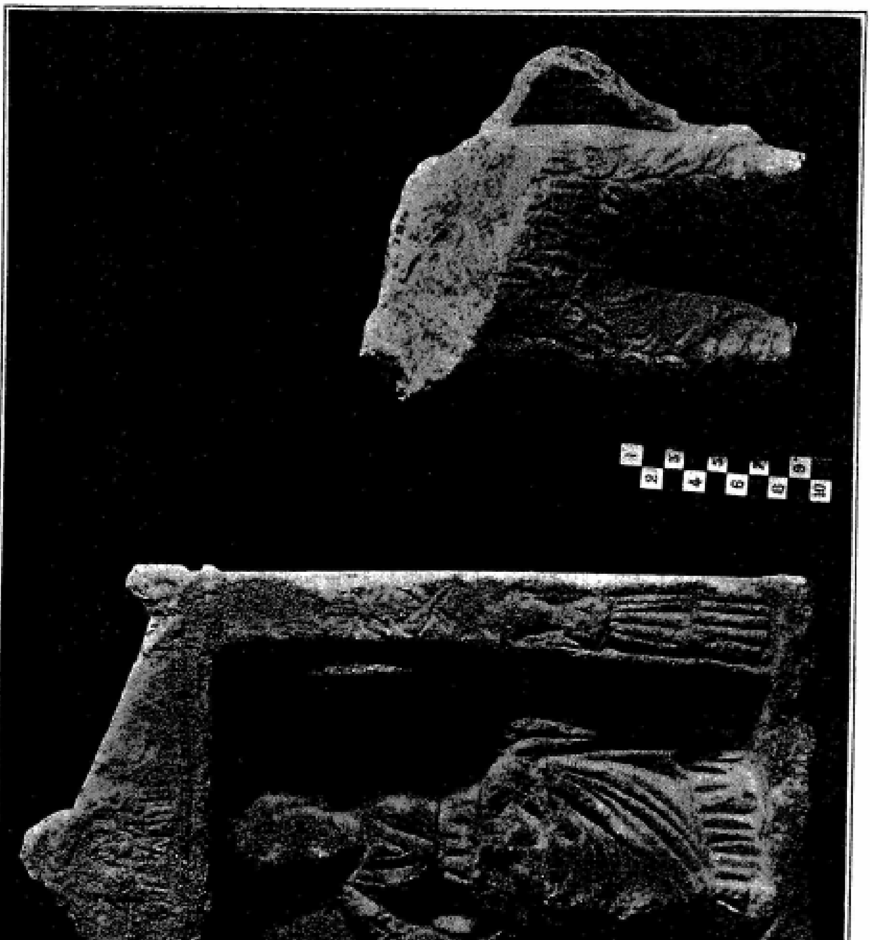
'Εν τῷ στυλοβάτῃ τῆς δεξιᾶς σειρᾶς κιόνων εὕρηται χρησιμοποιημένη μεγάλη πλὰξ (Πλ. 1,70 ὕψ. 0,80. Παχ. 0,20)

'Αρ. 2.

μετὰ τμήματος ἐπιγραφῆς (ὕψ. γραμμ. 0,05) γεγραμμένης ἀρχικῶς ἐπὶ δύο πλακῶν προσηρμοσμένων ἀλλήλαις ('Αρ. 1). Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ἴσως δημοσιευμένη, διότι τὸ ἄνωθεν ἀκριβῶς τῆς πλακὸς ἔδαφος ἦτο ἀνεσκαμμένον ὑπὸ τυμβωρύχων. Ἄλλη πλάξ, ἄγνωστον ὡς τί μέρος ἀρχιτεκτονικὸν τοῦ ναοῦ χρησιμοποιηθεῖσα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, εὑρέθη ἐντὸς τῆς μεσαίας θύρας, μετὰ τμήματος λατινικῆς ἐπιγραφῆς γεγραμμένης ὡσαύτως ἀρχικῶς ἐπὶ δύο πλακῶν προσηρμοσμένων ἀλλήλαις. (Ὕψ. 0,80 Πλ. 0,70 Πλ. 0,20. Ὕψ. γραμμάτ. 0,065 τῆς πρώτης σειρᾶς, τῶν ἄλλων σειρῶν γράμματα μικρότερα). ('Αρ. 2.)

'Εκτὸς τούτων ἐν τῇ ἐπιχώσει τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ εὑρέθη ἀνάγλυφον Κυβέλης (Ὕψ. 0,36 Πλ. 0,27). Καθημένη

Κυβέλη καὶ Σειρήν.

ἡ θεά, μετὰ μοδίου ἐπὶ κεφαλῆς, φέρει ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλην, ἐν τῇ ἀριστερᾷ τὸ τύμπανον (Roscher, Myth. Lex. II. 1664), τὸν δὲ λέοντα ἢ μᾶλλον σκύμνον ἐπὶ τῶν γονάτων Λεπταὶ ἀνάγλυπτοι μορφαὶ (S. Reinach, Repertoire de reliefs gr. et rom. II, 338 καὶ III, 485) κοσμοῦσι τὸ πλαίσιον, ἤτοι τρεῖς ἀνδρικαὶ (Κορυβάντων;) τὸ ἀετωμάτιον ἄνω, μία ἀνδρικὴ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα, καὶ μία γυναικεία τὴν δεξιὰν παραστάδα, ἧς ἄνωθεν τὰ ἐμβλήματα τῆς θεᾶς.—Ἡ ἐν Ἀμφιπόλει λατρεία τῆς Κυβέλης γνωστὴ καὶ ἐξ ἐνεπιγράφου ἀναγλύφου, (περὶ οὗ ὁ Perdrizet BCH 1894, 423 καὶ ὁ Δήμιτσας ἐν Μακεδονίᾳ ἀρ. 887. Πρβλ. καὶ Pauly-Wissowa XI, 2289.) Περὶ δὲ τῆς σχετίσεως τῶν πολλῶν ἐν Ἀμφιπόλει εὑρισκομένων εἰδωλίων τοῦ Ἄττιδος (ἴδε κατωτέρω) πρὸς τὴν λατρείαντῆς θεᾶς ἴδε Bäge, de Macedonum Sacris σ. 119.

Ἐκτὸς τοῦ Β. τοίχου εὑρέθη τὸ κάτω μέρος κορμοῦ πτηνοῦ (Σειρῆνος;)

Ἄλλη θέσις, ἐν ᾗ δοκιμαστικῶς ἐσκάψαμεν, εἶναι τὸ ὑπὸ τὸ τεῖχος ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου μέρος τοῦ Καντάργερι τὸ ὑπὸ τῶν χωρικῶν καλούμενον Κοκκώνια ἢ Φοῦρνος διὰ τὴν πληθὺν τῶν ἐκεῖ εὑρισκομένων εἰδωλίων. Ἐνταῦθα ἐκτὸς τῶν πολλῶν θραυσμάτων πηλίνων εἰδωλίων τοῦ τύπου Ἄττιδος κατὰ τὸ πλεῖστον (Perdrizet BCH, XIX (1895 σ. 534 XXI (1897) σ. 514. Cultes et. Mythes de Pangée σ. 86 ἔνθα καὶ ἡ ἄλλη βιβλιογραφία. Avezou et Picard, Mélanges d'Archéol. et d'Histoire T. XXXII σ. 341 Cumont παρὰ Pauly-Wissona II, 2250) εὕρομεν καὶ τοῖχον ἐκ πωρίνων πλίνθων (Πχ. 1,10) σχηματίζοντα γωνίαν (ἡ ἐκ Β. πρὸς Ν. πλευρὰ μήκ. 5 μ., ἡ κάθετος ταύτῃ μήκ. 2,90 μ.) καὶ ἐντὸς αὐτῆς κτιστὸν ρωμ. χρόνων τάφον μετὰ ἐμπλάσεως ἐσωτερικῶς. Ἡ ἐργασία τῶν πλίνθων καὶ ἡ ἀρίστη αὐτῶν προσαρμογή, ἦτε ὁριζοντία καὶ ἡ κάθετος, δεικνύουσιν ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος ἀνήκει εἰς τὸ τεῖχος τῆς πόλεως τοῦ Ε΄ αἰῶνος π. Χ., ἂν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀκριβῶς καταντικρὺ αὐτοῦ ἀνατολικῶς κεῖται ὁ ὑψηλότερος καὶ ἀποτομώτερος τῶν λόφων τοῦ Παγγαίου,

ἔνθα, ἐν τῇ μεταξὺ Κλέωνος καὶ Βρασίδα μάχῃ ἦτο παρατεταγμένος ὁ στρατὸς τοῦ πρώτου κατὰ τὴν ἀκριβῆ τοῦ Θουκυδίδου περιγραφὴν (V, 8, 4· «*Κλέων* ἐλθών τε καὶ καθίσας *ἐπὶ λόφου καρτεροῦ πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως* τὸν στρατὸν» ἐν σχέσει πρὸς τὸ V, 10, 6« καὶ ὁ μὲν *Βρασίδας* κατὰ τὰς ἐπὶ τὸ σταύρωμα πύλας καὶ τὰς *πρώτας τοῦ μακροῦ τείχους* τότε ὄντος ἐξελθὼν ἔθει δρόμῳ *τὴν ὁδὸν ταύτην εὐθεῖαν, ᾗπερ* νῦν *κατὰ τὸ καρτερώτατον τοῦ χωρίου* ἰόντι τροπαῖον ἕστηκε»),—ἂν τοῦτο ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ἀνήκει πιθανῶς ὁ εὑρεθεὶς οὗτος τοῖχος εἰς ἐκεῖνο εἰδικώτερον τὸ μέρος τοῦ τείχους, καθ' ὃ αἱ *πρῶται πύλαι* τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἀλλὰ πρὸς ἐξακρίβωσιν βεβαίως τοῦ πράγματος εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχισθῇ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, αἱ δὲ Θρᾴκιαι πύλαι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς κατὰ Θουκυδίδην παρατάξεως τῶν δύο στρατιῶν, νὰ ζητηθῶσι βορειότερον.

Τοπογραφικῶς καὶ ἱστορικῶς μάλιστα σχετίζονται πρὸς τὴν Ἀμφίπολιν ἡ Ἄργιλος καὶ τὸ Κερδύλιον. Ἐκ τῆς ὅλης ἀφηγήσεως τοῦ Θουκυδίδου εἶναι φανερόν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται ἔκειντο πλησίον καὶ δυτικῶς τῆς Ἀμφιπόλεως ἐπικοινωνοῦσαι μετ' αὐτῆς διὰ τῆς γεφύρας.

Περὶ τῆς Ἀργίλου ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἡρόδοτος (VII. 115) λέγει: «ὡς δὲ ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος ἐπορεύετο ὁ στρατός, ἐνθαῦτα πρὸς ἡλίου δυσμέων ἐστὶν αἰγιαλὸς ἐν τῷ οἰκημένην Ἄργιλον πόλιν Ἑλλάδα παρεξήϊε, αὕτη δὲ καὶ ἡ κατύπερθε ταύτης καλέεται Βισαλτίη», ὁ δὲ Στράβων (7, 331 fr. 33) καταλέγει αὐτὴν εἰς τὰς πόλεις τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, πιθανὸν εἶναι, ὡς εἰκάζει ὁ Perdrizet (BCH 1894 σ. 432), ὅτι ἔκειτο εἰς τὸ Παλαιόκαστρον, ὅπου πολλὰ λείψανα ἀρχαίας πόλεως σώζονται, καὶ ὄχι εἰς τὴν Ἄνω Κρούσοβαν, ὡς ὑποθέτει ὁ Cousinery (I σ. 118. Πρβλ. καὶ Desdevises de Dezert, Céographie ancienne de Macedoine τ. 408). Ὁ Cousinery ἀκούσας πιθανῶς παρ' Ὀθωμανοῦ ὁδηγοῦ ὀνομάζει τὴν Ἄνω καὶ τὴν Κάτω Κρούσοβαν Buiuk καὶ Kutchuk Orchova ἀντὶ Buiuk καὶ Kutchuk Korchova, οὗ ἕνεκα ἡ

σύγχυσις τῶν πραγμάτων ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τοῦ Δήμιτσα (σ. 716 καὶ σ. 717).

Τὸ δὲ Κερδύλιον, ὅπερ παρὰ Θουκυδίδῃ μόνον μνημονευόμενον, διὰ γλωσσικοὺς λόγους ὁ Bloomfield ἐκλαμβάνει ὡς ὄρος μόνον, τῶν ἄλλων, ὅσοι παραδέχονται πλὴν τοῦ ὄρους καὶ πόλισμα ὁμώνυμον ἐπ' αὐτοῦ, ὁ μὲν Arnold καὶ ὁ Leake (III σ. 194) ἐν τοῖς χάρταις αὐτῶν τοποθετοῦσι πλησιέστατα τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ, ὁ δὲ Cousinery εἰς τὴν Κάτω Κρούσοβαν, ὁ δὲ Perdrizet (ἔ. ἀ.) εἰς τὴν θέσιν τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Κρούσοβας γενικῶς. Ἀλλ' ἐν οὐδεμιᾷ τῶν τοποθεσιῶν τούτων, καίπερ ἐπὶ τοῦ πέραν τοῦ ποταμοῦ ἀκριβῶς καταντικρὺ τῆς Ἀμφιπόλεως ὄρους Κερδυλίου κειμένων (κακῶς ὁ Desdevises σ. 408 ὀνομάζει τὸ ὄρος τοῦτο Κερκίνην), συγκεντροῦνται αἱ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὸ πόλισμα Κερδύλιον ἀποδιδόμεναι ἰδιότητες, δι' ἃς θὰ εἶχε λόγον ὁ Βρασίδας παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν νὰ ἐκλέξῃ καὶ οἱανδήποτε ἐξ αὐτῶν ὡς παρατηρητήριον ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Κλέωνος ἐπιχειρήσεσιν αὐτοῦ. Ἐνῷ τοὐναντίον ὁ μεταξὺ τῆς Ἄνω Κρούσοβας καὶ τῆς Κάτω Κρούσοβας κείμενος Γκραντίστος, ἡ ὑψηλοτέρα ἐπίπεδος ἐπιφάνεια τοῦ εἰρημένου ὄρους, καὶ περὶ τὴν ὥραν μόλις ἀπὸ τῆς Ἀμφιπόλεως ἀπέχει καὶ πολὺ ὑψηλότερον ταύτης κεῖται, ὥστε οὐδεμία νὰ διαφεύγῃ τὸν τὴν θέσιν ταύτην κατέχοντα στρατιωτικὴ κίνησις οὐ μόνον ἀπὸ τῆς πρὸς Β. ἠπείρου ἢ τῆς πρὸς Ν. κειμένης Ἠϊόνος καὶ τῆς κατ' αὐτὴν θαλάσσης, ἀλλ' *οὐδὲ ἀπὸ τῆς Χαλκιδικῆς*, ἀφ' ἧς ὡσαύτως ἦτο δυνατὸν νὰ προσέλθωσιν ἐπικουρίαι τῷ Κλέωνι. Ἀκριβῶς ὡς χαρακτηρίζει ὁ Θουκυδίδης τὸ Κερδύλιον (V, 6, 3) «ἔστι δὲ τὸ χωρίον τοῦτο Ἀργιλίων ἐπὶ μετεώρου πέραν τοῦ ποταμοῦ οὐ πολὺ ἀπέχον τῆς Ἀμφιπόλεως, καὶ κατεφαίνετο πάντα αὐτόθεν, ὥστε οὐκ ἂν ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Κλέων ὁρμώμενος τῷ στρατῷ». Ὅτι δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Γκραντίστος ὡς στρατηγικὴ θέσις ἐχαρακτηρίσθη, δεικνύει καὶ ἡ σλαβικὴ τοπωνυμία (Παπαδάκης ἐν Ἀθηνᾷ XXV (1914) σ. 436) καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον χρησιμοποίησις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐκ-

τὸς ὅλων τούτων τῶν ἀναλογιῶν, δι' ἃς προτιμῶμεν νὰ τοποθετήσωμεν τὸ Κερδύλιον ἢ τὸ τῶν Ἀργιλίων χωρίον ἐπὶ τοῦ Γκραντίστου, καὶ δοκιμαστικὴ ἡμῶν ἀνασκαφή, γενομένη ἐπ' αὐτοῦ συνεπείᾳ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων, ἔφερεν εἰς φῶς θεμέλια οἰκιῶν τοῦ Ε'. καὶ Ϛ'. αἰῶνος π. Χ., ὡς εἶναι φανερὸν ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἐν αὐτοῖς θραυσμάτων ἀγγείων, ἐνῷ τοὐναντίον ἐπὶ οὐδεμιᾶς τῶν ἄλλων θέσεων, ἔνθα τοποθετεῖται ἡ πόλις αὕτη, εὕρομεν ἴχνη ἀρχαίου συνοικισμοῦ.

Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΗΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΤΗι ΕΠΑΡΧΙΑι ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ

Ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος οἵ τε εἰδικοὶ ἀρχαιολόγοι καὶ αἱ ἀρχαιολογικαὶ σχολαὶ καὶ ἑταιρεῖαι, ἐν ᾧ διέτριψαν κατὰ προτίμησιν περὶ τὰ σπουδαιότερα καὶ ἐπιφανέστερα ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ κέντρα καὶ περὶ τοὺς χώρους τοὺς ἔχοντας βελτίω τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, δὲν ἐνδιέτριψαν περὶ τὴν ἱστορικὴν τῶν Καλαβρύτων ἐπαρχίαν, οὖσαν ἄλλως δυσπρόσιτον καὶ ὀρεινὴν καὶ ἄμοιρον τῆς δεούσης συγκοινωνίας.

Καὶ ναὶ μὲν διήρχοντό δι' αὐτῆς περιηγηταὶ καὶ ἱστορικοὶ καὶ ἀρχαιοδῖφαι καὶ μνημονεύουσιν αὐτῆς μᾶλλον ἀκροθιγῶς καὶ ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἀπὸ ἄλλων ἀπόψεων, καθὼς οἱ Dodwell, Leake, Κούρτιος (ὁ Ἐρνέστος), Bursian, Pouqueville, Schiller, Partsch καὶ Neumann, καὶ ἄλλοι, ξένοι τε καὶ ἡμεδαποί, ἰδίᾳ δ' ὁ Κούρτιος, ὅστις ἐρευνητικώτερον καὶ ἐκτενέστερον περὶ αὐτὴν διέτριψεν, ἀλλ', οὐδεμία σκαφικὴ ἔρευνα μέχρι τοῦδε ἐγένετο ἐν αὐτῇ· ἡ δ' ἐσχάτως ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Αὐστριακῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς γενομένη ἀνασκαφὴ ἐν Λουσοῖς καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Λουσιάτιδος Ἀρτέμιδος (ἐν τῷ πρώην δήμῳ Σουδενῶν) καὶ τὰ ἐκεῖ εὑρεθέντα πολύτιμα εὑρήματα καταδεικνύουσιν ὅτι κανονικαὶ ἐπιστημονικαὶ καὶ σκαφικαὶ ἔρευναι γινόμεναι ἐν τοῖς ἀρχαιολογικοῖς τῆς ἐπαρχίας χώροις πλεῖστα εἰς φῶς ἤθελον φέρει ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀρχαιότατα ἐκεῖ ἀναπτυχθέντα πελασγοαρκαδικὸν πολιτισμόν· λέγω δὲ ἀρκαδικόν, διότι πᾶσα σχεδὸν ἡ ἐπαρχία Καλαβρύτων μετὰ καὶ τῆς Φενεάτιδος καὶ Στυμφαλίας καὶ Θελπουσίας ἀπετέλει ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ βόρειον τμῆμα τῆς Ἀρκαδίας, ὅπερ ἐκαλεῖτο (Ἀρκαδικὴ) Ἀζανὶς

(Πολυβίου Δ'. 70, 3)· περιεῖχε δ' ἡ ἐπαρχία πόλεις μὲν αὐτονόμους ἐπὶ Παυσανίου τὰς Κύναιθαν, Κλείτορα, Καφυὰς (ἐν μέρει) καὶ Ψωφῖδα, πολίχνας δὲ καὶ συνοικισμοὺς παμπληθεῖς, ὡς τοὺς Λουσοὺς, τὴν Πάον, τὸ Πεντέλειον, τὴν Λυκουρίαν, τὰς Νάσους (= νήσους), τοὺς Ἀργεάθας, τοὺς Λυκοῦντας, τὴν Σκοτάνην, τοὺς Θαλιάδας, τὰς Σείρας, τὸν Ὄρυγα, τὸν Ἁλοῦντα, τὴν Νώνακριν (τῆς Φενεάτιδος), πιθανώτατα δ' ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας ἦσαν καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ πόλις Τρίτεια (ἢ Τριταία) καὶ περιφέρεια τοῦ ἀχαϊκοῦ Λεοντίου καὶ ἡ ἀχαϊκὴ πολίχνη Φελλόη καὶ περιοχή τις τῆς ἀχαϊκῆς Αἰγείρας.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν χρόνων τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως τοῦ Μωρέως (φραγκοκρατία ἐν Καλαβρύτοις 1205-1325 καὶ 1404-1407) διασώζει ἡ ἐπαρχία πλεισταχοῦ φρούρια καὶ ὀχυρώματα καὶ ζωηρὰ ἴχνη σχετικῶν συνοικισμῶν, περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ πλείω, καὶ τοῦ σλαυικοῦ ἐν αὐτῇ συνοικισμοῦ διατηρεῖ ὀνόματα συνοικισμῶν καὶ θέσεων (παράβαλε τὰ ἐν τοῖς νοτίοις τῆς ἐπαρχίας χωρία Στρέζοβαν, Κερέσοβαν, Χώζοβαν, Μορόχοβαν, Ἀναστάσοβαν καὶ τὴν θέσιν Κακάσοβαν· σλαυικὸς ἐποικισμὸς περὶ τὸ 750-900 μ. Χ.) καὶ τῆς βραχυχρονίου βενετικῆς κατοχῆς (1688 1715 μ. Χ.) ἴχνη τινά· τῶν δὲ καθαρῶς βυζαντιακῶν χρόνων διασώζει ἡ ἐπαρχία ὀλίγα μνημεῖα, οἷον ὀχυρώματα, συνοικισμούς, γεφύρας, τάφους καὶ ἄλλα, ἔτι δὲ μείζω καὶ πλείω μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς τέχνης ἱκανὰ πρὸς τὴν μελέτην τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν ἀρχαιολογίας, οἷον μονάς, ναούς, τάφους καὶ ἄλλα σχετικά, ἐπίσης δὲ καὶ ὀλίγα μνημεῖα, ὡς εἰκός, καὶ τῆς μαύρης δουλείας τοῦ γένους.

Κλείτωρ - Κλειτορία.

Ἡ περιώνυμος πόλις τοῦ Κλείτορος ἔκειτο ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς συμβολῆς τοῦ Κλείτορος ποταμοῦ καὶ τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου, δηλ. πρὸς Β. τοῦ Κλείτορος καὶ πρὸς Δ. τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου. Καὶ ὁ μὲν Κλείτωρ ποταμὸς ἢ μᾶλλον χείμαρρος (διότι κατὰ τὸ θέρος εἶνε σχεδὸν ξηρὸς) ὁ φερώνυμος

τῆς ἀρχαίας πόλεως πηγάζων ἀπὸ τῶν περὶ τὰ χωρία Μοστίτσιον καὶ Κλείτορα (τοῦτο τὸ χωρίον, ὁ Κλείτωρ, μίαν ὥραν πρὸς Δ. τοῦ ἀρχαίου Κλείτορος διασώζει εὐτυχῶς μέχρι τοῦ νῦν τὸ ὄνομα τῆς μεγαλωνύμου πόλεως) περιοχῶν καὶ διευθυνόμενος ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., παραρρέων δ' ἀπὸ Ν. καὶ τὴν ἀρχαίαν πόλιν χύνεται εἰς τὸν Ἀροάνιον ποταμὸν ἐγγύτατα πρὸς Ν. τῶν Μαζεΐκων καὶ 2500 μέτρα περίπου πρὸς τὰ ΝΑΑ. τοῦ ἀρχαίου Κλείτορος. Ὁ δὲ Καρνέσιος χείμαρρος πηγάζων ἀπὸ τῶν πέριξ τοῦ χωρίου Καρνεσίου, ἀφ' οὗ Καρνεσίου ἀπέχει ἡμίσειάν που περίπου ὥραν πρὸς Ν. ἡ πόλις τοῦ Κλείτορος, καὶ διευθυνόμενος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ πρὸς ΝΑΝ. παραρρεῖ καὶ οὗτος τὴν πόλιν τοῦ Κλείτορος ἀπ' Ἀ. καὶ χύνεται ἐγγύτατα καὶ παρὰ τὴν Ν'Α. γωνίαν αὐτῆς εἰς τὸν Κλείτορα ποταμόν· εἶνε ἐντελῶς ξηρὸς θέρους, ἀλλ' ὁρμητικὸς καὶ καταστρεπτικὸς χειμῶνος, καὶ μάλιστα μετὰ πολλὰς βροχάς.

Ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῆς πολίχνης τῶν Μαζεΐκων μέχρι τῆς Παναγίας τοῦ Καρνεσίου βαίνουσα ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. ἔχει μῆκος 1570 περίπου μέτρων (20′—25′ τῆς ὥρας). Αὕτη δ' ἡ Παναγία εἶνε ἐξωκκλήσιον τοῦ χωρίου Καρνεσίου καὶ καλεῖται νῦν Φραγκοκκλῆσι καὶ κεῖται ἐγγύτατα τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου καὶ ἐγγύτατα πρὸς Ἀ. τῶν ἐρειπίων τοῦ Κλείτορος. Περὶ δὲ τὴν ὁδὸν ταύτην ἐν τῇ πεδιάδι καὶ πρὸς Β. βεβαίως τοῦ Κλείτορος ποταμοῦ κεῖνται κατὰ πρῶτον ἀπὸ Μαζεΐκων ἄμπελοι εἰς ἔκτασιν τῶν Μαζαίων καὶ εἶτα ἄμπελοι καὶ ποτιστικοὶ ἀγροὶ τῶν κατοίκων τοῦ Καρνεσίου, ἐπίσης δ' ὅλον τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας πόλεως τοῦ Κλείτορος εἶνε ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Καρνεσίου, ἐξ οὗ τὰ μὲν ἐν ταῖς βορείαις κλιτύσι τῆς Κόντρας εἰσὶν ἄμπελοι, πάντα δὲ τἆλλα ἀγροὶ ποτιστικοὶ ποτιζόμενοι δι' ὕδατος καταρρέοντος ἐκ τῶν ὑπεράνω καὶ πρὸς Β. τοῦ Καρνεσίου πηγῶν καὶ διὰ τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου καταφερομένου· ποτίζονται δ' εἰς τρεῖς *καιριές*, δηλ. τμηματικῶς καὶ εἰς τρία ἔτη, τοῦτ' ἔστι τὸ πρῶτον ἔτος ποτίζονται οἱ πρὸς Α. τοῦ Καρνεσίου ῥύακος, τὸ δεύτερον

ἔτος οἱ μεταξὺ τοῦ Καρνεσίου ῥύακος καὶ τῆς ὁδοῦ Καρνεσίου—Κόντρας διὰ μέσου τῆς πόλεως καὶ τὸ τρίτον οἱ πρὸς Δ. τοῦ χώρου τούτου καὶ οἱ πέραν καὶ πρὸς Δ. τῆς πόλεως· τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι τὸ πρὸς ἄρδευσιν ὕδωρ δὲν ἐπαρκεῖ συγχρόνως διὰ πάντας· καὶ οἱ μὲν ἑκάστοτε ποτιζόμενοι σπείρονται εἰς ἀραβόσιτον, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς σῖτον.

Τὸ ἔδαφος τοῦ ἀρχαίου Κλείτορος διασχίζουσι δύο κυρίως βαταὶ ὁδοί, ἡ ὁδὸς Μαζεῖκων—Παναγίας (Φραγκοκλῆσι)—Μοστιτσίου, ἥτις διασχίζουσα τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. χωρίζει αὐτὸ εἰς βόρειον καὶ νότιον, καὶ ἡ ὁδὸς Καρνεσίου—Κόντρας, ἥτις διασχίζει τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν. μέχρι που τοῦ ὑψηλοτέρου λοφίσκου τῆς Κόντρας καὶ διαιρεῖ αὐτὸ εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν διαμέρισμα. Ἡ δ' ὁδὸς Καρνεσίου—μύλου Κεφαλᾶ (ὁ μύλος Κεφαλᾶ καὶ ἡ ὡραία πηγὴ Κεφαλᾶ κεῖνται ἐπ' αὐτῆς τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κλείτορος ποταμοῦ ἐγγὺς πρὸς τὰ ΝΔ. καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως) μετὰ διευθύνσεως ὡσαύτως ἀπὸ Β. πρὸς Ν. παρέρχεται ἔξωθεν τῶν δυτικῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Καρνέσιος χείμαρρος παρ' ἀρχαίοις μὲν φαίνεται ὅτι παρέρρει τὴν πόλιν ἀπ' Ἀ. καὶ ἐγγύτατα ἐκτὸς τῶν πρὸς Ἀ. τειχῶν αὐτῆς, ἀλλὰ μεταβάλλων συχνάκις κοίτην καὶ καταστρέφων τὸν ἐκεῖ χῶρον τῆς πεδιάδος τὸν πρὸς Ἀ. τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ καταπληρῶν τὸ ἔδαφος διὰ λίθων καὶ χαλίκων καὶ ἄμμων ἔχει ὡσαύτως καταστρέψει διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς πόλεως, μὴ ὂν πλέον εὐδιάκριτον, καὶ τοὺς ἑκατέρωθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους χώρους, δηλ. καὶ τοὺς ἔνδον τῆς πόλεως πρὸς Δ. τοῦ Ἀ. τείχους καὶ τοὺς ἐκτὸς τῆς πόλεως πρὸς Ἀ. αὐτοῦ· ὁ αὐτὸς δὲ χείμαρρος πρὸ 40 ἐτῶν περίπου ἀνέχωσε καὶ ἀπεκάλυψε καὶ τὸ θαυμάσιον νεκρικὸν μαρμάρινον ἀνάγλυφον· τοῦτο δ' ἀπεκαλύφθη ὑπ' αὐτοῦ βήματά τινα πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας καὶ βήματά τινα ὑπεράνω (πρὸς Β.) τῆς ῥηθείσης ὁδοῦ Μαζεῖκων—Μοστιτσίου, ἀλλ' ἐχώσθη τότε ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως μὴ βλαβῇ ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν, καὶ οὕτω

κεχωσμένον εὗρον αὐτὸ κἀγὼ πρὸ 32 ἐτῶν ἐπισκεψάμενος τὸν Κλείτορα· ἀλλὰ κατόπιν ἐξεχώσθη καὶ ἔμενεν ἐκεῖ ἐπὶ πολὺ ἐκτεθειμένον παρὰ τὴν ὁδόν, ὅτε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ, ἐν ᾧ ἦτο τὸ ἄγαλμα, ἐπεχείρησε νὰ συντρίψῃ καὶ ἐξαφανίσῃ αὐτό, ἵνα μὴ οἱ ἐπισκεπτόμενοι αὐτὸ βλάπτωσι τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ (!), ἀλλ' εὐτυχῶς ἀνεκόπη ἐκ φόβου, ἀφοῦ ὅμως εἶχε προξενήσει εἰς αὐτὸ βλάβας, διότι ἀρχικῶς ἦτο τελειότατον καὶ ἀκεραιότατον, ὅτε οἱ Μαζαῖοι (= οἱ κάτοικοι τῶν Μαζεῖκων), ὡς ἔμαθον, τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ κυρίως τοῦ καθηγητοῦ Δημ. Σπηλιωτοπούλου μετεκόμισεν αὐτὸ μετὰ πολλοῦ μόχθου (διότι δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει ἁμαξιτὴ ὁδὸς) εἰς Μαζέϊκα καὶ ἐτοποθέτησαν αὐτὸ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου Μαζεῖκων, ἔνθα κἀγὼ εἶδον αὐτὸ ἐν τῇ ἑξῆς καταστάσει.

Περιγραφὴ τοῦ ἐν Μαζείκοις νεκρικοῦ ἀναγλύφου.

Εἶνε θαυμάσιον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ σκληροῦ μαρμάρου ἀκέραιον καὶ μόνον ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ ἡ ῥίς, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ σιαγὼν εἶνε ἠκρωτηριασμένα ἐν μέρει ἕνεκα τῶν ταλαιπωριῶν καὶ τῶν βλαβῶν αὐτοῦ· ὁ ἀνήρ, ὃν παριστᾷ, ἵσταται στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, τὸν δὲ δεξιὸν πόδα ἔχει πρὸς τὰ ἐμπρὸς δεξιᾷ τεταμένον ἐν τῷ γόνατι. Ὁ χιτὼν αὐτοῦ βραχὺς κρέμαται ἐκ τοῦ λαιμοῦ, ἀφίνει γυμνὰς τὰς χεῖρας καὶ τὸν δεξιὸν ὦμον μετὰ τοῦ δεξιοῦ μαστοῦ καὶ εἶνε ἐζωσμένος ἐν τῇ ὀσφύϊ καὶ τέλος φθάνει κάτω μέχρις ὀλίγον ἄνω τῶν γονάτων τῶν ποδῶν· τὸ δ' ἱμάτιον κρέμαται ἐκ τοῦ ὤμου, διπλοῦται περὶ τὸν ἀγκῶνα καὶ τὴν ὠλένην τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἥτις κρατεῖ αὐτό τε καὶ τὸ δόρυ, καὶ κολποῦται ὀλίγον καὶ περὶ τὸ δόρυ ἀπὸ τῆς λαβῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῆς χειρὸς καὶ κάτω ὀλίγον, εἶτα δ' ἁπλοῦται πρὸς τὸν δεξιὸν μηρὸν ὑπὲρ τὸ γόνυ καὶ στρέφεται ἀφίνον νὰ φαίνηται ὅλος ὁ χιτὼν ἀπὸ τῶν κλειδῶν μέχρι ἄνω τῶν αἰδοίων, ἅτινα ὅμως δὲν φαίνονται κεκαλυμμένα ὑπὸ τοῦ μέχρι σχεδὸν τῶν γονάτων καθήκοντος ἱματίου. Τέλος δὲ τὸ ἱμάτιον ὄπισθεν φαίνεται καταπῖπτον λοξῶς μέχρι τοῦ μέσου τῆς αἰχμῆς τοῦ δόρατος,

ἥτις αἰχμὴ τοῦ δόρατος ὀλίγον βεβλαμμένη ἐν τῷ κάτω ἄκρῳ εἶνε καταφανής. Οἱ πόδες εἶνε γυμνοὶ καὶ ἄνευ πεδίλων καὶ στηρίζονται ἐπὶ ὑποστρώματος ἐξέχοντος (κορνίζης). Περαιτέρω δὲ τοῦ δεξιοῦ πέλματος κατάκειται τὸ κράνος καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ ἡ ἀσπίς, ἧς μικρὸν μέρος φαίνεται, διότι καλύπτεται οἱονεὶ ὑπό τε τοῦ κράνους καὶ τοῦ σώματος.

Τὸ ὅλον ὕψος τοῦ ἀναγλύφου εἶνε 2,72 μέτρα, τὸ δὲ πλάτος 1,08, τὸ δὲ πάχος ἄνω μὲν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἐν τῷ πλαισίῳ 0,22, κάτω δ' ἐν τῷ ὑπὸ τοὺς πόδας ὑποστρώματι 0,29. Καὶ ἄνω μὲν τῆς κεφαλῆς ἔχει πλαίσιον, κάτω δ' ἐν τῷ ὑπὸ τοὺς πόδας τὸ ὑπόστρωμα εἶνε κυρτοειδὲς μὲν ἐν τοῖς χαμηλοτέροις, ἐπικλινὲς δ' ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις καὶ εἶτα πρὸς τὰ ἔνδον ἐπίπεδον· καὶ τοῦ μὲν κυρτοειδοῦς τὸ ὕψος εἶνε 0,055, τοῦ δ' ἐπικλινοῦς 0,075 γαλλικοῦ μέτρου.

Τὸ ὅλον ἀνάγλυφον εἶνε μονοκόμματον καὶ τέχνης τῆς κλασικῆς ἐποχῆς (τοῦ Δ'. ἢ Γ'. αἰῶνος π. Χ.), παριστᾷ δὲ νεανίαν μαχητὴν βλέποντα πρὸς δεξιὰ καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν μὲν κεκλιμένην πρὸς δεξιά, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἔχοντα ἀντωπόν, καὶ τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα ἔχοντα προτεταμένην ἄνω μέχρι τῆς ἄκρας πρὸς τὰ δεξιὰ γωνίας τοῦ πλαισίου, ἔνθα ἔχει αὐτὴν ὑπτίαν καὶ πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀντωπόν, τῇ δ' ἀριστερᾷ κρατοῦντα, ὡς εἴρηται, τὸ δόρυ καὶ τὸ ἱμάτιον· οἱ δὲ δάκτυλοι ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν διακρίνονται σαφῶς πλὴν τοῦ μικροῦ τῆς ἀριστερᾶς ἐφθαρμένου κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπίσης δὲ σαφεῖς εἰσι καὶ οἱ ὄνυχες χειρῶν τε καὶ ποδῶν· τὸ δὲ δόρυ ὑψοῦται ἀπὸ ποδῶν μέχρι κεφαλῆς, ὥστε μένει ἐκτὸς αὐτοῦ τὸ κάτω ὑπόστρωμα (τὸ ὑποπόδιον) καὶ τὸ ἄνω πλαίσιον. Εἶνε μᾶλλον ἀσκεπὴς (δυσδιάκριτον, διότι ἡ κεφαλὴ ἔχει βλάβη), οἱ δὲ βόστρυχοι αὐτοῦ εἶνε οὐλοστρόγγυλοι (στρογγυλοκάτσαροι) καὶ τὸ μὲν ἀριστερὸν οὖς δυσδιάκριτον λόγῳ τῆς βλάβης, τὸ δὲ δεξιὸν εἶνε ὄπισθεν κεκαλυμμένον· οἱ βόστρυχοι δὲ μόλις χαμηλοῦνται ὄπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὠτὸς μέχρι τοῦ λαιμοῦ.

Τὸ καθαρὸν ὕψος τοῦ νεανίου εἶνε 2 μέτρων, τὸ δὲ μεῖζον πάχος (ἀριστερᾶς χειρὸς—ἱματίου—κεφαλῆς) 0,13, τὸ

δὲ καθαρὸν πάχος τῆς πλακὸς 0,125 μέτρου· ὑπὸ δὲ τὸν ἀριστερὸν μαστὸν αὐτοῦ διακρίνεται ἡ παχεῖα λαβὴ καὶ ἡ θήκη ἐγχειριδίου ἔξωθεν μὲν τοῦ χιτῶνος, ἀλλ᾽ εἰσδύοντος εἰς τὸν κόλπον ἔσωθεν τῆς ζώνης τῆς ὀσφύος, ὡς δὲ πρὸ 32 ἐτῶν ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος Ζήρας ἰδὼν αὐτὸ διεβεβαίωσέ με, ὡς ἀναγράφω ἐν Ἀζαν. σελ. 47, τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχεν ὀρθανοίκτους φαινόμενος ὡσεὶ ὁμιλῶν ὁ νεανίας. Παρὰ δὲ τῷ ἀναγλύφῳ εὑρέθησαν καὶ δύο τετραγωνικαὶ πλάκες ἐγχωρίου λίθου, πλήρεις δὲ δυσαναγνώστων γραμμάτων, ἐφ᾽ ὧν πιθανῶς ἐστηρίζετο τὸ ἀνάγλυφον, καταχωσθεῖσαι καὶ αὗται σὺν αὐτῷ μὴ κατορθωθέντος νὰ ἀναγνωσθῶσι, νῦν δὲ καὶ τούτων ἀγνοεῖται ἡ τύχη. Διότι οἱ περίοικοι, καὶ μάλιστα οἱ Μαζαῖοι, ἀσυστόλως καὶ ἀσεβῶς ἑκάστοτε διαρπάζουσι τοὺς λίθους καὶ τοὺς κίονας καὶ τἆλλα ὡραῖα τεχνήματα τῶν προγόνων μας καὶ κόπτοντες αὐτὰ πολλάκις, διότι ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου καὶ βάρους ἀδυνατοῦσι νὰ μετακομίσωσιν αὐτὰ ἀκέραια δι᾽ ἔλλειψιν ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, μεταφέρουσιν εἰς Μαζέϊκα καὶ χρησιμοποιοῦσιν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν χρείας.

Ὁ χῶρος τοῦ Κλείτορος γενικῶς μὲν καλεῖται νῦν *Ζαγορίτσα* καὶ *Παλαιόπολις*, εἰδικῶς δ᾽ ὑπὸ τῶν Καρνεσιωτῶν τὸ μὲν νότιον μέρος τῆς πόλεως, δηλ. τὸ πρὸς Ν τῆς ὁδοῦ Μαζεΐκων—Μοστιτσίου, μετὰ καὶ τῶν πρὸς Ν. τῆς πόλεως λόφων καλεῖται *Κόντρα*, τὸ δὲ πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ *Κάμπος*. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἀπόστασις ἔνδον τῶν τειχῶν παρὰ τὴν ῥηθεῖσαν ὁδὸν Καρνεσίου—Κόντρας εἶνε μέτρων περίπου 700, ἐξ ὧν τὰ 500 περίπου μέτρα ἀπὸ τῶν βορείων τειχῶν μέχρι τῆς ὁδοῦ Μαζεΐκων—Μοστιτσίου, τὰ δὲ λοιπὰ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ πρὸς Ν. μέχρι τοῦ ἐν Κόντρᾳ νοτίου τείχους. Ἡ δ᾽ ἀπόστασις ἀπ᾽ Ἀ. πρὸς Δ. ἔνδον τῶν τειχῶν, δηλ. ἡ ἐντὸς τῶν τειχῶν ὁδὸς Μοστιτσίου—Μαζεΐκων, εἶνε ἐπίσης 700 περίπου μέτρων, ὥστε τὸ ἐμβαδὸν τῆς ἔνδον τῶν τειχῶν πόλεων εἶνε περίπου 500 στρεμμάτων.

Ὁ περίβολος τοῦ τείχους τοῦ Κλείτορος.

Τὰ νότια, τὰ δυτικὰ καὶ τὰ βόρεια τείχη τῆς πόλεως παρακολουθεῖ τις ὁπωσδήποτε ἀσφαλῶς. Ἐὰν ἀρξώμεθα ἀπὸ τῆς Ν'Α. αὐτῶν γωνίας, ἐν αὐτῇ ὑψοῦται λοφίσκος (τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῶν συνεχῶν λοφίσκων τῆς Κόντρας), ἐν τῇ κορυφῇ ἢ μᾶλλον ἐν τῷ ὀροπεδίῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει κυκλοτερὴς πύργος (πάντες οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν πύργοι τοῦ Κλείτορος, ὡς καὶ οἱ τῶν Καφυῶν, εἰσὶ κυκλοειδεῖς καὶ κυλινδροειδεῖς) καὶ αὐτὴ ἡ Ν'Α. γωνία τοῦ τείχους· ἐκεῖ δὲ τὰ τείχη ἀφ' ἑνὸς μὲν κάμπτονται πρὸς τὰ ΒΒ'Α. καὶ καταλήγουσιν εἰς τὴν πεδιάδα μετὰ δύο ἐν τῇ κατωφερείᾳ κυκλοτερῶν πύργων καὶ ἐκεῖθεν κάμπτοντα πρὸς τὰ Β'Α. ἐξαφανίζονται διὰ μέσου τῶν ἀγρῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς Δ. παρακολουθοῦσι τὴν σειρὰν τῶν κορυφῶν τῶν λοφίσκων μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου τῶν λόφων, ἔνθα διασώζεται εἷς κυκλοτερὴς πύργος εἰς ὁρατὸν ὕψος 1,30 μέτρων ἰσοδομικῶς ἐκτισμένος, ὡραιότατος καὶ κομψότατος, μὲ τὰ ὡραῖα ἐξογκώματα τῶν λίθων ἐξωτερικῶς καὶ πέριξ, οἱ δ' ἐξωτερικοὶ αὐτοῦ λίθοι ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἔχουσιν ἐκ τοῦ ἔνδοθεν μέρους πάντες ἐξοχὰς πρὸς στερεωτέραν, ὡς φαίνεται, ἐπικόλλησιν τοῦ ἄνωθεν τιθεμένου λίθου· εἶνε θαῦμα ἰδέσθαι τέχνης καὶ στερεότητος καὶ κομψότητος οἵ τε πύργοι καὶ αὐτὸ τὸ τεῖχος, οὗ τὸ πάχος, ὁπουδήποτε εἶνε σαφὲς ὁλόκληρον, πανταχοῦ εἶνε τέσσαρα γ. μέτρα· μεταξὺ δὲ τοῦ πύργου τῆς Ν'Α. γωνίας τοῦ τείχους καὶ τοῦ πύργου τούτου εἰσὶν ἕτεροι ἑπτὰ πύργοι, ὥστε ἀνὰ τὰς κορυφὰς καὶ τὸν ὅλον ζυγὸν τῶν ὅλων λοφίσκων εἰσὶν ἐννέα ἐν ὅλῳ πύργοι, πάντες δ' οὗτοι οἱ λοφίσκοι καλοῦνται γενικῶς ἡ Κόντρα· ἡ διάμετρος τοῦ πύργου τούτου τοῦ ὡραίου, ὡς καὶ πάντων ἴσως τῶν ἄλλων, εἶνε 6,80 μέτρα τὸ δ' ἀπὸ πύργου εἰς πύργον μῆκος τοῦ τείχους εἶνε ἀλλαχοῦ μὲν περὶ τὰ 40, ἀλλαχοῦ δὲ περὶ τὰ 36 καὶ ἐνιαχοῦ περὶ τὰ 29 μέτρα· ἡ δὲ διεύθυνσις τοῦ τείχους ἀπὸ τῆς ΝΑ. γωνίας εἶνε μέχρι μὲν τοῦ ἕκτου πύργου βορειοδυτική, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τοῦ ὡραίου πύργου δυσμική.

Μετὰ δὲ τὸν ὡραῖον πύργον ὁ λοφίσκος ἄρχεται χαμηλούμενος πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, πρὸς Ν. δὲ τῆς νοτίας σειρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἐπὶ τῶν λοφίσκων χαμηλοῦνται πάντες οἱ λοφίσκοι τῆς Κόντρας ἐκτὸς τοῦ τείχους, ὁ δ' ὑψηλότερος λοφίσκος τοῦ ὡραίου πύργου ἔχει πρὸς Ν. καὶ ὡς συνέχειαν ἄλλον μικρότερον λοφίσκον, ἐν δὲ ταῖς νοτίαις ὑπωρείαις πάντων τῶν λοφίσκων τούτων μετὰ στενὴν πεδινὴν λωρίδα παραρρεῖ ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., ὡς εἴρηται, ὁ Κλείτωρ ποταμός.

Ἐν δὲ τῇ πρὸς Δ. χαμηλώσει τοῦ παρὰ τὸν ὡραῖον πύργον λόφου τὸ τεῖχος ἐπίσης χαμηλοῦται μὲ διεύθυνσιν πρὸς Δ. καὶ ἕτερον πύργον ἐν τῷ μεταξύ, εἶτα δ' ἐν τῇ δυσμικῇ ὑπωρείᾳ τοῦ λόφου κάμπτει πρὸς τὰ ΒΔ. μὲ τρεῖς καταφανεῖς πύργους, μεθ' ὃ κάμπτει πρὸς Β. ἀκολουθοῦν πως τὴν ὁδὸν Κεφαλᾶ μύλου — Καρνεσίου μετὰ τριῶν ὡσαύτως πύργων καὶ εἶτα κάμπτει εὐθὺ πρὸς Ἀ. εἰς μικρὰν ἀπόστασιν καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν Μαζεΐκων – Μοστιτσίου, μεθ' ὃ αὖθις πρὸς Β.—Ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ καμπῇ ἢ γωνίᾳ ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ τείχους διατηρεῖται ἄριστα εἰς ὕψος ὑπὲρ τὸ μέτρον καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν (10 μέτρων περίπου), ἐνταῦθα δὲ δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὸν καλλιτεχνικώτατον τύπον τοῦ κλασικοῦ ἰσοδομικοῦ τείχους. Ἐν τῇ κατόπιν δὲ πρὸς Β. διευθύνσει αὐτοῦ τὸ τεῖχος ἀκολουθεῖ που τὴν αὐτὴν ὁδὸν Κεφαλᾶ μύλου - Καρνεσίου, (ἀφ' ἧς ἐξέκλινεν ὀλίγον κατὰ τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν πρὸς Ἀ. καὶ πρὸς Β. καμπήν, ἐν ᾗ διατηρεῖται ἄριστα) μετὰ πύργων ὁρατῶν πως ἐν τῷ μεταξὺ μέχρι τῆς θέσεως *Βιδάκι* (ἐν ἀγρῷ χήρας Χρ. ἱερέως Χρυσανθακοπούλου), ὅπου ἐκτρεπόμενον τῆς ὁδοῦ κάμπτει πρὸς τὰ ΒΒ'Α. κατὰ συνέχειαν καὶ μέχρι που τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου σχηματίζει λίαν ἀνοικτὸν τόξον κύκλου, ἐφ' οὗ περὶ τοὺς ἑπτὰ κυκλοτερεῖς πύργοι διακρίνονται, ἐν οἷς εἷς ἐν αὐτῇ τῇ κοίτῃ τοῦ χειμάρρου ὑπ' αὐτοῦ ἐκχωσθείς· παρὰ τὸν κυκλοτερῆ δὲ τοῦτον πύργον (ἀποτελοῦντα πιθανώτατα τὴν Β'Α. γωνίαν τοῦ τείχους) φαίνεται ὅτι τὸ τεῖχος στρέφεται πλέον πρὸς Ν. καὶ καταλήγει εἰς τὴν Ν'Α. γωνίαν τῆς πόλεως, ἀφ' ἧς ἠρξάμην τῆς περι-

γραφῆς αὐτοῦ, ἀλλ' ἴχνη αὐτοῦ (τοῦ ἀνατολικοῦ δηλ. τείχους) δὲν δύναταί τις πλέον νὰ ἴδῃ ἐπιπολῆς, διότι ὁ Καρνέσιος χείμαρρος τὰ πάντα ἔχει ἀνατρέψει καὶ μεταβάλει, πιθανώτατα δ' ἡ θέσις τοῦ νῦν ναΐσκου τῆς Παναγίας (Φραγκοκκλῆσι) ἦτο ἐκτὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως.

Τὰ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Ἐντὸς τῆς πόλεως τὰ μᾶλλον ἄξια λόγου καὶ ἐπιπολῆς δρώμενά εἰσι τὰ ἑξῆς.

1) Ἐν τῷ δυτικῷ χώρῳ τῆς πόλεως οὐ μακρὰν τῶν δυτικῶν τειχῶν καὶ πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ δυτικωτέρου λόφου τῆς Κόντρας ὑψοῦται εἷς λοφίσκος, ἀνεξάρτητος τῶν τῆς Κόντρας, τεχνητὸς ἴσως, καλούμενος νῦν ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν *Παλάτι*· ἐν τῇ Β'Α. αὐτοῦ κλιτύϊ εἰσὶ κατὰ χώραν τὰ θεμέλια ἀξιολόγου οἰκοδομήματος, ἐν δὲ τῇ νοτίῳ κλιτύϊ εἶνε μικρὸν οἰκοδόμημα μεταγενέστερον σωζόμενον ἐν μέρει, ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ ὁποίου εἰσὶν ἐνεκτισμένα καὶ κέραμοι καὶ ἄλλο ὑλικὸν μετ' ἀσβέστου. Ὁ λοφίσκος λοιπὸν οὗτος εἶνε, νομίζω, προσφυέστατος εἰς τοποθέτησιν ἑνὸς τῶν τριῶν ναῶν τοῦ Κλείτορος τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (Η'., 21, 3) μνημονευομένων, δηλ. τῆς Δήμητρος, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Εἰλειθυίας, ἢ μᾶλλον ἑνὸς τῶν δύο τελευταίων.

2) Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Κόντρας, ἔνθα ὁ ὡραῖος πύργος, καὶ ἐν τῇ ΒΔ. αὐτῆς κλιτύϊ ἀνοίγεται πρὸς τὰ κάτω ἓν κοίλωμα προσφυέστατον πρὸς τὴν θέσιν τοῦ θεάτρου τῆς μεγάλης τῶν Κλειτορίων πόλεως. Καὶ ἔμαθον μὲν ὅτι οἱ Μαζαῖοι συντρίψαντες πολλοὺς ὡραίους καὶ λαξευτοὺς ἀρχαίους λίθους ἀπεκόμισαν ἐκεῖθεν εἰς Μαζέϊκα, ἐν τούτοις δ' ὅμως ἐπιμόνως ἐρευνήσας ἀνεκάλυψα *ἕνα μόνον λίθον, ὅστις εἶνε λαξευτὸν κάθισμα θεάτρου* ἐγχωρίου λίθου κείμενον κατὰ χώραν καὶ μόλις ἐπιπολῆς ὑπὸ θάμνους φαινόμενον ἐν τῇ ἀμπέλῳ τῶν Θ. καὶ Γ. Παπαδοπούλων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀμπέλων, ὡς καὶ ἐν τῇ νοτίως τούτων ἀμπέλῳ τῆς χήρας Ἠλία Ζαβούρη, εἶνε τὸ πλεῖστον τοῦ κοίλου τοῦ θεά-

τρου· συνέστησα τοῖς ἐκεῖ ἀγρόταις τὴν πάσῃ θυσίᾳ διαφύλαξιν καὶ διάσωσιν τοῦ πολυτίμου τούτου καθίσματος, ἐλαχίστου λειψάνου τοῦ θεάτρου τοῦ Κλείτορος.

3) Κατὰ τὰς βορείας ὑπωρείας τῆς ὑψηλοτέρας Κόντρας τοῦ ὡραίου πύργου καὶ οὐ μακρὰν τοῦ θεάτρου καὶ πρὸς τὰ Β'Α. αὐτοῦ ἐν ταῖς ἀμπέλοις τοῦ Παν. Λάπα εὑρίσκεται πληθὺς κιόνων τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμένων καὶ ἐν τοίχοις ἐρριμμένων, ἐν δὲ τῷ ἐδάφει κατὰ χώραν καὶ πλάκες, μὴ ἀρθεῖσαι ἀκόμη, μεγάλαι καὶ λεῖαι ὡς ἐπιστρώματα τοῦ ἐδάφους χρησιμεύουσαι. Εἶνε δ' ὁ χῶρος οὗτος ὑψωμένος πως ὑπὲρ τὸ πέριξ ἔδαφος καὶ ὡς ἐκ τῆς πληθύος τῶν κιόνων προφανῶς ὑποδεικνύει τὴν θέσιν ναοῦ.

4) Πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ Μαζείκων—Μοστιτσίου καὶ πρὸς Ἀ. τῆς ὁδοῦ Καρνεσίου - Κόντρας καὶ πρὸς τὰ Ν'Α. οὗ ἐντὸς ἦτο πρό τινος καὶ τὸ νεώτερον *σπίτι τοῦ Ἡρακλῆ* (διότι ἐπεχειρήθη πρὸ ἐτῶν μετοίκησις τοῦ χωρίου Καρνεσίου εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας πόλεως ματαιωθεῖσα καὶ κτισθέντος ἑνὸς μόνου οἴκου ἐγκαταλειφθέντος κατόπιν) μὴ ὑπάρχον πλέον, εἶνε πλεῖστοι ἀρχαῖοι λίθοι καὶ σπόνδυλοι κιόνων εἴτε κατερριμμένοι τῇδε κἀκεῖσε εἴτε σεσωρευμένοι εἰς σωροὺς (τροχάλους), ὡς καὶ ἄλλα ποικίλα συντρίμματα· ἐπίσης εἰσὶ πολλὰ ἄλλα ὡς σπόνδυλοι, λίθοι, κέραμοι κλ., ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν θέσιν *Ρηγέικο χωράφι* περὶ τὰ 70 μέτρα πρὸς Β. εἶνε ἀγρὸς ὑψωμένος πως ὑπὲρ τοὺς ἄλλους καὶ ἐν τροχάλῳ (=σωρῷ λίθων) ἐν αὐτῷ εἶνε σεσωρευμένοι εἰς ὕψος σπόνδυλοι κιόνων ἐν πληθύϊ, λίθοι τετραγωνικοὶ καὶ τετραπλευρικοὶ ἄριστα λελαξευμένοι, σπόνδυλοί τινες κιόνων πώρινοι καὶ ἄλλο ἀρχαῖον ὑλικὸν παρὰ τὴν ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ ὁδὸν Καρνεσίου—Κόντρας· ἡ θέσις δ' αὕτη φαίνεται σπουδαιοτάτη διὰ τοὺς ἄνω λόγους καὶ πιθανῶς καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει θέσις ναοῦ.

5) Καὶ κατὰ πάντα τὸν ἔνδον τῶν τειχῶν χῶρον τῆς πόλεώς εἰσιν ἐγκατεσπαρμένοι λίθοι λαξευτοί, σπόνδυλοι κιόνων, πληθὺς συντριμμάτων κεράμων καὶ ἀγγείων, τινὲς δὲ λίθοι καὶ κατὰ χώραν, οἱ δ' ἁρμακάδες ἢ πεζοῦλαι, δηλ. τὰ ανα-

λήμματα τῶν ἀγρῶν, εἶνε πάντες σχεδὸν ἐπὶ ἀρχαίων τοίχων καὶ λαξευτῶν λίθων κατὰ χώραν κειμένων καὶ πρὸς τοῦτο προσφυῶς χρησιμοποιουμένων.

6) Οἱ σπόνδυλοι τῶν κιόνων ἔν τε τῷ χώρῳ τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ἐν Μαζεΐκοις, εἰς ἃ ἔχουσιν ἀποκομισθῆ πολλοί, ἀριθμοῦνται κατὰ ἑκατοντάδας, ἐὰν δέ τις θὰ εἶχε τὴν ὑπομονὴν μόνον τοὺς ἐπιπολῆς καὶ ἁπανταχοῦ διεσπαρμένους νὰ ἀριθμήσῃ, νομίζω ὅτι ὑπερβαίνουσι τοὺς χιλίους· εἶνε δὲ πάντες σχεδὸν οἱ σπόνδυλοι τοῦ αὐτοῦ τύπου, δηλ. μήκους ὡσεὶ ἑνὸς μέτρου, διαμέτρου ὡσεὶ 0,40 μέτρου καὶ οἱ πλεῖστοι μὲν ἀρράβδωτοι τινὲς δὲ κατὰ τὸ ἥμισυ ραβδωτοὶ καί τινες ὅλως ραβδωτοί, ἀλλὰ πάντες ἐκ τοῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου, ἐξ οὗ καὶ οἱ λίθοι τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων καὶ τῶν ἐν γένει οἰκοδομημάτων, οὐδεὶς δ' ἐξ ὅσων εἶδον ἔχει ὀπὴν ἐν τῷ μέσῳ πρὸς συναρμογὴν μετὰ τῶν ἀνωτέρω, πρᾶγμα δὲ περίεργον, οὔτε στυλοβάτην ἰωνικοῦ ἢ κορινθιακοῦ κίονος εἶδόν που ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων σπονδύλων οὔτε κιονόκρανόν τι, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ταῦτα ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε καλλιεργούντων τὸν χῶρον ἢ καὶ ὑπὸ κτιστῶν τῶν πέριξ συνοικισμῶν.

7) Εἰς ἀπόστασιν 70 μέτρων περίπου πρὸς τὰ ΝΔ. τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Μαζεΐκων — Μοστιτσίου ὑπάρχουσι κατὰ χώραν ἴχνη τείχους διήκοντος ἀπὸ τῶν ΝΑ. πρὸς τὰ ΒΔ. εἰς μῆκος 25 μέτρων καταφανῆ· εἶνε ἆρά γε ταῦτα μέρος τῶν ἀνεξιχνιάστων ἀνατολικῶν τειχῶν τῆς πόλεως; πύργου ἴχνη δὲν φαίνονται ἐκεῖ που ἐπιπῆς,ολ ὥστε νὰ βεβαιωθῇ τὸ πρᾶγμα.

Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Κλείτορος.

Οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι, ἰδίᾳ δ' οἱ Bischer καὶ Bursian, τοποθετοῦσι τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Κλείτορος *«ἐν τοῖς ὑψώμασι τοῖς περιέχουσι τοὺς στρογγύλους πύργους»*, δηλ. ἐν τοῖς γνωστοῖς ἤδη ἐκ τῶν ἄνω λοφίσκοις τῆς Κόντρας· ἐγὼ δ' (ἐν Ἀζανιάδι καὶ Καλαβρ. ἐπετηρίδι) ἐφρόνουν ὅτι αὕτη ἦτο ἐν

τῷ πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς πόλεως ὑψηλῷ καὶ κωνοειδεῖ βουνῷ, οὗ ἐν τῇ κορυφῇ εἶνε ναΐσκος τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος. Ἀλλ' ἡ ἀκριβὴς ἐπὶ τόπου ἔρευνα τῶν πραγμάτων προφανῶς κατέδειξεν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἄνω γνῶμαί εἰσιν ὅλως ἐσφαλμέναι, καὶ ὅτι ἀκρόπολιν ὁ Κλείτωρ δὲν εἶχε. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶνε δυνατὸν ἡ Κόντρα νὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀκρόπολις, καθ' ὅσον τὰ νότια τείχη τῆς πόλεως ἅπτονται αὐτῶν τῶν κορυφῶν τῶν λοφίσκων, ὡς εἴρηται, ἀφίνοντα ἐκτὸς τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ πρὸς Β. αὐτῶν χώρῳ οὐδαμοῦ ὑπάρχει ἴχνος τειχῶν, δι' ὧν νὰ περιεφράσσετο ἡ δῆθεν ἀκρόπολις, ἐπὶ πλέον δ' ἡ πρὸς Β. κλιτὺς τῶν λοφίσκων αὐτῶν εἶνε ἠρέμα κατωφερὴς οὐδὲ παρέχει καὶ χῶρον πρὸς ἀκρόπολιν, ἀλλὰ καὶ οἱ λοφίσκοι οὗτοι μόλις μέτρα τινὰ (περὶ τὰ δέκα) ὑψοῦνται ὑπὲρ τὴν πεδιάδα· ἂν δὲ τοὐναντίον ἐχρησιμοποιοῦντο οἱ λοφίσκοι οὗτοι ὡς ἀκρόπολις, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωσι σαφὲς τεῖχος πέριξ καὶ νὰ ἀφίνωσιν ἐκτὸς τοῦ τείχους μόνον τὰς κατωτέρας κλιτῦς τῶν λόφων. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἐν τῷ βουνῷ τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος οὐδὲν οὐδαμοῦ ἴχνος ἀρχαίων τειχῶν ἢ οἰκοδομημάτων ὑπάρχει, εἰ καὶ ὁ χῶρος εἶνε προσφυέστατος πρὸς ἵδρυσιν ἀκροπόλεως· ἀλλ' ἐπὶ πλέον τά τε δυσμικὰ καὶ τὰ βορειοδυτικὰ τείχη τῆς πόλεως τὰ ἐπὶ τόπου καταφανῆ, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ἀπέχουσιν ἑκατοντάδας μέτρων ἀπὸ τῶν κατωτάτων ὑπωρειῶν τοῦ ἐν λόγῳ βουνοῦ τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος οὐδὲ φαίνεται ποιά τις σχέσις τῶν τειχῶν πρὸς τὸν βουνὸν ἐκεῖνον. Ὁ Κλείτωρ ἄρα ἀκρόπολιν δὲν εἶχε· τοῦτο δ' ἐπιπροσθέτως καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ Παυσανίου καὶ ἐκ τοῦ Πολυβίου· διότι ὁ μὲν Παυσανίας (Η'. 21, 2) σαφῶς λέγει ὅτι «οἰκεῖται δ' ἡ πόλις ἐν ὁμαλῷ, κύκλῳ δὲ ὄρη περιέχοντά ἐστιν οὐ μεγάλα», δηλοῖ δηλ. ὅτι ἡ πόλις κεῖται ἐν πεδιάδι, ὡς καὶ τῷ ὄντι ἔκειτο, καὶ ἑπομένως ἐστερεῖτο ἀκροπόλεως· ὁ δὲ Πολύβιος (Δ'. 18, 14 καὶ 19, 2-4) ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῶν Κλειτορίων ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν οὐδαμοῦ ὑπεμφαίνει ἀκρόπολιν, λέγων ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ στηρίζοντες τὰς κλίμακας ἐπὶ τῶν τειχῶν κατεπείραζον τῆς πόλεως τῶν Κλει-

τορίων περιφρονησάντων τὰς Αἰτωλικὰς προτάσεις περὶ προσχωρήσεως αὐτῶν εἰς τὴν Αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν, μέχρις οὗ οἱ Αἰτωλοί, ἀπελπίσαντες ὅτι θὰ κατελάμβανον τὴν πόλιν, ἀπεχώρησαν.

Τὰ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως.

Ἐπὶ τῶν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως τοῦ Κλείτορος, τῶν τε ἐγγὺς καὶ τῶν ἀπωτέρων, ἀλλ' ἐν τῇ περιοχῇ αὐτῆς, σημειωτέα τὰ ἑξῆς.

1) Αἱ κυριώτεραι τῶν πυλῶν τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐν τῇ μέσῳ που τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν παρὰ τὸν νῦν ναΐσκον τῆς Παναγίας καὶ ἐν τῷ μέσῳ που τῶν δυτικῶν τειχῶν, δηλ. ἀμφότεραι παρὰ τὴν νῦν ὁδὸν Μαζεΐκων - Μοστιτσίου· καὶ ἡ μὲν ἐκτὸς τῆς Ἀ. πύλης ἁμαξιτὴ ὁδὸς ἦγε βεβαίως εἰς Καφυὰς καὶ εἰς Λουσούς, ἡ δ' ἐκτὸς τῆς Δ. πύλης ἦγε πιθανώτατα εἰς Κύναιθαν διὰ τῆς πεδιάδος τῶν νῦν χωρίων Μοστιτσίου καὶ Καστελλίου καὶ διὰ τοῦ διασκέλου τοῦ λεγομένου Πρυόλιθα καὶ διὰ τῆς τοῦ Ἐρασίνου ποταμοῦ ποταμίας χώρας, ἡ αὐτὴ δ' ὁδὸς ἴσως διηυθύνετο καὶ εἰς Ψωφῖδα στρέφουσα ἐκ τοῦ κάμπου τοῦ Μοστιτσίου διὰ τοῦ διασκέλου τοῦ χωρίου Μαμαλοῦκα εἰς τὸν Πάϊον χείμαρρον κλ., ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται. Τῷ ὄντι δὲ τὰ σημαντικώτατα πολυάνδρια τῶν Κλειτορίων ἦσαν τὸ μὲν ἓν ἑκατέρωθεν τῆς πρὸς Δ. τῆς πόλεως ἄνω ῥηθείσης ὁδοῦ ἀπὸ τῆς πύλης μέχρι που τοῦ ἠρειπωμένου ναΐσκου τοῦ Ἁγ. Πέτρου, τὸ δ' ἕτερον ἑκατέρωθεν τῆς πρὸς Ἀ. τῆς πόλεως ὡσαύτως ἄνω ῥηθείσης ὁδοῦ παρὰ τὸν ναΐσκον τῆς Παναγίας (Φραγκοκκλῆσι). Καὶ ἐν μὲν τῷ πρὸς Δ. τῆς πόλεως χώρῳ εὑρίσκοντο ἀνέκαθεν καὶ εὑρίσκονται ἐν τοῖς ἀγροῖς τάφοι μετὰ πολλῶν καὶ ποικίλων κτερισμάτων καὶ ἰδίᾳ κάτωθεν τῆς ὁδοῦ, δηλ. πρὸς Ν. τῆς ὁδοῦ Μαζεΐκων-Μοστιτσίου, μέχρι τοῦ ἠρειπωμένου ναΐσκου τοῦ Ἁγ. Πέτρου, ὅστις ἐξαφανισθεὶς σχεδὸν ἐν τῷ μέσῳ καλλιεργηθέντος ἀγροῦ καὶ ἐν σμικροτάτῳ ὑψώματι διασώζει εἰσέτι τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ἐν οἷς εἰσιν ἐντετοιχισμένοι πολλοὶ ἀρχαῖοι καὶ

κομψοὶ οἰκοδομικοὶ λίθοι· ἀπ' αὐτοῦ δὲ καὶ τῆς ἐγγὺς αὐτῷ πρὸς Β. ὁδοῦ τῆς καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ καὶ νοτιωτάτῃ ὑπωρείᾳ τοῦ βουνοῦ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος μέχρι τῆς δυσμικῆς πύλης τῆς πόλεως ἡ ἀπόστασις διὰ τοῦ πολυανδρίου εἶνε περίπου 240 μέτρων, δι' ὧν πιθανῶς τοῦτο διῆκε. Ἐπίσης δὲ λίθοι καλοὶ καὶ μεγάλοι εὑρέθησαν ἐν σμικροτάτῳ ὑψώματι ἐν ἀγρῷ Ν'Α. τοῦ ἁγ. Πέτρου καὶ ἐκεῖ ὡσαύτως μία πλὰξ συντετριμμένη ἤδη ἐκ τάφων πιθανῶς καὶ ἐγγὺς πολλαὶ ὀπταὶ πλίνθοι· ἄλλη δὲ πλὰξ μεγάλη μετ' ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ διεκρίνοντο αἱ λέξεις «ὦ ξεῖνε, χαῖρε» (καί τινες ἄλλαι δυσανάγνωστοι,) ἑπομένως ἐπιτυμβία πλάξ, ἐκσκαφεῖσα καὶ ἐκτεθειμένη ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς Β. τοῦ ἁγ. Πέτρου διεχωρίσθη καὶ ἀπεκομίσθη ἐσχάτως εἰς Μαζέϊκα ὑπὸ Μαζαίων εἰς τεμάχη. Ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἀ. τῆς πόλεως χώρῳ ὡσαύτως ἀνευρίσκοντο καὶ εὑρίσκονται ἐν τοῖς ἀγροῖς τάφοι μετὰ πολλῶν ἐπίσης καὶ ποικίλων κτερισμάτων περὶ τὸν ναΐσκον τῆς Παναγίας, ἀλλ' ὁ Καρνέσιος χείμαρρος ἔχει καταστρέψει καὶ μεταβάλει τὸν χῶρον ἐκεῖνον πολλάκις καὶ συχνάκις ῥοῦν μεταβάλλων. Ἐκεῖ που, ὡς ἐρρήθη, εὑρέθη καὶ τὸ περιώνυμον νεκρικὸν μαρμάρινον ἀνάγλυφον τὸ ἄνω περιγραφὲν ἀναχωσθὲν ὑπὸ τοῦ χειμάρρου. Ἐκεῖ που πρὸς τὰ Β'Α. τοῦ τῆς Παναγίας ναΐσκου εὑρέθη ἐν τῇ καλλιεργίᾳ ἀγρῶν οἰκοδόμημα μετὰ πληθύος ὀπτῶν πλίνθων χρησιμεῦον ἴσως ὡς λουτρόν, ἐν δὲ τῇ νῦν βαθείᾳ κοίτῃ τοῦ χειμάρρου, ὅστις δι' αὐτῆς ἐνήργησεν οἱονεὶ ἀνασκαφήν, φαίνονται πλὴν τοῦ ἄνω ῥηθέντος στρογγύλου πύργου τῶν Β'Α. τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τρεῖς σπόνδυλοι κιόνων παρασυρθέντες ὑπ' αὐτοῦ καὶ κατὰ χώραν τοῖχοι μεταγενέστεροι καὶ ἔδαφος κεχωσμένον ὑπὲρ τὸ φυσικὸν καὶ τοῖχος συνεχὴς ἐν τῇ Ἀ. αὐτοῦ ὄχθῃ καὶ ἄλλα ποικίλα συντρίμματα καὶ κέραμοι καὶ πώρινοι λίθοι ἐντετοιχισμένοι.

2) Ἐν τῷ ναΐσκῳ τῆς Παναγίας (Φραγκοκκλῆσι) κεῖται κατερριμμένος πρὸ τῆς εἰσόδου λίθος ἀρχαῖος μετὰ ἀνοίγματος ἡμίθραυστος. Ἐπὶ δὲ τῶν τοίχων τοῦ ναΐσκου εἰσὶν ἐντετοιχι-

σμένοι πολλοὶ ὀγκώδεις καὶ λαξευτοὶ ἀρχαῖοι λίθοι καὶ πώρινοι καὶ κέραμοι καὶ δεξιᾷ τῆς εἰσόδου εἰς ὕψος μέτρου μαρμάρινον τέμαχος λίθου πρὸς τὰ ἐμπρός· ἐν δὲ τῇ βορείᾳ πλευρᾷ εὐθὺς ἄνω τῶν θεμελίων ἰδιαιτέρως εἷς ἀρχαῖος λίθος μετὰ γραμμῶν λαξευτῶν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ κυκλοτερῶν, μᾶλλον χρησιμοποιηθεὶς ἐν βυζαντιακῷ ναῷ, ὡς δηλοῦσι καὶ οἱ πώρινοι λίθοι, ἐν οἷς εἷς πολὺ μέγας, ὑπεμφαίνοντες συνήθως βυζαντιακοὺς ναούς· καὶ ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας, ὡς εἰσὶν ἐντετοιχισμένα πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, καὶ αὐτὸς δ' ὁ λίθος τῆς Ἁγ. Τραπέζης, ὡς εἰπόν μοι, εἶνε σημαντικὸς καὶ ἐνεπίγραφος. Ἐγγὺς δὲ πρὸς Δ. τοῦ ναΐσκου τούτου εἶνε νῦν ἡ ξηρὰ κοίτη τοῦ Καρνεσίου ῥύακος, ἐκεῖ δ' ἐν τῇ ὁδῷ ἵσταται οὐχὶ κατὰ χώραν καὶ ῥαβδωτὸς σπόνδυλος κίονος διαμέτρου 0,40 μ.

3) Ἐν τῇ βορείῳ κλιτύϊ τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος ἐν θέσει Κιάφᾳ εὑρέθησαν πήλινοι σωλῆνες καὶ ἄλλα ἀλλαχοῦ ἴχνη ὑδραγωγείου, ἐξ οὗ φαίνεται, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν ζῶσαν παράδοσιν, ὅτι οἱ Κλειτόριοι εἶχον μετοχεύσει εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν τὸ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν περίπου πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ Κλείτορος καὶ πρὸς τὰ Ν'Α. τοῦ νῦν χωρίου Καστελλίου πολὺ ὕδωρ τοῦ κεφαλοβρύσου, ὅπερ νῦν καλεῖται *Βασιλικὸ πηγάδι*, ὕδωρ ἄριστον καὶ δροσερώτατον.

4) Ἐπίσης κατὰ τὴν ζῶσαν παράδοσιν διωχέτευον ὕδωρ οἱ Κλειτόριοι εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ ῥοῦ τοῦ πρὸς Ά. τῆς πόλεως Ἀροανίου ποταμοῦ, ὅπερ ὅμως μόνον τὸ πρὸς Ν. τῆς ὁδοῦ Μαζεΐκων - Μοστιτσίου νότιον διαμέρισμα τῆς πόλεως ὕδρευε.

5) Καὶ περὶ τὸ χωρίον Καρνέσιον εὑρίσκονται ἐνίοτε νομίσματα καὶ ἄλλα ἀρχαιότητος ἴχνη, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι καὶ ἐκεῖ που ὑπῆρχεν ἀρχαῖος συνοικισμὸς ὑδρευόμενος ἀπὸ τῶν περὶ τὸ Καρνέσιον καὶ ὑπὲρ αὐτὸ πηγῶν.

6) Ὁ Κλείτωρ ποταμὸς παραρρεῖ ἀπὸ Ν. τὴν πόλιν τοῦ Κλείτορος εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν νοτίων αὐτῆς τειχῶν 100 - 200 μέτρων, εἰς τὰ Ν'Α. δὲ τῆς πόλεως παρὰ τὴν θέσιν Μπε-

νέσι ἑνοῦται μετὰ τοῦ Καρνεσίου χειμάρρου, ἐκεῖ δὲ περίπου ὁ Παυσανίας ὁδεύων ἀπὸ τῆς συμβολῆς Κλείτορος καὶ Ἀροανίου (πρὸς τὰ Ν'Α. τῶν Μαζεΐκων) ἐν δεξιᾷ τοῦ Κλείτορος καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς συμβολῆς 1400 περίπου μέτρων (ἑπτὰ σταδίων κατὰ Παυσανίαν) διέβη τὸν Κλείτορα καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν.

7) Εἰς ἀπόστασιν 15΄ τῆς ὥρας περίπου πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς πόλεως καὶ πέραν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κλείτορος ποταμοῦ ὑπάρχει πηγή. Παρὰ τὴν πηγὴν λοιπὸν ἐν τῇ ὁδῷ Μαζεΐκων - Στρεζόβης κατάκειται σπόνδυλος κίονος μήκους 2 μέτρων, κατωτέρω δὲ αὐτῆς πρὸς τὰ ΒΔ. κεῖται ἡ θέσις *Κολόνναι* ἢ *Παληόνταρα*, ὅπου ΝΔ. τῶν ἀλωνίων εὑρίσκονται διεσκορπισμένοι ἐπίσης πολλοὶ σπόνδυλοι κιόνων, εὑρέθησαν δὲ καὶ πλάκες κεχωσμέναι καὶ μνήματα, ὧν ἐντὸς μάχαιραι καὶ ἄλλα. Ἡ ἀπόστασις δ' αὕτη, ἡ πηγή, οἱ κίονες καὶ τἄλλα εὑρισκόμενα ἀρχαῖα λείψανα ἐντὸς περιωρισμένου χώρου καὶ οἱ δύο Ἅγιοι Θεόδωροι, οἱ συνήθως ἔφιπποι, καὶ πιθανῶς διάδοχοι τῶν δύο Διοσκούρων, πιθανῶς ὑπεμφαίνουσι τὸν ναὸν «τῶν Διοσκούρων, καλουμένων δὲ μεγάλων θεῶν», ὧν τὸ ἱερὸν κατὰ Παυσανίαν (Η΄., 21, 4) μετὰ χαλκῶν ἀγαλμάτων ἀπεῖχε τῆς πόλεως ὅσον στάδια τέσσαρα (800 περίπου μέτρα).

8) Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γ. Σπηλιωτοπούλου ἐν Μαζεΐκοις καὶ ἐν τῇ νοτίᾳ αὐτῆς προσόψει εἶνε ἐντετοιχισμένη 1 $^1/_2$ μέτρον ὑπὲρ τὸ ἔδαφος μαρμαρίνη πλὰξ 0,49 μ. ὕψους καὶ 0,42 πλάτους μετὰ πλαισίου ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἄλλου ἐν τῷ ἄνω ἄκρῳ, ὑπὲρ ὃ καὶ μικρὸν ἀέτωμα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου κόσμημα σχήματος στρογγύλου· αὕτη εἶνε πλὰξ ἐπιτύμβιος, ἐν ᾗ ἐν τῷ ἄνω μὲν χώρῳ, δηλ. τῷ ὑπὲρ τὸ μέσον πλαίσιον, εἶνε ἡ ἐπιγραφή: ...ΕΚΤΙΚΕ ΧΑΙΡΕ, ἐν δὲ τῷ κάτω ἡ ἐπιγραφή: ΦΙΛΙΠΠΗ ΧΑΙΡΕ. Ἀκριβεστέρα δ' ἔρευνα ἔτι πλείω ἀρχαῖα θέλει ἀποκαλύψει πολλαχοῦ τῶν Μαζεΐκων, ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν ὁποίων καὶ σπόνδυλοι κιόνων πολλοὶ ἔχουσιν ἐγχωσθῇ πρὸς κόσμον.

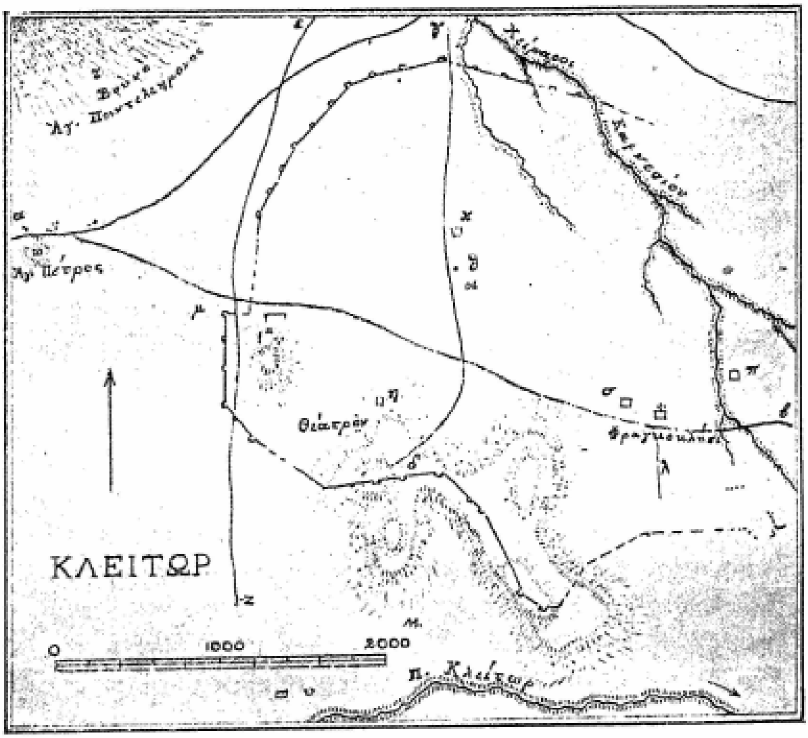
9) Πρὸς Ἀ. δὲ καὶ πρὸς Ν. αὐτοῦ εἶνε μικρὰ ἐπίπεδος ἔκτασις μετά τινων ἐρειπίων, ὡς εἰπόν μοι. Ἡ θέσις δ' αὕτη ἀπέ-

χει τοῦ Κλείτορος περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν πρὸς τὰ ΝΔ. Μήπως ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ ναοῦ τῆς *Κορίας Ἀθηνᾶς*, ὅστις κατὰ Παυσανίαν (Η'. 21, 4) «ἐπὶ κορυφῆς ὄρους κείμενος πεποίηται τριάκοντα σταδίοις (=ἓξ περίπου χιλιομέτροις) ἀπωτέρω τῆς πόλεως», ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἡ ἀπόστασις τοῦ τε βουνοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Κορίας Ἀθηνᾶς προσαρμόζονται; Τὸν ναὸν τῆς Κορίας οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι τοποθετοῦσι πρὸς Β. τοῦ Κλείτορος ἐπὶ τοῦ βουνοῦ μεταξὺ Κλείτορος καὶ Σουδενῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκασίαν, μὴ ὁρίζοντος τοῦ Παυσανίου πρὸς ποῖον σημεῖον τοῦ ὁρίζοντος ἐν σχέσει πρὸς τὴν πόλιν ἔκειτο, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν ἄνω καταφαίνεται, μᾶλλον πρὸς Ν. ἐξετείνοντο τὰ προάστεια τοῦ Κλείτορος καὶ οὕτω δὲν ἀποκλείεται ἡ πιθανότης, ὅτι καὶ ὁ τῶν Διοσκούρων καὶ ὁ τῆς Κορίας Ἀθηνᾶς ναὸς ἔκειντο πρὸς Ν. τοῦ Κλείτορος. Ἴσως δ' ὅμως ὁ ἐν λόγῳ ἀρχαῖος ναὸς καὶ νὰ μετεποιήθη εἰς βυζαντιακὸν ναὸν ἢ καὶ μονὴν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, οὗ φέρει τὸ ὄνομα.

10) Τὴν ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν τέλος ἀξίαν τοῦ Κλείτορος πραγματεύομαι ἐκτενῶς ἔν τε Ἀζανιάδι (σελ. 52-54, 80-90) καὶ Καλαβρ. ἐπετ. (σ. 33), φαίνεται δ' ὅτι καὶ ὁ Κλείτωρ καὶ ἡ Κύναιθα καὶ αἱ ἄλλαι ἐν Καλαβρύτοις πολίχναι καὶ συνοικισμοὶ τὰς πρώτας αὐτῶν καταστροφὰς ἔπαθον ἐπὶ τῆς τῷ 396 μ. Χ. δεινῆς ἐπιδρομῆς τῶν ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον Γότθων.

Μετὰ τὰ ἄνω λεπτομερῶς ἐκτεθέντα θαρρούντως συνίστημι τῇ τε Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ καὶ τῇ Σ. Κυβερνήσει πρῶτον μὲν νὰ σπεύσωσι καὶ προφυλάξωσιν ἀπὸ τῆς περαιτέρω καταστροφῆς τὴν μεγαλώνυμον καὶ ἀρχαίαν τῶν Κλειτορίων πόλιν, δεύτερον δὲ νὰ μὴ βραδύνωσι νὰ ἐνεργήσωσιν εὐρυτάτας ἀνασκαφὰς καὶ καθ' ἅπασαν μὲν τὴν ἔκτασιν τῆς ἔνδον τῶν τειχῶν ἀρχαίας πόλεως, ἰδίᾳ δὲ περὶ τὰ τείχη πέριξ καὶ ἰδίᾳ τὰ ἀνατολικὰ πρὸς ἀποκάλυψιν αὐτῶν, κατὰ τὸ θέατρον πρὸς ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, κατὰ τὸ λεχθὲν Παλάτι, πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ἐκεῖ ναοῦ, κατὰ τὴν θέσιν Ῥηγέϊκο χωράφι καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ὁ

ἐντεταλμένος ἤθελε νομίσει ἐπίκαιρον, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ πρὸς Ἀ. τῆς πόλεως ἐκτὸς τῆς πύλης περὶ τὸν ναΐσκον τοῦ Φραγκοκκλησίου καὶ πρὸς Δ. τῆς πόλεως μεταξὺ τῶν δυτικῶν αὐτῆς τειχῶν καὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Πέτρου, δηλ. κατὰ τὰ δύο κυριώτερα πολυάνδρια, καὶ κατὰ τὴν θέσιν Κολόνναι τοῦ Παλαιόντατα πρὸς πιθανὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ναοῦ τῶν Διοσκούρων καὶ εἴπου ἄλλοθι.

Τοπογραφικὸς πίναξ Κλείτορος

α-ε. Ὁδὸς Μοστιτσίου Μαζείκων. — γ-δ Ὁδὸς Καρνεσίου-Κόντρας. — ε-ζ Ὁδὸς Καρνεσίου-μύλου Κεφαλᾶ. — λ. ἴχνη τείχους. — μ Δ. πύλη; — ν Ἀ. πύλη; — τ Κιάφα. — Γ Παλάτι. — η Ναὸς Δήμητρος; — Π. λουτρόν; — σ θέσις εὑρέσεως ἀναγλύφου.

Ἡ δὲ Κλειτορία, δηλ. ἡ κυριαρχία τοῦ Κλείτορος. ἐξετείνετο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου ἐν τοῖς τέως δήμοις

Σουδενῶν, Καλλιφωνίας, Κλειτορίας, Λευκασίας (πλὴν τῆς ἀνατολικῆς περιοχῆς καὶ τῆς θέσεως τοῦ Παγκρατίου ἀνηκούσης τῇ Καφυάτιδι) καὶ Παΐων καὶ ἐν τοῖς χωρίοις Χοβόλης (Ἀροανίας), Δεχουνίῳ (Ψωφῖδος), Ποδογορᾶς, Συριάμου Ξεροκαρυταίνης, Διβρίτσης καὶ Βάχλιας (Ἐλευσῖνος Γόρτυνος)· Τοπορίστης καὶ Γλανίτσης (Γόρτυνος).

Ἴδε τὸ παρατιθέμενον τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ Κλείτορος.

Καφυαὶ - Καφυᾶτις. *

Μεταξὺ Λεβειδίου καὶ Κανδύλας (ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μαντινείας) ὑπάρχει σειρὰ βουνῶν, ἀπὸ τῶν βορείων καὶ Β'Α. ὑπωρειῶν τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα καταρρέοντα πρὸς Β. καὶ πρὸς τὰ Β'Α. εἰσέρχονται εἰς τὴν Ὀρχομενικὴν πεδιάδα (ὁ Ὀρχομενὸς ἔκειτο παρὰ τὸ νῦν χωρίον Καλπάκι) καὶ σχηματίζουσι κεκλεισμένην (ἄνευ διεξόδου) λίμνην, τὴν λίμνην τῆς Κανδύλας (χωρίου κειμένου πρὸς τὰ Β. καὶ Β'Α. τῆς λίμνης), ταύτης δ' ἐκχειλιζούσης κατὰ χειμῶνα καὶ μετὰ πολλὰς βροχὰς τὰ ὕδατα ῥέουσι πρὸς Δ. καὶ εἶτα πρὸς τὰ ΝΔ. εἰς τὴν Καφυατικὴν λίμνην (=τὴν λίμνην τῆς Χωτούσης), ἥτις ἐπίσης τὸν μὲν χειμῶνα ἐκχειλίζει καὶ κατακλύζει τὴν πέριξ Καφυατικὴν πεδιάδα, τὸ δὲ θέρος περιορίζεται ἐντὸς ἐπιμήκους κοίτης, ἥτις καλεῖται ὁ *Βούτημος*, περὶ ἣν ἰτέαι, πλάτανοι, λεῦκαι, τὸ *βούτημα* τῶν σαγματοποιῶν καὶ ἄλλα ποτάμια φυτὰ φύονται, καὶ κατασταλάζουσιν εἰς καταβόθραν κειμένην ἐν τῷ νοτίῳ ἄκρῳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος καὶ λίμνης, ὁπόθεν ὑπογείως καὶ ὑπὸ τὸ πρὸς Δ. καὶ πρὸς τὰ ΒΔ. ὄρος Καστανιὰν ῥέοντα ἀνατέλλουσι καὶ πηγάζουσι καὶ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις

* Εἰ καὶ ἡ Καφυᾶτις ἐν μέρει μόνον ἥπτετο τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, ἐπεξέτεινα τὰς ἐρεύνας μου ἐφ' ἁπάσης ταύτης, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι θὰ διευκρινίσω, ὡς καὶ διευκρίνισα, τὰ περὶ αὐτῆς, καθ' ὅσον οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ περιηγηταὶ ἀσαφῶς καὶ *σκοτεινῶς τὰ περὶ Καφυῶν* ἐκθέτουσι.

τῶν ἀρχαίων καὶ κατὰ τὰς πεποιθήσεις τῶν νῦν εἰς τὸν Ῥεῦνον, δηλ. εἰς τὸ ἐν τῷ Νταρεϊκῷ πεδίῳ κεφαλόβρυσον *Μπαλτσᾶκο* παρὰ τὸ χωρίον Γκιοῦσι, τὴν ἀρχὴν καὶ πηγὴν τοῦ Τράγου ποταμοῦ. Ὡς δηλ. ἡ Φενεατικὴ λίμνη σχηματίζει ὑπογείως τὴν παμμεγίστην πηγὴν τοῦ Λάδωνος καὶ ἡ λίμνη καὶ καταβόθρα τῶν Σουδενῶν σχηματίζει τὴν ὀγκώδη πηγὴν τοῦ Ἀροανίου ὑπογείως, οὕτω καὶ ἡ Καφυατικὴ λίμνη καὶ καταβόθρα σχηματίζει ἐπίσης τὴν μεγάλην πηγὴν τοῦ τρίτου ποταμοῦ Τράγου ἐπίσης ὑπογείως· ἡ δ' ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Καφυατικῆς καταβόθρας μέχρι Ῥεύνου (ἡ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, οὐχὶ ἡ ὑπόγειος) διὰ τῆς ὁμαλῆς καὶ σχεδὸν πεδινῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Μπεζενίκου εἶνε περίπου 3 ½ ὡρῶν. Πρὸς τὰ Ν'Α. δὲ τῆς καταβόθρας καὶ εἰς μικρὰν (ὡσεὶ 20' τῆς ὥρας) ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν βορείων κλιτύων τοῦ πρὸς Ν. τῆς Καφυατικῆς λίμνης βουνοῦ εἶνε τὸ χωρίον Πλέσια (τοῦ τέως δήμου Ὀρχομενοῦ, ἐν ᾧ ἡ Χωτοῦσα καὶ ἡ Κώμη εἶνε χωρία τοῦ τέως δήμου Νάσων, οὗ ἕδρα τὸ Δάρα).

Ἡ Καφυατικὴ λίμνη σχηματίζεται ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν πηγῶν καὶ ὑετίων ὑδάτων, ἀλλὰ κυριώτατα ἀπὸ τὸ *Μπεντενέϊκο κεφαλόβρυσον* (ἐν τῷ Β'Α. χώρῳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος κατωτέρω τοῦ χωρίου Μπεντενίου), ἀλλὰ δέχεται, ὡς εἴρηται, ἐν τῷ πρὸς Ἀ. αὐτῆς χώρῳ καὶ τὰ ὕδατα τῆς Ὀρχομενικῆς λίμνης (τῆς Κανδύλας), ἧς πάλιν ἡ κυρία πηγὴ εἶνε παρὰ τὴν Κανδύλαν. Ἐν τῇ ἑνώσει δὲ τῶν ὑδάτων, δηλ. ἐν τῇ εἰσροῇ τοῦ ὕδατος τῆς Ὀρχομενικῆς λίμνης εἰς τὸ τῆς Καφυατικῆς, ὑπάρχει καὶ γέφυρα λεγομένη *Ἀγαλέϊκο γεφύρι* (=γέφυρα ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ἐγγὺς χωρίου, ὃ καλεῖται *Ἄγαλι*), φαίνεται δ' ὅτι ἐκεῖ οἱ Καφυᾶται κατεσκεύασαν τὸ τεχνητὸν πρόχωμα, ὅπως μὴ τὸ ὕδωρ τῆς Ὀρχομενικῆς λίμνης ἐκχειλιζούσης ἐπεισρέον καὶ κατερχόμενον εἰς τὴν Καφυατικὴν «ᾖ βλάβος τῇ ἐνεργῷ τῶν Καφυατῶν», δηλ. καταπλημμυρῇ καὶ βλάπτῃ τὴν εὔφορον πεδιάδα τῶν Καφυῶν (Παυσαν. Η'. 23, 2).

Ἐν τῇ παραδόσει τοῦ χωρίου Χωτούσης παρέμεινε τὸ ὄνομα τῶν Καφυῶν, ὅπερ ὀνομάζουσιν οὐδετέρως: τὸ *Καφυῶν*·

Τὰ δ' ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως κεῖνται πρὸς τὰ Ν'ΑΝ. τῆς Χωτούσης καὶ εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρου περίπου ἀπ' αὐτῆς καὶ ἐν τῇ Β'Α. ἄκρᾳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος. Μία ὁδὸς βατὴ ἄγει ἀπὸ τῆς Χωτούσης εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὑπὲρ ἣν κωνοειδὴς λοφίσκος μετὰ ναΐσκου τοῦ ἁγ. Γεωργίου, καὶ ἄλλη ὁμοίως ἄγει εἰς τὴν πηγὴν *Λοτζάχον* (ὁ Λοτζάχος) καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν πηγὴν *Βαλτεζίκι*(ον) κειμένην ἐν τῇ πεδιάδι, ἀμφότεραι δ' αὗται αἱ ὁδοὶ ἔχουσι περίπου διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Μεταξὺ λοιπὸν τῶν δύο τούτων ὁδῶν ἐξαπλοῦνται τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια τῆς περιωνύμου πόλεως τῶν Καφυῶν, ἥτις καίπερ μεταξὺ ἰσχυρῶν γειτόνων (Ὀρχομενίων, Φενεατῶν, Κλειτορίων καὶ Μεγαλοπολιτῶν) κειμένη, ἠδυνήθη καὶ νὰ ἀκμάσῃ καὶ ἀνεξάρτητος μετ' ἐκτενοῦς περιοχῆς νὰ διαμείνῃ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου, καθ' ὅσον ἡ περιφέρεια αὐτῆς καὶ κυριαρχία ἐξετείνετο ἐν τῇ Καφυατικῇ πεδιάδι, ἐν τῇ ποταμίᾳ κοιλάδι τῶν ποταμῶν Τράγου καὶ Μαλοίτα μέχρι που πρὸς Ἀ. τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς τὸν Λάδωνα καὶ ἐν τοῖς πέριξ τούτων ὄρεσι καὶ βουνοῖς.

Ἡ πόλις τῶν Καφυῶν κατὰ τὰ ἴχνη τῶν τειχῶν αὐτῆς εἶχε σχῆμα τετραπλεύρου, ἑκάστη τῶν πλευρῶν τοῦ ὁποίου εἶχε περίπου μῆκος ἡμίσεος χιλιομέτρου. Ἐστερεῖτο δ' ἀκροπόλεως, διότι οὐδαμοῦ πέριξ οὔτε λόφος πρὸς τοῦτο ὑπάρχει οὔτε ἴχνη φαίνονται ἢ εὑρέθησαν, ἀλλ' ἔκειτο, ὡς εἴρηται ἐν τῇ βορείῳ ἀρχῇ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ ἐν ἐπικλινεῖ θέσει κειμένου νῦν χωρίου Χωτούσης, ἥτις (Χωτοῦσα) ἔχει ἐλαφρὰν κλίσιν ἐν τῷ ἐδάφει αὐτῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

Κέντρον τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι ἦτο περὶ τὸν ἠρειπωμένον νῦν ναΐσκον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὅλη θέσις τῶν ἐρειπίων λέγεται *Ἁγιάννης*, (*'ς τὸν Ἁγιάννη*), ἡ ὅλη δ' ἔκτασις αὐτῆς καλλιεργεῖται εἰς σῖτον. Πανταχοῦ δὲ τῶν ἐρειπίων εὑρίσκονται διεσπαρμένα πλήθη οἰκοδομικῶν λίθων, κεραμείων συντριμμάτων καὶ ἀγγείων, πολλάκις δ' ἐν τῇ καλλιεργίᾳ εὑρίσκονται νομίσματα ποικίλα, μικρὰ ἀναθήματα χάλ-

κινα καὶ πήλινα καὶ ἐξ ἄλλης ὕλης, πλίνθοι ὀπταί, ὑδρίαι καὶ ἄλλα εὑρήματα, κυριώτατα δὲ καὶ πλεισταχοῦ σπόνδυλοι κιόνων ἀρράβδωτοι, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ῥαβδωτοὶ μήκους μέτρου περίπου καὶ διαμέτρου 0,40 - 0,50 καὶ ὅμοιοι τοῖς ἐν Κλείτορι καὶ Ψωφῖδι, πάντες δ' ἐκ τοῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου· κάλλιον διασώζονται ἴχνη τοῦ δυτικοῦ τείχους, ἔνθα τὸ πάχος αὐτοῦ εἶνε 3,70 ἐν δὲ τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τοῦ τείχους σώζονται εὐκρινῆ τὰ θεμέλια δύο πύργων κυκλοτερῶν κομψότατα ᾠκοδομημένων ἐν ἰσοδομικῷ κλασικῷ ῥυθμῷ, ὡς καὶ τὸ ὅλον τεῖχος εἶνε ὡραῖον ἰσοδομικόν, ἐξ ἐγχωρίου τιτανολίθου ἐπίσης, ἐξ οὗ δηλοῦται, ὅτι οἱ πύργοι τοῦ τείχους τῶν Καφυῶν ἦσαν κυκλοτερεῖς, ὡς καὶ οἱ τοῦ Κλείτορος, ἐν ᾧ οἱ τῆς Πάου καὶ τῆς Ψωφῖδος ἦσαν τετραπλευρικοί. Ἐν ταῖς λοιπαῖς δ' ὅμως πλευραῖς τῆς πόλεως τὰ τείχη εἶνε δυσπαρακολούθητα ὡς ἐκ τῆς καλλιεργίας τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ χρόνου ἀφανισθέντα πλεισταχοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως πλεισταχοῦ κεῖνται κατὰ χώραν τοῖχοι λαξευτοὶ καὶ κομψοί, ὡς οἱ τοῦ τείχους, χρησιμοποιηθέντες ὑπὸ τῶν γεωργῶν ὡς ἀναλήμματα τῶν ἀγρῶν, ἀφθονοῦσι δὲ καὶ κομψοὶ οἰκοδομικοὶ λίθοι πλεισταχοῦ τῶν ἀγρῶν οἱ μὲν κατὰ χώραν, οἱ δὲ μετακινηθέντες.

Ποῦ δ' ἦσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (Η'. 23, 3 - 4) μνημονευόμενοι ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Κνακαλησιᾶς Ἀρτέμιδος; Τοῦτο δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ἄνευ ἀνασκαφῶν, ἴσως δ' ὁ τοῦ Ποσειδῶνος ναὸς ἔκειτο ἔνθα νῦν τὸ ἠρειπωμένον, ὡς εἴρηται, ναΐδριον Ἁγιάννης, περὶ ὃ κεῖται πληθὺς ἐρειπίων καὶ συντριμμάτων.

Ἡ πόλις (τὸ πόλισμα) λοιπὸν τῶν Καφυῶν ἔκειτο (Παυσ. Η'. 23, 3) «ἐπὶ τοῦ πεδίου (τοῦ Καφυατικοῦ δηλ.) τῷ πέρατι ὀρῶν οὐκ ἄγαν ὑψηλῶν (δηλ. τῶν ἄνω τῆς Χωτούσης) ὑπὸ τοῖς ποσίν». Οὔτε ἄρα ἀκρόπολιν εἶχεν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ἐρείπια δεικνύουσιν, καὶ τῷ ὄντι κεῖται ἐν τῷ βορείῳ ἄκρῳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος, ὡς εἴρηται. Ἡ δὲ ὑπὸ Παυσανίου (Η'. 23,2:

«Κατὰ δὲ τὸ ἐντὸς τοῦ χώματος», δηλ. πέραν καὶ πρὸς Δ. τοῦ προχώματος τοῦ μεταξὺ Ὀρχομενικῆς καὶ Καφυατικῆς λίμνης, «παρέξεισιν ἄλλο ὕδωρ, πλήθει μὲν ὅσον τε εἶναι ποταμόν, κατερχόμενον δ' ἐς χάσμα γῆς ἄνεισιν αὖθις παρὰ Νάσους καλουμένας· τὸ δὲ χωρίον, ἔνθα ἄνεισιν, ὀνομάζεται Ῥεῦνος. Ἀνατεῖλαν δ' ἐνταῦθα τὸ ὕδωρ τὸ ἀπὸ τούτου παρέχεται ποταμὸν ἀέναον Τράγον») μνημονευομένη μεγάλη πηγή, ἡ σχηματίζουσα τὴν ἀρχὴν τῆς Καφυατικῆς λίμνης, εἶνε προφανῶς τὸ νῦν Μπεντενέϊκο Κεφαλόβρυσο, ὅπερ, ὡς ἄνω εἴρηται, μετ' ἄλλων πηγῶν σχηματίζον τὴν Καφυατικὴν λίμνην διὰ τῆς καταβόθρας καταλήγει εἰς τὴν πηγὴν τοῦ Τράγου Ῥεῦνον. Τὸ δ' ὄρος Κνάκαλος, ἔνθα ἐπέτειον ἑορτὴν ἦγον τῇ Κνακαλησίᾳ Ἀρτέμιδι (Παυσ. Η΄. 23, 3), εἶνε πιθανῶς, ὡς καὶ ὁ Bursian (σ. 205-206) εἰκάζει, αὐτὸ τὸ νῦν ὄρος Κασταντά, τὸ πρὸς Δ. τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν Νάσων, ἴσως δ' ἐπ' αὐτοῦ ἦτο καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ δὲ Μενελαῒς πηγὴ (Παυσ. Η΄. 23, 4: «ὀλίγον δ' ὑπὲρ τὴν πόλιν πηγή τέ ἐστι καὶ ἐπὶ τῇ πηγῇ πλάτανος μεγάλη καὶ εὐειδὴς πέφυκε· καλοῦσι δ' αὐτὴν Μενελαΐδα, Μενέλαον στρατὸν ἀθροίζοντα ἐς Τροίαν ἀφικέσθαι τε ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ τῇ πηγῇ τὴν πλάτανον φυτεῦσαι λέγοντες· ἐφ' ἡμῶν δὲ καὶ τὴν πηγὴν κατὰ ταὐτὰ τῇ πλατάνῳ καλοῦσι Μενελαΐδα») μετὰ τῆς ἀρχαιοτάτης πλατάνου εἶνε προφανῶς ἡ νῦν ἄνω ῥηθεῖσα πηγὴ *Λοτζάχος*, ἡ κειμένη πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐν τῷ ἄκρῳ τοῦ πεδίου καὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ κλιτύϊ τοῦ πρὸς Δ. βουνοῦ καὶ ἐν ἐδάφει ἐλάχιστόν τι ὑψηλοτέρῳ τῆς πόλεως, ἀπὸ τῶν ΒΔ τειχῶν τῆς ὁποίας ἀπέχει μόλις μέτρα τινά. Νῦν περὶ τὴν πηγὴν εἶσιν ἰτέαι καὶ λεῦκαι, ἔχει δ' ὕδωρ ὀλίγον, ἀλλὰ δροσερώτατον καὶ εὔγευστον.

Κατὰ τἀνωτέρω λοιπὸν πλανῶνται οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι, καὶ δὴ ὁ Bursian, λέγοντες (Bursian Γεωγρ. ἀρχαίας Ἑλλάδος τόμος Β΄. σελ. 205-206) ὅτι «ἡ πόλις Καφυαὶ ἔκειτο πιθανῶς ἐφ' ἑνὸς ἀποκρήμνου λόφου ἐν τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τῆς

πεδιάδος ὑψουμένου καὶ μεμονωμένου, οὗ ἡ κορυφὴ περιβάλλεται ὑπὸ λειψάνων ἀρχαίων τειχῶν, καθὼς καὶ περὶ τὸν λόφον τοῦτον· τὰ δὲ περὶ τὰ 10′ τῆς ὥρας βορείως ἀπὸ τούτου ἐν τῇ πεδιάδι εὑρισκόμενα λείψανα τειχῶν καὶ μαρμάρινα θρύμματα ἀνήκουσι προφανῶς τῇ κατὰ Παυσανίαν μόνον ἓν στάδιον τῆς πόλεως ἀπεχούσῃ θέσει Κονδυλέᾳ καὶ τῷ εἰς τιμὴν αὐτῆς ἱδρυμένῳ ναῷ τῆς Κονδυλεάτιδος Ἀρτέμιδος. Οὗτοι δηλ. εἴτε ἀπροσεκτήσαντες εἴτε ἕτερος παρ' ἑτέρου ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐσφαλμένας λαβόντες πληροφορίας, ἄνευ ἐπισκέψεως ἢ σοβαρᾶς ἐξερευνήσεως τοῦ χώρου τὴν μὲν πόλιν τῶν Καφυῶν τοποθετοῦσιν ἐν τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος, τὴν δὲ Κονδυλέαν ἐκεῖ, ἔνθα ἐγὼ ἀνεῦρον τὰ ἐρείπια τῶν Καφυῶν. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐν τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τῆς πεδιάδος καὶ ἐν γένει ἐν τῷ δυσμικῷ αὐτῆς ἄκρῳ οὔτε λόφος ἀπόκρημνος καὶ μεμονωμένος ὑπάρχει οὔτε ἴχνη ἐκεῖ ἀρχαίων τειχῶν καὶ ἀρχαίων μνημείων εὑρέθησαν ἢ εὑρίσκονται, μόνον δὲ κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς πεδιάδος καὶ ἐν τῇ πρὸς αὐτὴν βορείῳ κλιτύϊ ἐκ τοῦ νῦν χωρίου Μπεζενίκου κατὰ τὴν θέσιν Παλαιοχῶρι εἶναι ἴχνη νεωτέρου τινὸς χωρίου καὶ ἐρείπια οἰκημάτων, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τῶν Καφυῶν εἶναι ἀπόστασις μιᾶς περίπου ὥρας καὶ οὐχὶ δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας, ἐὰν ὑποθέσῃ τις ὅτι οὗτοι ἐξέλαβον τὸ Παλαιοχῶρι ὡς Καφυὰς καὶ τὰς Καφυὰς ὡς Κονδυλέαν. Καὶ κατὰ τὸ νότιον τῆς Καφυατικῆς πεδιάδος καὶ ὀλίγον πρὸς Δ. τῆς καταβόθρας ὑψοῦται ἀπόκρημνός τις καὶ πετρώδης λοφίσκος καλούμενος Πέτρα, οὗ πρὸς Δ. εἶνε τὸ Παλαιοχῶρι, ἀλλὰ καὶ οὗτος εἶνε γυμνότατος καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἀρχαίου ἴχνους καὶ ὡσαύτως ὥραν ἀπέχων ἀπὸ τῶν Καφυῶν. Δεύτερον δὲ τὰ ἐν Καφυαῖς ἐκτεταμένα ἐρείπια μετὰ τειχῶν καὶ πύργων δὲν δικαιολογοῦσι τὴν θέσιν ναοῦ μόνον (τῆς Κονδυλέας), δι' ὃν ἐλάχιστος χῶρος ἀπῃτεῖτο. Τρίτον δ' ὁ Παυσανίας σαφέστατα λέγει ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο ἐπὶ τοῦ πεδίου καὶ οὐχὶ ἐπὶ λόφου. Τέταρτον δὲ περὶ τὸ Παλαιοχῶρι καὶ τὴν Πέτραν δὲν ὑπάρχει πηγὴ καὶ δι' αὐτὸ δὲν δύνανται οὗτοι νὰ δείξωσι τὴν Μενελαΐδα πηγήν. Ἐξ ἐναντίας δὲ πρὸς τὴν

ἐμὴν τοποθέτησιν καὶ περιγραφὴν τῆς πόλεως τὰ πάντα προσφυέστατα ἐναρμονίζονται.

Ποῦ δ' ὅμως ἔκειτο τὸ χωρίον ἡ Κονδυλέα μετὰ καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Κανδυλεάτιδος Ἀρτέμιδος (Παυσ. Η' 23, 6: «Καφυῶν δ' ἀφέστηκεν ὅσον στάδιον (δηλ. 200 μέτρα περίπου καὶ οὐχὶ 10' τῆς ὥρας, ὡς εἰκοτολογοῦσιν οἱ ξένοι ἀρχαιοδίφαι) Κονδυλέα χωρίον καὶ Ἀρτέμιδος ἄλσος καὶ ναός ἐστιν ἐνταῦθα καλουμένης Κονδυλεάτιδος τὸ ἀρχαῖον»...); Τοῦτο δυστυχῶς δὲν δύναται νῦν νὰ καθορισθῇ, οὐδαμοῦ εὑρεθέντος ἴχνους τινός. Ἐπειδὴ δ' ὅμως πρὸς Δ. τοῦ Λοτζάχου (τῆς Μενελαΐδος) περὶ τὰ 300 μέτρα (δηλ. περὶ τὸ 1 ½ ἀρχαῖον στάδιον) ἐπὶ κλιτύος τοῦ πρὸς Δ. τῶν Καφυῶν βουνοῦ ὑπάρχει ἡ θέσις *Ἐκκλησίτσα*, ἔνθα κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν χωρικῶν ὑπῆρξεν ἐξωκκλήσιόν τι μὴ ὑπάρχον νῦν, δύναταί τις ὡς ἐκ τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς παραδόσεως νὰ τοποθετήσῃ μετά τινος πιθανότητος ἐκεῖ που τὴν Κονδυλέαν.

Κατὰ τὰ ἄνω λοιπὸν τὰ ἐρείπια τῶν Καφυῶν παρέχουσι τὴν εἰκόνα πόλεως μεγάλης καὶ σπουδαίας, ἐπειδὴ δ' αὕτη ἐν πεδιάδι κειμένη κατέπεσε καὶ κατεχώσθη καὶ δὲν παρεσύρθησαν τὰ κατ' αὐτήν, διὰ τοῦτο πέπεισμαι ὅτι συστηματικὴ ἀνασκαφὴ ἐν τῷ χώρῳ αὐτῆς θέλει ἀποκαλύψει καὶ ὁλόκληρον τὸ περιφερικὸν τῆς ἀρχαίας πόλεως τεῖχος καὶ τοὺς δύο ἐν αὐτῇ ναοὺς καὶ πολλὰ ἄλλα καὶ σπουδαῖα εὑρήματα.

Ἡ δὲ Καφυᾶτις τέλος, δηλ. ἡ κυριαρχία τῶν Καφυῶν, ἐξετείνετο ἐν τῇ Καφυατικῇ πεδιάδι καὶ τοῖς πρὸς Β., πρὸς Δ. καὶ πρὸς Ν. βουνοῖς, ἐφ' ὅσον τὰ ὑέτια ὕδατα αὐτῶν ῥέουσι πρὸς αὐτήν, καὶ ἐν τῇ πρὸς Δ. πεδιάδι τοῦ Δάρα (τοῖς ἀρχαίοις Νάσοις), δηλ. ἐν ταῖς περιφερείαις τῶν χωρίων Μπεζενίκου, Δάρα, Γκιοῦσι, Κώμης, Κερπινῆς (τῆς Γόρτυνος) καὶ ἐν μέρει τοῦ Παγκρατίου, δηλ. ἐν τῇ χαράδρᾳ Τράγου-Μαλοίτα μέχρι που τῆς πρὸς τὰ ΝΔ τοῦ χωρίου Παγκρατίου θέσεως «στοὺς Πολέμους».

Ἡ Πάος *

Τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια τῆς ἀρχαιοτάτης Πάου κεῖνται ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ νῦν χωρίου Σκουπίου (τοῦ τέως ἐξ αὐτῆς κληθέντος δήμου Παΐων) καὶ κατὰ τὴν θέσιν *Σκουπίτσιον*.

Τῆς πόλεως ταύτης μνημονεύουσι δύο μόνον ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Παυσανίας. Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος (βιβλ. Ϛ′ κεφ. 127) διηγεῖται, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἔζη ὁ ὀνομαστὸς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀρκαδίαν Εὐφορίων, ὅστις εἶχε φιλοξενήσει οἴκοι τοὺς Διοσκούρους καὶ μετὰ τοῦτο ἐφιλοξένει τοὺς πάντας ἀνθρώπουςκαὶ ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λαφάνης τῷ 582 π. Χ., λόγῳ τῆς τοῦ πατρὸς φήμης καὶ ἀξίας μετέβη εἰς Σικυῶνα ὡς μνηστὴρ τῆς πολλῆς Ἀγαρίστης, κόρης τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος Κλεισθένους, μεταξὺ τῶν 13 ὅλων ἐπιλέκτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνη νεανιῶν καὶ δὴ ἐκ τῆς ὅλης Ἀρκαδίας μόνος αὐτὸς μετὰ τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος Ἀμιάντου υἱοῦ τοῦ Λυκούργου· καλεῖται μάλιστα αὐτόθι ὁ Λαφάνης οὗτος οὐχὶ ἁπλῶς Ἀρκάς, ἀλλ' Ἀρκὰς Ἀζὰν (ἐκ τῆς Ἀρκαδικῆς Ἀζανίδος). Ὁ δὲ Παυσανίας (Η′. 23,9) μεταβαίνων ἐκ Καφυῶν εἰς Ψωφῖδα λέγει, ὅτι ἀφοῦ παρῆλθε τὸν δρυμὸν τοῦ Σόρωνος, εἶδε «Πάου κώμης ἐρείπια». Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ πόλις ἦτο ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ ἀκμαία, εἰ καὶ δὲν εὑρέθησαν εἰσέτι νομίσματα αὐτῆς, ἐνωρὶς δ' ὅμως καὶ ἴσως μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους συμπιεσθεῖσα ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων Κλείτορος καὶ Ψωφῖδος παρήκμασε καὶ ὑπετάχθη ὑπὸ τῶν Κλειτορίων, ὑφ' οὓς ὑπήγετο ἐπὶ Παυσανίου. Ὅτι δ' ὅμως κατῳκεῖτο καὶ ἐπὶ Παυσανίου καὶ μετ' αὐτόν, μαρτυροῦσι τὰ πολυάριθμα νομίσματα τὰ εὑρισκόμενα αὐτόθι, ἅτινα εἶνε καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐκ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ἀχαϊκῶν χρόνων καὶ ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὅπερ δεικνύει ὅτι οὐχὶ ἠρει-

* *Ἡ Πάος* καὶ κατ' Ἡρόδοτον: *ἡ Παῖος* ἢ τὸ *Παῖον*.

πωμένην ὅλως, ἀλλ' ἐν παρακμῇ ἰδὼν αὐτὴν ὁ περιηγητὴς ἀντιπαρῆλθεν.

Ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Πάου τὰ σημαντικώτατα κατὰ χώραν εἶναι ὁ περίβολος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως μήκους 516 γ. μέτρων, ὃν παρακολουθεῖ τις πέριξ εὐκρινέστατα. Ὁ λόφος Σκουπίτσιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐν λόγῳ ἀκρόπολις, εἶνε κωνοειδής, ἔχει ὕψος ἀπὸ τῆς κάτω αὐτοῦ πεδιάδος τοῦ χωρίου Σκουπίου 70 περίπου μέτρων, ἀπὸ βορρᾶ δὲ χωρίζεται διὰ διασκέλου ἀπὸ τοῦ πολὺ ὑψηλοτέρου βουνοῦ τῆς Τρίφτας, ἀπὸ δὲ τοῦ διασκέλου μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ λόφου Σκουπιτσίου τὸ ὕψος εἶνε 30 περίπου μέτρων. Ἐγγὺς δὲ τοῦ διασκέλου καὶ πρὸς Ἀ. αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς που μετ' αὐτοῦ ἐπιφανείας ὑπάρχει καὶ νῦν ἡ πηγὴ *Διάσελον*, ἧς τὸ ὕδωρ διὰ κεραμείων σωλήνων (μήκους 0,80 καὶ διαμέτρου 0,15), διωχετεύετο ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως καὶ κατὰ τὸ ΝΔ. αὐτῆς ἄκρον ἐντὸς δεξαμενῆς καὶ νῦν καλῶς πως σωζομένης. Πρὸ ἐτῶν ἀνεσκάφησαν πολλοὶ τοιοῦτοι σωλῆνες ὑπὸ τῶν Σκουπιωτῶν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ἢ ἐθραύσθησαν, εἶδον δὲ τότε καὶ ἐγὼ τοιούτους· ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς πηγῆς μέχρι τῆς δεξαμενῆς εἶνε 230 μέτρα, ἐξ ὧν τὰ 96 ἀπ' αὐτῆς μέχρι τοῦ ἁλωνίου τοῦ διασκέλου, τὰ 118 μέχρι τοῦ τείχους καὶ τὰ 17 ἀποτελοῦσι τὸ ὑδραγωγεῖον, ἀφ' ἧς εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως μέχρι τῆς ῥοῆς αὐτοῦ εἰς τὴν δεξαμενήν. Τὸ δ' ὕδωρ τῆς πηγῆς τῶν Πλατάνων (ἄνω τοῦ Παλαιομύλου) τὸ περὶ τὰ 8' τῆς ὥρας ἀπέχον τῆς ἀκροπόλεως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἰσήρχετο ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, ὥς τινες ὑπέθεσαν, διότι εἶνε χαμηλοτέρα ἡ πηγὴ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐὰν καὶ τοῦτο διωχετεύετο εἰς τὴν Πάον, εἰσήρχετο εἰς τὴν κάτω πόλιν πρὸς Δ. τῆς δεξαμενῆς.

Ὁ χῶρος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Πάου εἶνε ἐπικλινὴς καὶ ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῆς κορυφῆς πρὸς τὰς τρεῖς πλευράς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πρὸς τὴν βόρειον, διότι αὕτη εἶνε λίαν ἀπόκρημνος καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ βόρειον τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως διήρχετο διὰ τοῦ χείλους αὐτῆς τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου Σκουπιτσίου,

ἀλλὰ καὶ ἀκατοίκητος ἦτο ἡ βορεία καὶ ἀπόκρημνος καὶ ὑπόσκιος καὶ ἐκτὸς τοῦ τείχους πρόσοψις τοῦ λόφου τούτου.

Ἐν τῇ ΒΔ. γωνίᾳ τῆς ὅλης ἀκροπόλεως ἀκριβῶς εἶνε τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἄνω ῥηθείσης δεξαμενῆς, οὗ ὁ πρὸς Δ. τεῖχος εἶνε αὐτὸ τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως διατηρούμενον αὐτόθι εἰς ὕψος 3 μέτρων, αὐτὴ δ' ἡ δεξαμενὴ ἔχει μῆκος 11 μέτρων καὶ πλάτος 8· οἱ λίθοι τοῦ τείχους ἔχουσι κοιλίας πρὸς τὰ ἔξω, ὡς συνήθως, εἷς δ' αὐτῶν μέγας ἔχει μῆκος 1,45, πλάτος 0,80 καὶ ὕψος 0,50. Τὰ τείχη ἐν γένει τῆς ἀκροπόλεως ἐνιαχοῦ μὲν διατηροῦνται καλῶς καὶ μέχρις ὕψους 2,60, ἐνιαχοῦ δ' εἶνε ἐπεσκευασμένα διὰ νεωτέρων ἐπισκευῶν καὶ δὴ ἐνιαχοῦ καὶ δι' ἀμμοκονίας (δεῖγμα τῆς καὶ μετὰ Χριστὸν οἰκήσεως τοῦ χώρου ἔστω καὶ ἐν παρακμῇ καὶ πενιχρότητι), ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὅλως ἔχουσι καταπέσει καὶ οἱ λίθοι αὐτῶν κατακυλισθῆ πρὸς τὰ κάτω μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων ὑπωρειῶν τοῦ λόφου διὰ τὸ σφόδρα ἐπικλινὲς τοῦ ἐδάφους. Εἶνε ἐκ τῶν ἐγχωρίων Ἀρκαδικῶν τιτανολίθων, ὧν βρίθει καὶ αὐτὸς ὁ λόφος καὶ οἱ πέριξ βουνοὶ καὶ τὰ ὄρη, καὶ ἐκτισμένα κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν ῥυθμόν, ἀλλ' οὐχὶ τὸν τέλειον καὶ κομψὸν ἰσοδομικὸν ῥυθμὸν τὸν συνήθη μετὰ τὰ Μηδικά, ἀλλ' ἔχει τι τὸ ἀτελές, ἀποτελεῖ δηλ. οἱονεὶ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ πολυγωνικοῦ εἰς τὸν ἰσοδόμικὸν ἢ μᾶλλον εἶνε ὁ πρώϊμος καὶ ἀρχαϊκὸς ἰσοδομικὸς ῥυθμός, ὅπερ ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Πάος ὑπῆρχε πολὺ πρὸ τῶν Μηδικῶν πολέμων καὶ κατὰ συνέπειαν ἤκμαζε κατὰ τον 7ον καὶ μάλιστα τὸν 6ον αἰῶνα π. Χ. (τῷ 582 ἤκμαζεν ὁ νεανίας Λαφάνης τοῦ Εὐφορίωνος).

Ἀπ' αὐτῆς λοιπὸν τῆς δεξαμενῆς ἄρχονται τὰ δυσμικὰ τείχη τῆς ἀκροπόλεως, μεθ' ἃ ἀκολουθοῦσι τὰ νότια καὶ εἶτα τὰ ἀνατολικά· ταῦτα δ' ὅλα ὁμοῦ σχηματίζοντα σφόδρα ἀνοικτὴν καμπύλην ἔχουσι μῆκος 341 μέτρων. Ἐν τοῖς χώροις τούτοις δὲν φαίνονται πύργοι, κρημνισθέντες πιθανῶς διὰ τοῦ χρόνου, καθ' ὅσον ὁ ἐγγὺς καὶ κάτω χῶρος καὶ σφόδρα ἀπόκρημνος καὶ κατωφερὴς ἦτο καὶ κατῳκημένος, μόνον δὲ κατὰ

10

τὸ 288ον μέτρον ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ τείχους εἶνε καταφανὴς πύργος τετράπλευρος, οὗ ἡ μὲν δυτικὴ πλευρὰ εἶνε αὐτὸ τὸ τεῖχος, ἡ δὲ νοτία ἔχει μῆκος 1,65, ἡ δ' ἀνατολικὴ 4,30 καὶ ἡ βόρειος 3,85· μεταξὺ δὲ τούτου τοῦ πύργου καὶ τοῦ ἐν τῇ Β'Α. γωνίᾳ τοῦ τείχους περὶ τὸ 300ὸν μέτρον ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς τὸ ὕψος τοῦ τείχους σῴζεται εἰς ὕψος 2,60. Ἐν τῇ Β'Α. δὲ γωνίᾳ τοῦ τείχους ἀκριβῶς σῴζεται ἕτερος πύργος τετράπλευρος καὶ ἐξέχων τοῦ τείχους, οὗ ἡ Ἀ. πλευρὰ ἔχει μῆκος 7 μέτρων, ἡ Β. 6,90, ἡ Δ. 3,90 καὶ ἡ Ν. 7,50. Ἀπὸ τοῦ πύργου δὲ τούτου ἄρχεται τὸ βόρειον τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως, ὅπερ μετὰ μικρῶν καμπῶν ἀκολουθοῦν καὶ διερχόμενον δι' αὐτοῦ τοῦ βορείου χείλους τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὀροπεδίου καταλήγει εἰς τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν δεξαμενὴν μεθ' ὅλου μήκους 175 μέτρων, κατὰ συνέπειαν δ' ἡ ὅλη περίμετρος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως εἶνε 516 μέτρων.

Ἐπὶ τοῦ βορείου δὲ τούτου τείχους καὶ εἰς ἀπόστασιν 29,80 μ. ἀπὸ τῆς Β'Α. γωνίας ὑψοῦται ἕτερος πύργος τετράπλευρος ἐπίσης ἐξέχων τοῦ τείχους, οὗ ἡ μὲν νοτία πλευρὰ εἶνε αὐτὸ τὸ τεῖχος, ἡ δυσμικὴ ἔχει μῆκος 6,80, ἡ δὲ βόρειος 4,40 καὶ ἡ ἀνατολικὴ 6,80. Εὐθὺς δὲ παρὰ τὸν πύργον τοῦτον κεῖται πιθανώτατα ἡ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἔξωθεν (ἐκ τοῦ διασκέλου) πύλη, καὶ διότι τὸ ἄνοιγμα τοῦ τείχους ἐκεῖ εἶνε σαφὲς καὶ διότι ἑτέρωθεν πρὸς Δ. ἐγγύτατα εἶνε καὶ ἕτερος πύργος, οὗ μικρὰ ἴχνη σῴζονται, καὶ διότι ὁ χῶρος ἐκεῖ προφανῶς δεικνύει ὅτι μόνον ἡ θέσις αὕτη παρέχει βατήν πως ἄνοδον καὶ εἴσοδον εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐκ τοῦ ἄνω ῥηθέντος διασκέλου· καὶ παρέχεται μὲν ἐπίσης καὶ ἄλλη βατὴ ἄνοδος καὶ εἴσοδος κατὰ τὸ δυσμικὸν μέρος τοῦ τείχους τῆς βορείου πλευρᾶς, δηλ. παρὰ τὴν δεξαμενήν, ἀλλ' ἐκεῖ τὸ τεῖχος εὐκρινῶς σῳζόμενον δὲν παρέχει σημεῖα πύλης καὶ πύργων καὶ μόνον πυλίς τις ἴσως ἐκεῖ ὑπῆρχε διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑδραγωγείου. Τῆς ἐν λόγῳ δὲ πύλης τὸ πλάτος εἶνε 3,50, τὸ δὲ παρ' αὐτῇ πάχος

τοῦ τείχους τῆς βορείου πλευρᾶς καταφανῶς ὁρώμενον ἐν τῇ γωνίᾳ ἀριστερᾷ τῷ ἐξιόντι εἶνε 2,90, τοῦ ῥηθέντος δὲ πύργου τοῦ ἀμέσως πρὸς Δ. τῆς πύλης ἡ νότιος πλευρά, ἥτις καὶ μέρος τοῦ τείχους εἶνε, ἔχει μῆκος 6,80, αἱ δ' ἄλλαι τρεῖς πλευραὶ εἶνε δυσερεύνητοι καὶ πεπτωκυῖαι καὶ ἐκτὸς τοῦ τείχους. Μετὰ δὲ τὸν πύργον τοῦτον κάμπτει τὸ τεῖχος κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ ἡ πλευρὰ αὐτοῦ αὕτη εἶνε ἐπίσης καὶ ἡ (ὡς ἄνω εἴρηται, δυσερεύνητος) δυτικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου, μήκους 6,40, μεθ' ὃ εὐθὺς τὸ τεῖχος λοξεύει κατ' ἀμβλεῖαν γωνίαν καὶ δι' ἑτέρας περαιτέρω καμπῆς προχωρεῖ εἶτα ἡ βόρειος αὐτοῦ πλευρά, ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς δεξαμενῆς, δηλ. μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ τείχους, εἰς 130,60.

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως καὶ μάλιστα ἐν τῇ δυσμικῇ αὐτοῦ κλιτύϊ ὑπάρχουσι κατὰ χώραν καὶ τοῖχοι ἰσοδομικοὶ τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ πρὸς τὸ τεῖχος χρησιμεύοντες ὡς ἀναλήμματα τοῦ ἐδάφους ἢ καὶ ὡς θεμέλια οἰκοδομημάτων, ἐπίσης δ' εἰσὶ καὶ ἄλλα ἴχνη οἰκοδομημάτων καὶ πληθὺς συντριμμάτων κεραμείων καὶ πηλίνων, καλλιεργεῖται δ' ὁ περίβολος ἅπας σχεδὸν εἰς σῖτον καὶ ἐνιαχοῦ αὐτοῦ φύονται ἄγριαι ἀμυγδαλαῖ καὶ πρῖνοι καὶ σφάκοι· ἐπὶ τῆς κορυφῆς δ' ὅμως τοῦ λόφου σχηματίζεται μικρὸν ὀροπέδιον ἠρέμα κλῖνον ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἔχον σχῆμά που ἐλλειψοειδοῦς κύκλου, οὗ ἡ μὲν μείζων διάμετρος (ἡ ἀπὸ Β πρὸς Ν.) εἶνε 65,30, ἡ δ' ἐλάσσων (ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ.) 34. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ κατὰ μὲν τὸ νότιον ἄκρον εἰσὶ τὰ θεμέλια οἰκοδομήματος προσφυᾶ εἰς ναὸν θέσιν δεικνύοντα, οὗ ἡ μὲν νοτία (ἢ μᾶλλον ἡ Ν'Α.) πλευρὰ σωζομένη ἐν θεμελίοις κατὰ τὰ $^3/_4$ ἔχει μῆκος 6,60, ἡ δ' ἀνατολικὴ πλευρὰ (ἢ μᾶλλον ἡ ΒΑ.) μὴ σωζομένη ἔχει καθ' ὑπόθεσιν πιθανὸν μῆκος 10,30. Πρὸς τὰ Β'Α. δὲ τούτου καὶ ἐγγύτατα αὐτοῦ ὑπάρχουσι σαφῆ πάντα τὰ θεμέλια ἑτέρου οἰκοδομήματος ὑψούμενα ἐνιαχοῦ καὶ μέχρις 0,60 ὕψους. ἐντὸς δ' αὐτοῦ ἐν σωρείᾳ λίθων λαξευτῶν πεπτωκότων ἔχουσιν ἀναφυῇ πρῖνοι. Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ εἶνε ἐπίσης ἰσοδομι-

κοί, ἡ δ' εἴσοδος μᾶλλον ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ, τὸ δὲ μῆκος τῆς μὲν βορείου καὶ νοτίου πλευρᾶς εἶνε ἀνὰ 5,70, τῶν δ' ἄλλων δύο ἀνὰ 10,60. Τὸ αὐτὸ δ' ὀροπέδιον ἔχει κυρίως τρία διαζώματα, ὧν ὑψηλότερον τὸ βόρειον, μεθ' ὃ μικρὸν ἀνάλημμα, εἶτα τὸ μεσαῖον, εἶτα μικρὸν πάλιν ἀνάλημμα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ μεσαίου καὶ εἶτα τὸ κάτω, τὸ νοτιώτατον, ἐφ' οὗ τὰ ἄνω ῥηθέντα δύο οἰκοδομήματα· ἕκαστον δὲ τῶν διαζωμάτων ὑψοῦται περὶ τὸ μέτρον ὑπὲρ τὸ ἄλλο· καὶ αὐτὸς δ' ὁ περίβολος τοῦ ἐν τῇ κορυφῇ ὀροπεδίου εἶνε σαφὴς κατὰ χώραν καὶ διατηρεῖται καλῶς ἐν τῇ Ἀ. πλευρᾷ καὶ κάλλιον ἐν τῇ δυσμικῇ, ἔνθα καὶ εἰς ὕψος 1,50. Πρὸς Β. δὲ τῆς ὑψίστης κορυφῆς ἦσαν καμπαί τινες μικραὶ τοῦ αὐτόθι βορείου τείχους συμφώνως πρὸς τὸν φυσικὸν βράχον, ἀλλ' ἴχνη αὐτῶν δὲν ἐσώθησαν οὐδὲ καὶ πύργων κατακυλισθέντων προφανῶς ἐπὶ τῆς βορείας κλιτύος τοῦ λόφου.

Πρὸς τὰ Ν'Α. δὲ τοῦ ὑποτιθεμένου ναοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ὀροπεδίου ἐπὶ τῆς κλιτύος εἶνε ἴχνη δύο οἰκοδομημάτων, πρὸς Ν. δὲ τοῦ ναοῦ καὶ ἐκτὸς πάλιν τοῦ περιβόλου τοῦ ὀροπεδίου ἴχνη 3 οἰκοδομημάτων ἀλλεπαλλήλων (τοῦ ἑνὸς χαμηλότερον τοῦ ἄλλου) ἐπὶ τῆς κλιτύος καὶ μετὰ θεμελίων ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀπογυμνωθέντων ἤδη βράχων, καὶ τῶν πέντε δ' αἱ διαστάσεις εἶνε περίπου 10×5 μέτρων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος ἐκτὸς τοῦ ὀροπεδίου εἰσὶ θεμέλια δύο τοίχων ἰσοδομικῶν ὡς ἀναλημμάτων χρησίμων.

Ἡ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως πόλις τῆς Πάου καὶ τὰ περὶ αὐτήν.

Ἔξω τῆς Ἀ. πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχει ἓν διαμέρισμα ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς Β'Α. αὐτοῦ γωνίας καὶ ἀκολουθοῦν τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τείχους κατὰ συνέχειαν εἰς μῆκος 17 μέτρων, ὅπερ φαίνεται ὡς προέκτασις ἢ προσθήκη τῆς ἀκροπόλεως· ἐκεῖ κάμπτει πρὸς Ν. καὶ παραλλήλως πρὸς τὸ Ἀ. τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως εἰς μῆκος 18,70, μεθ' ὃ κάμπτεται πρὸς Δ. εἰς μῆκος 12 μέτρων καὶ εἶτα πάλιν

πρὸς Ν. καὶ εἶτα πρὸς Δ., ὅπου ἑνοῦται πρὸς τὸ κύριον ἀνατολικὸν τεῖχος παρὰ τὸν ῥηθέντα πύργον· εἶνε δὲ σφόδρα κατωφερὴς ὁ χῶρος, ἐν ᾧ τὸ διαμέρισμα τοῦτο.

Ἐπὶ τῆς ἐν γένει κατωφερείας τῆς ἔξω τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως τῆς πρὸς Ἀ., τῆς πρὸς Ν. καὶ τῆς πρὸς Δ. ὀλίγα ἴχνη ἀρχαῖα σώζονται, καθότι κατεκυλίσθησαν διὰ τῶν αἰώνων, ἀλλ' ἰδίᾳ σώζονται πολλαχοῦ τείχη ἀναλημμάτων εἰς ὕψος μέτρου ἐνιαχοῦ καὶ ἴχνη οἰκημάτων.

Ἐν δὲ ταῖς ΒΔ. ὑπωρείαις τοῦ ὅλου βουνοῦ καὶ ἰδίᾳ ἔν τινι παρὰ τὴν ὁδὸν ἀγρῷ κατὰ τὴν θέσιν "Αρτυμαν καὶ παρά τινα μεγάλην πρῖνον συχνάκις ἀποκαλύπτονται ἐν τῇ καλλιεργίᾳ νομίσματα ποικίλων ἐποχῶν καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ τότε κατῳκεῖτο ὁ χῶρος, κατακυλισθέντα βεβαίως ἄνωθεν ἐκ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου, πανταχοῦ δ' ἐπίσης ἐκεῖ πέριξ εἰσὶ καὶ κεράμεια συντρίμματα. Ἀνὰ δὲ τὸν χῶρον, ὃς νῦν καλεῖται Κουκοῦλαι ἐν ταῖς ΝΔ. ὑπωρείαις τοῦ βουνοῦ, πανταχοῦ εἰσι τοῖχοι ἀρχαῖοι χρησιμοποιηθέντες ὡς ἀναλήμματα νῦν τῶν ἀγρῶν. Ἰδίᾳ δὲ τὸ ἠρειπωμένον χάνι τοῦ Ἀναγν. Σταυροπούλου ἔχει πληθὺν ἀρχαίων οἰκοδομικῶν λίθων ἄνωθεν κατακυλισθέντων καὶ ἐντοιχισθέντων, ὡς καὶ βάσιν τοίχου ἀρχαίου, ἐν δὲ τῷ ἐγγὺς αὐτοῦ ἀγρῷ τοῦ Χαρ. Σταυροπούλου καὶ ἕτερος τοῖχος ἀρχαῖος εἰς ὕψος 1,70 χρησιμοποιηθεὶς ὡς ἀνάλημμα. Πάντες δ' οὗτοι οἱ τοῖχοι ἔχουσι διεύθυνσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., διότι ἡ κλιτὺς ἔχει κλίσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἐν δὲ τῷ δυσμικωτάτῳ τῶν Κουκουλῶν τριγωνικῷ ἀγρῷ τοῦ Σπ. Σταυροπούλου παρὰ τὸν Πάϊον χείμαρρον τοῖχος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διήκων ἔχει λίθους λαξευτούς, ὧν εἷς μετὰ κοιλώματος ῥαβδοειδοῦς ἐν τῷ μέσῳ.

Ἐν δὲ τῷ ἐγγύτατα ὑπὲρ τὴν πηγὴν καὶ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Παγκρατίου-Τριποτάμων οἴκῳ (ἢ χανίῳ) τοῦ Ν. Καλαθᾶ εἶνε ἐντετοιχισμένη, πλὴν πληθύος οἰκοδομικῶν ἀρχαίων λίθων, καὶ μία πλὰξ ἐπιτύμβιος ἀνεπίγραφος ἐπὶ τῆς κτιστῆς κλίμακος καὶ εἷς ἐπὶ τοῦ τοίχου ὡραῖος λαξευτὸς λίθος καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐστηριγμένον τεμάχιον κιονικοῦ σπονδύλου ἀρραβ-

δώτου. Πρὸς τὰ Ν'Α. δὲ τοῦ οἴκου τούτου καὶ ὑπὲρ τὴν δημοσίαν ὁδὸν καὶ ἐντὸς τοῦ ἀμπελοφύτου τριγώνου τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, ἐκ τοῦ ῥύακος τῆς Ἀντιτσαίνης καὶ ἐκ γραμμῆς κατ' εὐθεῖαν πρὸς Ἀ. ἀγομένης ἐκ ἐκ τοῦ οἴκου εἰς τὸν ῥύακα τῆς Ἀντιτσαίνης, εὑρέθησαν καὶ εὑρίσκονται πληθὺς ἀγγείων ἐπιταφίων καὶ χαλκῶν καὶ πηλίνων καὶ ἄλλων ποικίλων κτερισμάτων μετ' ὀστῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ πίθοι καὶ ποικίλα ἀγγεῖα, ὧν ἓν πήλινον καὶ μέγα εὑρέθη ἐσχάτως πλῆρες ὀστῶν ἡμικαύστων μετὰ τέφρας, ἅτινα θραύονται ἀτυχῶς καὶ περιφρονοῦνται ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Ἄνωθεν δὲ καὶ πρὸς Β. τοῦ τριγώνου τούτου, δηλ. ἀνὰ τὰς νοτίας κλιτῦς πάσας τοῦ βουνοῦ τῆς Πάου, ὅπου ἄμπελοι καὶ ἀγροί, εὑρίσκεται πληθὺς τοίχων ἀρχαίων μετὰ διευθύνσεως ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. χρησιμευόντων ὡς ἀναλημμάτων, ἰδίᾳ δ' ἐν ταῖς πέριξ ἀμπέλοις ἐπὶ ὑψώματος ἢ μᾶλλον ἐπὶ οἱονεὶ ἐξώστου τοῦ βουνοῦ, ὅστις ὑπό τινων θεωρεῖται τεχνητός, ἡ θέσις μετά τε τῶν ἰχνῶν καὶ τῆς σωρείας τῶν ἀρχαίων λίθων ὑπεμφαίνει θέσιν μεγάλου καὶ ὀγκώδους οἰκοδομήματος, πιθανῶς δὲ ναοῦ, διότι εἶνε περίοπτος καὶ περιφανής. Τὸ σημαντικώτερον ἄρα πολυάνδριον τῆς Πάου ἔκειτο ἑκατέρωθεν τῆς μεγάλης ὁδοῦ Καφυῶν - Ψωφῖδος (Παγκρατίου - Τριποτάμων), δηλ. πρὸς Ἀ. τῆς πηγῆς τοῦ Χανίου καὶ ἐν τῷ ἄνω ῥηθέντι τριγώνῳ, διότι μόνον ἐκεῖ εὑρίσκονται τάφοι καὶ ὀστᾶ καὶ κτερίσματα· ἐπίσης δ' εὑρέθησαν τάφοι καὶ ὀστᾶ καὶ πέραν τοῦ ῥύακος τῆς Ἀντιτσαίνης ἐν τῇ ἀριστερᾷ αὐτοῦ ὄχθῃ ὑπ' αὐτοῦ ἐκχωσθέντες, ἑπομένως ἐν συνεχείᾳ τῶν ἄλλων τάφων τῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ῥύακος τῶν ἐν τῷ τριγώνῳ.

Πάντες δ' οἱ ἁπανταχοῦ τῆς Πάου λίθοι εἰσὶν ἐκ τοῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου, οὐδαμοῦ δ' ἴχνη γραμμάτων ἢ ἐπιγραφῆς εὑρέθησαν, ἐφ' ὅσον γινώσκω.

Κατὰ ταῦτα ἡ κάτω πόλις τῆς Πάου ἐξετείνετο πιθανῶς ἀνὰ πάσας τὰς κλιτῦς τοῦ Σκουπιτσίου μέχρι τῶν ὀπωρειῶν, πλὴν τῆς βορείου κλιτύος τῆς πιθανῶς ἀκατοικήτου, καὶ ἐπὶ πλέον ἐν ταῖς Κουκούλαις ἄνω τῆς δημοσίας ὁδοῦ Παγκρατίου-

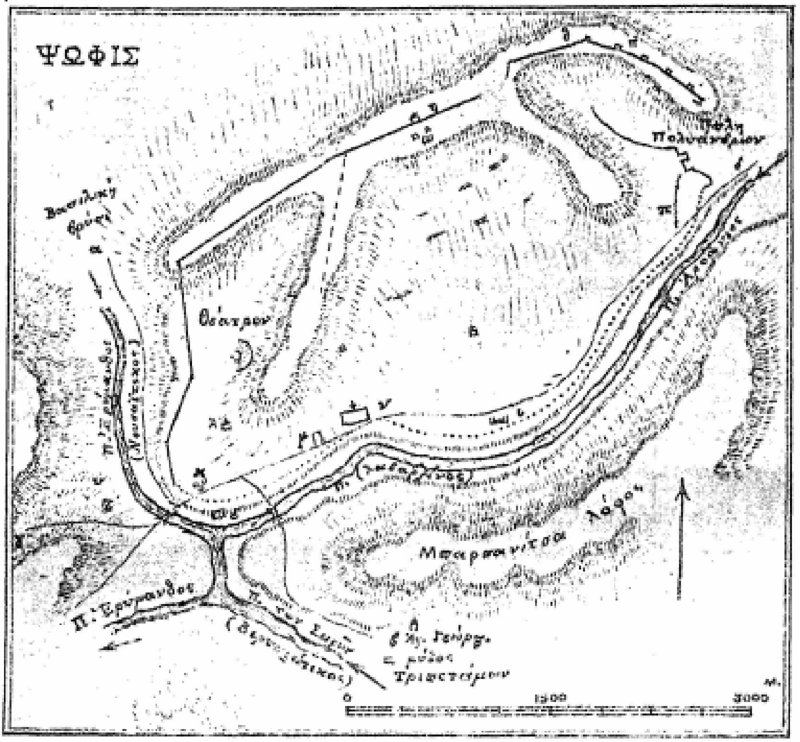
Τριποτάμων, ἑπομένως ἡ Πάος ἔκειτο ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς συμβολῆς τοῦ Παΐου χειμάρρου, ὅστις νῦν λέγεται Σκουπέϊκο ποτάμι, καὶ τοῦ ῥύακος τῆς Ἀντιτσαίνης.

Φαίνεται δ' ὅτι ἡ πόλις εἶχε καὶ προάστεια, ἑνὸς τῶν ὁποίων ἴχνη διεσώθησαν. Πρὸς Ν. δηλ. τῆς πόλεως καὶ εἰς 500 περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς καὶ πέραν τοῦ Παΐου χειμάρρου καὶ ὑπὲρ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ὄχθην, ἔνθα ἄμπελοι τοῦ χωρίου Βεσινίου, ἐπὶ δύο λοφίσκων γραφικῶν καὶ ἀπόπτων, ὧν ὁ ἕτερος ὑψοῦται ὑπὲρ τὸν ἕτερον ἐπὶ τοῦ ἀπὸ Ν. πρὸς Β. κατωφεροῦς, εὑρίσκονται καλὰ ἴχνη παλαιῶν κτιρίων. Ἐν τῷ κατωτέρῳ ἐκ τούτων τῶν δύο λοφίσκων μάλιστα πρὸ ἐτῶν ἀνεσκάφη ἐν τῇ φυτεύσει ἀμπέλου καὶ καλὸς σπόνδυλος κίονος ἀρχαϊκῆς κατασκευῆς καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον ἀτελῶς ῥαβδωτὸς μήκους 1,11 καὶ μετὰ περιμέτρου τοῦ πάχους 1,09.

Ἡ δὲ περιφέρεια τῆς Πάου (ἡ Παΐα) φαίνεται ὅτι ἐξετείνετο ἀνὰ πᾶσαν τὴν ποταμίαν κοιλάδα τοῦ Παΐου χειμάρρου μέχρι τοῦ Μερμηγκολόγγου (ὀλίγον ἄνω τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ εἰς τὸν Λάδωνα) καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν βουνούς, ἐφ' ὅσον τὰ ὄμβρια ὕδατα αὐτῶν ῥέουσι πρὸς τὸν Πάϊον, καὶ ἐπὶ πλέον ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ νῦν χωρίου Δεχουνίου (τοῦ τέως δήμου Ψωφῖδος). Ἐν τῇ περιοχῇ ἄρα τῆς Πάου ἦτο καὶ ὁ περιώνυμος δρυμὸς τοῦ *Σύρωνος* ὁ ἐκτεινόμενος, ὡς φαίνεται, κατὰ τὰς περιφερείας τῶν νῦν χωρίων Χοβόλης, Τσαρουχλίου, Μαμαλούκας, Νάσια καὶ Στρεζόβης (κυρίως τὴν πρὸς Β. καὶ τὰ Β'Α. καὶ τὰ ΒΔ. περιφέρειαν αὐτῆς), ὅστις κατὰ Παυσανίαν (Η'. 23, 9) «παρείχετο τοσάδε θηρία, ἀγρίους ὗς καὶ ἄρκτους καὶ χελώνας μεγίστας μεγέθει, ἐξ ὧν ποιήσαιτο ἄν τις λύρας παρισουμένας λύρᾳ χελώνης Ἰνδικῆς», καὶ ὅστις συμφώνως τῇ νῦν καταστάσει κυριώτερα δένδρα εἶχε δρῦς, πρίνους καὶ καρπίνους (γάβρους)· πρὸς τοῖς πέρασι δ' αὐτοῦ (τοῖς δυσμικοῖς βεβαίως) ἦτο ἡ Πάος.

Ψωφὶς — Ψωφιδία.

Κατὰ τὰ νοτιοδυσμικώτατα ἄκρα τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων τρεῖς ποταμοὶ (ἢ μᾶλλον χείμαρροι) ἑνούμενοι ἐν τῷ αὐτῷ σημείῳ σχηματίζουσι τὸν Ἐρύμανθον ποταμόν, ὅστις νῦν κα-

Τοπογραφικὸς πίναξ Ψωφῖδος

α-δ Ὁδὸς μύλου Τριποτάμου-Νουσᾶς. — δ-γ Ὁδὸς Τριποτ. μύλου-Δίβρης. — γ-δ Δίβρης Λιβαρτζίου — οο ἁλώνια. — ν Μονὴ Τριποτάμου. π. συλήν. — σ Παλημομάγγανος. — Τ. Παληοφυτιὲς — φ ἀρχαία γέφυρα Ἐρυμάνθου — χ θέατρον. — Π. Πύργοι τετράπλευροι. — ☐ ε Χάνι Μπάμπουρα. — ιη-ιθ ἀφάνεια τείχους. — ♁ λ Χριστ. ναός. — μ Ἑλληνικός — ω Ἑβραΐικη λάκκα, — [οο ω] Ὀροπέδιον Ἀκροπόλεως.

λεῖται Ντουάνα καὶ ὅστις μετὰ τὴν ἕνωσιν διερχόμενος μεταξὺ Ἠλείας καὶ Γόρτυνος, ἃς διαχωρίζει, χύνεται εἰς τὸν Ἀλφειόν.

Ἡ θέσις αὕτη τῆς ἑνώσεως τῶν τριῶν παραποτάμων τοῦ Ἐρυμάνθου καλεῖται ἐκ τούτου *Τριπόταμα* καὶ ἐν ταύτῃ ἐπίσης εἶνε καὶ τὰ ὅρια τριῶν ἐπαρχιῶν, Ἠλείας, Γόρτυνος, Καλαβρύτων.

Καὶ ὁ μὲν ἀνατολικώτερος τούτων τῶν τριῶν, ὁ καὶ ἐλάσσων, πηγάζων ἀπὸ τῶν πέριξ τῶν χωρίων Σκουπίου καὶ Δεχουνίου (κυρίως ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς *Στέρνας*) καὶ μετὰ ῥοῦ ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. δεχόμενος καὶ τὰ ὕδατα τῶν χωρίων Βερσιτσίου, Ἀλεσταίνων καὶ Λόπεσι καὶ τὰ ἐγγὺς τῶν βορείων κλιτύων τοῦ πρὸς Ν αὐτοῦ Ἀφροδισίου ὄρους καλεῖται νῦν Βερτσιώτικο ποτάμι καὶ ἔχει πάντοτε ὕδωρ. Ὁ δὲ μεσαῖος παραπόταμος πηγάζων ἀπὸ τῶν πέριξ τοῦ Σωποτοῦ καὶ μετὰ διεύθυνσεως ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. διαρρέων τὰς περιφερείας τῶν χωρίων Ἀγριδίου, Ἀναστασόβης, Καμενιάνων, Δροβολοβοῦ, Δεσινοῦ καὶ μονῆς Ἁγ. Θεοδώρων, στρεφόμενος δ' εἶτα πρὸς Ν. καὶ δεχόμενος τοῦ Λεχουρίου καὶ Λιβαρτζίου χειμάρρους λέγεται νῦν γενικῶς *Λιβαρτζινὸ ποτάμι* καὶ διαβαίνεται τέλος δι' ἁμαξιτῆς γεφύρας πρὸ 20ετίας κτισθείσης ἐγγύτατα τῆς συμβολῆς αὐτοῦ εἰς τὸν Ἐρύμανθον, εἶνε δὲ ὁρμητικώτατος μὲν καὶ πολυϋδρότατος χειμῶνος, ξηρότατος δὲ θέρους, διότι τὰ ὀλίγα ἐν τῷ ῥῷ αὐτοῦ πηγαῖα ὕδατα χρησιμοποιοῦνται εἰς ἀρδεύσεις ἀγρῶν. Ὁ τρίτος τέλος παραπόταμος, ὁ καὶ μείζων, πηγάζει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τῶν περὶ τὰ χωρία Γερμοτσάνι, Πορετσὸν καὶ Μορόχοβαν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Νουσάν, εἶτα δ' ἑνουμένων τῶν δύο τούτων βραχιόνων χωρεῖ ἀπὸ τῶν ΒΔ. πρὸς τὰ Ν'Α. μετὰ πολλοῦ πάντοτε ὕδατος καὶ ἐγγύτατα τῆς συμβολῆς εἰς τὸν Ἐρύμανθον, διαβαίνεται καὶ οὗτος διὰ καμπύλης γεφύρας πρὸ αἰῶνος κτισθείσης καὶ καλεῖται νῦν *Νουσαίτικο ποτάμι*.

Ὡς πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὅμως ὀνόματα τῶν δύο τούτων παραποτάμων διαφωνοῦσιν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι Διότι ὁ μὲν Παυσανίας (Η' 24, 3-4) λέγει ὅτι «παρὰ τὴν Ψωφῖδα ὅ τε Ἀροάνιος ποταμὸς καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω τῆς πόλεως Ἐρύμανθος ῥέουσιν· ἔχει δὲ τὰς πηγὰς Ἐρύμανθος ἐν ὄρει Λαμπείᾳ, ὅπερ

ὄρος μοῖρα ὃν τοῦ Ἐρυμάνθου λέγεται ἱερὸν εἶναι τοῦ Πανός». Ἐνταῦθα σημειωτέον ὅτι τὸ ὄρος Ἐρύμανθος εἶνε μακροσκελέστατον καὶ πολυκόρυφον· ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν πρὸς Δ. τοῦ χωρίου Βερβινῆς (τοῦ τέως δήμου Λαμπείας), ὅπου καὶ ἡ ὑψηλοτέρα αὐτοῦ κορυφὴ (2224 μ.), καὶ ἐκτεινόμενον πρὸς Ἀ. διὰ πλείστων διακλαδώσεων σχηματίζει πολυμήκη σειρὰν πρὸς βορρᾶν ἄνω καὶ πέριξ τῶν κωμῶν Βερβινῆς, Δίβρης, Νουσᾶς, Γερμοτσανίου, Λιβαρτζίου, Λεχουρίου, Κερτέζης, Σιρμπανίου καὶ ἄλλων καὶ διὰ τοῦ Διασκέλου Πρυόλιθα ἀπὸ τῶν δυσμικωτάτων παραφυάδων τῶν Ἀροανίων χωριζόμενος καταλήγει εἰς τοὺς βουνοὺς Ζέμπι (πρὸς Ν. τοῦ Σιρμπανίου) καὶ Τάρταρον (πρὸς Ἀ. τοῦ Σωποτοῦ) καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ ἴδια ὀνόματά τινες τῶν διακλαδώσεων τοῦ Ἐρυμάνθου εἶχον διὰ τῶν αἰώνων, ὡς λ. χ. παρ᾽ ἀρχαίοις ἡ Λάμπεια (= ὄρος λευκὸν καὶ λάμπον ὡς ἐκ τῆς ψιλότητος ἀπὸ δένδρων ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ), ἥτις πιθανώτατα ἦτο ἡ ὑπὲρ τὴν Δίβρην καὶ Νουσὰν διακλάδωσις αὐτοῦ, κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὁ Ὤλενος (ἡ ὑψίστη αὐτοῦ κορυφή), ὁ Ἀστερίων (ἡ ὑπὲρ τὴν Νουσὰν διακλάδωσις) καὶ οἱ Καλλίφωνοι (ἡ ὑπὲρ τὴν Κέρτεζην διακλάδωσις), καὶ νῦν ὁ Ὠλωνὸς (ὁ Ὤλενος τοῦ μεσαίωνος), ὁ Ἀστρᾶς (ὁ Ἀστερίων), τὸ Λιβαρτζινό, τὸ Λεχουρίτικο, τὸ Κερτεζίτικο (οἱ Καλλίφωνοι), τὸ Ζέμπι, ὁ Τάρταρος κτλ. — Ὁ δὲ Πολύβιος (Δ΄. 70, 6-11) λέγει ὅτι «κατὰ τὴν ἀφ᾽ ἑσπέρας πλευρὰν τῆς Ψωφῖδος καταφέρεται λάβρος χειμάρρους ποταμὸς (τὸ Νουσαΐτικο π), ὃς κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ χειμῶνος ἄβατός ἐστι, ποιεῖ δὲ τὸ παράπαν ἐχυρὰν καὶ δυσπρόσοδον τὴν πόλιν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ κοιλώματος τοῦ ἐν βραχεῖ κατειργασμένου ὑπ᾽ αὐτοῦ φερομένου ἐξ ὑπερδεξίων τόπων· παρὰ δὲ τὴν ἀπ᾽ ἠοῦς» (οὐχὶ ὀρθὸν τοῦτο· διότι ὁ ἐν λόγῳ ποταμὸς παραρρεῖ ἀπὸ Ν. καὶ ἀπὸ Ν'Α. τὴν Ψωφῖδα καὶ οὐχὶ ἀπ᾽ Ἀνατολῶν) «πλευρὰν ἔχει τὸν Ἐρύμανθον, μέγαν καὶ λάβρον ποταμόν· ὑπὲρ οὗ πολὺς καὶ ὑπὸ πολλῶν τεθρύληται λόγος· τοῦ δὲ χειμάρρου προσπίπτοντος πρὸς τὸν Ἐρύμανθον, ὑπὸ τὸ πρὸς μεσημβρίαν μέρος τῆς πόλεως συμβαίνει. . .». Ὥστε ὁ Πολύβιος

διαρρήδην καλεῖ τὸν μέσον ποταμόν, δηλ. τὸ Λιβαρτζινό, Ἐρύμανθον, τὸ δὲ Νουσαΐτικο καλεῖ λάβρον χείμαρρον. Τοῦτον δ' ἀκολουθῶν ὁ Κούρτιος καὶ σχετίζων τὸ πρᾶγμα πρὸς τὰ ὑπὸ Παυσανίου λεγόμενα καλεῖ ἐπίσης τὸ Λιβαρτζινὸ Ἐρύμανθον καὶ τὸν ἀνατολικὸν Ἐρύμανθον, δηλ. τὸ Λιβαρτζινό, τὸ Λεχουρίτικο καὶ τοὺς Καλλιφώνους, ἀπὸ τῶν νοτίων κλιτύων τῶν ὁποίων πηγάζει τὸ Λιβαρτζινό, ταύτας λοιπὸν τὰς διακλαδώσεις τοῦ Ἐρυμάνθου ὄρους καλεῖ Λάμπειαν, ἐξ ἧς τὰς πηγὰς ἔχει ὁ Ἐρύμανθος, κατὰ συνέπειαν δ' Ἀροάνιον καλεῖ τὸν ἕτερον ποταμόν, τὸ Νουσαΐτικο, τὸν λάβρον χείμαρρον τοῦ Πολυβίου. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Κουρτίου, κατά γε τὴν ἐμὴν γνώμην εἶνε δυσπαράδεκτος· διότι πρῶτον μὲν ἡ ὀνομασία τοῦ Ἀροανίου εἶνε προσφυεστέρα τῷ Λιβαρτζινῷ ποταμίῳ, ὅπερ προσεγγίζει πως πρὸς τὰ ὄρη Ἀροάνια, ὡς ἐκλήθη Ἀροάνιος ὁ πρὸς Ἀ. τοῦ Κλείτορος πηγάζων ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῶν Ἀροανίων καὶ ἐπίσης Ἀροάνιος ἐκλήθη καὶ μικρὸς χείμαρρος ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Φενεοῦ πηγάζων ἐπίσης ἐκ τῶν Ἀροανίων· τῷ ὄντι δ' αἱ ὑπὲρ τὸ Σωποτὸν πηγαὶ τοῦ Ἀροανίου τούτου, δηλ. οἱ βουνοὶ Τάρταρος καὶ Ζέμπι, ἅπτονται σχεδὸν τῶν ὑπὲρ τὸν Πρυόλιθον δυσμικωτάτων διακλαδώσεων τῶν Ἀροανίων, ἐκ τούτου δὲ προσφυῶς ἐκλήθη καὶ ὁ πρώην δῆμος Ἀροανίας ὡς κείμενος ἐν τῷ ἄνω ῥῷ τοῦ Ἀροανίου τούτου· δεύτερον δὲ δὲν κεῖται ἀπωτέρω τῆς πόλεως ὁ μεσαῖος χείμαρρος (τὸ Λιβαρτζινὸ) μᾶλλον τοῦ ἑτέρου, ἀλλ' ἀντιθέτως καὶ ἡ κυρία ὄψις καὶ τὸ κέντρον τῆς Ψωφῖδος ἦτο παρὰ τὸν μεσαῖον χείμαρρον καὶ τὰ παρὰ τὸν χείμαρρον τοῦτον νότια καὶ νοτιοανατολικὰ τείχη τῆς πόλεως εἶνε περίπου 1500 μέτρων μήκους, ἐν ᾧ τὰ παρὰ τὸν δυτικὸν χείμαρρον εἶνε μόνον 500 περ. μέτρων, ἐπὶ πλέον δὲ τὸ μὲν παρὰ τὸν μεσαῖον χείμαρρον ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἔδαφος εἶνε μᾶλλον ὁμαλόν, τὸ δὲ παρὰ τὸν δυτικὸν ἀπότομον καὶ μᾶλλον ἀπόκρημνον, ἑπομένως ὁ Παυσανίας πιθανώτατα κατ' ἐμὲ Ἀροάνιον μὲν καλεῖ τὸν μέσον, Ἐρύμανθον δὲ τὸν δυτικὸν χείμαρρον. Ἐξομαλίζονται δὲ κατ' ἐμὲ ἀμφότερα τὰ χωρία, ἐὰν ἀποδεχθῇ τις ὅτι καὶ ὁ μετὰ τὴν ἕνωσιν

τῶν τριῶν χειμάρρων μέγας ποταμὸς Ἐρύμανθος ἐκαλεῖτο καὶ εἷς ἕκαστος τῶν τριῶν, καὶ διὰ τοῦ κοινοῦ τούτου ὀνόματος καλεῖ τὸν μέσον χείμαρρον ὁ Πολύβιος, εἰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο μᾶλλον ἁρμόζει τῷ δυτικῷ καὶ ὡς μείζονι καὶ ὡς ὁρμητικωτέρῳ καὶ ὡς πολυυδρυτέρῳ, ἀλλ' ὅτι πιθανῶς καὶ ἕκαστος τῶν τριῶν εἶχε καὶ ἴδιον ὄνομα, ἐξ ὧν μόνον τὸ τοῦ μέσου γνωρίζεται ἡμῖν διὰ Παυσανίου, ὅστις μέσος καλούμενος κατὰ τὸν ἄνω ῥοῦν αὐτῶν τοὐλάχιστον Ἀροάνιος ὡς προσεγγίζων τοῖς Ἀροανίοις ὄρεσι δι' ἐπεκτάσεως ἐκλήθη τοιοῦτος καὶ κατὰ τὸν κάτω ῥοῦν αὐτοῦ τὸν παρὰ τὴν συμβολὴν ἐπὶ Παυσανίου τέσσαρας αἰῶνας περίπου μετὰ τὸν Πολύβιον ἐπισκεψαμένου τὴν Ψωφῖδα.

Παραπέμπων τὴν περαιτέρω λύσιν τῆς διαφωνίας ταύτης ἄλλοις εἰδικωτέροις καλῶ ἐφεξῆς τὸν μὲν ἀνατολικὸν χείμαρρον Σείριον (ἢ ποταμὸν τῶν Σειρῶν), τὸν δὲ μεσαῖον Ἀροάνιον, τὸν δὲ δυσμικὸν Ἐρύμανθον, τὸν δὲ μετὰ τὴν συμβολὴν τῶν τριῶν Ἐρύμανθον (Ντουάναν), Λάμπειαν δὲ (μοῖραν Ἐρυμάνθου), ἐν ᾗ κατὰ Διόδωρον (Δ'. 12, 1) ὁ Ἡρακλῆς συνέλαβε τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον, καλῶ τὴν περὶ τὸν νῦν Ἀστρᾶν διακλάδωσιν τοῦ πολλοῦ Ἐρυμάνθου.

Ἐν τῇ γωνίᾳ λοιπὸν τῶν παραποτάμων Ἀροανίου καὶ Ἐρυμάνθου ἔκειτο ἡ περιφανὴς πόλις Ψωφίς, «τὸ παλαιὸν κτίσμα τῆς Ἀρκαδικῆς Ἀζανίδος» (Πολύβ. Δ'. 70, 3) ἐπὶ τοῦ ἐκεῖ κωνοειδοῦς βουνοῦ, οὗ ἡ μὲν κορυφὴ ἐχρησίμευεν ὡς ἀκρόπολις, αἱ δὲ κλιτύες καὶ τὰ παραποτάμια ὁμαλὰ ὡς κάτω πόλις.

Τὰ τείχη τῆς Ψωφῖδος εἶνε καθαρῶς ἰσοδομικοῦ ῥυθμοῦ, ἄρχομαι δὲ τῆς περιγραφῆς αὐτῶν ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τῆς ἄνω τοῦ νῦν χανίου τοῦ Μπάμπουρα, ὅπερ κεῖται ἐπ' αὐτῆς σχεδὸν τῆς συμβολῆς Ἀροανίου καὶ Ἐρυμάνθου. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ παραποτάμου Ἐρυμάνθου τὸ δυσμικὸν τεῖχος ἀκολουθεῖ τις καλῶς ἐκ τοῦ βραχώδους χείλους, διότι ὑπ' αὐτὸ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ εἶνε κλιτὺς μᾶλλον ἀπότομος ἢ καὶ κρημνὸς πρὸς τὸν ποταμόν, ὡς καὶ ὁ Πολύβιος λέγει, ἐκτὸς δὲ τοῦ τείχους εἶνε καὶ ἡ αὖλαξ, δι' ἧς διοχετεύεται πρὸς ἄρδευ-

σιν τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς τοῦ Κατριβᾶ (ἴδε κατωτέρω) εἰς τὸ χάνι τοῦ Μπάμπουρα, ἡ δ' ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ τείχους μέχρι τοῦ ποταμοῦ κυμαίνεται περὶ τὰ 30 μέτρα. Ἀπὸ τῆς ἄνω δὲ ῥηθείσης ΝΔ. γωνίας τοῦ τείχους καὶ πρὸς Ἀ. καὶ πρὸς Β. καὶ περὶ τὸν χριστιανικὸν ναΐσκον, ὡς ῥηθήσεται, καὶ ἐπὶ σειρὰν ἀνὰ τὸ δυτικὸν τεῖχος, ὅλος λοιπὸν ὁ χῶρος τοῦ ΝΔ. διαμερίσματος τῆς πόλεως καλεῖται νῦν *Μπραΐμη καταρράχια*

Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τείχους οὐδαμοῦ φαίνονται ἴχνη πύργων, ἐν δὲ τῷ μέσῳ που τοῦ μήκους αὐτοῦ διατηρεῖται ἄριστα μέρος τείχους παρά τινα καμπὴν αὐτοῦ εἰς ὕψος 4 μέτρων καὶ εἰς ὁριζόντιον μῆκος 12 μέτρων. Περαιτέρω δὲ πρὸς Β. τῆς ἄνω θέσεως καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς πόλεως κατέρχεται ἀπ' Ἀ. πρὸς Δ. μέχρι σχεδὸν τῶν τειχῶν μία ῥάχις πυριτικοῦ πετρώματος, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς δ' ἄκρας τῆς ῥάχεως ταύτης καὶ πρὸς Β. αὐτῆς ἐν ἄλλῃ μικρᾷ ῥάχει συνεχομένῃ πρὸς ταύτην εὑρίσκονται κατὰ χώραν ἐν διακεκομμένῃ σειρᾷ θεμέλια τειχῶν ἰσοδομικῶν σχηματίζοντα τοξοειδῆ ἅλυσιν καὶ ἀνοιγόμενα πρὸς Β. καὶ πρὸς τὰ ΒΔ. Ἐὰν δ' ἀληθεύῃ ἡ δήλωσις τοῦ Κουρτίου καὶ ἄλλων ἀρχαιολόγων ὅτι εὗρον ἐκεῖ που τὸ ἄνοιγμα θεάτρου ἀνοιγομένου πρὸς Δ., αὕτη πλέον εἶνε ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ δυσμικῇ κλιτύϊ τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως· διότι τὰ μὲν ῥηθέντα θεμέλια τειχῶν ἐμφαίνουσι τὸ ὑψηλότερον μέρος τοῦ θεάτρου ἐκεῖ, ἔνθα ἐπερατοῦντο τὰ βάθρα ἄνω, τὸ δὲ πρὸς Δ. καὶ τὰ ΒΔ. αὐτῶν φυσικὸν κοίλωμα, εἰ καὶ νῦν εἶνε σφόδρα ἐπικλινές, ἀπετέλει τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου, ὁ δὲ νῦν ἐπικλινὴς ἀγρὸς τοῦ Μπάκα, ὁ περὶ τὰ 20 μέτρα ἀπέχων τοῦ δυτικοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἀπετέλει τὸν χῶρον τῆς ὀρχήστρας καὶ τῆς σκηνῆς, ὥστε τὸ ὅλον θέατρον ἠνοίγετο τῷ ὄντι πρὸς Δ. ἢ πρὸς τὰ ΒΔ. Ἴχνη ὅμως καθισμάτων οὐδαμοῦ νῦν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑπάρχουσιν. Ὁ χῶρος δ' οὗτος τοῦ κοιλώματος εἶνε ἀρκούντως εὐρύς, ὥστε τὸ θέατρον νὰ ἦτο οὐχὶ μικρόν, ἀλλ' ἀνάλογον τῆς πόλεως.

Τὰ δυτικὰ τείχη τῆς πόλεως ἀκολουθοῦντα ἐν γένει τὴν ὁδὸν ἀπὸ χανίου Μπάμπουρα εἰς Νουσὰν ἀριστερᾷ τοῦ Ἐρυ-

μάνθου καὶ ἔχοντα μῆκος 500 μέτρων περίπου παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰω. Νικολακοπούλου κάμπτονται διὰ γωνιώδους καμπῆς πρὸς Ἀ. (ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῶν ΝΔ. πρὸς τὰ Ν'Α.) καὶ διευθύνονται καταφανῆ μέχρι σχεδὸν τοῦ ὕψους τῆς ἀκροπόλεως, ἐκεῖ δὲ ἔν τινι θέσει παρὰ δρυΐ μέτρα τινὰ πρὸς Ἀ. τῆς γωνιώδους καμπῆς τὸ προφανῶς ὁρώμενον ὁλόκληρον πάχος τοῦ τείχους εἶνε 3,25 μέτρων. Κατόπιν τὸ τεῖχος ἐξαφανίζεται καθ' ἅπαντα τὸν πρὸς Β. τῆς ἀκροπόλεως χῶρον μέχρι που τῆς Β'Α. γωνίας καὶ κάτωθεν αὐτῆς (ἐπὶ τοῦ Ἀ. τείχους) ἐπί τι διάστημα· ὡς φαίνεται δ', ἐνταῦθα τὸ τεῖχος ἐξετείνετο πρὸς Β. τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως καὶ οὐχὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ῥάχεως καὶ κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως, ὡς ἐν τῇ Πάφῳ, ὥστε ἱκανὸς χῶρος καὶ ἐκ τῆς βορείας κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως, δηλ. ἐκ τῆς κλιτύος τῆς πρὸς Β. τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως τῆς πρὸς τὸ διάσκελον μεταξὺ ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ὑπὲρ αὐτὴν πρὸς τὰ Β'Α. καὶ βόρεια ὑψηλοτέρου βουνοῦ περιείχετο ἐντὸς τῶν τειχῶν.

Τὸ δ' ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς πόλεως ἄρχεται φαινόμενον κατὰ χώραν ἐν θεμελίοις καὶ εὐδιακριτώτερον πάντων τῶν ἄλλων 50 μέτρα περίπου κατωτέρω τῆς ἀοράτου Β'Α. γωνίας τοῦ ὅλου τείχους ἐπὶ τοῦ κατωφεροῦς καὶ κατέρχονται καθ' ὅλην τὴν κλιτὺν μέχρι τῆς Ν'Α. γωνίας τοῦ ὅλου τείχους ἀκολουθοῦντα περίπου διεύθυνσιν κατ' ἀρχὰς μὲν νοτιοανατολικήν, ἐν ᾗ διακρίνονται σαφῶς πέντε τετράπλευροι πύργοι, ὧν ὁ πρῶτος ἐν τῇ πρώτῃ ἐκεῖ ἐπάνω ἐμφανίσει τοῦ τείχους· κατὰ δὲ τὸν πέμπτον πύργον κάμπτει τὸ τεῖχος τοῦτο πρὸς Δ, καὶ εἶτα πρὸς Ν. μέχρι τῆς ὅλης Ν'Α. γωνίας· ἐν τῇ λεχθείσῃ δὲ ταύτῃ πρὸς Ν. καμπῇ εἶνε εἷς μὲν πύργος μέτρα τινὰ μετ' αὐτὴν καὶ ἄλλος ἐν αὐτῇ τῇ Ν'Α. γωνίᾳ. Ὥστε ἑπτὰ ἐν ὅλῳ τετράπλευροι πύργοι ἰσοδομικῶς κατεσκευασμένοι καὶ πρὸς τὰ ἔξω τοῦ τείχους ἐκτισμένοι εἶνε κατὰ χώραν, οἱ μόνοι ἄλλως τε καθ' ἅπαν τὸ Ψωφίδιον τεῖχος. Τὸ ὅλον δὲ τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν διάστημα εἶνε 600 μέτρων περίπου.—Τοῦ δὲ πύργου τῆς Ν'Α. γωνίας αἱ πλευραὶ ἔχουσι μῆκος ἀνὰ 7 μέτρα, σωζόμενον δ' ὕψος ἑνὸς μέτρου. Μεταξὺ δὲ τοῦ πύργου τούτου καὶ

τοῦ ἐγγὺς πρὸς Β. αὐτοῦ ῥηθέντος εἶνε ἀπόστασις 50 μέτρων περίπου, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας πιθανώτατα ἦτο πύλη, δηλ. ἡ ἀνατολικὴ πύλη τῆς πόλεως, διότι καὶ ἡ θέσις αὕτη νῦν λέγεται *Πόρτες* καὶ τὸ ἔδαφος εἶνε ὁμαλὸν καὶ ἐπίκαιρον πρὸς πύλην καὶ ἡ ὁδὸς Δίβρης - Λιβαρτζίου ἡ διερχομένη καὶ παρὰ τὴν μονὴν τῶν Τριποτάμων διέρχεται νῦν ἐκεῖθεν ἀκριβῶς διὰ μέσου ἀμπέλων τῆς Χωζόβης κειμένων πασῶν ἐντὸς τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν, δηλ. ἐντὸς τοῦ νοτιοανατολικοῦ ἐδάφους τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Τὰ νότια τέλος (ἢ μᾶλλον τὰ ΝΝ'Α.) τείχη τῆς πόλεως τὰ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀροανίου εἰσὶ πανταχοῦ σχεδὸν ἀφανῆ, εἰ καὶ ταῦτα θὰ ἦσαν τὰ ἰσχυρότατα διὰ τὸ ὁμαλὸν τοῦ χώρου, διότι τὸ ἔδαφος εἶνε πεδινὸν καὶ καλλιεργεῖται εἰς ἀμπέλους ἐν τῇ Ν'Α. γωνίᾳ καὶ ἐφεξῆς εἰς ξηρικὰ σιτηρά, καθ' ὅσον ὁ μὲν Ἀροάνιος εἶνε ἐντελῶς ξηρὸς θέρους. ὡς εἴρηται, τὰ δ' ὕδατα τῶν πηγῶν τῶν παρὰ τὰ χωρία Λιβάρτζιον, Λεχούριον καὶ Κερέσοβαν ὀχθῶν αὐτοῦ, ὑπὲρ τὸ δίωρον ἀπέχοντα τῆς Ψωφῖδος, δὲν φθάνουσι μέχρις αὐτῆς ὡς χρησιμοποιούμενα πρὸς ἄρδευσιν ἄλλων ἐγγυτέρων ταῖς πηγαῖς παροχθίων ἀγρῶν. Δύναταί τις δ' ὅμως νὰ παρακολουθήσῃ εἰκαστικῶς τὴν θέσιν τῶν τειχῶν ἐκ φυσικοῦ τινος χείλους τοῦ ἐδάφους, ἐν ᾧ χείλει ἴχνη τινὰ τειχῶν εἰσι, κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἔδαφος ἠρέμα ἐπικλινὲς πρὸς τὸν Ἀροάνιον καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ χείλους μέτρων 10-30. Ἀρχόμενα δὲ ταῦτα ἀπὸ τοῦ ῥηθέντος πύργου τῆς Ν'Α. γωνίας ἀκολουθοῦσι διεύθυνσιν πρὸς τὰ ΝΔ., ἀλλ' οὐχὶ κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ σφόδρα ἀνοικτὴν τοξοειδῆ ἀναλόγως τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ δὲ τοῦ οἴκου που τοῦ Πλιάκα πρὸς τὴν μονὴν κλίνουσι πρὸς τὰ ΒΔΔ. καὶ ἐκεῖθεν πάλιν πρὸς τὰ ΝΔ. μέχρι τῆς ἀρχικῆς ΝΔ. γωνίας. Ἀλλ' ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ τμήματι (μονῆς-ΝΔ. γωνίας) σώζονται ἐνιαχοῦ προφανῶς τὰ θεμέλια τῶν τειχῶν καὶ τὸ χεῖλος τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ στηρίζονται, διότι ὁ ὑπ' αὐτὸ χῶρος πρὸς τὸν Ἀροάνιον εἶνε ἀρκούντως ἐπικλινής, ἔχουσι μάλιστα ἐν τῷ μέσῳ καὶ γωνιώδη καμπὴν ἀλλὰ

καὶ ἐνταῦθα οὐδαμοῦ ἀπέμειναν ἴχνη πύργων. Τὸ μῆκος δὲ τῶν νοτίων τούτων τειχῶν ὑπολογίζω ὅτι ὑπερέβαινον τὰ 1500 μέτρα ἑπομένως τὸ ἐμβαδὸν τῆς ὅλης πόλεως τῆς ἔνδον τῶν τειχῶν ἦτο περίπου 800 στρεμμάτων

Ὁ βουνὸς τῆς ἀκροπόλεως δ᾽ ἔχων ὕψος ὑπὲρ τὴν κάτω πόλιν 80 περίπου μέτρων ὑψοῦται κωνοειδῶς καὶ πρὸς ὅλα τὰ πέριξ ἔχει ἀποκρήμνους κλιτῦς, εἶνε νῦν γυμνότατος καὶ πετρώδης καὶ χωρίζεται, ὡς εἴρηται διὰ διασκέλου ἀπὸ τοῦ πρὸς Β. καὶ Β᾽Α. ἐκτεινομένου ὑψηλοτέρου βουνοῦ τῆς Χωζόβης, ἐκ τοῦ διασκέλου δ᾽ ἐκείνου ὑπῆρχεν ἴσως ἐπὶ τοῦ πρὸς Β. τῆς ἀκροπόλεως τείχους καὶ πύλη ἢ πυλίς τις πρὸς εἴσοδον καὶ ἀνάβασιν πρὸς αὐτήν. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκροπόλει τὰ πάντα σχεδὸν ἔχουσι μεταβληθῆ διὰ τοῦ φραγκικοῦ συνοικισμοῦ, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ ῥηθήσεται, διότι οὔτε τὸ ἰδιαίτερον τεῖχος τὸ περιβάλλον τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ψωφῖδος διακρίνεται νῦν οὔτε ἄλλα σημαντικὰ ἀρχαῖα ἴχνη, μόνον δ᾽ εὐδιάκριτον εἶνε μέρος τοῦ πρὸς Β. τείχους τοῦ περιβόλου αὐτῆς, ὅπερ, ἀρχαῖον ὂν ἐν τοῖς θεμελίοις, ἐπεσκευάσθη καὶ συνεπληρώθη μεταγενεστέρως.

Μεταξὺ δὲ τῆς τελευταίας ἄκρας τῆς ἄνω ῥηθείσης ῥάχεως τῆς ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ἐκφυομένης καὶ τῆς παρὰ τὸ θέατρον μικρᾶς ῥάχεως εἶνέ τινα θεμέλια ἰσοδομικῶν τειχῶν ὡς ἀναλήμματα πρὸς ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους χρησιμεύσαντα. Τοιαῦτα δ᾽ ἀναλήμματα πολλά εἰσι καὶ καθ᾽ ἅπασαν τὴν πρὸς Ν. τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως ἀπότομον κλιτὺν πρὸς τὸν Ἀροάνιον.

Ἐν δὲ τῷ ὁμαλῷ χώρῳ τῆς κάτω πόλεως παρατηροῦνται πλεῖστα ἴχνη ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ὧν τὰ ἑξῆς κυριώτατα:

1) Ὀλίγον ὑψηλότερον καὶ πρὸς τὰ Β᾽Α. τῶν ἄνω ἁλωνίων ἐπὶ μόλις ὑπὲρ τὸ ὁμαλὸν ἔδαφος ὑψουμένου λοφίσκου καὶ ἐγγὺς πρὸς τὰ Ν᾽Α. τῆς τελευταίας ἀκίδος τῆς ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ἐκφυομένης βραχώδους ῥάχεως, περὶ ἧς ἐρρήθη ἄνω, ἔνθα ὑψοῦται πρῖνός τις, εἰσὶν ἀρχαῖα θεμέλια οἰκοδομήματος μετὰ διαστάσεων μέτρων περίπου 22×9· εἶνε πιθανώ-

τατα θέσις ἀρχαίου ναοῦ, ὑπὲρ ὃν ἐκτίσθη κατόπιν χριστιανικὸς ναὸς ἀγνώστου νῦν ἁγίου, ὃν ὅμως ἀναγνωρίζει ὡς χριστιανικὸν ναὸν καὶ ἡ νῦν ζῶσα παράδοσις.

2) Πρὸς τὰ ΝΔΔ. τῆς μονῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν βημάτων ἀπ' αὐτῆς κεῖνται κατὰ χώραν τὰ θεμέλια μεγαλοπρεπεστάτου καὶ μεγάλου οἰκοδομήματος, ὅπερ καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων *Ἑλληνικό*, ἐκτεινομένου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Καὶ ὁ μὲν νότιος αὐτοῦ τοῖχος, ὅστις πιθανώτατα ἐχρησίμευε καὶ ὡς μέρος αὐτοῦ τοῦ νοτίου τείχους τῆς πόλεως, ἰσοδομικῶς ὡραῖος, ἔχει μῆκος μὲν 15 μέτρων, σωζόμενον δ' ὕψος 3 μέτρων, ὁ δ' ἀνατολικὸς τοῖχος ἔχει μῆκος 23 περίπου μέτρων, ὁ δὲ βόρειος τοῖχος ἔχει κομψότατα θεμέλια μετὰ ἐσωτέρου διαμερίσματος ὡσεὶ ὀπισθοδόμου ναοῦ. Πρὸς Δ. δὲ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου καὶ μέχρι τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ χώρου τῆς πόλεως ἔνδον τοῦ τείχους εἶνε καὶ ἄλλα θεμέλια ἄλλων οἰκοδομημάτων, ἀλλ' ἀτελῆ.

3) Αὐτὴ ἡ μονὴ τῶν Τριποτάμων, ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεονόκου τιμωμένη, χρησιμεύει νῦν ὡς ἐνοριακὸς ναὸς καὶ ὡς κοινοτικὸν σχολεῖον τῆς κοινότητος τῶν Τριποτάμων, ἧς τὰ οἰκήματά εἰσιν ἐκτὸς τοῦ χώρου τῆς πόλεως· πρὸς τιμὴν δὲ τῆς Θεοτόκου τελεῖται ἐκκλησιαστική τε καὶ ἐμπορικὴ πανήγυρις τῇ 23 Αὐγούστου ἑκάστου ἔτους· αὕτη δ' ἡ μονὴ ἐκτίσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Παπουλάκη τῷ 1825—26, ἐλεηλατήθη δ' ὑπὸ τῶν Τουρκοαιγυπτίων τοῦ Ἰμβραὴμ τῇ 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 1826, ὑφίστατο δὲ κατόπιν ὡς μονὴ καὶ διελύθη τῷ 1836 (ἴδε Καλαβρ. ἐπετηρίδα μου σελ. 57—59, 230—232). Ἡ μονὴ λοιπὸν αὕτη, δηλ. καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ περίβολος καὶ τὰ κελλία αὐτῆς, ἐκτίσθη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ καὶ πιθανῶς ἐν τῇ θέσει τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἐρυκίνης Ἀφροδίτης, πολιούχου τῆς Ψωφῖδος, ἔνδον καὶ ἐγγὺς τῶν νοτίων τειχῶν τῆς πόλεως τῆς ἀρχαίας. Τὸν ὑπόστεγον πρόναον τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς ἑκατέρωθεν ἐστήριζον δύο καλῶς κατεσκευασμένοι ἀρχαῖοι ῥαβδωτοὶ σπόνδυλοι, ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν λίθων ἐν τῷ ἄνω μέρει τῶν σπονδύλων τῶν

ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν ἦσαν ἀτελῶς γεγλυμμέναι δύο μικραὶ ἀνθρώπιναι κεφαλαὶ εὐτελοῦς τέχνης (Ἀζανιάς μου σελ. 19), ἐξ οὗ φαίνεται πιθανόν, εἰ καὶ δὲν μαρτυρεῖται οὔτε ἱστορικῶς οὔτε ὑπὸ τῆς παραδόσεως, ὅτι προϋπῆρχεν ἐκεῖ ἀρχαιότερός τις, βυζαντιακὸς ἴσως, χριστιανικὸς ναός. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ἐξώστης τοῦ πρὸς τὰ Ν'Α τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς κελλίου ἐστηρίζετο ἐπὶ δύο ἀρχαίων δισπονδύλων κιόνων μετὰ δωρικοῦ κιονοκράνου. Νῦν δ' ὅμως καὶ οἱ κίονες οὗτοι τοῦ κελλίου ἐκρημνίσθησαν καὶ ὁ πρόναος κατερρίφθη ὑπὸ τῆς κοινότητος καὶ ἐκτίσθη εἰς γυναικωνῖτιν ὡς συμπλήρωμα τοῦ ναοῦ καὶ ὁ πρὸς Ν. τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς χῶρος περιεφράχθη διὰ τοίχου, ἔχοντος ἐπίσης ἀρχαῖον ὑλικόν, εἰς νεκροταφεῖον. Ἐν δὲ τῇ νοτίᾳ ἐξωτερικῇ προσόψει τοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς ἐπὶ πλακὸς μεγάλης ἀρχαίας ἐντετοιχισμένης εἰσὶν ἐγγεγλυμμένα σταυρὸς βυζαντιακὸς καὶ κοσμήματα βυζαντιακά. Ἐν δὲ τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς εἶνε διεσπαρμένα· α') σπόνδυλος κίονος κυλινδροειδὴς ἀρράβδωτος διαμέτρου 0,30 καὶ μήκους 2,50· β') σπόνδυλος κατὰ τὸ ἥμισυ ῥαβδωτὸς διαμέτρου 0,30 καὶ μήκους 2,25 γ') τρεῖς σπόνδυλοι κιόνων κεχωσμένοι ὄρθιοι ἀρράβδωτοι, ὁ μὲν διαμέτρου 0,65 καὶ μήκους ἐκτὸς τοῦ ἐδάφους, 0,70, ὁ δὲ 0,69 καὶ 0,70, ὁ δὲ 0,69 καὶ 0,80· δ') σπόνδυλος ῥαβδωτὸς διαμέτρου 0,40 καὶ μήκους 1,47· ε') σπόνδυλος ἀρράβδωτος μετὰ ὀπῆς (ὁ μόνος ἐνταῦθα μετὰ ὀπῆς) πρὸς συγκόλλησιν, διαμέτρου 0,35 καὶ μήκους 1,45, παχύτερος δὲ πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον, ὑπὲρ ὃ πιθανῶς ἐτίθετο τὸ κιονόκρανον· στ') σπόνδυλοι κιόνων ἐπίσης εἰσὶν ἐντετοιχισμένοι καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τοῦ τοίχου τοῦ πρὸς Ν τῆς μονῆς ἐσχάτως κτισθέντος περιβόλου τοῦ νεκροταφείου· ζ') Πρὸς Ἀ. τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου αὐτῆς ἐννέα ἐν σειρᾷ τετράγωνοι λίθιναι βάσεις μετ' ὀπῆς εἶνε ἐγκεχωσμέναι ἐν τῷ ἐδάφει, ὧν τὸ τετράπλευρον ἔχει διαστάσεις 0,25 καὶ 0,30 περίπου, ἴσως ἀρχαῖα κιονόκρανα ἀνεστραμμένα· η') Ἐπίσης πολλαχοῦ καὶ τῶν τοί-

χων καὶ τοῦ περιβόλου καὶ περὶ τὴν μονὴν κεῖται τῇδε κἀκεῖσε πολὺ ἀρχαῖον ὑλικόν.

4) Ἐγγὺς πρὸς Β. τῆς μονῆς ἀνεσκάφη ἐσχάτως μαρμάρινος σπόνδυλος μετ᾿ ὀπῆς ἐν τῷ ἑτέρῳ ἄκρῳ καὶ μετ᾿ ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων παχυτέρων μήκους 2,10 καὶ διαμέτρου 0,21. Εἶνε τὸ μόνον μαρμάρινον λείψανον τὸ εὑρεθὲν ἐν Ψωφῖδι, διότι πάντα τἆλλά εἰσιν ἐκ τοῦ συνήθους ἐγχωρίου τιτανολίθου. Ὁ κίων οὗτος ἔχει νῦν τοποθετηθῆ ἐν τῇ πρὸς Ἀ. τῶν Πορτῶν αὐλῇ τοῦ οἴκου τοῦ διδασκάλου τῆς κοινότητος.

5) Ἐν τῇ ὁδῷ μονῆς—Πόρτες (Δίβρης—Λειβαρζίου) τῇ διερχομένῃ διὰ μέσου τοῦ χώρου τῆς κάτω πόλεως καὶ πρὶν ἢ φθάσῃ τις εἰς τὰς ἄνω ῥηθείσας ἀμπέλους κεῖται κεχωσμένος κατὰ τὸ πλεῖστον μέγας σωλὴν ἐκ λίθου ἐγχωρίου.

6) Πολλαχοῦ τοῦ χώρου τῆς πόλεως ἐν τῇ ἀροτριάσει καὶ καλλιεργίᾳ πλείονα μὲν παλαιότερον, ὀλίγα δὲ νῦν εὑρίσκονται ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα, οἷον νομίσματα παντοῖα, ἀναθήματα, πήλινα καὶ μετάλλινα εἰδώλια, ἀγγεῖα ποικίλα ἅπας δ᾿ ὁ χῶρος βρίθει θραυσμάτων κεραμείων καὶ θραυσμάτων πηλίνων ἀγγείων ὀπτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἔχομεν προφανῆ πολλὰ ἐρείπια καὶ ἴχνη ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὡς ἑξῆς:

1) Ἐν τῷ Ἐρυμάνθῳ χειμάρρῳ (τῷ Νουσαΐτικῷ ποταμῷ) ὀλίγον ἀνωτέρω (περὶ τὰ 20 μέτρα) τῆς σημερινῆς καμπύλης γεφύρας κεῖνται καταφανέστατα τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας γεφύρας· καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης ὁ ἀρχαῖος πούς αὐτῆς εἶνε ὁλόκληρον τεῖχος ἐξ ὀγκολίθων ἰσοδομικῶς ἐκτισμένων πάχους 4 μέτρων καὶ ὕψους σωζομένου ὑπὲρ τὸ μέτρον· τοῦτο ἐφ᾿ ὅσον γινώσκω, οὐδεὶς τῶν γραψάντων περὶ Ψωφῖδος παρετήρησεν, ἐφιστῶ δὲ τὴν προσοχὴν τῶν ἁρμοδίων πρὸς περιφρούρησιν καὶ διαφύλαξιν τοῦ σπουδαίου τούτου σημείου, διότι ἴσως οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ὑπάρχει οὕτω σαφέστατον μνημεῖον γεφύρας ἐκ τῆς κλασικωτάτης ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ ἐπάνω τοῦ φυσικοῦ βράχου σῴζονται ἀκόμη κατὰ χώραν λίθοι καὶ τοῦ ἑτέρου ποδὸς τῆς ἀρ-

χαίας γεφύρας, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ὁ μὲν ἐκ δεξιῶν πούς αὐτῆς ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ καὶ νῦν ὑπάρχοντος ἀσαλεύτου βράχου, ὁ δ' ἐξ ἀριστερῶν ἐπὶ τοῦ πετρώδους ἐδάφους.

2) Καὶ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ χανίου τοῦ Μπάμπουρα καὶ ἐν τοῖς τοίχοις αὐτοῦ ἔχει συσσωρευθῇ πληθὺς σπονδύλων κιόνων ποικίλων καὶ ὁμοίων πως πρὸς τοὺς ἐν τῇ μονῇ ῥηθέντας.

3) Πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς μονῆς καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀροανίου ὑπάρχει πηγὴ ὀλίγου ὕδατος, *Παλῃομάγγανο* καλουμένη, πρὸς Ἀ. καὶ ἐγγύτατα τῆς ὁποίας ὁ Ἀροάνιος ἐσχάτως ἀνέσκαψε πλάκας, ἔδαφος κεραμόστρωτον μετ' ἐπιμήκων ἐξοχῶν, ὡς ἐν τῇ Παλαίστρᾳ τῆς Ὀλυμπίας, κιονόκρανον ἀνεστραμμένον καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἴχνη, δεικνύοντα ἐν συνόλῳ οἰκοδόμημα παρόχθιον καὶ μεταγενέστερον, εἰς κτίσιν τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἀρχαῖον ὑλικόν.

4) Ὁ ἀπέναντι καὶ πρὸς Ν. τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀροανίου ἐπιμήκης ἀπὸ τῶν Ν Δ. πρὸς τὰ Β'Α. ἐκτεινόμενος λόφος, ἔνθα νῦν αἱ ἄμπελοι τοῦ χωρίου Μοστενίτσης - Τριποτάμων, καλεῖται νῦν *Μπαρμπανίτσα* (ἡ). Ἐν τούτῳ λοιπὸν ἀπέναντι καὶ πρὸς Ν. τῶν Πορτῶν καὶ τῶν ἀμπέλων τῆς Χωζόβης ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀροάνιον κλιτύϊ εὑρέθησαν θεμέλια καὶ ἴχνη ἀρχαίων οἰκοδομημάτων ὑπεμφαίνοντα ἐκεῖ προάστιόν τι τῆς πόλεως, ὅπερ ἐπιβεβαιοῦσι καὶ τὰ πολλαχοῦ τῆς Μπαρμπανίτσης κεράμεια καὶ ἄλλα συντρίμματα ἀρχαῖα. Ἀπέναντι δὲ καὶ περὶ τὰ 40 μέτρα πρὸς τὰ Ν'Α. τῆς πηγῆς τοῦ Παλῃομαγγάνου καὶ ἐγγύτατα ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀροανίου ὑπάρχει καὶ ἡ πηγὴ *Ζώη βρύσι* καλοῦ ὕδατος, ἀφ' ἧς καὶ οἱ Ψωφίδιοι πάλαι ἐν μέρει καὶ οἱ νῦν περίοικοι ὑδρεύονται.

5) Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου καὶ ἔξω τοῦ καλυβίου τοῦ Γ. Παπασημακοπούλου παρὰ τὴν ὁδὸν Τριποτάμων—Δίβρης κεῖται ὄρθιος κεχωσμένος κατὰ τὸ ἥμισυ σπόνδυλος κίονος μᾶλλον τετραεδρικὸς καὶ οὐχὶ κυλινδρικὸς εὑρεθεὶς ἐν τῷ ἐγγὺς ἀγρῷ τοῦ αὐτοῦ ἰδιοκτήτου ἐν θέσει Παλῃοφυτιᾷ. Πρὸς Δ. δ' αὐτοῦ παρὰ τὰ χάνια τοῦ Τακτικοῦ

ἐν τῇ αὐτῇ δημοσίᾳ ὁδῷ κεῖνται κατὰ χώραν κομψοὶ καὶ λαξευτοὶ οἰκοδομικοὶ λίθοι θεμέλιοι ὑπεμφαίνοντες ἀρχαῖον οἰκοδόμημα. Ἡ δὲ πρὸς Β. τῆς Παληοφυτιᾶς χαράδρα ἡ ἔχουσα ρύακα ἐκβάλλοντα εἰς τὸν Ἐρύμανθον χείμαρρον ὀλίγον κατωτέρω τοῦ ὑδρομύλου τοῦ Μπόγια λέγεται *Ἑβραίικη λάκκα*. Ἐν ταύτῃ δ' ἐν λάκκῳ παρὰ τὸν ρύακα εὑρέθησαν λίθοι λαξευτοὶ καὶ εἷς μέγας καὶ ἓν ἀργυροῦν κομψὸν νόμισμα Ἠλείων, ὃ εἶδον παρὰ χωρικῷ.

6) Ἐν τῷ Ἐρυμάνθῳ χειμάρρῳ εἶνε ἡ *Βασιλικὴ βρύσι* τῆς **Χωζόβης**, δύο δηλ. πηγαὶ ἑκατέρωθεν (ἐν ἑκατέρᾳ ὄχθῃ) αὐτοῦ μετ' ἀφθόνου ὕδατος παρὰ τὸ καλύβιον τοῦ Ζώη Σταυρούλια ὑπὲρ τὰ 1000 μέτρα ἀπὸ τῆς συμβολῆς Ἐρυμάνθου—Ἀροανίου καὶ 250 περίπου μέτρα ἀπὸ τῆς ΒΔ. γωνίας τῶν τειχῶν τῆς Ψωφῖδος. Αὗται δ' αἱ πηγαὶ δὲν παρέχουσιν ὕδωρ εἰς τὴν Ψωφῖδα ὡς χαμηλότεραι κατὰ τὸ ἔδαφος ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἀλέθει ὁ ὑδρόμυλος τοῦ Μπόγια. Ἄνωθεν δὲ τῆς *Βασιλικῆς βρύσεως* εἰς $^3/_4$ ὥρας ἀπόστασιν ἑκατέρωθεν πάλιν τοῦ Ἐρυμάνθου εἶνε *οἱ βρύσες τοῦ Καλόγερου* μετ' ἀφθόνου ὕδατος παρὰ τὸ Μαντουσέϊκο καλύβι, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης μετὰ καὶ τοῦ ἄνωθεν κατερχομένου ἑτέρου ὕδατος τοῦ χειμάρρου διὰ δέσεως καὶ αὔλακος διοχετευομένη ἀρδεύει πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ἀγροὺς μέχρι τῶν χανίων (Τακτικοῦ, Παπαηλιοπούλου κλ.), ἡ δ' ἐξ ἀριστερῶν ἀρδεύει τὰ ἀριστερόθεν κτήματα καὶ αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς κάτω Ψωφῖδος, ὥστε πιθανώτατα τὰ ὕδατα αὐτῆς τε καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν ρηθείσης (οὔσης μέτρα τινὰ ὑψηλότερον) διωχετεύοντο παρ' ἀρχαίοις δι' ὑδραγωγείου εἰς τὴν κάτω πόλιν τῆς Ψωφῖδος μετὰ καὶ τῶν πηγαίων ὑδάτων τῶν ἀνωτέρω τῶν πηγῶν τούτων· διότι περὶ τὰ 300 μέτρα πάλιν ἀνωτέρω *τῶν πηγῶν τοῦ Καλόγερου* εἶνε ἡ συμβολὴ τῶν χειμάρρων Νουσαΐτικοῦ καὶ Γερμοτσανιτικοῦ, ὧν τὸ μὲν πρῶτον δὲν ἔχει ὕδωρ κατὰ τὸ θέρος, τὸ δ' ἄλλο καταφέρει πηγαῖον ὕδωρ ἐκ τῶν χωρίων Γερμοτσανίου, Πορητσοῦ καὶ Ποροχόβης, ἀλλὰ τὸ σχετικῶς μεῖζον πλείονος ὕδατος) εἶνε τὸ *Μορουχοβίτικο κεφαλόβρυσο*.

τὸ σύνολον δὲ πασῶν τῶν ἄνω πηγῶν ἀποτελοῦσι κατὰ τὸ θέρος τὸ ὕδωρ τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου. Τέλος κατωτέρω τῆς *Βασιλικῆς βρύσεως* ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἐρυμάνθου ἀπέναντι καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 βημάτων ἀπὸ τοῦ μύλου τοῦ Μπόγια εἶνε *ἡ βρύσις τοῦ Κατριβᾶ* μετὰ καλοῦ ὕδατος δι' ἧς διοχετευομένης ἀρδεύεται μόλις ἡ ὑπὸ τὸ χάνι τοῦ Μπάμπουρα γωνία τῆς συμβολῆς, διότι καὶ αὕτη δὲν δύναται νὰ παράσχῃ ὕδωρ εἰς τὴν Ψωφῖδα. Καὶ ἡ παράδοσις δὲ διέσωσε καὶ τὰ πράγματα δεικνύουσιν ὅτι αἱ πηγαὶ τοῦ Καλόγερου καὶ αἱ ὑπὲρ αὐτὰς παρεῖχον ὕδωρ εἰς τὴν Ψωφῖδα ὑδρευομένην πλὴν τούτου καὶ ἐκ τῶν ποταμῶν καὶ τῆς βρύσεως τοῦ Ἀργύρη, ὡς εἴρηται.

7) Ποῦ ἔκειντο τὰ πολυάνδρια τῶν Ψωφιδίων; Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἓν ἐξ αὐτῶν ἔκειτο πρὸς Ἀ. τῶν Πορτῶν παρὰ τὴν ὁδὸν Ψωφῖδος - Κλείτορος, διότι ἐντεῦθεν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ὑδρομύλου τῶν Τριποτάμων ἦγε πρὸς τὴν Ψωφῖδα ἡ ἁμαξιτὴ Κλείτορος - Ψωφῖδος καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ΝΔ. τῆς Μπαρμπανίτσης ἀποκρήμνου καὶ ἀκροσφαλοῦς χώρου τοῦ ὑπὲρ τὴν συμβολὴν τῶν τριῶν χειμάρρων, ὅπου νῦν ἡ δημοσία ὁδὸς Τριπόλεως - Πύργου, εἰ καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο τοιαύτη καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν, ὁπότε καὶ ἑτέρα γέφυρα ἐπὶ τοῦ Ἀροανίου θὰ ἦτο πρὸς Ν. τοῦ ἐν λόγῳ νεκροταφείου. Τῷ ὄντι δὲ πρὸς Ἀ. τῶν Πορτῶν καὶ ἴχνη τάφων καὶ ἄλλα ἴχνη ἀρχαῖα, ὡς καὶ κέραμοι, εὑρέθησαν καὶ πηγὴ ὑπάρχει ἐλαχίστου καὶ βαλτώδους ἤδη ὕδατος καὶ τὸ ἔδαφος εἶνε πρόσφορον καὶ ὁμαλὸν πρὸς χρῆσιν πολυανδρίου. Ἄλλο δὲ πολυάνδριον πιθανώτατα ἔκειτο πέραν τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου ῥηθείσης ἀρχαίας γεφύρας καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ τούτου ὄχθῃ (διότι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης ἐκτὸς τῶν τειχῶν εἶνε μικρὰ καὶ στενὴ καὶ ἀπόκρημνος κλιτὺς μὴ παρέχουσα χῶρον πρὸς νεκροταφεῖον) κατὰ τὰς ἄνω ῥηθείσας θέσεις *Παληοφυτιὲς* καὶ *Ἑβραίικην λάκκαν* ἐν τῇ ὁδῷ Ψωφῖδος - Λασιῶνος Ἠλείας (ὀλίγον δεξιᾷ καὶ πρὸς Β. τῆς νῦν Τριποτάμων - Δίβρης), ἔνθα εὑρέθησαν καὶ εὑρίσκονται, ὡς εἴρηται, ἱκανὰ ἐντάφια εὑρήματα.

Συνῳδὰ τοῖς ἀνωτέρω πᾶσιν ὁ μὲν ναὸς τῆς Ἐρυκίνης Ἀφροδίτης ὑπὸ πάντων πιθανῶς τίθεται ἐν τῇ νῦν θέσει τῆς μονῆς, ὁ δὲ ναὸς τοῦ Ἐρυμάνθου (Παυσ. Η΄. 24, 12) μετ' ἀγάλματος λευκοῦ λίθου (μαρμάρου) κατά τινας μὲν ἦτο ἐκεῖ, ὅπου τὰ ἐρείπια τοῦ οἰκοδομήματος, ὅπερ καλεῖται *Ἑλληνικό*, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἐγγύτατα τῆς μονῆς (δηλ. τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης). Κατά γε ὅμως τὴν ἐμὴν γνώμην προσφυεστέρα πρὸς τοῦτο θέσις ἦτο αἱ ὑπὲρ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ τείχους ἅλῳ, ὅπου καὶ ἡ θέσις εἶνε κάτοπτος καὶ περιφανὴς καὶ ὁ Ἐρύμανθος ποταμὸς ὁρατὸς καὶ ἐγγύς, ἢ καὶ αὐτὴ ἡ θέσις τοῦ κατόπιν χριστιανικοῦ ναοῦ. Τὰ δὲ ἡρῷα τῶν Ἡρακλειδῶν Προμάχου καὶ Ἐχέφρονος καὶ ἐπὶ Παυσανίου (αὐτόθι 7) οὐκ ἐπιφανῆ ἄδηλον ποῦ ἔκειντο, ἴσως δ' ἐπὶ τῆς *ἀκροπόλεως*. Τὸ δὲ οἴκημα, ἔνθα εἶχε ταφῇ ὁ Ἀλκμαίων, τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀκόσμητον (Παυσ. αὐτόθι) μόνον περὶ τὸν ΝΔ. χῶρον τῆς πόλεως καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς εἶνε δυνατὸν νὰ τοποθετηθῇ, ὅπερ ἐπετρέπετο κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἀφοῦ ὁ Ἀλκμαίων ἦτο μυθικὸς ἥρως, καὶ ὅτε ἴσως οὐδ' εἶχε κτισθῆ ἀκόμη ἡ κάτω πόλις, ἐὰν μὴ ἦτο καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἢ ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ ΝΔ. κλιτύος αὐτῆς· διότι τῷ ὄντι «αἱ περὶ τὸ μνῆμα κυπάρισσοι αἱ καλούμεναι τότε ὑπὸ τῶν Ψωφιδίων παρθένοι καὶ αἱ εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀνήκουσαι, ὥστε καὶ τὸ ὄρος τὸ πρὸς τῇ Ψωφῖδι κατεσκιάζετο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἃς οὐκ ἤθελον ἐκκόπτειν ἱερὰς τοῦ Ἀλκμαίωνος εἶναι νομίζοντες» μόνον ἀπὸ τῶν ἄνω σημείων ἠδύναντο νὰ σκιάζωσιν ἐκ μέρους του ἀνατέλλοντος ἡλίου τὸ ἀπέναντι ὄρος, δηλ. τὸν πέραν καὶ ὑπὲρ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου ὑψηλὸν βουνόν, ὅστις καλούμενος νῦν *Τσιοῦγκα* (τὸ νοτιώτερον καὶ γυμνὸν αὐτοῦ μέρος) καὶ *Ὀρλιοῦ καταρράχι* εἶνε ἡ νοτιοανατολικωτάτη ἄκρα καὶ διακλάδωσις τοῦ ἐρυμανθίου Ἀστερίωνος (Ἀστρᾶ) καὶ τῆς ἀρχαίας κατ' ἐμὲ Λαμπείας· διότι πρὸς Α. μὲν τῆς Ψωφῖδος εἶνε ἡ ποταμία κοιλὰς τοῦ Ἀροανίου καὶ δὲν εἶνε ὄρος, ὥστε νὰ σκιασθῇ ὑπὸ τοῦ δύοντος ἡλίου, ὁ δὲ πρὸς Β. τῆς ἀκροπόλεως βουνὸς δὲν σκιάζεται (διότι ὁ ἀπὸ

νότου ὁ ἥλιος δὲν σκιάζει), πρὸς Ν. δὲ πάλιν τῆς Ψωφῖδος εἶνε ὁ χθαμαλὸς λόφος Μπαρμπανίτσα καὶ οὐχὶ ὄρος, ὅπερ καὶ πάλιν δὲν θὰ ἐπεσκιάζετο (διότι καὶ ἀπὸ Β. ὁ ἥλιος δὲν σκιάζει), ὥστε μόνον ὁ ἀπ' Ἀ. ἥλιος ἐν Ψωφῖδι δύναται νὰ κατασκιάσῃ τὸ ἔναντι πρὸς αὐτῇ ὄρος.

Καὶ ἐν τῇ σημαντικῇ λοιπὸν ταύτῃ πόλει τῆς Ψωφῖδος δέον ὅπως γένωνται εὐρεῖαι ἀνασκαφαί, ἰδίως δὲ εὐρύταται ἐν τῷ περιβόλῳ καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς, κατὰ τὴν θέσιν Ἑλληνικὸ καὶ καθ' ἅπαντα τὸν χῶρον τῆς κάτω πόλεως ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας, ἔνθα αἱ ἄλῳ καὶ ὁ χριστιανικὸς ναὸς μέχρι τῶν Πορτῶν, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἐκτὸς τῶν νοτίων τειχῶν κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀροανίου πᾶσαν καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἐρυμάνθου χειμάρρου κατὰ τὰς θέσεις Παληοφυτιὲς καὶ Ἑβραίικην λάκκαν, ἔτι δὲ δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ κατὰ τὴν θέσιν τοῦ θεάτρου καὶ τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὰ ἐν ταῖς κλιτύσιν ἀναλήμματα καὶ πρὸς Ἀ. τῶν Πορτῶν κατὰ τὸ ὑποτιθέμενον πολυάνδριον καὶ εἴ που ἀλλαχοῦ ἤθελε νομισθῇ ἐπίκαιρον.

Ἡ δὲ Ψωφιδία τέλος, δηλ. ἡ κυριαρχία τῆς Ψωφῖδος, ἐξετείνετο ἐπὶ Παυσανίου ἐν τῷ τέως δήμῳ Ψωφῖδος πλὴν τοῦ Δεχουνίου ἐν τῷ τέως δήμῳ Ἀροανίας πλὴν τῆς Χοβόλης καὶ ἐν τῷ ὀρεινῷ τμήματι τοῦ τέως δήμου Λαμπείας, δηλ. ἐν ταῖς περιοχαῖς τῶν χωρίων Μοστενίτσης, Πορετσοῦ, Γερμοτσανίου, Νουσᾶς, Δερβινῆς καὶ Κοκοταρίου καὶ τῆς Πολίχνης Δίβρης.

ΓΕΩΡΓ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ. δ. φ.

Ἴδε καὶ σχετικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς Ψωφῖδος.

ΟΙ ΠΥΡΓΟΙ ΟΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΑ, ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ.[1]

(Προσθήκη εἰς τὰ τῶν ΠΑΕ τοῦ 1915)

Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1915 τῇ αἰτήσει μου, ἀποφάσει δὲ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, μετέβην εἰς Σίφνον πρὸς συμπλήρωσιν μελέτης μου ἐπὶ ἰδιορρύθμων οἰκοδομημάτων ἐν μεγάλῃ πληθύϊ ἐπ' αὐτῆς ὑπαρχόντων, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν ἄλλων νήσων ὑπάρχουσι τὰ αὐτὰ ἐν πολὺ μικρῷ ἀριθμῷ. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα εἶνε οἱ κυλινδρικοὶ πύργοι, ὧν 28 τότε ἠρίθμησα, εἶτα δὲ 3 ἄλλους καὶ ἐσημείωσα ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς νήσου,[2] τοῦ ἐκδοθέντος τῇ συνεργασίᾳ μου ὑπὸ τοῦ Συνδέσμου τῶν Σιφνίων καὶ περὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔγεινε μέχρι τοῦδε ἰδιαιτέρα τις μελέτη. Ἐκ τῆς ἐπὶ μῆνα περίπου διαρκεσάσης ἐρεύνης φρονῶ, ὅτι ἔφθασα εἰς πόρισμα ἀρκετὰ ἱκανοποιητικόν, ὡς ἐκ τοῦ συνόλου θὰ φανῇ.

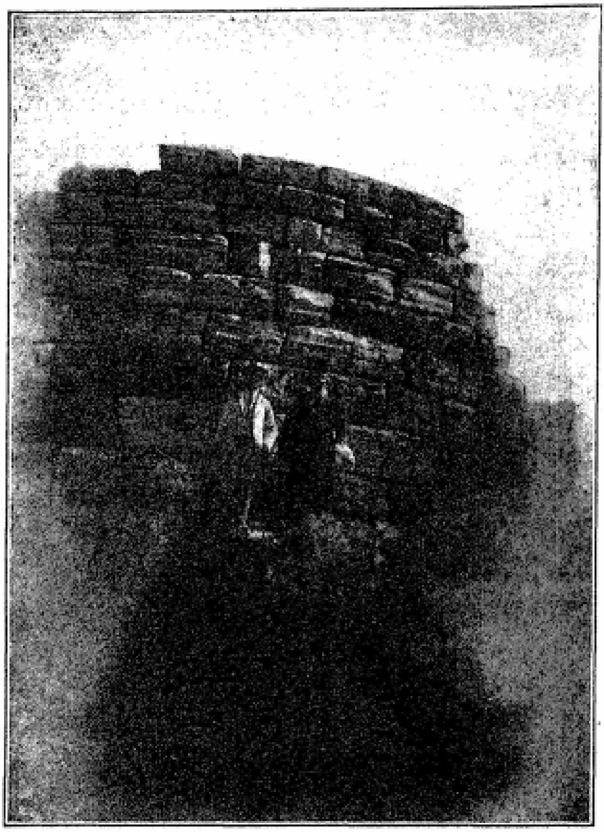
Εἶχον παρακολουθήσῃ ἀπὸ ἐτῶν τὴν σειρὰν ὁμοίων οἰκοδομημάτων καὶ εἰς τὴν Εὔβοιαν καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ ἀπὸ τῆς Ἄνδρου διὰ πασῶν τῶν Κυκλάδων καὶ ἐξ ἰδιαιτέρας ἄλλης μελέτης καὶ ἐξ ἐπιτοπίου ἐπισκέψεως τῶν πλείστων τούτων. Ἡ κατεύθυνσις αὐτῶν, τὸ ὅλον πλέγμα ἀπὸ τῆς Εὐβοίας διὰ τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Σαρωνικοῦ μέχρι τῶν νοτιωτάτων Κυκλάδων μετὰ κέντρου τῆς ἐχούσης τοὺς περισσοτέρους τούτων νήσου Σίφνου. Ἔπειτα καὶ αὐτῆς ταύτης τὸ δίκτυον τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ κεντρικὰ σημεῖα τῆς νήσου παρέσχε μοι τὴν πρώτην ἀφορμὴν πρὸς μελέτην, ἀλλὰ καὶ τὴν στροφὴν πρὸς τέρμα ὁριστικόν.

---

(1) Μέρος τῆς ἐκθέσεως τῆς ἀναγνωσθείσης ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας τῇ 21ῃ Μαρτίου 1917,

(2) Ἤδη προσετέθησαν καὶ τέσσαρες ἕτεροι ἐν νεωτέρᾳ ἐρεύνῃ μου.

Πρὶν ἢ εἰσέλθω εἰς τὰ τῆς ἑρμηνείας τῶν κτιρίων τούτων, ὡς τὴν βλέπω ἀνερχόμενος πρὸς τοὺς χρόνους αὐτῶν διὰ τῶν αἰώνων, περιέγραψα ἐν τῇ δυνατῇ ἀκριβείᾳ τὰ σωζόμενα

Βορεία πρόσοψις Ἄσπρου πύργου.

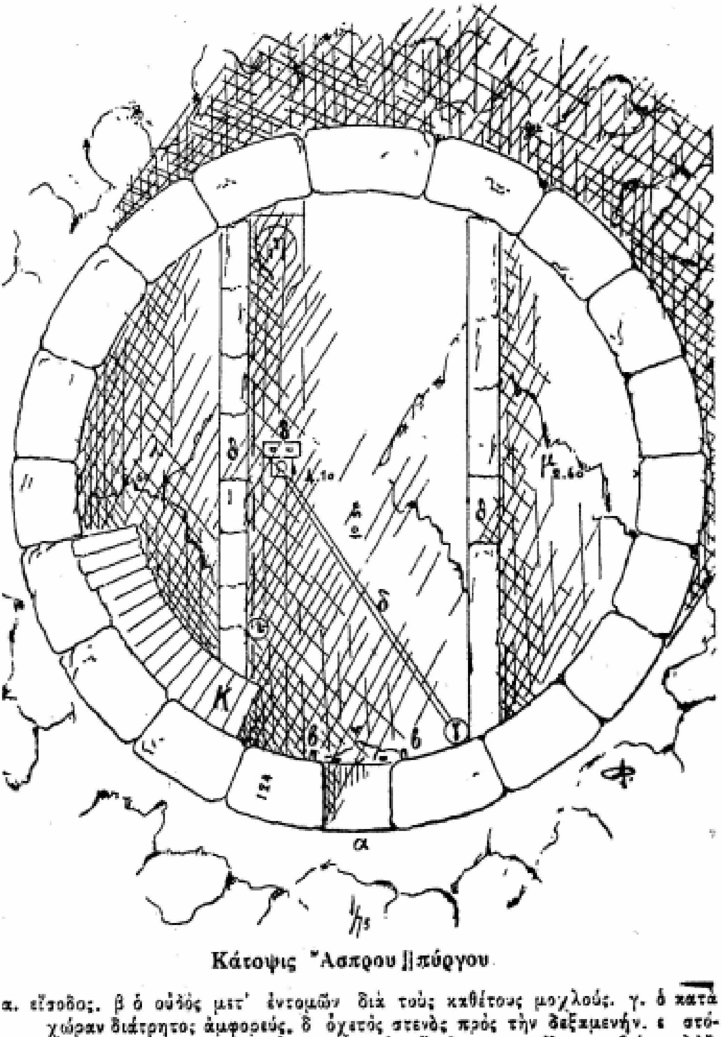
λείψανα τῶν κυριωτάτων τούτων μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρημάτων ἐν τοῖς ΠΑΕ τοῦ 1915 ἀπὸ σελ. 96 κ. ἑ. Διὰ νὰ φθάσω εἰς ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα καὶ διὰ τοὺς χρόνους, εἰς οὓς ἀνάγονται καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἱδρύσεως αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ μελετήσω τοὺς καλλίτερον ὁπωσδήποτε σωζομένους καὶ τοὺς κυριωτέρους καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ διὰ τὴν διατήρησιν. Παρα-

τίθημι δ' ἐνταῦθα κατόψεις δύο τῶν κυριωτάτων καὶ προσόψεων εἰκόνας καὶ σχετικά τινα πρὸς τούτους κοσμήματα ἀγγείων κλπ. σχετικῶν πρὸς τὴν ἐν τοῖς ΠΑΕ τοῦ 1915 περιγραφὴν καὶ προβαίνω ἀμέσως εἰς τὰ τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν.

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὰ τῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνάγονται οἱ πύργοι, ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ κυριωτέρα δυσχέρεια. Ἐνομίσθησαν κοινῶς νεώτερα κτίσματα καὶ ὠνομάσθησαν ἐνετικὰ ἢ Φραγκικὰ ἢ γενικῶς μεσαιωνικά. Τῶν περιηγητῶν, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός, ἄλλοι μὲν ἀνάγουσι τούτους ἀορίστως εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἄλλοι ἄλλους τούτων ὑπολαμβάνουσιν ἀρχαίους καὶ ἄλλους νεωτέρους, καταβαίνοντες μέχρι τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων. Τῶν ἐπισκεψαμένων ἀρχαιολόγων αἱ γνῶμαι εἶνε ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος τῶν πύργων ἐκείνων, οὓς εἶδον, ὡς ὁ Οὖγγρος Theophil Sauciuc τελευταῖος τοπογράφος τῆς Ἄνδρου διὰ τὸν πύργον τοῦ ἁγ. Πέτρου, ἀνάγων αὐτὸν εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, ὁ Hubert Demoulin εἰς τὸν 3ον καὶ ὁ Μαυρομαρᾶς καὶ ὁ Weil καὶ ὁ Ἰταλὸς Patroni περὶ τῶν τῆς Τήνου καὶ ὁ ἡμέτερος Σβορῶνος περὶ τῶν τῆς Μυκόνου εἰς τὸν 5ον αἰῶνα, ἀνάγοντες ὅμως τούτους εἰς μίαν ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον. Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος πρὸ ἐτῶν, μόνον τὸν τῆς Ἄνδρου ἰδών, ἄνευ ἀντιπαραβολῆς πρὸς ἄλλους, ὁμολογῶ, καὶ βαθυτέρας ἐρεύνης, καὶ ἀπὸ τούτου ὁρμώμενος, εἶχον τὴν ἰδέαν, ὅτι μᾶλλον εἰς νεωτέρους χρόνους ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἡ ἵδρυσις αὐτῶν, ἰδίᾳ τοῦ τελευταίου τούτου (Παρνασσοῦ Τ. Ε' 1881 σ. 793 καὶ 874 κ. ἑ.). Ἤδη ὅμως μετὰ μακρὰν μελέτην καὶ πολλὰς πολλῶν τούτων ἐπισκέψεις, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τὰς τελευταίας ἐρεύνας τὰς διὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας, εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ὁμιλήσω πολὺ διαφορετικώτερα περὶ αὐτῶν.

Καὶ πρῶτον ὡρισμένως ἐκ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε παρατηρηθέντων ἀποκλείεται πᾶσα σχέσις τῆς ἱδρύσεως αὐτῶν ἐν μεσαιωνικοῖς χρόνοις. Οὔτε τῆς Φραγκοκρατίας οὔτε τῆς Ἐνετοκρατίας ἡ σφραγίς, τὰ σημεῖα τὰ χαρακτηριστικά, παρουσιάσθησάν που τῶν τοσούτων τὸν ἀριθμὸν κτιρίων τούτων. Ἡ οἰκοδομὴ αὐτῶν, ὅπου καὶ ἂν κρύπτεται ἐν τῇ γενέσει καὶ τῇ

ἀρχῇ, εἶνε ἀδύνατον νὰ καταβῇ πέραν τῶν χρόνων τῶν τῆς

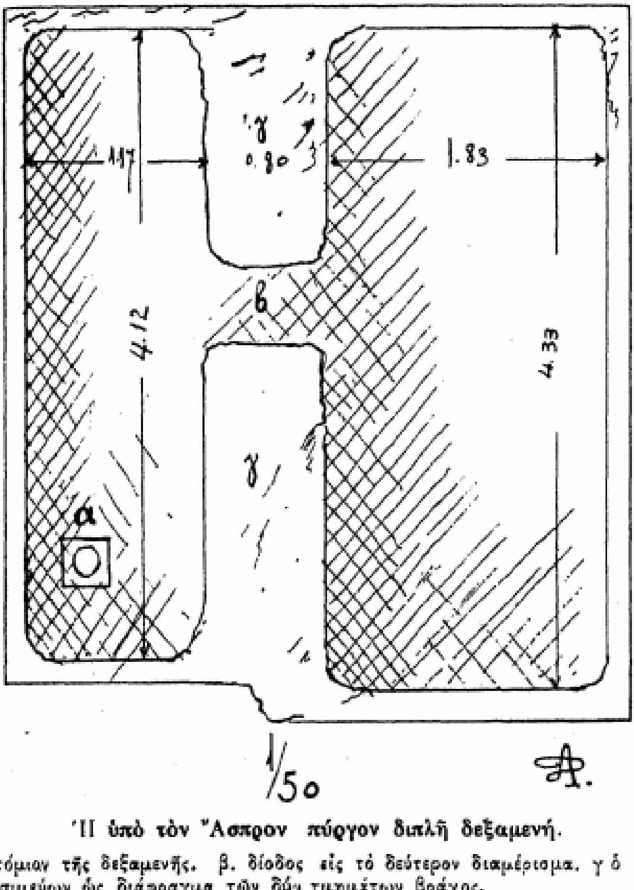
Κάτοψις Ἄσπρου πύργου

α. εἴσοδος. β ὁ αὐλὸς μετ' ἐντομῶν διὰ τοὺς καθέτους μοχλούς. γ. ὁ κατὰ χώραν διάτρητος ἀμφορεύς. δ ὀχετὸς στενὸς πρὸς τὴν δεξαμενήν. ε στόμιον δεξαμενῆς. ζ βάσις ὀργάνου πρὸς ἄντλησιν. η ἐλαιοτριβείου πλάξ. θ εἴσοδος εἰς τὰ παραπλεύρως δωμάτια. ι κάλπη μαρμαρίνη. κ. κλῖμαξ πρὸς τὰ ἄνω. λ δωμάτιον ἀριστερὸν ἢ ἀποθήκη. μ. ὁμοία δεξιά

(ΠΑΕ 1915 σ. 100—104).

Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ νὰ προβῇ δέ τις ἤδη εἰς τὸν καθορισμὸν τὸν ὁπωσδήποτε ἀκριβῆ τῶν χρόνων τῶν οἰκοδο-

μνημάτων τούτων πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν πάντα τὰ συντείνοντα πρὸς τοῦτο, τὰ κατὰ τὴν οἰκοδομίαν, τὰ εὑρήματα, τὰ ἄλλα ἀνάλογα κτίρια, πάντα τὰ σχετιζόμενα πρὸς αὐτά, ὡς ἀσφαλῆ ὁδηγὸν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πρὸς τὸ τόσον σκοτεινὸν

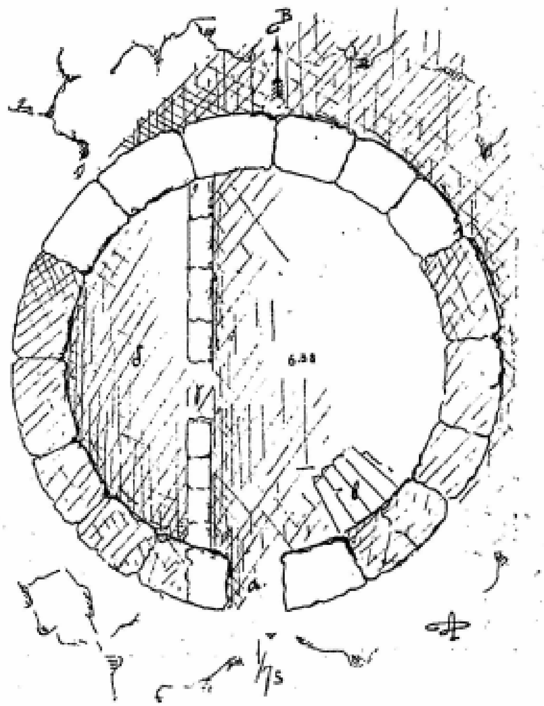

Ἡ ὑπὸ τὸν Ἄσπρον πύργον διπλῆ δεξαμενή.

α. στόμιον τῆς δεξαμενῆς. β. δίοδος εἰς τὸ δεύτερον διαμέρισμα. γ ὁ χρησιμεύων ὡς διάφραγμα τῶν δύο τμημάτων βράχος.
(ΠΑΕ 1915 σ. 100—104).

ζήτημα ὁδοῦ, δι' ἧς θὰ δειχθῇ πόσον εἶνε ἄξια προσοχῆς ταῦτα διὰ τὸ φῶς, ὅπερ δύνανται νὰ ἐπιχύσωσιν ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν νήσων, καταλλήλως μελετώμενα καὶ ἐρευνώμενα, ἀφ' οὗ εἶνε στενῶς συνδεδεμένα μετὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς τῶν νήσων.

Εἶνε ἱδρυμένοι ἐπὶ ἀποκρήμνων τὸ πλεῖστον μερῶν δυσπροσίτων λίαν, ὡς φρουροὶ καὶ φύλακες τῶν πέριξ, προστατεύοντες ταῦτα, ἀλλὰ καὶ δεσπόζοντες τούτων εἰς μεγάλην ἀκτῖνα. Εἶνε δὲ πλέον ἢ βέβαιον ὅτι ἐγγὺς τούτων ὑπάρχουσι παλαιοὶ διαφόρων χρόνων συνοικισμοί. Τοῦτο πρέπει νὰ ση-

Κάτοψις τοῦ πύργου τοῦ Λαουτέρη, ὕπερθεν τοῦ λιμένος τῶν Καμαρῶν.

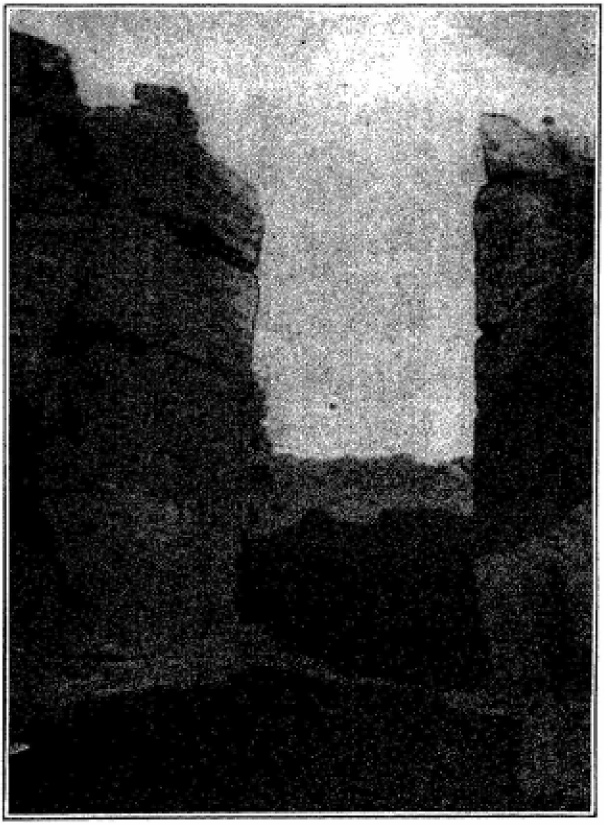
α. εἴσοδος β κλῖμαξ πρὸς τὰ ἄνω. γ εἴσοδος εἰς τὸ μόνον ἐνταῦθα δωμάτιον. δ δωμάτιον ἢ ἀποθήκη.

(ΠΑΕ 1915 σ 97).

μειωθῇ ἰδιαιτέρως. Εἶνε ὁλοφάνερα τὰ ἴχνη τῶν συνοικισμῶν τούτων εἰς συντρίμματα ἀγγείων ἀλλαχοῦ, εἰς αἱμασιὰς ἀγρῶν ἐνίοτε, εἰς κτίρια, εἰς ἀναλήμματα ὁδῶν, εἰς τάφους πανταχοῦ, ὧν οἱ χρόνοι εἶνε ἑκάστοτε σχετικοὶ πρὸς τὰ ὑπὸ ζήτησιν κτίρια.

Οἱ τοῖχοι τῶν παλαιοτάτων τούτων σύγκεινται ἐξ ὀγκο-

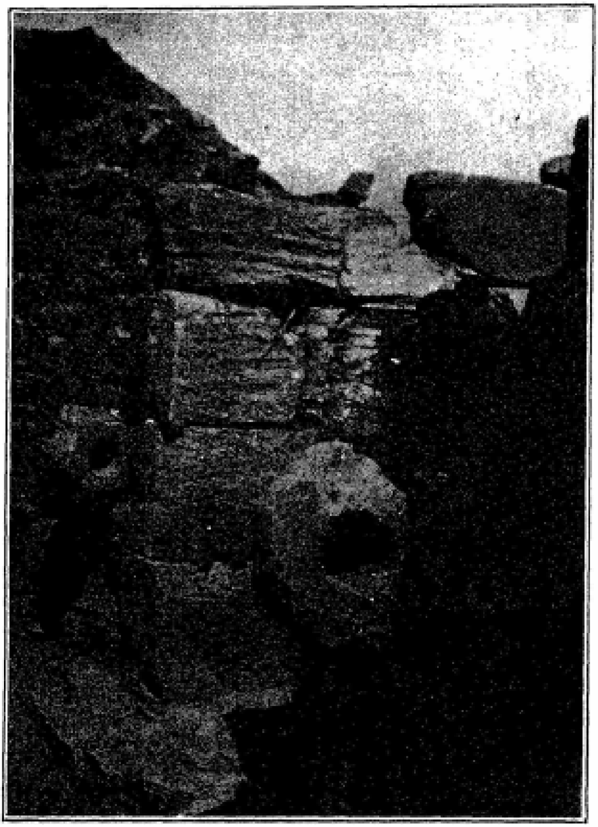
λίθων μεγάλων ἢ καὶ μικροτέρων ἀναμίξ, ὀλίγα τὰ σημεῖα τῆς ἐξεργασίας κατὰ τὰς προσαρμογὰς ἐχόντων, ἀνεξεργάστων δὲ τὴν πρόσοψιν, τεινόντων πρὸς τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον μετὰ μικτῶν ἄλλων παρεμβολῶν, μετὰ μεγάλης ὁμοιότητος πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς νήσου ὀχυρωματικὰ ἔργα ἢ τὰ σωζόμενα ἐπὶ τῶν ὀρέων

Ἡ θύρα τοῦ Ἄσπρου πύργου ἐκ τῶν ἔξω.

ἀναλήμματα ὁδῶν. Αὐτοὶ οἱ δύο ἢ τρεῖς, οὓς εἶπον ἐν ταῖς σημειώσεσι τῶν ΠΑΕ τοῦ 1915, εἶνε οἱ παλαιότεροι, δυνάμενοι νὰ ταχθῶσιν εἰς τοὺς χρόνους τοὺς περὶ τὴν ἵδρυσιν τῶν νησιωτικῶν ἀκροπόλεων. Ἄλλοι ἔχουσι τελείως ἐξειργα

σμένην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσαρμογῆς μόνον, εἶνε κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον πάντες ἱδρυμένοι, δυνάμενοι νὰ ταχθῶσιν ἀσφαλῶς κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἰς τοὺς καλοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους, εἰς τοὺς Μακεδονικοὺς ἄλλοι καὶ μετὰ τούτους

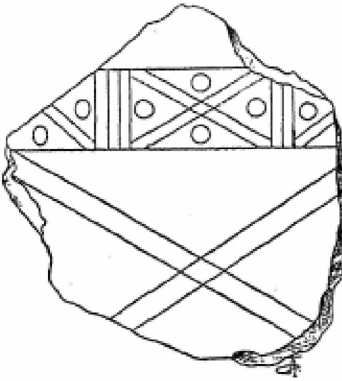

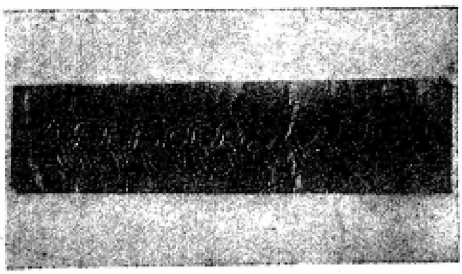
Ἡ θύρα τοῦ Ἄσπρου πύργου ἐκ τῶν ἔνδον.
(ΠΑΕ 1915 σ. 100—104).

εἰς τοὺς Ῥωμαϊκούς, οὐδεὶς ὅμως πέραν τούτων, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀποκλείηται ἡ χρῆσις τῶν σωζομένων καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων, δι' ὃν σκοπὸν θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Τῶν σωζομένων θυρωμάτων, δύο μόνον εἶνε τοξοειδῆ ἄνω, δύο τῶν

28 1 23

ἄλλων διατηρουμένων τοιούτων ἔχουσι παραστάδας, αἱ ὁποῖαι ἔφερον ἄνω μέγαν λίθον ὡς ὑπέρθυρον, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ ὕψος τοῦ κτιρίου τὰ θυρώματα εἶνε βραχέα, ὑπομιμνήσκοντα κατὰ τὸ ὅλον τὰ παλαιότατα θυρώματα τῶν ἀκροπόλεων ὡς ἐν τῷ θυρώματι τοῦ πύργου τοῦ ἁγ. Πέτρου τῆς Ἄνδρου καὶ

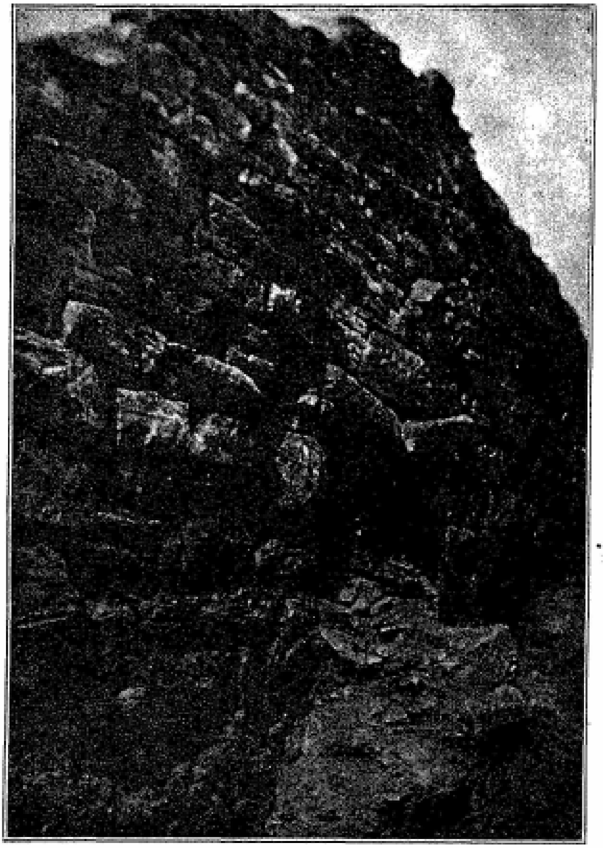

Τὰ συνήθη ἐπὶ τῶν πιθοειδῶν μεγίστων ἀγγείων κοσμήματα.

τῷ ἐπὶ τῆς Μυκόνου, καὶ τῷ ὁμοίῳ πως τοῦ ἑτέρου τῶν πύργων τῆς Τήνου, καὶ τῷ τῆς Σαλαμῖνος. Ἀλλαχοῦ οἱ τοῖχοι εἶνε ἁπλοῖ ἀποτελούμενοι ἐκ τῶν λίθων μόνον τῶν μεγάλων ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς μέχρι τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας, ἀλλαχοῦ ὅμως συμπληροῦνται ἔσωθεν δι' ἐπενδύσεως εἴτε συγχρόνου ἐκ μεγάλων τεμαχίων ἄνευ συνδετικῆς ὕλης εἴτε μεταγενεστέρας μετὰ τοιαύτης.

Τῶν εὑρημάτων ἄλλα μὲν ἦσαν πήλινα, ἄλλα μαρμάρινα, ἄλλα χαλκᾶ, ἀλλὰ καὶ μολύβδινά τινα ἀνευρέθησαν. Τῶν πηλίνων τινὰ εἶνε ὁμοιότατα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Τσούντα ἐν

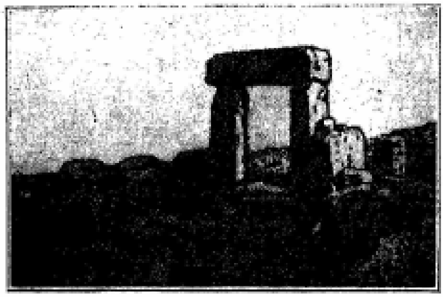
τάφοις τῆς Σίφνου ἀνευρεθέντα ἢ τῆς Σύρου καὶ τῆς Πάρου καὶ τῆς Ἀμοργοῦ μετὰ ἐγχαραγμάτων παντοίων τὸ πλεῖστον ἐν συντρίμμασιν, ἄλλα φέρουσιν ἔντυπα ὡραῖα κοσμήματα, σπείρας συνθέτους κατὰ ζώνας καὶ σειρὰν τετραγωνικῶν ἐγχα-

Ὁ τοῖχος ὁ δεξιὰ τῷ εἰσιόντι εἰς τὸν Ἄσπρον πύργον ὁ χωρίζον τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ δωμάτιον, μετὰ τῆς θύρας αὐτοῦ.

ραγῶν μετὰ μικρῶν· κύκλων, γεωμετρικὰ ταῦτα, ἀκριβέστατα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ἐν τῷ Κεντρικῷ Μουσείῳ μεγάλου πιθοειδοῦς ἐκ Κεραμεικοῦ παναρχαίου ἀγγείου. Τούτων συντρίμματα παμμέγιστα χονδρότατα ἀνευρέθησαν διὰ χειρὸς καὶ οὐχὶ διὰ

τροχοῦ πεποιημένα, ἰδίως ἐν πύργῳ, ἔνθα δὲν ὑπῆρχε δεξαμενὴ ὕδατος, οὐδὲ πηγή τις πλησίον. Πλὴν τούτων ἀνευρέθησαν τεμάχια ἀγγείου χρώματος φαιοῦ, βαρέος, κακοτέχνως κατεσκευ-

Θύρα πύργου Μυκόνου.

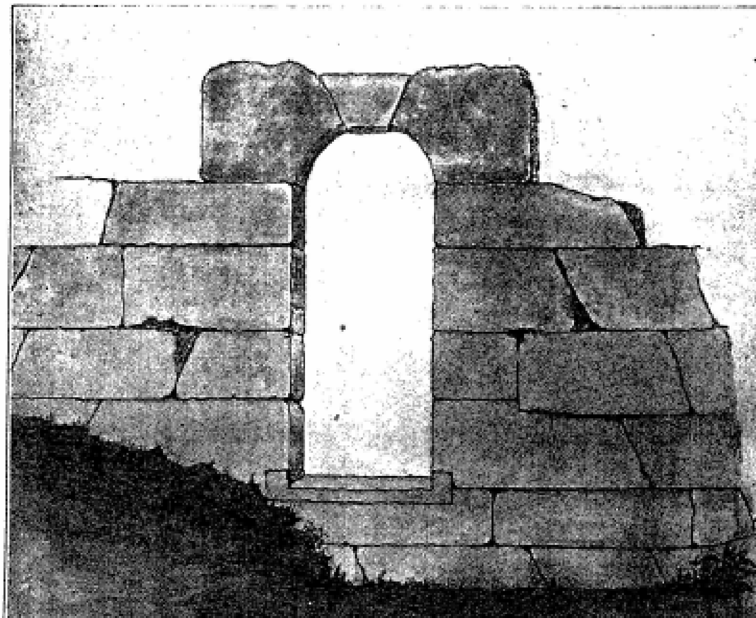
ασμένου, ἔχοντος ἐγχαραγὰς ὄπισθεν, ὡς τὰ τῆς Σύρου ἀκριβῶς, καὶ τεμάχιον ἀγγείου χρώματος κιρροῦ μετὰ ἐγχρώμου κοσμήματος ῥομβοειδοῦς σχήματος χρώματος ἐρυθροῦ. Ταῦτα

Θύρα πύργου Σαλαμῖνος πρὸς τὸ Ν'Α. παρὰ τὴν θέσιν Κολώναις.

τῶν παλαιοτάτων χρόνων. Ἔπειτα παρουσιάσθησαν ἄλλα πάλιν κατασκευάσματα καὶ θραύσματα ἀγγείων μετὰ γανώσεως χρόνων καλῶν, ὀλίγα ὅμως, εἶτα χρόνων Μακεδονικῶν καὶ Ῥω-

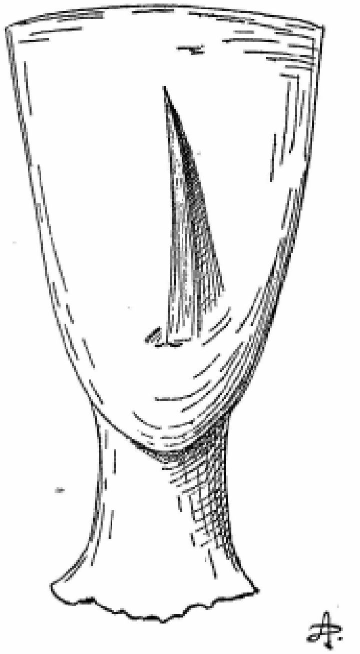
μαϊκῶν, ὡς πηλίνου εἰδωλίου γυναικὸς εὐμεγέθους τὸ κατὰ τὸ στῆθος μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸ χιτῶνος ἐζωσμένου, ἀγγεῖον λεπτότατον ληκυθοειδὲς θραυσθὲν κατὰ τὴν ἐξαγωγήν, τεμάχια τῶν συνήθων χειρομύλων, λύχνων πηλίνων ἄνω μέρη μετὰ ῥοδάκων, ἀρτοειδῆ πήλινα κατασκευάσματα ὡς καὶ ἓν πυραμιδοειδὲς τῶν ἐν χρήσει εἰς τὴν ὑφαντουργίαν, ἐπὶ ἑνὸς τῶν ὁποίων κακοτέχνως κεχαραγμένον τὸ γράμμα Α. Πλὴν τούτων χείλη καὶ λαβαὶ καὶ βάσεις μεγάλαι

Θύρα πύργου «Καμπαναριό» ἀντικρὺ ἁγ. Ἀναργύρων

ἀγγείων χρόνων διαφόρων μετὰ ἢ ἄνευ γανώσεως. Ἐνταῦθα καταλεκτέον καὶ τὸν ἀμφορέα τὸν πήλινον τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὃν εἶπον ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Ἄσπρου πύργου. Ὑελίνων ἀγγείων τῶν συνήθων μακρολαίμων εὑρέθησαν θραύσματα. Μαρμαρίνων κατασκευασμάτων ἀνευρέθησαν κεφαλὴ νησιωτικοῦ εἰδωλίου, οἷα πολλὰ ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς νήσοις πανάρχαια, τεμάχια ἑστίας μαρμαρίνης ὑπὸ

τοῦ πυρὸς ἐφθαρμένα, μέρος ἐπικράνου παραστάδος καὶ κύλινδροι πρὸς ἐπίστρωσιν τοῦ χώματος τῆς στέγης. Νομίσματα μόνον ὀλίγα ἀνευρέθησαν καὶ παλαιότερα καὶ Ῥωμαϊκὰ χαλκᾶ ἐντελῶς κατιωμένα καὶ ἀποτριβόμενα. Δύο δὲ Ἐνετικά, ἓν χρυσοῦν τοῦ Δανδόλου ἐν τοῖς χώμασιν ἔξωθεν τοῦ Ἄσπρου πύργου καὶ ἓν ἀργυροῦν κατὰ τὸν πύργον τοῦ Ταξιάρχη τῆς Σκάφης. Ὡς βλέπετε, τὰ εὑρήματα πάντα ἀνήκουσι διὰ τῶν αἰώ-

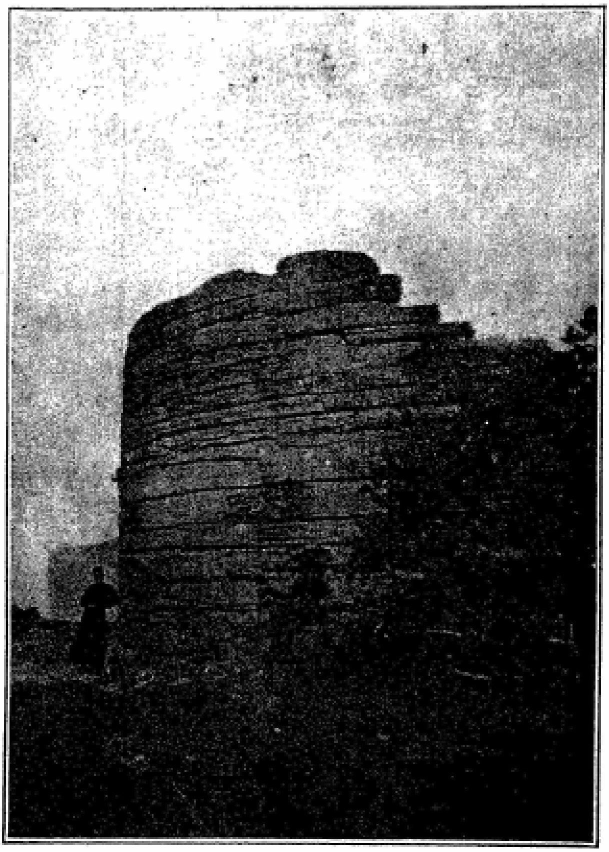

Κεφαλὴ εἰδωλίου ἀρχαϊκοῦ νησιωτικοῦ ἀνευρεθεῖσα ἐν τῷ πύργῳ τῆς Φεγγάρας ἐν Σίφνῳ.

νων εἰς πάντας τοὺς χρόνους τοῦ βίου τῆς νήσου, δύναμαι νὰ προσθέσω μέχρι τῶν ὀλίγῳ πρὸ ἡμῶν, ἐναλλασσόμενα, καθ' ὅσον ἐνηλλάσσοντο καὶ οἱ καταλαμβάνοντες τούτους καὶ κατοικοῦντες ἐν αὐτοῖς, ἀφ' οὗ καὶ ποιμενικῆς διαβάσεως λείψανα τῶν τελευταίων χρόνων εὑρέθησαν ὑπὸ τὰ χώματα.

Γραμμάτων ἴχνη ἢ ἐπιγραφὴ οἱαδήποτε οὐδαμοῦ ἐπὶ τῶν πύργων ἐν Σίφνῳ ἀνεφάνη. Ἐγγὺς δύο τούτων ἢ μᾶλλον με-

ταξὺ αὐτῶν πρὸ σπηλαίου ἐκεῖ εἰς ἀποτομώτατον μέρος ὑπάρχοντος κάτωθεν ἀκριβῶς τοῦ πύργου τῆς Μαύρης σπηληᾶς, στὴς Κορακιές, ἀντέγραψα πρὸ ἐτῶν τὴν ἐπιγραφὴν ΝΥΦΕΟΝ ΗΙΕΡΟΝ, ἀλλ' αὕτη εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν πύργον, σχετιζο-

Ὁ πύργος τοῦ ἁγ. Δημητρίου Ἐξαμπέλων Σίφνου ἀπὸ τοῦ ΝΔ

μένη πρὸς τὸν κατωτέρω προδηλότατον συνοικισμὸν καὶ πρὸς τοὺς χρόνους αὐτοῦ. Ἐν Τήνῳ μόνον ἐπὶ ὁμοίου πύργου ὑπάρχει ἐπί τινος τῶν λίθων τῶν ἀνωτέρων δόμων ἡ ἐπιγραφὴ ΛΥΣΙΘΕ[ΟΣ] ΑΡΙΣΤΟΛΟΧ[ΟΥ] ΚΑΤΕΣΚΕΥΑ[ΣΕ], γράμμασι τοῦ Β' ἡμίσεος τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος. Πρῶτος ὁ Μαυρομα-

ρᾶς καὶ ἔπειτα ὁ Hubert Demoulin ἐν τῷ Bulletin de correspondance Hellénipue (1903 σελ. 289), ἔγραψαν περ ταύτης. Ἐπὶ οὐδενὸς ἄλλου πύργου, καθ' ὅσον γνωρίζω, παρουσιάσθη ἐπιγραφή τις, πλὴν γραμμμάτων τινῶν ὡρισμένων (ν, νι, ο, χι, χο,) ἐπὶ τοῦ ἐν Νάξῳ, ἃ εἶδε καὶ ὁ Ross, δηλωτικῶν ἴσως τῆς προσαρμογῆς τῶν λίθων, ὡς καὶ λειψάνων ἐπιγραφῆς διασωζόντων ἓξ γράμματα ἐπί τινος πύργου ἐν Ἤλιδι, ἅτινα σημειοῖ ὁ Φίδλερ.

Ἤδη ἐκ τούτων πάντων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἐν Σίφνῳ, πύργους ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ἐπ' αὐτῆς κτίρια καὶ ἐκ συγκρίσεως πρὸς τοὺς ἐπὶ τῶν ἄλλων νήσων ὁμοίους, ἰδίᾳ τὸν τοῦ Ἁγ. Πέτρου τῆς Ἄνδρου καὶ τοὺς τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου καὶ Σαλαμῖνος, ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι πρῶτον πάντες δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους, κτισθέντες διὰ διαφόρους λόγους ὑπὸ διαφόρους συνθήκας πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὅμως σκοπόν. Ἔπειτα, ἂν ἡ Ἀκρόπολις τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου καὶ ἡ τῆς Χαλανδριανῆς ἐν Σύρῳ ἀνήκουσιν εἰς τοὺς προμυκηναϊκοὺς νησιωτικοὺς χρόνους, ὡς ἐβεβαιώθη, ἂν ἡ τοῦ Ἁγ. Νικήτα ἐκτίσθη κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς ἢ ὀλίγῳ πρὸ τούτων ἂν οἱ ἐπὶ τοῦ Πτῴου περὶ τὴν Κωπαΐδα ἐν Βοιωτίᾳ, κατὰ τὴν μελέτην τοῦ κ. Μ. Καμπάνη, ἐν πλήρει δικτύῳ κατεσπαρμένοι παρὰ τοὺς παναρχαίους συνοικισμοὺς πύργοι ἀνήκουσι, καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι ἀνήκουσιν, εἰς τοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους, οἱ συνδεδεμένοι καὶ ἐκεῖ πρὸς τοὺς παλαιοτάτους συνοικισμοὺς πάντως καὶ τρεῖς τῶν ἐν τῇ Σίφνῳ, ὁ παρὰ τὸν Ἀμπουρδέχτην τῆς Χερρονήσου, οὗ ἐλάχιστα σώζονται λείψανα καὶ ὁ κατὰ τὸ Πετάλι τοῦ Ἀργυροῦ καὶ ὁ τοῦ Λαουτέρη, ἀσφαλῶς εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνάγονται, ὅπως καὶ ἡ πρώτη ἵδρυσις τοῦ Ἄσπρου πύργου εἰς τοὺς χρόνους τούτους ὀφείλεται, ὡς ἔδειξαν τὰ ἐν αὐτῷ εὑρήματα. Ἄλλων πύργων ἡ ἵδρυσις, καὶ τοιοῦτοι εἶνε περὶ τοὺς δέκα πέντε, ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι, οἵτινες καὶ ὀνομαστὶ δύνανται νὰ χωρισθῶσιν, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς

χρόνους. Ἴσως φανῇ παράδοξος ἡ κατανομὴ αὐτῶν καὶ ἡ αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ προϊόντος τοῦ χρόνου. Ἄλλως ὅμως δὲν εἶνε δυνατὸν οὔτε ὁ ἀριθμὸς νὰ ἑρμηνευθῇ, οὔτε ἡ ἐν πολλοῖς διαφορὰ τῆς ἱδρύσεως. Καὶ εἶνε πολὺ φυσικὴ ἡ ἐξέλιξις αὕτη. Ὀλιγώτεροι οἱ συνοικισμοί, ἀραιότερος ὁ πληθυσμὸς εἰς παλαιοτέρους χρόνους εἶχεν ἀνάγκην ὀλιγωτέρας καὶ μικροτέρας καὶ τῆς ἀπὸ τῶν κτιρίων τούτων ἀσφαλείας. ὅσον ὅμως ηὐξάνοντο οὗτοι καὶ ἐπληθύνοντο ἐπὶ τοσοῦτον ἔπρεπε νὰ αὐξάνηται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀσφαλιστικῶν τρόπων, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοὺς μέχρι καὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ὅτε καὶ ἄλλοι λόγοι, στρατιωτικῆς μάλιστα φύσεως, ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς τέχνης τῆς στρατιωτικῆς προσετίθεντο, ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται καὶ ἐπὶ τῶν νήσων καὶ περισσότερα καὶ ἀσφαλέστερα μέτρα καὶ εἰς προστασίαν τῶν κατεχομένων μερῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπικοινωνίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, πρὸς τὸ κέντρον.

Ἡ δὲ σειρὰ τῶν ἔν τισι τούτων εὑρημάτων, ὅπως καὶ τὸ ποιὸν αὐτῶν καὶ τοῦτο ἐπικυροῖ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἱδρύσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν διαδοχὴν τῶν ἐνοικησάντων. Ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν χρόνων εἶνε πολὺ φυσικὸν ὅτι τὰς ἐπερχομένας ἐπ' αὐτῶν καταστροφὰς ἐπηνώρθουν οἱ διαδεχόμενοι τοὺς παλαιοτέρους ἐνοίκους, ὡς φαίνεται προφανέστατα ἐν πολλοῖς τούτων. Ἐντεῦθεν ἡ ἀφορμὴ πρὸς χρονολογίαν νεωτέραν παλαιοτέρων πύργων, τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ὁποίων οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη ἔρευνα μέχρι τοῦδε ἐγένετο, δὲν διευκρινίσθησαν δὲ τὰ κατὰ τὰς ὑπὸ νεωτέρων προσθήκας καὶ ἐπισκευάς, ὅπως συνέβη εἰς τὸν πύργον τοῦ Ἁγ. Πέτρου, οὗ καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τῶν παραθύρων καὶ ὁ τρόπος τοῦ ἀνοίγματος τῶν πολεμιστρῶν καὶ τοῦ ὑπερθύρου τὸ ἄνοιγμα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀνήκωσιν εἰς τοὺς ἀρχικοὺς τῆς ἱδρύσεώς αὐτοῦ χρόνους, μεθ' ὅσα καὶ ἂν παρετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ τελευταίου Οὔγγρου ἐρευνητοῦ τῆς Ἄνδρου. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία, ὅτι ἐπῆλθον μεταβολαὶ εἰς τὰ κτίρια ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ μέχρι τῆς περιόδου τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ ποιμενικοῦ ἐν αὐτοῖς

βίου, ὅτε τέλος ἠρημώθησαν καὶ ἀπέστησαν τῆς ἀρχικῆς χρήσεως αὐτῶν, ὡς τὰ ἐν αὐτοῖς εὑρήματα ἔδειξαν.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὰ κατὰ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρησιμότητα τῶν αὐτῶν κτιρίων.

Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ρίψητε βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Ἑλλάδος ὅλης πρῶτον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ εἴδους τούτων τῶν κτιρίων καὶ εἶτα τοῦ τῆς Σίφνου. Ἐκ τῆς ἁπλῆς ἐπισκοπήσεως τούτων ἔχει τις πρὸ ἑαυτοῦ πλέγμα ὅλον καταρτιζόμενον ἐκ τῶν σημείων, ἐφ' ὧν εἶνε ἱδρυμένοι οἱ πύργοι πρὸς μίαν ὡρισμένην κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διὰ τῆς Στερεᾶς κατ' ἐξοχὴν διὰ τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου τῶν Ἀνατολικῶν, διὰ τῶν Κυκλάδων πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ πρὸς τὴν Κρήτην. Τὸ δίκτυον τοῦτο πυκνοῦται ἐπὶ τῶν νήσων, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουσιν ὡς γέφυρα μεταβατικὴ πρὸς τὰ πέριξ. Ἐπὶ τῶν νήσων αὐτῶν ὑπάρχουσι κατὰ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ τῆς Ἄνδρου μέχρι τῆς Ἀνάφης καὶ Ἀμοργοῦ ἀραιότατοι μὲν ἐπὶ τῶν λοιπῶν, πυκνότατοι δ' ἐπὶ τῆς Σίφνου. Ἐνταῦθα πάλιν συγκεντροῦται πᾶν τὸ δίκτυον τῶν πύργων περὶ τρία σημεῖα, τά: τρεῖς ἀκροπόλεις αὐτῆς, ὧν πάλιν κέντρον τὸ ἀσφαλῶς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτάτου ὄρους τῆς νήσου ἱδρυμένου κτίριον, ἐφ' οὗ ἐκτίσθη ἡ μονὴ τοῦ Πρ. Ἡλιοῦ, ὡς δεικνύουσι τὰ λείψανα τοῦ παλαιοτέρου κτιρίου τὰ πρὸς τὸ Ν'Α. τῆς μονῆς καὶ δύο ἀρκετὰ ἀρχαῖα ἀγγεῖα πιθοειδῆ μεγάλα σωζόμενα ἔν τινι τῶν κελλίων τῆς μονῆς. Οὕτως ἡ Σίφνος καθίσταται τὸ κέντρον τῆς ὅλης ταύτης διακλαδώσεως κατὰ τὰς Κυκλάδας ἐν σχέσει καὶ πρὸς ταύτας καὶ πρὸς τὴν πέραν παραλίαν ἀπὸ τῆς Ὕδρας καὶ τῆς Ἀργολικῆς διὰ τῆς Μονεμβασίας μέχρι τοῦ Μαλέα παρεμπιπτούσης τῆς Κιμώλου καὶ τῆς Μήλου τῆς Ἀντιμήλου καὶ τοῦ Βελοπούλου πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἐφ' ὧν ἐβεβαιώθησαν λείψανα τοιούτων κτιρίων.

Οὕτως, ἐὰν ἀφήσωμεν πάντα τὰ λοιπὰ μέρη καὶ περιορισθῶμεν εἰς τὰ ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας καὶ τὰς Κυκλάδας, ἔχομεν γνωστά, γνωστότατα σημεῖα ἐκ παλαιοτάτων χρόνων συνδεόμενα διὰ τῶν πύργων τούτων. Καίτοι τώρα

δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ σύστημα τῶν πύργων τὸ κατὰ τὴν Βοιωτίαν καὶ τὸ Πτῷον, Μυκηναϊκὸν τοῦτο, κατὰ τὸν ἐπὶ μακρὸν μελετήσαντα τὰ περὶ τὴν Κωπαΐδα ἔργα τῶν Μινυῶν κ. Καμπάνην. Εἰς τὸν Πειραιᾶ ὑπῆρχε παρὰ τὸ σημερινὸν Κερατσίνι ὁ Κερατόπυργος, διασώσας μετὰ τοῦ Κερατσινίου τὸ ὄνομα τῆς ὕπερθεν ἄκρας τοῦ Κορυδαλλοῦ, τῶν γνωστῶν Κεράτων τοῦ Ξέρξου, εἰς τὸ Λαύρειον, τετραγωνικὸς οὗτος, εἰς τὰ Μέθανα, πέραν εἰς τὸ Φάληρον οἱ τρεῖς πύργοι, εἰς τὴν Βουλιαγμένην τὸ Ἁλωνάκι, εἰς τὴν Κάρυστον, εἰς τὴν Σκίαθον, εἰς τὴν Σκῦρον ὀκτὼ τοιοῦτοι κατὰ τὸν κ. Δέφνερ. Μετὰ τὴν Εὔβοιαν ἀρχίζει ἡ σειρὰ τῶν Κυκλάδων διὰ τῆς Ἄνδρου. Ἐπὶ ταύτης πλὴν τοῦ πύργου τοῦ Ἁγ. Πέτρου εἶδον καὶ δυο ἄλλους τὸν τοῦ Ἀπροβάτου καὶ τὸν κατὰ τὴν Παλαιόπολιν ὑψηλά. Ἐπὶ τῆς Κέω ἀντικρὺ τοῦ Λαυρείου, τρεῖς ἐγγὺς Ἁγ. Μαρίνης, ἕτερος ἐν κάτω Μεριὰ καὶ εἰς τὸν Ὀρούκουναν, σχετιζόμενος πρὸς τὸ τεῖχος τῆς Καρθαίας. Μετὰ τὴν Ἄνδρον ἡ Τῆνος ἔχουσα τὸν Ξώμπουργο εἰς κώμην Πύργον, ἄλλον εἰς τὴν Ἄβδον, ἄλλον εἰς τὸ Σμόβολον, ἄλλον νοτίως τοῦ Γλυφαρίου μεταξὺ Κολουμπέτρας καὶ Πανόρμου εἰς θέσιν Ἑλληνικό, ἔπειτα τὸν Παλαιόπυργον καὶ τὸν παρὰ τοὺς Ἁγ. Ἀναργύρους. Ἡ Νάξος μετὰ ταύτην ἔχουσα τὸν πύργον τοῦ Χειμάρρου εἰς $^3/_4$ τῆς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ Φιλῶτι. Ἐπὶ τῆς Μυκόνου ἐσημειώθησαν εἰς θέσιν Ληνὸ καὶ Πόρτες δύο ὅμοιοι, καὶ ἐπὶ τῆς νησῖδος Ἡρακλείας καὶ ἐπὶ τῆς Λέρου καὶ ἐπὶ τῆς Πάρου, εἰς τὰς θέσεις Παλαιόπυργον καὶ Σταυρὸν καὶ ἐπὶ τῆς Ἀμοργοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀνάφης καὶ ἐπὶ τῆς Θήρας.

Ἐπὶ δὲ τῆς Σίφνου φαίνονται μέχρι τοῦδε (1922) οἱ ἑξῆς:

Τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τοῦ Ἁγ. Φιλίππου, στὸν Ἀμπουρδέχτη, στῆς Ἀμουδάρες, ὁ Ἄσπρος πύργος, τῆς Βρύσης, τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, τῶν Ἑλλήνων, τοῦ Καδέ, τὸ Καμπαναριὸ ἀντικρὺ τῶν ἁγ. Ἀναργύρων, τοῦ Καστανᾶ, τοῦ Κατέργου, τοῦ Καψάλου, τῆς Κοκκάλας, τῆς Κουντούρας, τοῦ Λαουτέρη, στὰ Λευκίδια, τοῦ Λιβαδᾶ (ἢ στὰ Ῥεούδια) τῆς Μαύρης σπηλῃᾶς, τοῦ Ὀρνοῦ, τῆς Παναγίας τοῦ νήγιου, στὸ Πετάλι τοῦ Ἀργυροῦ,

στοῦ Ποντικοῦ τὸ φροῦδι, στὸ Σελλάδι, στὴ Σκάφη, στὸ Φάρο, στῆς Φαράγκους, τῆς Φεγγάρας, τοῦ Φλαμπούρου, στὸ Φροῦδι του Καλαμιτσίου, στοῦ Φιλιππάκη, στῆς Παρασκευῆς τὸ πετάλι κατὰ τὴν θέσιν Πέτση, στὸ Ῥαχαμὸ τοῦ Φάρου, στὸ Καμπαναριὸ τῆς Χερρονήσου, καὶ ὁ παρὰ τὸν ἅγιον Νικήταν.

Εἶνε προφανὲς ἐκ τῆς θέσεως τῶν κτιρίων τούτων εἰς μεμακρυσμένα καὶ ὑψηλὰ τῆς νήσου μέρη ἢ καὶ ἐντὸς φαράγγων ὀρέων πολλάκις ἐπὶ προεξεχούσης θέσεως, ὅτι ἀρχικῶς ἐχρησίμευον καὶ πρὸς φρούρησιν τῶν μερῶν τούτων κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐπερχομένων κακοποιῶν στοιχείων, εἰς ἃ δὲν εἶνε δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις πόσον ἦσαν ἐκτεθειμέναι αἱ νῆσοι εἰς πάντα κίνδυνον, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἀπὸ παναρχαίων χρόνων ἐπιτιθεμένων πειρατῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς προστασίαν τῶν πέριξ πασιφανεστάτων συνοικισμῶν. Διότι ἐγγὺς τῶν πλείστων τούτων ἐν Σίφνῳ παρατηροῦνται, ὡς εἶπον, πανταχοῦ ἴχνη μικρῶν συνοικισμῶν, ὡς ἐδείχθη τοῦτο καὶ εἰς ἄλλας νήσους καὶ εἰς τὴν Μύκονον καὶ τὴν Αἴγιναν, τῶν κατοίκων ὄντων κατὰ κώμας πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος συνῳκισμένων, ὅπως ῥητῶς ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης περὶ τῶν παλαιοτέρων χρόνων, καὶ ὡς λείψανα οἰκημάτων δεικνύουσι τοῦτο καὶ οἱ τάφοι καὶ ἄλλων κατασκευασμάτων ἴχνη ἀνευρισκόμενα. Ἐκεῖ κατέφευγον οἱ κατοικοῦντες τὴν ἔξω χώραν παλαιοὶ νησιῶται ἐν περιπτώσει οἱουδήποτε κινδύνου κατ' ἀνάγκην, ἀφ' οὗ κατὰ Πλούταρχον (Πομπ. 24) καὶ οἱ πειραταὶ αὐτοὶ εἶχον τοιαῦτα ὀχυρωματικὰ ἔργα: «ἦν δὲ καὶ ναύσταθμα πολλαχόθι πειρατικὰ καὶ *φρυκτώρια* τετειχισμένα». Ἐπὶ τῆς Σίφνου ὑπῆρχεν εἰς περισσότερος λόγος νὰ ὑπάρχωσιν ἤδη ἀπὸ παλαιοτέρων χρόνων τοιαῦτα προφυλακτικὰ κατασκευάσματα, οἷα οἱ πύργοι. Εἶνε γνωστὸν δηλ. ἐκ τοῦ Ἡροδότου, ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σαμίου Πολυκράτους ὅτι «Τὰ Σιφνίων πρήγματα ἤκμαζε καὶ νησιωτέων μάλιστα ἐπλούτεον, ἅτε ἐόντων αὐτοῖσι ἐν τῇ νήσῳ χρυσέων καὶ ἀργυρέων μετάλλων· οὕτω ἀπὸ τῆς δεκάτης τῶν γινομένων αὐτόθι χρημάτων θησαυρὸς ἐν Δελφοῖς ἀνακέεται ὁμοῖα τοῖσι πλουσιωτάτοισι» (Ἡρ. Γ'. 57), τὸ ὁποῖον θησαυροφυλάκιον

ἀνευρέθη ἤδη παρὰ τὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν Δελφοῖς. Ἦτο λοιπὸν καὶ πολὺ φυσικὸν καὶ πολὺ λογικὸν νὰ ἀσφαλισθῶσιν οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς νήσου κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς καὶ πρὸς ἄλλην κακοποιίαν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐξοχὴν πρὸς ἁρπαγὴν τοῦ πολυτιμοτάτου τῶν εἰσοδημάτων, τοῦ ἀπὸ τῶν μεταλλείων. Τὴν ἀσφάλειαν λοιπὸν ταύτην ἐπεδίωξαν διὰ τῆς κατασκευῆς ὀχυρωματικῶν ἔργων. Διὰ τοῦτο κατὰ Θουκυδίδην (Α', 7 καὶ 8) αἱ παλαιότεραι πόλεις «διὰ τὴν λῃστείαν ἀπὸ θαλάσσης μᾶλλον ᾠκίσθησαν»...«καί τινες καὶ τείχη περιεβάλλοντο ὡς πλουσιώτεροι ἑαυτῶν γιγνόμενοι», ὅπως οἱ Σίφνιοι. Ἐντεῦθεν ἀφ' οὗ τὸ λῃστρικὸν καὶ πειρατικὸν ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς παναρχαίοις ἦτο ἐν ἐνεργείᾳ καὶ πολλοὶ «προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις ἥρπαζον, καὶ τὸν πλεῖστον τοῦ βίου ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου» (τοῦ πειρατικοῦ δηλ.) «φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον», εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἱδρύσεως τῶν ἀκροπόλεων μὲν πρὸς συγκέντρωσιν τοῦ μείζονος ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, τῶν ὀχυρωμάτων δὲ τῶν ἄλλων τῶν ἐγγὺς τῶν ἔξω συνοικισμῶν καὶ τῶν πύργων εἰς προστασίαν τῶν κατὰ κώμας οἰκούντων. Τούτου τεθέντος, ἵνα ἀποδειχθῇ, ὅτι ὑπῆρχεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἱδρύσεως τῶν κατασκευασμάτων τούτων ἀπὸ παλαιοτέρων χρόνων καὶ ὅτι πραγματικῶς ἱδρύθησαν τοιαῦτα καὶ ὑπῆρχον τοιαῦτα, δὲν νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιμείνω εἰς τὰ πασιφανῆ πλέον διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους τοὺς Μακεδονικοὺς καὶ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς μέχρι τοῦ πειρατικοῦ πολέμου καὶ τῶν χρόνων τῆς Αὐτοκρατορίας. Εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Κλαύδιος κατεσκεύασε, κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον, ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ Τιβέρεως τοιοῦτον φρυκτωρίας πύργον, ὅτι ὁ Τιβέριος ἀπὸ βραχώδους ὑψώματος τῆς Καπρίας νήσου ἔβλεπε τὰ σημεῖα τὰ συγκεντρούμενα ἁπανταχόθεν ἀπὸ ὅλου τοῦ κράτους, εἶνε γνωστόν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν μνημείων καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Ῥωμαϊκῶν εἰκονίζονται καὶ κυλινδρικοὶ καὶ τετραγωνικοὶ τοιοῦτοι, ὅπως ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Τραϊανοῦ ὁ Ἕλλην ἀρχιτέ-

κτων Ἀπολλόδωρος ἔχει εἰκονίση τετραγωνικὸν τοιοῦτον μετὰ φρυκτωρίας ἄνω.

Δὲν ἀναφέρω ἐνταῦθα τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς πύργους τοὺς πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν λιμένων, καίτοι καὶ ταῦτα δύνανται νὰ συνδεθῶσι πρὸς τὴν ἄλλην σειρὰν τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἢ τῶν νήσων τοιούτων. Περὶ τούτων λέγει ὁ Ἡρωδιανὸς (42, 15), ὅτι «νύκτωρ τὰς ναῦς εἰς ἀσφαλεῖς διαγωγὰς χειραγωγεῖ, φάρους δὲ αὐτὰ οἱ παλαιοὶ καλοῦσι». Τὰ κατασκευάσματα ταῦτα εἶνε γνωστὰ ἤδη ἀπὸ τῶν λιμένων τοῦ Πειραιῶς, ὡς τερματισμὸς τῶν τειχῶν κατὰ τὰ στόμια τῶν λιμένων καὶ τῆς Ζέας καὶ τῆς Μουνιχίας καὶ τοῦ μεγάλου λιμένος καὶ κυλινδρικὰ καὶ τετραγωνικὰ χρησιμεύοντα καὶ πρὸς φρούρησιν, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ οἱ κατὰ τείχη τοῦ περιβόλου πύργοι καὶ πρὸς φρυκτωρίαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πέριξ τοῦ περιβόλου πύργοι τῶν τειχῶν εἰς τὸ αὐτὸ πλέγμα καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἔχουσιν ἱδρυθῆ καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς τῆς τε φρουρήσεως καὶ τῆς μεταδόσεως εἰδήσεων καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ τείχους καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεῖ καὶ διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν. Οὗτοι ἦσαν τετραγωνικοὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ κυλινδρικοί, ὅπως οἱ δύο ἐπὶ τῆς Ἠετιωνείας καὶ ἀλλαχοῦ ἢ καὶ κυλινδρικοὶ ἐπὶ βάσεων τετραγωνικῶν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου καθαίρεσιν τῶν τειχῶν, ὡς οἱ πρὸς Β. τοῦ Πειραιῶς δύο τοιοῦτοι. Τῶν πύργων τούτων διαφέρουσιν οἱ πρὸ τῶν εἰσόδων τῶν λιμένων ἱδρυόμενοι πρὸς ὑποδοχὴν φρυκτωριῶν, φαίνεται δὲ ὅτι ὁμοιάζουσι τὸ σχῆμα πρὸς τοὺς πύργους τοὺς παλαιοτέρους· τοῦτο τοὐλάχιστον καταφαίνεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἡρωδιανοῦ ὁ ὁποῖος εἰκονίζων τὸν πύργον τὸν ξύλινον τὸν ἱδρυόμενον εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως ἐν Ῥώμῃ εἰς πρόθεσιν τοῦ ὁμοιώματος τῶν ἀρχόντων κατὰ τὴν κηδείαν αὐτῶν, πρῶτον μὲν σημειοῖ, ὅτι εἶχε καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ὀροφάς, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ εἰς τοὺς νησιωτικοὺς πύργους, ἔπειτα προσθέτει, ὅτι τὸ ὑπερκείμενον διαμέρισμα τοῦ ὑποκειμένου μεῖον καὶ εἰς τελευταῖον βραχύτατον περαιοῦται, ὅπως ὁ πύργος τοῦ Ἁγ. Πέτρου π. χ. ἢ ἄλλος, σωζόμενος ὡς ἐκεῖνος, ἐπάγεται δὲ

«Ἀπεικάσαι τις ἂν τὸ σχῆμα τοῦ κατασκευάσματος φρυκτωρίοις τοῖς λιμέσιν ἐπικειμένοις».

Φρονῶ, ὅτι ἀπεδείχθη σαφῶς τὸ ἀποβλέπον εἰς τὴν πρώτην χρησιμότητα τῶν τοιούτων κτιρίων. Ἐκ τῆς πρώτης ταύτης χρήσεως τῶν πύργων παρουσιάζεται ἑτέρα συναφὴς ταύτῃ καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης κατ' ἀνάγκην, δύναταί τις εἰπεῖν, προελθοῦσα, δημιουργηθεῖσα δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ταχείας ἐπικοινωνίας τῶν διαφόρων ἀπεχόντων ἀλλήλων σημείων τῶν κατὰ κώμας οἰκούντων, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἀνάγκης. Οἱ συνοικισμοὶ ᾐσθάνθησαν ταχέως τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπικοινωνίας διὰ σημάτων μακρόθεν, τοῦτο δὲ καθίστατο αἰσθητότερον προϊόντος τοῦ χρόνου κατὰ τὴν εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν σχέσεων, καὶ καθ' ὅσον προήγετο ὁ πολιτισμός, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεβάλλετο ἡ ἐξεύρεσις τοῦ τρόπου τῆς ἐπικοινωνίας καὶ ἐπὶ τῆς νήσου καὶ πέραν ταύτης πρὸς τὰς ἄλλας νήσους ἢ καὶ τὰ μέρη, ἔνθα ἡ αὐτὴ ὑποχρέωσις παρουσιάσθη.

Ἡ θέσις τῶν πύργων ἐπὶ τῆς Σίφνου εἶνε τοιαύτη, ὥστε ἀμέσως, ἐὰν στραφῇ τις πρὸς αὐτὴν καὶ μόνην πείθεται, ὅτι διὰ τῶν σημείων τούτων καὶ μόνων καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐβασίσθη ἡ πρώτη συστηματοποίησις τῆς μακρόθεν ἐπικοινωνίας. Ὁλόκληρος ἅλυσις σχηματίζεται ἀπὸ τοῦ Β. καὶ ΒΔ. πρὸς τὸ Ν. καὶ Ν'Α. καὶ ΝΔ. Ἱττάμενός τις ἐπί τινος τούτων ἔχει ἀντικρὺ εἰς μακροτάτην ἀπόστασιν πρὸς Β. ἕτερον καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος εἰς ἀνάλογον ἀπόστασιν τὸν ἀντίστοιχον· ἡ συστὰς δὲ αὕτη τῶν κτιρίων τούτων περιστρέφεται περὶ τρία σημεῖα, ὡς περὶ κέντρα ἐνεργείας, τὰς τρεῖς ἀκροπόλεις τῆς νήσου καὶ τέταρτον τὸ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, πρὸς ὃ ἀπέβλεπον πάλιν αἱ τρεῖς ἀκροπόλεις. Ἡ ἐπικοινωνία αὕτη ἀρχικῶς ἐγίνετο διὰ τοῦ πυρός, τῶν πυρσῶν ἢ φρυκτῶν καὶ τῆς φρυκτωρίας.

Γνωρίζομεν τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων χρῆσιν τοῦ πυρὸς πρὸς συνεννόησιν ἀπὸ διαφόρων ἀποστάσεων. Ἤδη ὁ Ὅμηρος (Ἰλ. Σ. 211) παρέχει μαρτυρίαν περὶ τούτου, ἀναφέ-

ρων τοὺς *ἐπητρίμους*, τοὺς ἀλληλοδιαδόχους δηλ. πυρσούς, ὧν

«. . . . . ᾽ὑψόσε αὐγὴ
«γίγνεται ἀΐσσουσα περικτιόνεσιν ἰδέσθαι
«εἴ κεν πως σὺν νηυσὶν ἀρῆς ἀρκτῆρες ἵκωνται».

Τοῦ Ὁμήρου τὴν πληροφορίαν συμπληροῖ μακρὰ ἡ σειρὰ τῶν συγγραφέων. Ὁ Ἡρόδοτος (Ζ' 182) ἀναφέρει ἐπὶ τῶν Περσικῶν τὴν ἀπὸ τῆς Σκιάθου πρὸς τὸ Ἀρτεμίσιον μετάδοσιν εἰδήσεων διὰ τοῦ πυρός, ὁ αὐτὸς (Θ' 3) σημειοῖ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν τοῦ Μαρδονίου νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας καὶ εἰδοποιήσῃ *πυρσοῖσι διὰ νήσων* τὸν Μ. Βασιλέα, ὅτι κατώρθωσε τοῦτο. Ὁ Θουκυδίδης (Β', 94) ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος «ἐς τὰς Ἀθήνας φρυκτοὶ ἤροντο πολέμιοι», ὁ αὐτὸς (Γ', 22) διὰ τὰς Πλαταιὰς λέγει, ὅτι ταὐτὰ συνέβαινον μεταξὺ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν Θηβῶν. Ὁ Ἀριστοφάνης (Ὄρν. 1161) ῥητῶς γράφει «Φυλακαὶ καθεστήκασι καὶ φρυκτωρίαι ἐν τοῖσι πύργοις» καὶ ὁ Εὐριπίδης σημειοῖ (ἐν Ῥήσῳ 55 καὶ 77 καὶ Φοιν.) τὴν ἔννυχον φρυκτωρίαν καὶ τοὺς πυρσοὺς καὶ ὁ Ξενοφῶν (Ἀν. Δ', 1, 11) ὅτι καὶ οἱ Καρδοῦχοι οὕτω συνεννοοῦντο καὶ ὁ Πλούταρχος (Πομπ. 24). Τοῦ δ' Ἀριστοτέλους (Γ' 367) ἡ φράσις εἶνε ἐξόχως παραστατικὴ τοῦ πράγματος: «καὶ σκοποὶ καὶ ἀγγελιαφόροι, φρυκτωριῶν *κατὰ διαδοχὴν πυρσευουσῶν ἀλλήλαις* ἐκ περάτων γῆς μέχρι Σούσων καὶ Ἐκβατάνων, ὥστε τὸν βασιλέα γινώσκειν *αὐθημερὸν* πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ καινουργούμενα». Τοῦτο ἐνθυμίζει σαφῶς τὴν διαδοχικὴν τῶν πύργων θέσιν ἐν τῇ διαδοχικῇ πυρσεύσει. Καὶ ὁ Παυσανίας (Β'. 25,4) ἀναφέρων τὴν διάσωσιν τοῦ Λυγκέως, μόνου τῶν 50 ἀδελφῶν, προσθέτει ὅτι αὕτη ἐγένετο γνωστὴ ὑπὸ τοῦ ἰδίου διὰ πυρσοῦ εἰς τὴν Ὑπερμήστραν, ἥτις καὶ αὕτη ἀνῆψεν ἕτερον ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους, ἐξ οὗ καὶ οἱ Ἀργεῖοι πυρσῶν ἑορτὴν ἦγον. Ἀκόμη ἀναφέρεται παράδοσις, καθ' ἣν Σιδώνιός τις παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ὑπέβαλεν εἰς αὐτόν, ὅτε ἦτο ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τρόπον καθ' ὃν ἐντὸς πέντε ἡμερῶν θὰ εἶχεν εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῶν Ἰνδιῶν μέχρι τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλὰ πασῶν τῶν ἀρχαίων εἰδήσεων ὑπερέχει ἡ ποιητικωτάτη μέν, ἀλλ' ἐπὶ βάσεων πραγματικῶν ἐρειδομένη ὑπέρλαμπρος ἀφήγησις (Αἰσχ. Ἀγ. 282), ἡ κατὰ πόδας καὶ γραφικώτατα καὶ γεωγραφικώτατα εἰκονίζουσα τὴν μέχρι Μυκηνῶν μετάδοσιν ἀπὸ τῆς Ἴδης τῆς εἰδήσεως τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας. Ἐκεῖ ὁ φύλαξ ἐπί τινος τῶν πύργων τῶν Μυκηνῶν προσβλέπων πρὸς τὸ Ἀραχναῖον, μετὰ μακρᾶς ἀγρυπνίας, πόσην χαρὰν αἰσθάνεται, ὅτε κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ἡ συνθηματικὴ διὰ τοῦ ἀγγέλλοντος φρυκτοῦ! Καὶ μετὰ τοῦτον ἡ Κλυταιμήστρα διαγράφει τὰς λεπτομερείας τῆς ἀναγγελίας διὰ τῶν:

«Ἥφαιστος Ἴδης λαμπρὸν ἐκπέμπων
σέλας, φρυκτὸς δὲ φρυκτὸν δεῦρ' ἀπ' ἀγγάρου πυρὸς
[ἔπεμπεν»,

εἰκονίζουσα οὕτω τὴν διαδοχικὴν ἀπὸ σημείου εἰς σημεῖον μετάδοσιν τῆς εἰδήσεως καὶ συνεχίζουσα προσθέτει εἰς ὡραίας εἰκόνας πῶς ἀπὸ τῆς Ἴδης ἔφθασεν ἡ εἴδησις ὑπὲρ τὸν Ἑλλήσποντον, ἔνθα ἡ Ἡρὼ εἶχε τὸν πύργον αὐτῆς, εἰς τὸ *Ἑρμαῖον λέπας* τῆς Λήμνου, ἐκεῖθεν εἰς τὸ *Ζηνὸς αἶπος τοῦ Ἄθω*, ἀπὸ τούτου εἰς *Μακίστου σκοπὰς ἐπὶ τῆς Εὐβοίας*, ἐντεῦθεν εἰς τοὺς φύλακας τοῦ Μεσσαπίου τῆς Βοιωτίας, ὁπόθεν φθάνει τὸ *πομπὸν πῦρ εἰς τὸν Κιθαιρῶνα*. Ἀπὸ τοῦ *Κιθαιρῶνος τὸ φάος τὸ τηλέπομπον* ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ *Αἰγιπλάγκτου* τῆς Μεγαρίδος καὶ τῆς *Γοργώπιδος* λίμνης, καὶ *ὁ μέγας πώγων φλογὸς* ὑπερβάλλει τὸν *κάτοπτον πρῶνα* τοῦ Σαρωνικοῦ, κατὰ τὴν Σπιραίαν ἄκραν ἴσως, καὶ καταλήγει εἰς τὸ Ἀραχναῖον τῆς Ἀργολίδος καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὰς Μυκήνας. Τελειώνει δὲ ἡ Κλυταιμήστρα διὰ τῆς ὡραίας εἰκόνος τῆς διαδοχῆς τῶν πυρσῶν:

«Τοιοίδε τοί μοι λαμπαδηφόρων νόμοι,
ἄλλος παρ' ἄλλου διαδοχῇ πληρούμενοι».

Καὶ παρὰ τὴν παλαιοτάτην ταύτην τοῦ Αἰσχύλου μαρτυρίαν ἔρχεται διὰ τῆς σειρᾶς τῶν λοιπῶν, οὓς ἀνωτέρω ἐσημείωσα, ἡ τοῦ Μεγαλοπολίτου ἱστορικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀφηγούμενος, ὅτι Φίλιππος ὁ δεύτερος τῆς *Μακεδονίας* συνεκέντρωσε τὸν στρα-

τὸν εἰς Σκότουσσαν καὶ Δημητριάδα, ἔνθα ἀνέμενε τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἀττάλου καὶ τοὺς ἄρχοντας τῶν Αἰτωλῶν προστίθησιν: «Ἵνα δὲ μηδὲν αὐτὸν λανθάνῃ τῶν πραττομένων διεπέμψατο πρὸς Πεπαρηθίους» (τοὺς Σκοπελίτας ἴσως) ἢ τοὺς κατοίκους τῆς νησῖδος Πιπέρι) «καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς Φωκίδος, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς Εὐβοίας καὶ παρήγγειλε διασαφεῖν αὐτῷ πάντα τὰ γιγνόμενα διὰ τῶν πυρσῶν ἐπὶ τὸ Τίσαιον. Τοῦτο δ' ἐστὶ τῆς Θετταλίας ὄρος εὐφυῶς κείμενον πρὸς τὰς τῶν προειρημένων τόπων περιφάσεις». Λαμβάνων δ' ἐντεῦθεν ἀφορμὴν ἐν πέντε ὅλοις μακροῖς κεφαλαίοις περιγράφει πλῆρες, πληρέστατον σύστημα τῆς ἐξ ἀποστάσεως διαδοχικῆς συνεννοήσεως κατ' ἐξοχὴν προσιδιάζον εἰς τὰς στρατιωτικὰς κινήσεις.

Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων πασῶν καταφαίνεται σαφῶς ἡ ἀνάγκη τῆς χρησιμοποιήσεως ὡρισμένων σημείων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Οἱ φρουροί, οἱ ἀγγελιαφόροι φρυκτωριῶν, οἱ ἐποπτῆρες, οἱ πυρσεύοντες, εἶχον ἀνάγκην κατοικίας. Ἔπειτα εἶχον τὰ κατάλληλα πρὸς τοῦτο σκεύη καὶ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ προφυλάξωσιν ἐν καταλλήλῳ χώρῳ. Καὶ ἐὰν ἐν τῇ πρωτογόνῳ καταστάσει ἀπὸ ὄρους εἰς ὄρος ἐπυρσεύοντο, προϊόντος τοῦ χρόνου ἔπρεπε νὰ ἔχωσι μόνιμον ἐγκατάστασιν, κατὰ πολὺ περισσότερον λόγον, καθ' ὅσον πλὴν τῶν φρυκτῶν καὶ μηχανήματα ἐφευρέθησαν καὶ ὀπτικὰ κατασκευάσματα, ἔχοντα ἀνάγκην ὑψηλῶν κτιρίων πρὸς τοποθέτησιν. Εἶνε γνωσταὶ αἱ δι' Αἰνείου τοῦ τακτικοῦ πρόοδοι, τοῦ εὑρόντος τὰ κεραμαῖα ἀγγεῖα καὶ ἡ τελειοποίησις διὰ Κλεοξένου καὶ Δημοκλείτου καὶ αὐτοῦ τοῦ Πολυβίου. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη ἱδρύσεως ἰδίων κτιρίων καὶ ταῦτα ἦσαν οἱ πύργοι, περὶ ὧν ὑπόκειται ἡμῖν ὁ λόγος σήμερον. Οὕτως ἐγίνετο ἡ διαδοχὴ τοῦ πυρός, οὕτως ἔπεμπεν ὁ φρυκτὸς τὸν φρυκτόν, κατὰ τὸν Αἰσχύλον. Εἶνε λοιπὸν καταφανέστατος ὁ σκοπὸς τῆς σειρᾶς ταύτης τῆς συνεχοῦς διὰ τῆς νήσου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης στερεᾶς πρὸς τὰς νήσους. Μετεδίδοντο εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς σημείου εἰς τὸ ἕτερον, ἤρχοντο εἰς συνεννοήσεις περὶ ἐπικειμένου κοινοῦ κινδύνου, περὶ αἰτήσεως βοηθείας, περὶ ἐπι-

δρομῆς πειρατῶν ἢ πολεμίων γενικῶς διὰ τῆς ἀστραπιαίας τοῦ φωτὸς ταχύτητος. Οἱ πύργοι οὗτοι τοιουτοτρόπως κατέστησαν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς συγκοινωνίας τῆς τηλεγραφικῆς καὶ τηλεφωνικῆς, τῆς λαβούσης τὴν ὤθησιν καὶ ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ στρατιωτικῆς ἐργασίας, εἶνε τὸ πρῶτον ἀτελὲς σημεῖον τῆς ἐξελίξεως μιᾶς τῶν κυριωτάτων προόδων τοῦ νεωτάτου πολιτισμοῦ.

Οὕτως ἀπὸ τῶν ἀτελεστέρων καὶ συνθετωτέρων μέσων ἔφθασεν ἡ ἐπιστήμη εἰς τὴν ἁπλότητα, τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς προόδου, κατὰ τὸν γράψαντα περὶ τῶν μέσων τῆς ἐπικοινωνίας ἀντιστράτηγον Δούσμανην, καθ' ὃν τὰ σημερινὰ ὀπτικὰ τηλεγραφικὰ μηχανήματα ἠδύναντο νὰ εἶνε γνωστὰ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς, διότι πάντα τὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαρτίζοντα αὐτὰ ἦσαν γνωστὰ εἰς ἐκείνους καὶ ἠδύναντο νὰ εἶνε ἐν χρήσει οὐ μόνον διὰ τοὺς στρατούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐμπορικὰς καὶ λοιπὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας.

Αὕτη εἶνε ἡ θέσις τοῦ ζητήματος τούτου ἐπὶ τῶν νήσων, ταῦτα τὰ κατασκευάσματα, οἱ χρόνοι αὐτῶν, ἡ χρησιμότης καὶ ὁ σκοπός. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ γενομένη ἔρευνα εἶνε μικρὰ σχετικῶς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου. Ἀνάγκη ὅμως πᾶσα πρὸς τοῖς ἄλλοις νησιωτικοῖς ἀρχαιολογικοῖς ζητήμασι, τοῖς οὕτως ἠμελημένοις δυστυχῶς διὰ τὰς νήσους μας, νὰ ἐρευνηθῇ εὐρύτερον τὸ πρᾶγμα, ἐπεκτεινομένης τῆς μελέτης ἐπὶ πάντων τῶν σχετικῶν πρὸς ταῦτα κτιρίων, ἵνα ἐξ ἀντιπαραβολῆς αὐτῶν ἐπιστημονικῆς καταρτισθῇ ἡ πλήρης ἐργασία τοῦ μεγάλου τούτου δικτύου τῆς πρὸς πάντα τὰ σημεῖα ἐξελίξεως καὶ ἐπικοινωνίας τοῦ νησιωτικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ νησιωτικοῦ βίου.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ

Επιστολὴ εὐχαριστήριος τοῦ ἐν Βερολίνῳ Καθηγητοῦ κ.
Ulrich von Wilamowitz—Moellendorff.
Πρὸς τὴν 'Αρχαιολογικὴν ἑταιρείαν.

U. von Wilamowitz—Moellendorff. *Westend—Berlin*
Eichenallee 12.
16 VIII 20.

Ἡ 'Αρχαιολογικὴ ἑταιρεία ἐξόχως μ' ἐτίμησεν δωρήσασα καὶ τὰ Πρακτικὰ τοῦ 1914 καὶ τοὺς τόμους τῆς 'Εφημερίδος 1916, 1917, 1918, τεῦχος α'β'γ'. ἐγὼ δὲ οὐ μόνον ὑπὲρ ἐμαυτοῦ χάριν ἄγω, ἀλλ' ὑπὲρ ὅλης τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. θαυμασμοῦ γὰρ ἄξιον, τῆς οἰκουμένης σεισμῷ τινι καὶ πυρκαϊᾷ σχεδὸν ἀπολλυμένης ὑμᾶς οὐδέποτε τῶν ἔργων καὶ σπουδῶν πεπαῦσθαι. ἡ δὲ τύχη δικαίως οὐκ ἀποστατεῖ· φιλέλλην δ' ὢν ἐγὼ μάλιστα χαίρω, διότι ἡ νέα Ἑλλὰς ἐφ' ὅσον προβαίνει τὴν ἐκ πατέρων 'Ελληνικὴν χώραν ἐλευθεροῦσα, εὐθέως καὶ τῶν ὑπὸ γῆς ἀποκειμένων μνημείων κήδεται, ἡ δὲ μήτηρ Γῆ τὴν τοιαύτην φιλοπονίαν θησαυροῖς ἀμείβεται ἀπροσδοκήτοις, οἷοι ἤδη ἐκ Νικοπόλεως εἰς φῶς ἀνῆλθον, ἄλλα τε παρ' ὑμῖν ἕτοιμα εἶναι ἐλπίζω.

Μόνον οὐχὶ πεντήκοντα ἔτη ἐστίν, ἐξ οὗ τὸ πρῶτον 'Αθήναζε ἦλθον, ζηλωτὴς ἐκ παιδὸς γενόμενος τοῦ 'Ελληνισμοῦ. ἐπάτησα τότε τὸ ἔδαφος ὑφ' ᾧ ἐκρύπτοντο Μυκῆναι, 'Ολυμπία, Δελφοί, τὸ ἐπ' 'Επιδαύρῳ 'Ιερόν. ἀνέστη ταῦτα τὰ κάλλη, ἀλλ' οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖα τοσαύτην ἐποιήσατο ἐπίδοσιν. ποία γὰρ ἦν τότε τοῦ Πειραιῶς, ποία τοῦ ἄστεως ἡ πρόσοψις; ἡ δὲ Σπάρτη, ἡ 'Ολυμπία σχεδὸν ἐδόκουν ἀπρόσιτοι εἶναι. νῦν δὲ ὑπὲρ τὰ 'Αμερικανικὰ προὔκοψε πάντα καὶ τάχει καὶ λαμπρότητι. ἐμοὶ μὲν οὖν ἰδεῖν τὴν ἱερὰν καὶ φιλτάτην 'Ελλάδα ἡ Μοῖρα οὐ συγχωρήσει· ἡ δὲ ψυχὴ περὶ πάντα τὰ ἱερὰ περινοστεῖ, οὐδὲ μαραίνεταί ποτε ὁ πόθος

Τοιγαροῦν γέγηθα τῷ δώρῳ χάριν ἄγω τοῖς δωρήσασι συναδέλφοις οὐδὲ μήποτε παύσομαι τῇ τ' ἀρχαίᾳ τῇ τε νέᾳ 'Ελλάδι τὴν πίστιν διατηρῶν.

Ulrich von Wilamowitz Moellendorff.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

κατὰ τὸ ἔτος 1920

Α'.

Ἐκδοθέντα

«Τὸ Σούνιον» ὑπὸ Β. Στάη εἰς πεντακόσια πεντήκοντα ἀντίτυπα

Β'.

Πωληθέντα

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς
Εἷς τόμος τοῦ ἔτους 1895, εἷς τόμος τοῦ ἔτους 1913, ὀκτὼ τόμοι του ἔτους 1914, ἐννέα τόμοι τοῦ ἔτους 1915, ἐννέα τόμοι τοῦ ἔτους 1916 δέκα τόμοι τοῦ ἔτους 1917 καὶ ὀκτὼ ἀντίτυπα τοῦ τεύχους α-β-γ τοῦ ἔτους 1918.

2) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
Ἀνὰ ἓν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1884-1886 ἀνὰ ἓν τεῦχος τοῦ ἔτους 1912 πέντε τεύχη τοῦ ἔτους 1913, ἑπτὰ τεύχη τοῦ ἔτους 1914 καὶ ὀκτὼ τεύχη τοῦ ἔτους 1915.

3) «Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων» ὑπὸ Γ. Παπαβασιλείου.
Ἀντίτυπον ἕν.

Γ'.

Διανεμηθέντα

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
Ἀνὰ εἷς τόμος τῶν ἐτῶν 1883-1914 δύο τόμοι τοῦ ἔτους 1915 τριάκοντα ὀκτὼ τόμοι τοῦ ἔτους 1916 τριάκοντα ἑπτὰ τόμοι τοῦ ἔτους 1917, ἓν ἀντίτυπον τοῦ τεύχους α-β-γ τοῦ ἔτους, 1918.

2) Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου, συνταχθὲν ὑπὸ Ἀλεξ. Λαμπροπούλου. Τόμος πρῶτος περιλαμβάνων τὰ ἔτη 1883-1887. Ἐν Ἀθήναις 1902. Ἀντίτυπον ἕν.

3) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
Ἀνὰ ἓν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1883-1885 δύο τεύχη τοῦ ἔτους 1886, ἀνὰ ἓν

τεῦχος τῶν ἐτῶν 1887-1903 ἀνὰ ἓν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1906-1909, ἀνὰ δύο τεύχη τῶν ἐτῶν 1910-1913 πεντήκοντα καὶ ἓν τεύχη τοῦ ἔτους 1914 καὶ τρία τεύχη τοῦ ἔτους 1915.

4) Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900· ὑπὸ Π. Καββαδία. Ἐν Ἀθήναις 1902. Ἀντίτυπον ἕν.

5) Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. Ἐκδιδόμενος ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τόμος πρῶτος. Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως. Τεῦχος πρῶτον. Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί· ὑπὸ H. G. Lolling. Ἐν Ἀθήναις 1899. Ἀντίτυπα δύο.

6) Τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν· ὑπὸ Π. Καββαδία. Ἀθήνησι 1900. Ἀντίτυπα ἕνδεκα.

7) Comptes rendus du Congrès International d'Archéologie, 1re Session. Athènes 1905. Ἀντίτυπον ἕν.

8) Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος Α΄. Ἐν Ἀθήναις 1906 Ἀντίτυπα τρία.

9) Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ 1885 - 1890· ὑπὸ Π. Καββαδία καὶ Γ. Καβεράου. Ἐν Ἀθήναις 1907. Ἀντίτυπα δύο.

10) Αἱ προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου· ὑπὸ Χ. Τσούντα. Ἐν Ἀθήναις 1908. Ἀντίτυπα τρία.

11) Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων· ὑπὸ Γ. Παπαβασιλείου. Ἐν Ἀθήναις 1910. Ἀντίτυπα τρία

12) Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· ὑπὸ Γ. Π. Οἰκονόμου. Ἐν Ἀθήναις 1915 Ἀντίτυπα ἕξ.

13) Ἀρχαιολογικὰ μελετήματα· ὑπὸ Γεωργ. Κ. Γαρδίκα Ἐν Ἀθήναις 1915. Ἀντίτυπον ἕν.

14) Δελφῶν Τοπογραφία· ὑπὸ Ἀντωνίου Κεραμοπούλου. Ἐν Ἀθήναις 1912. 1917. Ἀντίτυπα δύο.

15) Τὸ Σούνιον ὑπὸ Β. Στάη. Ἐν Ἀθήναις 1920. Ἀντίτυπα ἑξήκοντα ὀκτώ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σημείωσις. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι διατριβαὶ (Δῆμοι τῆς Ἀττικῆς, Ἔρευναι ἐν Καλαβρύτοις καὶ τὸ Περὶ τῶν πύργων τῶν νήσων) ἀνήκουσιν εἰς τὰ πεπραγμένα τοῦ 1917.

Συνεπληρώθη ἡ ἐκτύπωσις τῶν ΠΑΕ τοῦ 1920 τῇ 14 2 23

ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Σελ.	156	στ.	28	*δεξιὰ*	ἀντὶ	*ἀριστερὰ*
»	»	»	»	*χωρίζον*	»	*χωρίζων*
»	162	»	29	*ἱδρύσεώς*	»	*ἱδρύσεως.*
»	168	»	31	*ἀπὶ*	»	*ἀπὸ*
»	170	»	11	*Ἴδης*	»	*Ἴδης*
»	»	»	28	*Τοιαίδε*	»	*Τοιοίδε*

